Archiv města Brna
H 8751

BRNO v minulosti a dnes

BRNO
v minulosti a dnes

ISBN 80-902931-0-7

14

2000

BRNO
V MINULOSTI A DNES

XIV

BRNO
V MINULOSTI A DNES

Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna

XIV

MAGISTRÁT MĚSTA BRNA
ARCHIV MĚSTA BRNA

BRNO 2000

ARCHIV MĚSTA BRNA 2

H 8751 [3790]

ISBN 80-902931-0-7

OBSAH

Úvodní slovo RNDr. Petra Duchoně, primátora města Brna 9

Články

1.	*Tomáš Borovský*	Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13. – 15. století).	13 - 35
2.	*Irena Loskotová*	Špilberská kamna doby lucemburské.	37 - 64
3.	*Miloš Žila*	Brněnská církev očima basilejského legáta.	65 - 72
4.	*Iva Adámková*	Rukopis 114 Svatojakubské knihovny.	73 - 78
5.	*Milena Flodrová*	Nenovice versus Vejvanovice. (Jazykový problém místopisný z pohledu historika.)	79 - 94
6.	*Radana Červená*	Brno a revoluce v roce 1848.	95 - 111
7.	*Lenka a Petr Czajkowski*	Šlechtické domy v Brně v letech 1779 – 1920. Prostor uprostřed hradeb.	113 - 146
8.	*Jana Kubíčková*	Vznik husovické farnosti a osobnost Františka Venhudy.	147 - 169

9. *Hana Jordánková*	Zemské hlavní město Brno a jeho vrchní magistrátní ředitelé. (Sonda do byrokrat. aparátu I. republiky.)	171 - 202
10. *Josef Podsedník*	Kronika mého života. (Výběr z rozsáhlého díla.) *Vybral a uspořádal Jaroslav Mezník*	203 - 223

Studie

11. *Dalibor Hodeček*	Nástin dějin hradu Veveří.	227 - 258
12. *Jiří Čejka*	Komín v letech 1918 – 1938. Příspěvek k dějinám obce.	259 - 285

Úvodní slovo RNDr. Petra Duchoně, primátora města Brna

„Nevědět, co se událo před tvým narozením, znamená být stále dítětem," řekl Cicero a určitě tím neměl na mysli jen biologickou stránku věci. Za projev dospělosti brněnské společnosti můžeme považovat zkoumání historie města již od poloviny 19. století. Výsledky výzkumů pak byly publikovány v celé řadě sborníků. K těm novějším patří sborník Brno v minulosti a dnes, jehož první číslo bylo vydáno v roce 1959. Čtrnáctý svazek dostáváte nyní do rukou.

Od vydání předchozího svazku uplynulo pět let, a tak se nelze divit, že v poslední době brněnská veřejnost již silně pociťovala jeho absenci. To se nyní podařilo napravit tímto svazkem, který opět zachovává tradiční chronologické řazení příspěvků – od středověku po současnost.

Svazek připomíná sekvenci rozhlédnutí dalekohledem po nedozírných pláních brněnské minulosti. Jednotlivé pohledy se zaměřují nejen na různá časová období, ale i na různé fasety pestrého života města. Mozaika naší minulosti tak nabývá jasnějších obrysů.

Svazek je určen nejenom odborné veřejnosti. Je určen všem, kteří chápou jednu z paradoxních moudrostí týkající se vývoje lidské společnosti – dívejme se vzad, abychom při chůzi vpřed nenarazili.

Petr Duchoň

ČLÁNKY

Tomáš Borovský

DOMY VENKOVSKÝCH KLÁŠTERŮ VE STŘEDOVĚKÉM BRNĚ

(13.-15. STOLETÍ)

Vztah církve a měst ve středověku patří k tématům, která i přes množství publikovaných prací budou historikům stále nabízet další možnosti zkoumání. Spektrum otázek je široké, od záležitostí spojených s farní správou po konflikty mezi církevními vrchnostmi a emancipujícími se obyvateli poddanských městeček. K zatím nepříliš prozkoumaným problémům patří vztah měst a venkovských klášterů.

Vznik královského města Brna v průběhu první poloviny 13. století výrazně poznamenal také církevní strukturu v brněnské oblasti: jsou zakládány farní kostely sv. Petra a sv. Jakuba, nedlouho poté přicházejí konventy dominikánů a minoritů, staví se další kostely a kaple.[1] Své místo ve vznikajícím městě ovšem nacházejí také již existující kláštery z širokého okolí - prostřednictvím donací pozemků nebo objektů, přičemž v dalších letech kláštery o zisk domu samy aktivně usilují. Podobný vývoj probíhal i v jiných lokalitách. Velká středověká královská města, zejména pak rezidence, jako byla Praha a v druhé polovině 14. století Brno, k sobě přitahovala četné zástupce šlechty a církve, kteří zde získávali (koupí či darem) domy a trvaleji se usídlovali v jejich zdech. Na tomto tématu historika zajímají především dvě otázky: vztah města a osob nepodléhajících městskému právu a míra, v jaké se městské domy ocitaly v rukách šlechtických a církevních držitelů. Zatímco o šlechtických domech v Praze i v Brně ve středověku jsme díky několika studiím z posledních let solidně informováni,[2] domy církevních institucí se do středu zájmu badatelů doposud

---

[1] Rudolf PROCHÁZKA - Irena LOSKOTOVÁ, *K topografii a interpretaci předlokačního osídlení brněnského historického jádra*. In: Archaeologia historica (dále AH) 24, 1999, s. 169-188; R. PROCHÁZKA, *Zrod středověkého města na příkladu Brna*. In: Mediaevalia archaeologia Bohemica 3, 2000 (v těchto studiích citována starší literatura k problému vzniku Brna).

[2] Rostislav NOVÝ, *Šlechtická rezidence v předhusitské Praze*. In: Documenta Pragensia IX, 1991, s. 7-26; Tomáš BALETKA, *Šlechtická nemovitost v Brně v době markraběte Jošta (1375-1411)*. In: Časopis Matice moravské (dále ČMM) 114, 1995, s. 235-256; TÝŽ, *Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375-1411)*. In: Sborník archivních prací (dále SAP) 46, 1996, s. 313-341; Ludmila SULITKOVÁ - Hana JORDÁNKOVÁ, *Šlechta v královském městě Brně v*

nedostaly. Detailní rozbor situace v Kolíně nad Rýnem v delším časovém období, který provedl Gerd Steinwascher, přitom ukazuje jednu z možných cest zkoumání, přestože vzhledem k odlišnostem v postavení klášterů ve středověkém českém státě nelze výsledky zahraničního zkoumání nekriticky přenášet do českého a moravského prostředí.[3]

V případě Brna se o držbě domů ve městě církevními institucemi zmiňují všechna syntetická zpracování jeho dějin,[4] konkrétněji se jí ale zabýval až Jaroslav Dřímal ve studii o sociálním složení a majetku obyvatel Brna od poloviny 14. do počátku 16. století a dvě desetiletí po něm v drobném článku, reagujícím na vydání Steinwascherovy monografie, Ivan Hlaváček, vycházeje ovšem pouze z Bretholzových dějin Brna a Mendlovy edice berních pramenů.[5] Obě tyto práce obsahují řadu chyb a nepřesností, a celý problém je proto nutné prozkoumat ještě jednou a podrobněji.

Budu se zabývat obdobím od počátku 13. století, kdy se začíná vytvářet středověké Brno v místě ohraničeném později hradbami a kdy se také setkáváme s prvními zprávami o donacích objektů v tomto prostoru církvi, do konce 15. století (s nutnými přesahy do století následujícího). Zaměřuji se především na domy uvnitř městských hradeb, které držely venkovské kláštery, tj. v našem případě benediktinské, cisterciácké, premonstrátské a kartuziánské, a starobrněnské církevní instituce (komenda johanitů, kláštery dominikánek a cisterciaček), opomíjím ale brněnské domy proboštství a kapitul. Základem pro zkoumání budou pochopitelně berní prameny, jež je ovšem nutno doplnit o obě nejstarší pamětní knihy, kam byly zapisovány převody domů, a o listiny.[6] Nejprve v chronologickém sledu uvedu známé doklady o majetku jednotlivých

předbělohorském období. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století). Red. M. Kokojanová, Prostějov 1997, s. 166-184; H. JORDÁNKOVÁ - L. SULITKOVÁ, *Domy pánů z Pernštejna v kontextu šlechtické držby v královském městě Brně*. In: Pernštejnové v českých dějinách. Usp. Petr Vorel, Pardubice 1995, s. 115-132.

[3] Gerd STEINWASCHER, *Die Zisterzienserstadthöfe in Köln*, Bergisch Gladbach 1981; z nejnovějších prací o vztahu měst a venkovských klášterů odkazuji na příslušné studie sborníku *Grundherrschaft - Kirche - Stadt zwischen Maas und Rhein während des hohen Mittelalters*. Hrsg. von A. Haverkamp und F. G. Hirschmann. Trierer historische Forschungen 37, Mainz 1997, které cituji dále v textu.

[4] Bertold BRETHOLZ, *Geschichte Brünn I. Bis 1411*. Brünn 1911, s. 159-160; TÝŽ, *Brünn, Geschichte und Kultur*, Brünn 1938, s. 62-63; František ŠUJAN, *Dějepis Brna*, Brno 1928 (2. vyd.), s. 147, 154; Jaroslav DŘÍMAL (red.), *Dějiny Brna I*, Brno 1969, s. 39, 74-75.

[5] Jaroslav DŘÍMAL, *Sociální složení a majetek obyvatel Brna v letech 1365-1509*. In: Brno v minulosti a dnes (dále BMD) 6, 1964, s. 183-289; Ivan HLAVÁČEK, *O vztahu venkovských klášterů a měst v pozdním středověku*. In: Umění 33, 1985, s. 153-159 (bez znalosti Dřímalovy práce).

[6] Nejstarší berní rejstříky a berní knihu z roku 1365 vydal Bedřich MENDL (ed.), *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365*, Brno 1935; dále Archiv města Brna (dále AMB), Sbírka rukopisů a úředních knih sign. A 1/3, rkp. inv.č. 8-11, 15, 18-31, 39, 48 a Sbírka listin, mandátů a listů, sign. A 1/1. Přehled jednotlivých rukopisů podala naposledy Ludmila SULITKOVÁ, *Městské úřední knihy z Archivu města Brna z let 1343-1619*. Katalog. Úvodní svazek. Brno 1998.

klášterů v Brně, poté se budu věnovat otázce funkce těchto majetků a jejich vztahu k městu.

Na konci roku 1228 konfirmoval Přemysl Otakar I. majetky velehradského kláštera, založeného v roce 1204 jeho bratrem markrabětem Janem Jindřichem, mezi kterými se uvádí i dvůr (*curia*) v Brně.[7] Jeho lokalizace je obtížná, podle rekonstrukce O. Vičara se měl nacházet v Běhounské čtvrti zhruba v polovině východní části dnešní Poštovské ulice; podle listiny Jana Lucemburského z listopadu 1336, jíž byl dům osvobozen od veškerých městských dávek, ležel v sousedství minoritského kláštera (*penes domum fratrum minorum sitam*).[8] Berní prameny z dalších let ovšem potvrzují jako správné Vičarovo umístění. Vzhledem ke zmíněnému osvobození od veškerých dávek placených městu by se velehradská nemovitost v berních písemnostech neměla objevit, výběrčí městské sbírky ji ovšem pokaždé poctivě zapsali a v roce 1365 ocenili městiště, na němž byla postavena, na 12 hřiven.[9] Za opata Štěpána (1421-1466) měl být dům zastaven dceřinnému klášteru cisterciaček v Tišnově za půjčku 100 zlatých, dalších 120 zlatých vynaložily jeptišky na jeho obnovu, a tak přistoupil v roce 1470 opat Mikuláš k prodeji domu. Z ceny 300 zlatých se odečetlo již vynaložených 220 zlatých a po zaplacení zbytku přešel dům do majetku tišnovského kláštera a velehradským mnichům zde zůstala vyhrazena pouze jedna komora.[10] Když ale výběrčí městské sbírky procházeli příští rok městem, zapsali jej do berního rejstříku jako „*dům opata velehradského*" a stejně si počínali i při dalších sbírkách sledovaného období (prokazatelně až do roku 1541).[11] Znamená to, že ke změně majitele nedošlo? Protože ostatní prameny o této věci nic neuvádějí, lze odpovědět jen hypoteticky. Podklady pro výběr městské sbírky se připravovaly v městské kanceláři na základě aktuální berní knihy, kam byli zapisováni majitelé domů včetně proběhnuvších změn. Do nachystaného rejstříku pak písař přepsal jména poplatníků a příslušnou částku a výběrčí pouze doplňovali, zda poplatník zaplatil, případně kolik ještě dluží. Velehradský dům, díky privilegiu Jana Lucemburského osvobozený od poplatků městu, neznamenal pro městskou komoru žádný přínos a jeho prodej tišnovskému klášteru nadto proběhl mimo evidenci v městské kanceláři. Ačkoliv nelze

[7] CDB II, s. 322, č. 321.

[8] CDM VII, s. 99-100, č. 146; Oldřich VIČAR, *Místopis Brna v polovici 14. století (Prostor uvnitř městských hradeb)*. In: BMD 7, 1965, s. 282 a mapa v příloze.

[9] Bedřich MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 340; AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 18, f. 32r atd. Vzhledem k stále stejnému charakteru zápisů velehradského domu do berních knih a rejstříků upouštím pro úsporu místa od odkazů v úplnosti.

[10] Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA v Brně), Cisterciačky Tišnov (E 10), sign. H 4; regest Jindřich ŠEBÁNEK, *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských I*, Brno 1932, č. 1516; Rudolf HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205-1650*, Olomouc 1934, s. 122.

[11] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 22, f. 29v; rkp. inv.č. 9, f. 88r; rkp. inv.č. 23, f. 31v atd. až rkp. inv.č. 11, f. 182r.

předpokládat, že by změna majitele zůstala utajena, působila zřejmě setrvačnost v označování, a objekt si tedy podržel staré pojmenování i v majetku tišnovských cisterciaček. Zapomínat nesmíme ani na skutečnost, že *pater abbas* tišnovských cisterciaček (představený mateřského kláštera a vizitátor) byl právě velehradský opat.[12] Alespoň okrajově je tu nutné evidovat ještě další velehradské majetky v Brně, neboť při úvahách o funkci velehradského domu bude jejich znalost důležitá. Jde o mlýn, zahrady, pole a vinice na Starém Brně, jež klášter před rokem 1323 pronajal měšťanu Mořicovi a poté v roce 1345 starobrněnskému klášteru cisterciaček. Z pronajatého majetku si velehradští mniši vymínili roční plat 11 hřiven a 10 grošů a po jedné měřici žita a ječmene a ve finanční tísni po husitských válkách prodali cisterciačkám i tento plat.[13]

Podobně jako velehradský klášter i doubravnické augustiniánky dostaly zřejmě od svého fundátora brněnský dům již v zakladatelském období města. Konfirmace markraběte Přemysla z roku 1235 je však jediná zpráva, kterou o držbě nemovitostí (domu, tří vinic a pole) v Brně máme, a vzhledem k dalšímu vývoji kláštera (a ke způsobu, jakým se k němu chovali jeho zakladatelé) se můžeme důvodně domnívat, že k prodeji či k pouhému předání domu jinému majiteli došlo ještě v průběhu 13. století.[14] V roce 1281 postoupila Geisla Smidlinna starobrněnské komendě johanitů místo dlužné částky svůj dům ve vnitřním městě a dvě zahrady na předměstí, johanité jí však všechny majetky vzápětí předali zpět, když se zavázala k věčnému platu pěti fertonů ročně – proto tento dům mezi církevní objekty nezapočítávám.[15]

Na počátku 14. století získávají sídlo v Brně na tři desetiletí tišnovské cisterciačky, když kupují od olomouckého probošta Svory dům položený pod Petrovem. V roce 1333 mu jej prodávají za 10 hřiven grošů zpět, podle textu listiny však probošt Svora měl dům již dříve od nich pronajatý na dobu svého života a nyní jej přijal do svého dědičného vlastnictví.[16] Smysl celé transakce

[12] J. DŘÍMAL, *Sociální složení*, s. 249 a 264 chybně uvádí u let 1477 a 1509 dům velehradského kláštera v Kobližné ulici (jde o uvedený objekt, zdánlivě jiná lokalizace je způsobena tím, že domy přilehlé části Poštovské ulice jsou v berní knize uváděny pod Kraphengasse - Kobližnou) a neexistující dům tišnovského kláštera v Minoritské ul. - proč, nedovedu, stejně jako u dalších Dřímalových chyb, vysvětlit. O řádové teorii a praxi poněkud idealizovaně Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420 I. Fundace 12. století*, Praha 1998, s. 20-46; jinak viz příslušné stati katalogu *Die Zisterzienser*. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit, Köln 1980.

[13] CDM VI, s. 173-174, č. 233; CDM VII, s. 431, č. 588; s. 431-432, č. 589; R. HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera*, s. 79, 110.

[14] CDB III/1, s. 148, č. 119; o doubravnickém klášteře naposledy Jiří DOLEŽEL, *Ante aream monasterii Sante Crucis - klášter v Doubravníku ve světle dosavadních výzkumů*. In: Pravěk, Nová řada 8, 1998, s. 321-340.

[15] CDM IV, s. 256-257, č. 191.

[16] CDM V, s. 163-164, č. 156; CDM VI, s. 357, č. 467; k Tišnovu naposledy Dušan HLADÍK, *Dějiny kláštera Porta Coeli I*, Tišnov 1994.

poněkud objasňují tři testamenty Thechoncia, kanovníka olomoucké kapituly, v jejímž čele stál Svora - v prvním z roku 1308 odkazuje tišnovskému klášteru 8 hřiven za udělené beneficium, aby na něj sestry pamatovaly v modlitbách, ve třetím z roku 1313 se místo peněz uvádějí 2 měřice pšenice *„imonialibus residentibus ante ecclesiam Sancti Petri"*,[17] což jsou nepochybně tišnovské cisterciačky v domě probošta Svory. Prodej domu klášteru v roce 1303 tedy patrně představoval jistou formu kompenzace za zaopatření jednoho z kanovníků obročím pod patronací Tišnova, probošt Svora si ale vymínil právo pobytu v tomto domě a posléze jej získal zpět. Spojení s Brnem však tišnovský klášter, jehož abatyše vykonávala patronátní právo nad kapitulním kostelem sv. Petra, bez ohledu na řádové regule potřeboval a zřejmě využíval svatopetrskou faru. V letech 1346-1348 je krom toho jako majitel domu v Petrské uličce zapsán *„prepositus de Tusnabicz"* a mohlo by jít o týž dům, který jeptišky nedlouho předtím prodaly. Jeho městiště bylo oceněno na pouhé 3 hřivny, majitel ovšem platil v městské sbírce nejprve 5 fertonů (tj. 1 hřivnu a 16 grošů), poté 3,5 fertonu a nakonec 52 grošů, mj. i ze čtyř hřiven ročního platu, jež pobíral.[18] Vzhledem k nízkému ocenění městiště jsou to poměrně vysoké sumy. Z domů na hoře sv. Petra patřil též jeden bratrovi tišnovského probošta a jeden držel *„Nicolaus scriptor Tuschnabiceri"*.[19] Protože jeden z nejmocnějších brněnských rodů nesl přízvisko *z Tišnova*, jde o situaci značně komplikovanou; několik indicií, především výše zaplacené částky, nás pak vede blíže k tomuto rodu. Bratr tišnovského probošta měl platit 7 lotů (28 grošů), ovšem 24 grošů za něho zaplatil ze dvou hřiven platu Thomas Anshelmův, tedy člen jiného předního rodu; v roce 1356 se mezi domky u sv. Petra setkáváme s městištěm prebendy založené Henslinem z Tišnova (nepochybně v kostele sv. Petra) - přesnou pozici domu ale nelze rekonstruovat, a tedy ani s určitostí říci, zda jde o některý z objektů, jež byly v roce 1348 v držení jmenovaných osob.[20] Domněnka, že by proboštem tišnovských cisterciaček byl právě někdo z rodu z Tišnova, je sice lákavá, zdůrazňuji však, že nemá přímou oporu v pramenech. Do svého majetku poté získal klášter v Tišnově brněnský dům až výše uvedenou koupí od velehradského kláštera.

Koncem roku 1322 daroval Jan Lucemburský Elišce Rejčce dům vedle královské kaple Panny Marie a sv. Václava na Rybném trhu (Dominikánské nám.) společně s patronátním právem kaple. Eliška Rejčka však tento dům

[17] CDM VI s. 12-13, č. 15; s. 41-42, č. 56; s. 52, č. 73; srov. D. HLADÍK, *Dějiny kláštera*, s. 147.

[18] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 53, 65, 84; I. HLAVÁČEK, *O vztahu venkovských klášterů a měst*, s. 156 jej chybně uvádí jen k roku 1348.

[19] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 84.

[20] Ibidem, s. 234, 243. K rodu z Tišnova viz Miloslav TRMAČ, *Lokalizace Věže u Tišnova a přehled jejích majitelů*. In: Genealogické a heraldické informace 1986, č. 1-2, s. 13-24, kde je citována starší literatura.

postoupila svému klášteru cisterciaček na Starém Brně, a to zřejmě již následující rok, kdy cisterciačky užívají patronátní právo ke zmíněné kapli. V majetku nové fundace je dům výslovně doložen v roce 1332[21] a zůstává v něm po celou dobu existence kláštera až do jeho zrušení v roce 1782. Šlo o nemovitost, jež pravděpodobně dříve patřila pražskému patriciji Mikulášovi od Věže, a velikost objektu odpovídala bohatství a postavení tohoto muže. Ze stížností cisterciaček na nepravosti činěné jim Brnem, které podaly počátkem roku 1500 králi Vladislavu Jagellonskému, se mimo jiné dozvídáme, že část domu držel jeden z brněnských obyvatel a nechtěl ji uvolnit, přičemž městská rada jim odmítla jakkoli pomoci a nutila je, aby se o své právo soudily před městským soudem.[22] Protože před darováním klášteru patřil objekt panovníkovi (byť asi jen krátkou dobu), lze důvodně předpokládat, že ani cisterciačky z něj neodváděly městu žádné dávky; v berních pramenech se ostatně dům vůbec neobjevuje.

Od poloviny 14. století jsou naše vědomosti o klášterních domech v Brně díky berním pramenům podstatně bohatší: jen v prvních berních rejstřících ze 40. let nalézáme domy opatů ze Žďáru nad Sázavou, Vizovic, proboštů z Rajhradu, Dolních Kounic a Oslavan. Dům žďárských cisterciáků se nacházel v blízkém sousedství fary kostela sv. Jakuba v Běhounské čtvrti (na severní straně dnešního Jakubského náměstí). Městiště v ceně 13 hřiven zavazovalo své majitele odevzdávat výběrčím městské sbírky 24 grošů (od roku 1365 to bylo 26 grošů; ve dvou sbírkách z roku 1375 zaplatili jen půl hřivny), přičemž ve splácení této částky pomáhali mnichům četní podnájemníci - mj. bohatý malíř Oldřich.[23] Když v roce 1355 koupil svatojakubský plebán, chtěje rozšířit faru, sousedící dům, ocitly se oba objekty těsně vedle sebe a zanedlouho měly být spojeny ještě užšími vazbami. Finanční tíseň dovedla žďárský konvent až k prodeji zchátralého objektu, na jehož údržbu ani opravy neměli mniši prostředky. Kupcem byla brněnská městská rada, která v roce 1415 cisterciákům vyplatila v hotovosti 10 hřiven grošů a z domu zřídila obydlí pro stále vzrůstající počet kaplanů a

[21] CDM VI, s. 161, č. 219; s. 172, č. 231; s. 341 – 342, č. 445.

[22] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 925 (1500, března 2.); Milena FLODROVÁ, *"Královský" a "markraběcí" dům v Brně*. In: BMD 13, 1995, s. 74, 76 a 86, pozn.75.

[23] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 5 a dále v jednotlivých letech; AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 15, f. 19v, 29v; rkp. inv.č. 18, f. 25r; rkp. inv.č. 19, f. 37v; rkp. inv.č. 20, f. 84r, 143v. T. BALETKA, *Dvůr, rezidence a kancelář*, s. 485 v přehledu domů z berních rejstříků 1375 a 1376 omylem uvádí jako zaplacenou částku 1 hřivnu, resp. 1 kopu, místo správné 0,5 hřivny, resp. 7 lotů (28 grošů). I. HLAVÁČEK, *O vztahu venkovských klášterů a měst*, s. 156 tvrdí, že dům je v Mendlově edici doložen mezi lety 1345-1359, ačkoliv je správné 1343-1365 a rejstřík také spolehlivě uvádí příslušné odkazy; dále prý opat *„odvádí městu různé platy"* (opat však platí pouze vyměřenou částku v městské sbírce, nic jiného) a v roce 1361 měl tento dům (či jeho část) koupit za věčný plat měšťan - zápis nejstarší městské knihy však opatovi toliko pojišťuje plat plynoucí mu z prodaného domu, žďárského objektu se vůbec netýká (AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 39, f. 254r).

oltářníků kostela sv. Jakuba.[24] Prodeje domu zřejmě mniši v nastalých časech, kdy jejich klášter přestal být bezpečným sídlem, litovali, do Brna se nicméně vrátili na krátkou dobu až počátkem 16. století. V roce 1525 koupil opat nemovitost v ceně 72,5 hřiven v Kozí ulici a ve sbírce za rok 1537 zaplatil výběrčím 1 kopu a 12,5 groše, před rokem 1540 ji ovšem znovu prodal.[25]

Vizovický opat držel krátkou dobu dům ve třetí čtvrti, položený nejspíše při ústí Běhounské ulice k stejnojmenné bráně, z nějž v letech 1348-1353 platil městu dávku 12 grošů. Vizovičtí cisterciáci o nemovitost v Brně zřejmě příliš nestáli, neboť v roce 1350 přenechal jeden z bratří Kristián polovinu domu, kterou zdědil, svému opatrovníku Wolandovi, vyměniv si za to pouze jednu hřivnu ročního platu pro klášter.[26] Podobně jako u tišnovských cisterciaček nelze ani zde vyloučit užívání velehradského domu, neboť vizovický klášter byl filiální právě k Velehradu - v roce 1375 svědčí při prodeji jednoho domu velehradský opat a vizovický celerarius; přítomnost opata a některých bratří v Brně dokládá několik jimi vydaných listin z první poloviny 15. století.[27] Zda mniši v Brně nalezli azyl po velmi pravděpodobném vyplenění kláštera husity, nelze jednoznačně rozhodnout; s určitostí můžeme konstatovat pouze to, že na zakoupení domu se klášteru zcela jistě nedostávalo peněz - pod „ochranou" pánů z Kunštátu byl opat s konventem nucen pro opatření základních potřeb zastavovat zbývající majetky až do úplného zániku fundace v 80. letech 15. století.[28]

Rajhradský probošt mohl cestu do Brna i zpět zvládnout během jednoho dne a vzhledem k této skutečnosti by držba brněnského domu byla zbytečným přepychem; přesto se v majetku nejstaršího moravského řeholního domu nemovitost v zástavbě pod horou sv. Petra několik let nacházela. V roce 1345 zaplatil švec obývající dům rajhradského probošta ve sbírce 4 groše, po roce 1348 v berních písemnostech není žádná rajhradská nemovitost uváděna.[29] V roce 1394

[24] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 39, f. 310r; Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 228 (1415, února 17.); o úpravách na obydlí kaplanů B. BRETHOLZ, *Die Pfarrkirche St. Jakob in Brünn*, Brünn 1901, s. 63-64.

[25] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 10, f. 138v; rkp. inv.č. 31, f. 12v; J. DŘÍMAL, *Sociální složení*, s. 249 a 264 mylně uvádí žďárský dům na Horním trhu (tj. pozdější barokní rezidenci na Zelném trhu, pro niž byl zakoupen objekt v Brně až o dvě století později) již k letům 1477 a 1509. O žďárském klášteře naposledy Tomáš BOROVSKÝ, *Zakladatelská práva žďárského kláštera do počátku 16. století*. In: ČMM 117, 1998, s. 323-340, kde citována další literatura.

[26] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 108, 195, 202; AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 39, f. 71v, 105v, 143v.

[27] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 39, f. 168r; J. ŠEBÁNEK, *Archivy zrušených klášterů*, č. 1236, 1408.

[28] K špatné hospodářské situaci kláštera již v druhé polovině 14. století, kdy vzniká falzum vizovické zakládací listiny, viz J. ŠEBÁNEK, *Vizovická listina Smila ze Střílek z r. 1261 jako historický pramen především k otázce osídlení na Valašsku*. In: Valašsko VIII, 1959-1961, s. 29-39; o problémech na konci 15. století Josef ČIŽMÁŘ, *Dějiny a paměti města Vizovic*, Brno 1933, s. 10-18.

[29] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 34, 53, 85.

ale probošt Mikuláš koncem dubna a v červnu 1394 prodává dva brněnské domy - jeden na Dolním trhu (nám. Svobody) proti kapli sv. Mikuláše, druhý pod horou sv. Petra. Dům u sv. Petra postoupil v roce 1392 proboštovi Mikulášovi, jeho bratrovi Tomíkovi a klášternímu úředníkovi (*servitori monasterii seu procuratori*) Vavřincovi Vok z Holštejna a po prodeji v dubnu 1394 přešel objekt do majetku olomouckého kanovníka a protonotáře markraběte Jošta, Jindřicha Spilnera.[30] Druhá nemovitost dříve patřila brněnskému notáři Štěpánovi a od probošta ji koupil Václav olejník, jenž ji o dva roky později prodal opět městskému notáři Mikulášovi ze Znojma. Ani ten si dům dlouho nepodržel a v roce 1399 získává objekt za cenu 72 hřiven grošů nového majitele.[31] Protože brněnský notář Štěpán, nástupce Jana z Gelnhausenu, zemřel před 22. červnem 1394,[32] šlo i u tohoto domu jen o dočasnou záležitost, vyplynuvší patrně z příhodné shody okolností.

Krátkodobý charakter měla držba domu ve Veselé čtvrti proboštem kláštera premonstrátek v Nové Říši, doložená pouze k roku 1365; řada dokladů sice ukazuje těsné styky členek konventu s Brnem i jejich přítomnost ve městě, vše se ale odehrávalo pravděpodobně toliko v rovině osobních a rodinných vazeb.[33] Probošt kláštera premonstrátek v Dolních Kounicích naopak vlastnil brněnský dům téměř dvě staletí - poprvé je doložen 1345 a v berních pramenech se s ním setkáváme až do roku 1537. Vzhledem k tomu, že poslední dolnokounický probošt Martin Göschl byl na jaře 1526 olomouckým biskupem donucen odejít z kláštera, panství přešlo pod správu zemského hejtmana (a posléze panovníka) a na konci 20. let 16. století zde byly pouze tři řeholnice, jde o pozoruhodné zjištění; brněnský dům nadto není uveden v soupisu klášterních statků pořízeném pro panovníka.[34] Nelze proto vyloučit, že nemovitost byla v osobním majetku probošta, ačkoliv je naposledy v jeho rukou doložena v roce 1537, tj. v roce, kdy bylo kounické panství prodáno Jiřímu Žabkovi z Limberka. Objekt se nacházel v dnešní Veselé ulici při jejím ústí k Veselé bráně a jeho městiště bylo v roce 1365 oceněno na 8 hřiven. Týž rok ale dům obýval Hertlin

[30] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 48, f. 503v, 515v; T. BALETKA, *Šlechtická nemovitost v Brně*, s. 241; TÝŽ, *Dvůr a kancelář*, s. 315, pozn.227 a 228 otiskl celé znění obou zápisů.

[31] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 48, f. 514r, 520v, 528r. J. DŘÍMAL, *Sociální složení*, s. 249 a 264 bez dokladů zmiňuje rajhradský dům na Petrově (kde bylo sídlo rajhradských představených od 20. let 16. století) k letům 1477 a 1509.

[32] J. DŘÍMAL, *Brněnské městské knihy, právo a listiny za písaře Jana z Gelnhausenu*. In: SAP 8, 1958, s. 114.

[33] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 308; AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 39, f. 39v, 74r aj.

[34] Jiří RADIMSKÝ, *Zánik kláštera Rosa Coeli v Dolních Kounicích*. In: Časopis společnosti přátel starožitností českých (dále ČSPSČ) 51-53, 1943-1945, s. 268-274; jinak viz k moravským premonstrátským klášterům Dominik K. ČERMÁK, *Premonstráti v Čechách a na Moravě*, Praha 1877, s. 245-305, 327-352, 435-478 (ovšem s četnými chybami).

stolař, který z něj zaplatil výběrčím 16 grošů; v roce 1389 zaplatil probošt v městské sbírce z domu s jedním podnájemníkem poplatek 36 grošů.[35] Tyto dva doklady o zaplacení jsou jediné z celého období, kdy dolnokounický probošt dům držel, jinak zápisy stereotypně uvádějí toliko „*area* (resp. *domus*) *prepositi de Chunicz*".

Opat premonstrátského kláštera v Louce u Znojma získal dům ve Veselé čtvrti v uličce u sv. Jakuba (pravděpodobně v její západní části, kde ústila do Veselé ulice) před rokem 1387, kdy z objektu na městišti v ceně 6 hřiven zaplatil v městské sbírce 12 grošů, a zcela jistě před rokem 1403, možná ale již před 1389 jej ztratil.[36] Další doklad z roku 1471 se týká nemovitosti v Brněnské čtvrti pod horou sv. Petra. Tento dům ležel v dnešní Biskupské ulici, podle pozdější lokalizace jako v pořadí druhý od hřbitova u sv. Petra a jednou stranou proti Brněnské bráně. Ludvík Jagellonský mu v únoru 1526 na prosbu opata a konventu potvrdil stejná práva, jaká mají ostatní domy prelátů a rytířů v Brně, a osvobodil jej od povinností k městu (tj. od placení lozunky, stavění hlásek apod.).[37]

Podstatně zajímavější jsou údaje o domě královopolských kartuziánů. Počátkem února 1414 „*honesta domina Preidis dicta Preidlerin*" nechává převorovi a konventu kartuziánů zapsat do pamětní knihy svůj dům v Brněnské ulici (dnešní Dominikánská nebo Starobrněnská) s tím, že jim má připadnout po její smrti.[38] Znovu se s nemovitostí v rukou kartuziánů setkáváme až v roce 1465, kdy drží dům v Běhounské čtvrti, v západní části Jakubské uličky, těsně sousedící s hřbitovní kaplí sv. Mořice. V roce 1477 souhlasila brněnská městská rada a Kaspar Ratsam, probošt oslavanských cisterciaček (patronek kostela sv. Jakuba), aby kartuziáni zastavěli i prostor mezi jejich domem a kaplí sv. Mořice; převor Pankrác se nato zavázal šetřit všechna práva této kaple.[39] Do roku 1465 platili kartuziáni z domu 48 grošů, dále 2 kopy a 17 grošů z polí u Králova Pole a 24 grošů na stavění městských stráží. Jiří z Poděbrad je ale osvobodil od placení

[35] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 98, 310, 410; AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 39, f. 337v; rkp. inv.č. 18, f. 18r, rkp. inv.č. 15, f. 18v, 28r; rkp. inv.č. 20, f. 137r a dále s výjimkou berních písemností z let 1432 a 1442 je kounický dům zapsán vždy na stejném místě až do roku 1537 (rkp. inv.č. 31, f. 8v).

[36] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 19, f. 22v; rkp. inv.č. 48, f. 532r; v rejstříku sbírky za rok 1389 dům uveden není a je možné, že jej opat prodal Mikulášovi Huntovi z Florštetu, po němž objekt držel panoš Mikeš z Chlumu, T. BALETKA, *Šlechtická nemovitost*, s. 240-241. Neúplný, ale pro prvotní orientaci postačující přehled starší literatury o louckém klášteře viz Petr KROUPA – Jiří KROUPA – Lubomír SLAVÍČEK – Josef UNGER, *Premonstrátský klášter v Louce*, Znojmo 1997, s. 113-117.

[37] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 22, f. 4r, rkp. inv.č. 23, f. 6r atd. až rkp. inv.č. 31, f. 3v; MZA v Brně, Sbírka rukopisů (G 10), č. 10, f. 157r-v.

[38] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 48, f. 554v; ke klášteru kartuziánů v Králově Poli naposledy Jan BUKOVSKÝ, *Královopolský kartouz*, Brno 1994.

[39] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 659 (1478, prosince 21.).

markraběcí berně z mimobrněnských nemovitostí a převor a konvent nato uzavřeli dohodu s městskou radou, že budou městu odvádět vyměřenou dávku z domu a zmíněnou sumu na stavění stráží, avšak pokud by se částka na stráže v těchto neklidných dobách zvýšila, jsou osvobozeni od placení peněz přesahujících 24 grošů.[40] Při sestavování berní knihy v roce 1477 také písař zapsal dům v ceně 40 hřiven, lázeň u Ponávky a pivovar (v úhrnné ceně 80 hřiven) i s odkazem na zmíněné privilegium; o dva roky později výběrčí městské sbírky zachytili *„domum cum curia Carthusiensi"* do rejstříku a vybrali od jeho majitelů 1 hřivnu a 38 grošů. Stejnou částku kartuziáni zaplatili i ve sbírce za rok 1487, poté byla nemovitost do berních písemností zapisována bez jakékoli poznámky o placení; berní kniha z roku 1509 pak kromě domu v ceně 40 hřiven uvádí už pouze pole, z něhož byli kartuziáni osvobozeni od poplatků.[41]

Husitské války přivedly do Brna konventy dvou benediktinských klášterů. Krátký čas zde patrně pobývaly pustiměřské benediktinky, jejichž abatyše zaplatila ve sbírce za rok 1432 z domu ve Veselé čtvrti 6 grošů.[42] Třebíčský opat získal před rokem 1442 dům v Běhounské čtvrti. Mezi lety 1442 a 1471 se uvázal ještě ve vlastnictví domu po Petru zlatníkovi ve čtvrti Veselé, oceněném na 24 hřiven. Protože v berní knize není záznam o držbě prvního domu přeškrtnut, nevíme, kdy se jej opat vzdal - s výjimkou této berní knihy se však s třebíčským domem v Běhounské čtvrti nikde nesetkáváme.[43] U nového domu v Panenské ulici (dnešní Sněmovní) platil opat na základě jinak neznámého privilegia ve sbírce 48 grošů, tato dávka je však zaznamenána pouze v berních knihách z let 1442 a 1477 a při výběru městské sbírky za roky 1471, 1487 a 1504 se setkáváme s odvedenou částkou 24, resp. 20 grošů.[44] V druhé polovině 15. století nelze ovšem dost dobře hovořit o opatovi benediktinského kláštera v Třebíči, neboť opevněný domovský klášter se od dvacátých let 15. století stal oblíbenou pevností válčících stran: nejprve zde byla posádka Albrechta Habsburského, poté jej dobyli táboři, další boje o klášter proběhly během česko-uherských válek.[45] Konvent přesídlil do jednoho ze svých proboštství v Komárově a brněnské obydlí bylo také střídavě označováno jako dům třebíčského opata nebo komárovského probošta. Prodej domu v roce 1512 za 24 hřiven grošů

[40] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 483 (1465, července 3.).
[41] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 9, f. 64r; rkp. inv.č. 10, f. 129r; rkp. inv.č. 23, f. 25v; rkp. inv.č. 24, f. 25v atd. až rkp. inv.č. 11, f. 134v.
[42] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 21, f. 15v.
[43] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 8, f. 29r, 48v.
[44] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 8, f. 29r; rkp. inv.č. 9, f. 39r; rkp. inv.č. 22, f. 14r; rkp. inv.č. 23, f. 16r; rkp. inv.č. 24, f. 16r; rkp. inv.č. 25, f. 16r; rkp. inv.č. 26, f. 15r; rkp inv.č. 27, f. 15r.
[45] František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, Praha 1996, s. 120, 159, 163, 172, 301; Josef VÁLKA, *Středověká Morava*. Dějiny Moravy 1, Brno 1991, s. 158.

jen o několik let předešel úplný zánik proboštství, jehož majetky pak převzala kapitula sv. Petra v Brně.[46]

Zvláštní případ představuje pro naše zkoumání klášter cisterciaček v Oslavanech. Záhy po založení jim Přemysl Otakar I. na prosbu zakladatelky daroval patronát ke kostelu sv. Jakuba v Brně, v roce 1260 získaly patronátní právo k další brněnské svatyni, kostelu Všech Svatých.[47] Výkon obou patronátů společně s nevelkou vzdáleností kláštera od Brna vytvářel vhodné podmínky pro upevňování sociálních a hospodářských vazeb mezi oběma místy. Víme, že do Oslavan přicházely zasvětit život Bohu četné dcery brněnských měšťanů, vyprovázeny z domova rentami na domech v Brně, jež jim měly usnadnit život v odříkání a jež po jejich smrti nezřídka připadly klášteru. S pobíráním platů z brněnských nemovitostí se však klášter zjevně spokojil a nepokoušel se uplatnit přebytky svého hospodářství na brněnských trzích. Přihlédneme-li k charakteru oslavanského hospodářství, orientovaného takřka bezvýhradně na příjmy z kostelů a pronájmů, nejde o nic překvapivého. V letech 1350-1357 sice platil v městské sbírce oslavanský probošt 2 groše z domu v Brněnské čtvrti, zde ale zjevně jde pouze o osobní iniciativu proboštovu.[48] Sestrám pro pobyty v Brně postačovala svatojakubská fara - při násilném obsazení fary straníky kapituly sv. Petra v říjnu 1401 zde právě pobývala abatyše a dvě jeptišky;[49] fara konventu zřejmě posloužila i jako útočiště v době husitských válek. O místnosti pro sestry vyhrazené nás informuje datace listiny z 23. března 1438, vyhotovené *„v domě správce kostela svatého Jakuba v Brně v horní místnosti pobožných panen abatyše a konventu kláštera v Oslavanech"*; když byl roku 1446 uváděn ke kostelu nový plebán Filip z Olomouce, měl podle smlouvy s klášterem trvale udržovat horní světnici vedle kuchyně s komorou pro ubytování abatyše a panen a do smlouvy s dalším plebánem bylo doplněno ještě ustanovení o ubytování jejich probošta a ustájení jeho koně.[50] Tento stav trval až do zániku kláštera v první třetině 16. století. Podle pozdní zprávy měla v době vlády Ludvíka Jagellonského abatyše po vyhoření kláštera v Oslavanech přesídlit i se zbytkem konventu do brněnského domu, o němž však v pramenech není žádná zmínka, a šlo tedy buď o svatojakubskou faru (poslední zpráva o existenci konventu je ale z

[46] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 10, f. 75r; Libor JAN - Rudolf PROCHÁZKA - Bohumil SAMEK, *Sedm set let brněnské kapituly*, Brno 1996, s. 68; k třebíčskému klášteru viz Rudolf FIŠER – Eva NOVÁČKOVÁ – Jiří UHLÍŘ, *Třebíč*. Dějiny města I, Brno 1978, s. 17-62.
[47] CDB II, s. 324, č. 322; CDB V/1, s. 367-368, č. 237; k oslavanskému patronátu nad sv. Jakubem B. BRETHOLZ, *Die Pfarrkirche*, s. 4-58.
[48] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 173 a dále v jednotlivých letech až k s. 243; I. HLAVÁČEK, *O vztahu venkovských klášterů a měst*, s. 156 stejně jako u žďárského kláštera tvrdí, že probošt *"platí průběžně různé poplatky městu"*, ačkoliv probošt neplatí nic než obvyklou dávku v městské sbírce.
[49] CDM XIII, s. 227-231, č. 219.
[50] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 320 (1438, března 23.), inv.č. 361 (1446, února 12.), inv.č. 571 (1468, února 24.).

roku 1532, kdy abatyše prosí panovníka o svolení, aby mohla předat patronát nad kostelem městské radě), nebo - a to spíše - o sesterský klášter cisterciaček na Starém Brně.[51]

Pro úplnost by měly být uvedeny ještě dva domy v církevním vlastnictví. Mezi nemovitostmi u sv. Petra je v berní knize z roku 1365 uveden i objekt probošta z Olbramkostela, jemuž výběrčí ocenili městiště na 3 hřivny a další nemovitý majetek - vinice a masné krámy - a movitosti na více než 60 hřiven grošů, a probošta kláštera dominikánek sv. Anny na Starém Brně s městištěm v ceně pouhé jedné hřivny.[52] Dům v ceně 115 hřiven, který držel mezi lety 1442-1471 *„Clemens amicus abbati Wilemowicensi"* nelze i při prokázaných pobytech vilémovského opata a některých členů konventu v Brně počítat mezi klášterní domy;[53] podobně ani objekt, v němž v roce 1343 žila *„procuratrix de Zaberdowicz"* - už proto, že v Zábrdovicích byl mužský klášter.[54] Dále se v průběhu zkoumaného období můžeme v městských písemnostech setkat s domy proboštů vyšehradského, kroměřížského a olomouckého, úředníků olomouckého biskupa, kanovníků, plebánů okolních kostelů a dalších duchovních.[55] Jejich výčet by ovšem přesáhl vymezené téma této studie a vedl by nás k otázce, již se pokusil řešit již J. Dřímal, tj. k podílu domů v majetku církve na celkovém domovním vlastnictví v Brně.[56]

Shrňme si nyní získané údaje. Během zkoumaného období, tj. od počátku 13. do konce 15. století, drželo nemovitost v Brně 15 mimobrněnských klášterů (resp. jejich představených): 6 cisterciáckých, 3 premonstrátské, 3

[51] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 79, f. 64v-65r; B. BRETHOLZ, *Die Pfarrkirche*, s. 80-81.
[52] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 288.
[53] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 8, f. 76v; rkp. inv.č. 22, f. 35v. V roce 1434 svědčil vilémovský opat při transakci mezi louckým a oslavanským klášterem, MZA v Brně, Premonstráti Louka (E 57), sign. H 61a ; o rok později vydává v Brně listinu o prodeji mitry louckému klášteru, J. ŠEBÁNEK, *Archivy zrušených klášterů*, č. 1291; v roce 1453 proběhla v Brně volba vilémovského opata, nesmíme zapomínat ani na to, že výnos opatství byl papežem udělen světícímu biskupovi Vilémovi z Kolína, který se poté též objevuje s titulem vilémovského opata, J. DŘÍMAL, *Biskup Vilém z Kolína*. In: ČMM 55, 1931, s. 16-17; Vladislav DOKOUPIL, *Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na Starém Brně*, Praha 1957, s. 60-61.
[54] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, s. 4. I. HLAVÁČEK, *O vztahu venkovských klášterů a měst*, s. 156 usuzuje, že tento objekt lze mezi klášterní domy *„vztáhnout jen s určitou pravděpodobností"*, na následující stránce jej ale mezi ně bez pochyb počítá. Podle této logiky by každý dům, jehož správce pocházel ze Zábrdovic, nutně musel mít něco společného s klášterem, což je samozřejmě nesmysl.
[55] B. MENDL (ed.), *Knihy počtů*, podle rejstříku; AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 39, f. 9v, 116v, 168v atd. - odkazy byť jen na příslušná místa nejstarší městské knihy by přesáhly únosnou míru; základní informace o počtu domů v majetku církve podle berních knih u J. DŘÍMALA, *Sociální složení*, s. 198-199, 235, 249, 264.
[56] Z nyní uvedených faktů je ale zřejmé, že Dřímalovy souhrnné údaje o počtu domů v majetku církve bude nutno redukovat směrem k menšímu počtu církevních domů v Brně v druhé polovině 15. století.

benediktinské, 1 augustiniánský, 1 kartuziánský a 1 dominikánský. Známe-li jejich cenu nebo alespoň ocenění městiště, na němž byly postaveny, pak vidíme, že nešlo o nijak rozsáhlé a výstavné objekty; v rámci celého města se hodnota klášterních domů pohybuje v průměru, či spíše mírném podprůměru: to vynikne zejména ve srovnání se šlechtickými domy. S jedinou výjimkou (doubravnický dům) se podařilo je lokalizovat - po sedmi domech se nacházelo v Brněnské a Běhounské čtvrti, šest ve čtvrti Veselé. Nejsilnější koncentraci klášterních domů nalézáme celkem pochopitelně v zástavbě kolem sv. Petra (dva rajhradské domy, tišnovský, loucký, probošta starobrněnských dominikánek), na exponovaných místech byly položeny ještě nemovitosti starobrněnských cisterciaček a velehradských cisterciáků, rajhradských benediktinů na Dolním trhu (nám. Svobody) a domy kolem kostela sv. Jakuba (žďárský, loucký, královopolských kartuziánů); zbývající se nalézaly povětšinou u městských bran či v bočních uličkách.[57]

Skutečnost, že všech šest moravských cisterciáckých klášterů drželo v průběhu zkoumaného období dům v Brně a z pěti premonstrátských jej vlastnily tři (přičemž Zábrdovice vzhledem k minimální vzdálenosti od Brna dům nepotřebovaly a Hradisko se orientovalo jednoznačně na Olomouc, kde mělo svůj městský dům[58]), se zdá jednoznačně napovídat na funkci těchto domů. Bez ohledu na počáteční marné úsilí řádových teoretiků o hospodářskou soběstačnost každého kláštera a jeho izolování od ostatního světa se cisterciáci záhy úspěšně zapojují do systému vrcholně středověké ekonomiky. Generálním kapitulám řádu tak nezbývá než udílet svolení k pronájmům a prodejům pozemků, ale také k prodeji přebytků klášterního hospodaření - cesta na velké městské trhy je tak otevřena a např. v Kolíně nad Rýnem se první domy nejen okolních cisterciáckých klášterů objevují již na konci 12. století; městské domy kláštera Prémontré jsou doloženy již za opata Norberta z Xanten![59] Písemné prameny i známá ikonografie ukazují, že se jedná o velké objekty s obytnou a hospodářskou částí, plní tedy funkci městských dvorů. Správcem je *magister domus*, resp. podobně jako u venkovských dvorů *magister curie, provisor curtis* nebo *cellerarius dicte curie*, jenž má k ruce další pomocníky, rekrutující se jako on

[57] Srov. k tomu údaje o šlechtických domech, L. SULITKOVÁ - H. JORDÁNKOVÁ, *Šlechta v královském městě Brně*; T. BALETKA, *Šlechtická nemovitost*.
[58] Vladimír SPÁČIL, *Sbírka listin archivu města Olomouce 1261-1793*, Olomouc 1998, s. 131.
[59] Tadeusz MANTEUFFEL, *Papiestwo i cystersi ze szczególnym uwzględnieniem ich roli w Polsce na prelomie XII i XIII w.*, Warszawa 1955, s. 50-55; G. STEINWASCHER, *Die Zisterzienserstadthöfe*, přehledně na s. 59-67 a také u jednotlivých objektů; Dietrich LOHRMANN, *Die Erwerbspolitik der Abtei Prémontré unter Norbert von Xanten und Hugo von Fosse (1120-1161)*. In: Erwerbspolitik und Wirtschaftsweise mittelalterlicher Orden und Klöster. Hrsg. von K. Elm, Berlin 1992, s. 42-43.

často z řad konvršů, ale také světských osob.[60] Kromě hospodářských a správních funkcí (v lokálním i dálkovém obchodu; centrum klášterních majetků v dané oblasti) tyto domy sloužily rovněž jako rezidence a poskytovaly ubytování při delších cestách, a to nejen členům řádu.[61]

Usuzovat na základě povrchní analogie na stejnou funkci městských domů cisterciáckých (a premonstrátských) klášterů, jakou měly v prostředí na západ od našich hranic, by bylo chybné. Stejně chybné by ale bylo dopředu odmítat možnost, že s těmito domy nějaké hospodářské aktivity byly spojeny. Při následujících úvahách si ovšem nevystačíme pouze s přímými zprávami o jednotlivých objektech, nýbrž musíme mít na zřeteli co nejširší kontext městské a klášterní ekonomiky a vztahů měst a klášterů na Moravě v období vrcholného a pozdního středověku.

Základní podmínkou pro existenci městského dvoru je pochopitelně hospodářské zázemí poblíž města – v moravských podmínkách by bylo nesmyslné, aby např. velehradští cisterciáci vozili obilí na prodej do Brna až z polí v okolí Velehradu. Kláštery držely na Brněnsku v průběhu 14. a 15. století zhruba jednu třetinu pozemkového majetku (samozřejmě s krátkodobými výkyvy v době husitských válek, sekularizace zde ovšem církevní instituce, pokud jde o násilné zábory majetku, příliš nepostihla). Mezi největšími pozemkovými vlastníky je také několik klášterů z těch, jež držely dům v Brně: Rajhrad, Tišnov, Dolní Kounice a cisterciačky na Starém Brně,[62] nemovitý majetek v širším okolí Brna ale patřil i většině ostatních. Državy oslavanských cisterciaček se rozkládaly ponejvíce na západ od kláštera, ojediněle pak na východ a jihovýchod, kde byly soustředěny kolem dvorů na předměstí Ivančic a v Micmanicích. Ze žďárských majetků na jihu Moravy byl nejblíže Brnu dvůr s inkorporovanou farou v Blučině (asi 15 km na jih od Brna), samotná ves ale cisterciákům nepatřila. Velehradský klášter držel Brněnské Ivanovice, dvůr v Komárově a již zmíněné polnosti s mlýnem na Starém Brně; dceřinný dům ve Vizovicích pak měl majetky v Líšni a Obci. Ve spádové oblasti brněnského trhu ležely dále polnosti a vsi královopolských kartuziánů a majetky třebíčského kláštera, příslušející k jeho proboštství v Komárově. Ze zbývajících bychom snad mohli vzít v úvahu ještě statky louckého kláštera kolem centra v Loděnicích (asi 20 km od Brna); državy

[60] Hartmut BOOCKMANN, *Die Stadt im späten Mittelalter*, München 1994, s. 219-220, 224-225; G. STEINWASCHER, *Die Zisterzienserstadthöfe*, s. 143-150.

[61] G. STEINWASCHER, *Die Zisterzienserstadthöfe*, s. 159-174; Wolfgang BENDER, *Zur Wirtschaftsführung rheinischer Zisterzen im hohen Mittelalter. Die Beispiele Kamp und Himmerod* In: Grundherrschaft – Kirche – Stadt (viz pozn. 3), s. 332-335.

[62] František MATĚJEK (=Jaroslav MEZNÍK), *Města, městečka a vesnice na Brněnsku v 14. a 15. století*. In: ČMM 103, 1984, s. 109-112, 117-126.

ostatních fundací (Doubravník, Pustiměř, Nová Říše) se nacházely příliš daleko od Brna a v blízkosti jiných trhů.[63]

Samotný pozemkový majetek v blízkosti města však ještě nezaručuje aktivní podíl kláštera na městském hospodářství. Např. velká enkláva plaského cisterciáckého kláštera v těsném sousedství Prahy se úspěšně rozvíjí až do vzniku Menšího Města pražského, poté ale místo expanze kláštera na nový trh přecházejí jednotlivé majetky do rukou měšťanů a cisterciákům zůstává jen několik nemovitostí.[64] Protože další logickou podmínkou pro hypotézy o hospodářské funkci klášterních domů je jejich držba v delším časovém období, vyloučíme ty, jež byly v majetku klášterů jen několik let. Pak přicházejí v úvahu pouze nemovitosti cisterciáckých klášterů ve Žďáru, Velehradu a na Starém Brně (a snad i v Tišnově), premonstrátů v Louce, kartuziánů v Králově Poli a benediktinů v Třebíči. Hospodářský vývoj těchto fundací byl značně rozdílný – Žďár a Velehrad se dostaly ve 2. polovině 14. století do vážných problémů a k určité konsolidaci jejich hospodaření dochází až od konce 15. století; rychlý rozvoj kláštera cisterciaček na Starém Brně byl dočasně utlumen husitskými a česko-uherskými válkami; o Třebíči nemáme téměř žádné prameny a pouze v případě premonstrátů v Louce se setkáváme s kontinuálním budováním velkostatku s centry v podobě režijních dvorů.[65] Současně musíme mít na zřeteli, že od druhé poloviny 15. století se rozvíjí také režijní podnikání Brna, které kupuje deblínské panství a později i další nemovitosti, a zisky z vlastních podniků začínají nahrazovat slábnoucí příjmy z městské sbírky; těžiště městských aktivit leželo pochopitelně v šenkování piva a vína.[66] Na brněnský městský trh tak mohly kláštery pronikat nejspíše do počátku 14. století, kdy bylo Brno ještě zcela závislé na přísunu agrárních produktů z jiných zdrojů a kdy to umožňovala hospodářská situace fundací.

Této možnosti zřejmě využili velehradští cisterciáci. Již objekt (*curia*), který od markraběte dostali, patrně plnil hospodářské funkce; kromě toho měli i dům se dvorem ve Znojmě *„penes domum mercatoriam"*, který znojemská městská rada osvobodila v roce 1339 od všech dávek městu a svolila, aby se do něj v neklidných časech uchýlili klášterní poddaní (*pauperes*) - tuto nemovitost

[63] Na tomto místě bohužel nezbývá než odkázat na již citovanou literaturu k jednotlivým klášterům a na příslušné svazky Vlastivědy moravské.

[64] Jaroslav ČECHURA, *Příspěvek k dějinám Menšího Města pražského*. In: Documenta Pragensia IV, 1984, s. 62-72; Dušan FOLTÝN, *K typům a funkcím cisterciáckých proboštství v předhusitských Čechách*. In: 900 let cisterciáckého řádu. Usp. K. Charvátová, Praha 1999, s. 83-84.

[65] Viz pozn. 63, pro srovnání s vývojem v Čechách J. ČECHURA, *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klostergrundherrschaften*, Stuttgart – Jena – New York 1993, s. 32-91, zejm. s. 73-75.

[66] O situaci na přelomu 16. a 17. století podle dochovaných urbářů Jiří JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou*. In: BMD 4, 1962, s. 187-194.

ale král Zikmund udělil roku 1421 Znojmu.[67] Passus o klášterních poddaných napovídá na hospodářskou funkci domu celkem zjevně, byť se v okolí města mnoho klášterních statků nenacházelo. Osvobození od městských dávek ale přichází v téměř stejnou dobu, kdy mniši pronajímají starobrněnské majetky, a zdá se, že větší podíl na městském trhu ani v jednom případě neměli. Osud městských domů by tak kopíroval hospodářský vývoj nejstaršího moravského kláštera cisterciáků.[68] Výhradně na blízký znojemský trh se celkem pochopitelně zaměřovali loučtí premonstráti; tišnovské cisterciačky získaly po dvou krátkých intermezzech ve 14. století dům v Brně až v době, kdy ochranu nad klášterem pevně třímali páni z Pernštejna, a klášterní majetky tak vítaně zaokrouhlily rodové državy - s výraznější hospodářskou aktivitou se zde nesetkáváme. S největší pravděpodobností domy v Brně nesloužily ani jako správní centra klášterních majetků na Brněnsku. V takovém případě bychom se zřejmě v pramenech setkali alespoň jednou s klášterním úředníkem, pobývajícím v brněnském domě a dohlížejícím na okolní državy. V roce 1354 sice prodává velehradský *bursarius* vinici u Brna a o dvě desetiletí později svědčí v Brně vizovický *celerarius*,[69] jde tu ale o obvyklé úřady spojené s mateřským klášterem a nikoli s brněnským objektem. Nezbytné správní funkce celkem dobře plnily u statků v bezprostředním okolí Brna dvory, resp. v případě třebíčského kláštera jeho proboštství v Komárově.[70] Zbývá nám ale k prozkoumání ještě jeden aspekt vztahu klášterů a královského města.

Počátkem roku 1485 se na Matyáše Korvína, pobývajícího právě v táboře u Vídně, obrátila abatyše starobrněnských cisterciaček se stížností na městskou radu, že klášteru brání šenkovat víno podle jeho starodávných práv. Nato se rozvinula živá korespondence mezi králem a oběma znesvářenými stranami, jež byla ukončena o dva roky později rozhodčím výrokem Ctibora Tovačovského z Cimburka, Viléma z Pernštejna a Dobeše z Boskovic. Podle jejich rozhodnutí, k němuž se klášter i město přihlásily, směl být i nadále šenk vína v klášteře, víno z vinic u města a 15 klášterních vinohradů mohlo být skládáno a prodáváno pouze v domech na klášterních pozemcích. Pokud by kvůli nebezpečí chtěl klášter uschovat víno uvnitř hradeb, nemá mu v tom nikdo bránit, v městě uschované víno však nesmí být prodáváno.[71] Tento spor je jedním z řady podobných, jimiž

[67] CDM VII, s. 166-167, č. 230; Wilhelm ALTMANN (ed.), *Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410-1437)*. Regesta Imperii XI, Innsbruck 1896-1900, č. 4528; viz též R. HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera*, s. 85, 89, 102-103.

[68] Viz údaje u R. HURTA, *Dějiny cisterciáckého kláštera*, s. 76-103.

[69] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 39, f. 145r, 168r.

[70] K hospodářské funkci benediktinských priorátů Anja GILLEN - Frank G. HIRSCHMANN, *Priorate, Grundherrschaft und zentrale Orte. Vergleichende Untersuchungen zu Genese und Funktion benediktinischer Priorate zwischen Maas und Rhein*. In: Grundherrschaft - Kirche - Stadt (jako v pozn. 3), zejména s. 256-258.

[71] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 742 (1485, března 6.); inv.č. 767 (1487, listopadu 23.).

se městská rada snažila vytvořit si monopol na výčep vína a piva ve městě a okolí a které vedla také se starobrněnskou komendou johanitů, královopolskými kartuziány, herburkami a dokonce i s minority a dominikány. Pro nás je důležité, že rada se ohrazovala pouze proti šenkování, nikoli proti dovozu obilních a jiných plodin z klášterních držav do města. Známe-li poměrně malé výnosy městských statků ještě na konci 16. století a uvážíme-li spotřebu města, jehož počet obyvatel dosahoval až 9 000, nelze se tomu divit - Brno bylo ve značné míře závislé na dovozu potravin z okolních panství.[72] Odbytiště agrárních produktů zde zřejmě v první fázi vývoje města nalezl velehradský klášter - a snad i žďárský, zažívající do 30. let 14. století majetkový vzrůst, stagnace klášterní ekonomiky ale postihla také jejich městské domy. Poté se na brněnském trhu otevřel prostor především starobrněnským cisterciačkám a královopolským kartuziánům, jejichž objekt je zapisován jako "dům s dvorem". Protože moravské kláštery se na dálkovém obchodu nijak nepodílely, je jejich zaměření na nejbližší trh celkem pochopitelné; zdá se, že k podobné situaci došlo i v Praze, kde je hospodářská funkce doložena minimálně u domu zbraslavských cisterciáků.[73]

Lze navíc důvodně předpokládat, že v Brně zástupci klášterů spíše objednávali a nakupovali, a to luxusnější zboží, jež jim nemohla poskytnout ostatní města v jejich blízkosti. Malíř Oldřich, obývající dům žďárského opata, již byl zmíněn; v brněnských skriptoriích je ostatně třeba hledat původ řady rukopisů dochovaných v klášterních knihovnách.[74] V roce 1500 žaluje na městském soudu služebník louckého opata Adam Mathese malíře jako ručitele za Petra zlatníka kvůli 3 hřivnám a 1 lotu stříbra, zřejmě týž malíř Mathes vystupuje jako ručitel i ve sporu se zábrdovickým opatem atd.[75] Nejstarší rychtářské a městské soudní knihy dosvědčují poměrně častou přítomnost zástupců řeholních domů z jižní Moravy v Brně. Dostáváme se tak k další možné funkci klášterních městských domů, a to rezidenční. Podívejme se nejprve na počet klášterních domů ve vybraných časových obdobích (metoda průřezů v jednotlivých letech by vzhledem k malému počtu domů a jejich často krátkodobé držbě nebyla příliš spolehlivá).

[72] Doklady o sporech s jmenovanými kláštery jsou vesměs v AMB, Sbírka listin, mandátů a listů; o sporu města s herburkami se zmiňuje J. ŠEBÁNEK, *Listina města Brna z r.1252 a její pravost*. In: Přátelé čsl. starožitností svému učiteli. K šedesátinám univ. prof. Dra. J. Šimáka. Příloha ČSPSČ 38, 1931, s. 8-12 (podle separátu); o brněnském hospodaření na sklonku středověku J. DŘÍMAL (red), *Dějiny Brna 1*, s. 115-119, 131-132.

[73] I. HLAVÁČEK, *O vztahu venkovských klášterů a měst*, s. 155, kde přetištěn zápis týkající se zbraslavského domu z Tomkova místopisu.

[74] Jakub VÍTOVSKÝ, *K problematice iluminátorských a knihařských dílen v českých zemích v letech 1310-1378*. In: Documenta Pragensia X, 1990, s. 95-117. Zde na s. 101 odvážná domněnka o příbuzenském vztahu mezi rajhradským proboštem Vítkem a Karlem IV., založená na podobnosti Vítkova znaku se znakem olomouckého biskupa Jana Volka, levobočka Václava II.

[75] AMB, Sbírka rukopisů a úředních knih, rkp. inv.č. 59, f. 138r; rkp. inv.č. 60, f. 78r, 83r-v, 92r, 104v, 127r-v, 133v atd.

Tabulka 1

Období	Počet domů v majetku klášterů	Počet klášterů držících domy
1300-1350	7	6
1351-1400	11	10
1401-1450	8	7
1451-1500	6	6

Přestože uvedená čísla jsou příliš malá na absolutizující soudy, je myslím zjevné, že i přes patrné zvýšení v druhé polovině 14. století, kdy Brno bylo sídlem lucemburských markrabat, se držba městských domů venkovskými kláštery nevyvíjí v tak těsné závislosti na rezidenčním charakteru místa, jako tomu bylo u šlechtických domů.[76] To ale neznamená, že by postavení markraběcího Brna nehrálo v zakupování městských domů žádnou roli, vždyť právě v tomto období se nejčastěji setkáváme s krátkodobou držbou domů, jež dokládá snahu představitelů církevních institucí přiblížit se dvoru. Zmenšení počtu domů takřka na polovinu do konce následujícího století musíme vnímat s ohledem na další osudy moravských klášterů - do počátku 16. století zaniká několik velkých fundací (Třebíč, D. Kounice, Oslavany, Vizovice) a konventy nově vznikajících řeholních řádů, především františkánů observantů, se usazují v prostoru před městskými hradbami a odmítají nemovité vlastnictví.[77]

Co ale moravské venkovské kláštery vedlo k tomu, aby za cenu nemalých nákladů udržovali dům v sídle markraběte? Odpověď na tuto otázku přinesl, byť bez konkrétních dokladů, Ivan Hlaváček v citované stati. Konfirmace listin, udílení nových privilegií, zlistiňování právních aktů atd., už jen to jsou v situaci na Moravě ve 14. století dostatečné podněty pro pořízení městského domu v markraběcí rezidenci. Zatímco na konci 13. století byl např. u cisterciáckých fundací zeměpán opravcem pouhých dvou z pěti existujících,[78] od 60. let 14. století spadaly všechny moravské cisterciácké kláštery pod markraběcí komoru; podle série listin, již Jan Jindřich vydal v březnu 1363 v Králově Poli, držel markrabě právo opravy nad všemi velkými kláštery. Ke zvratu přitom došlo ve druhé třetině 14. století, po příchodu budoucího císaře Karla IV. jako mladého

[76] T. BALETKA, *Šlechtická nemovitost*, s. 255; k markraběcímu Brnu srov. I. HLAVÁČEK, *Brünn als Residenz der Markgrafen der luxemburgischen Sekundogenitur*. In: Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa. Hrsg. von H. Patze und W. Paravicini, Sigmaringen 1991, s. 361-419; nejnověji Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999, s. 196-199, 321.

[77] František ŠMAHEL, *Intra et extra muros*. In: Franzciszkanie na ziemiach polskich I. Lublaň 1983, s. 302-320; k brněnskému domu observantů J. DŘÍMAL, *Biskup Vilém z Kolína*, s. 19-22, 36-38.

[78] Velehradu a Tišnova; opravu Žďáru nad Sázavou a Vizovic držel Gerhard z Obřan a na oslavanský klášter si zřejmě činili nároky páni z Myslibořic – CDM VI, s. 3-4, č. 4.

markraběte na Moravu - např. kláštery ve Žďáru a Vizovicích patří ještě v polovině 14. století pánům z Lipé, o pár let později jsou již markraběcí.[79] Jestliže tabulka uvádí pro druhou polovinu 14. století deset klášterů držících domy v Brně, pak nutno uvést, že toto číslo platí už pro období 1334-1363, v němž probíhal mezi markrabětem a jednotlivými řeholními domy čilý diplomatický ruch.

Brno však úlohu centra pro větší část Moravy plnilo i po vymření lucemburské sekundogenitury. V říjnu 1477 se do města sjeli stavové, aby uzavřeli s uherským králem Matyášem landfríd až do vyřešení jeho sporů s Vladislavem Jagellonským, a tento landfríd pečetili i opati velehradského a louckého kláštera a dolnokounický probošt. Jejich pečeti nalezneme rovněž na dalších landfrídech, v roce 1505 se k nim připojil ještě opat kláštera Hradisko u Olomouce.[80] Když se po válečných letech opět otevřely v roce 1437 zemské desky a začal zasedat zemský soud v Brně a Olomouci, žalovali např. jen žďárští cisterciáci během následujícího desetiletí 37x uchvatitele klášterních statků; celkový počet půhonů podaných církevními institucemi v letech 1437-1448 dosáhl 252, tedy 10 % všech podaných.[81] Podání a projednávání žaloby na zemském soudu sice nevyžadovalo osobní přítomnost žalobce, zápisy půhonných knih ovšem ukazují, že církevní instituce využily možnosti podat žalobu v zastoupení jen zřídka. Musíme tedy předpokládat pobyt jejich představených v místě, kde soud zasedal - v našem případě v Brně. V pohusitském období rovněž přestávají být zemské desky vyhrazeny pouze šlechtě a množí se vklady majetku duchovním ústavům; passus o vložení do desk na nejbližším zasedání soudu se stává pevnou součástí kupních smluv mezi dosavadními držiteli alodního statku a kláštery. Účast na zemských sněmech a soudech patřila k nákladným záležitostem a pokus Vladislava Jagellonského z roku 1496 o redukci početných soudních zasedání, které *„ku mnohým obtiežnostem jsú obyvatelóm země tej byly“*, ztroskotal na zavedeném systému.[82]

Z nastíněných důvodů se klášterům vyplatilo udržovat v Brně vlastní dům, zvláště když je do města přiváděly i jiné záležitosti. Opomineme-li diplomatické aktivity, v nichž vynikali zejména loučtí opati a dolnokouničtí probošti, šlo o úkoly plynoucí z postavení v rámci církevní či řádové hierarchie (inkorporace kostelů, rozhodování sporů atd.). Setkání představených

[79] T. BOROVSKÝ, *Zakladatelská práva*, s. 329-331.

[80] Mojmír ŠVÁBENSKÝ, *Stavovské listiny 1212-1847*. Katalog. Brno 1965, s. 127, č. 393; s. 128-131, č. 394; s. 170-171, č. 589; s. 176-177, č. 605.

[81] Podle *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové III*. Ed. V. Brandl, Brunnae 1878.

[82] Archiv český 10, s. 314-316; zemského soudu se naposledy dotýká Dalibor JANIŠ, *Úvahy nad počátky zemských desk na Moravě*. In: Nový Mars Moravicus. Usp. B. Chocholáč, L. Jan a T. Knoz, Brno 1999, s. 243-250, kde také citovány podstatné práce Františka Čády k této problematice.

moravských klášterů jednoho řádu v Brně nemáme nikde doloženo, nelze ale vyloučit, že např. velehradský (tišnovský) dům byl využíván i dalšími cisterciáckými opaty apod.[83] Jednoznačná je příčina, která přivedla do Brna konventy z Pustiměře a Třebíče - zničení, resp. vyhnání z domovského domu. Podobně nalezli útočiště v Olomouci kartuziáni z Dolan a augustiniáni z Prostějova či v Jihlavě premonstráti z Želivi.[84]

Údaje o částkách zaplacených v městské sbírce, jež byly zmiňovány u jednotlivých objektů v první části této práce, názorně ukazují, že prodej městského domu do majetku kláštera (a obecně jakékoli církevní instituce) znamenal pro městskou komoru téměř pokaždé ztrátu jednoho poplatníka. Už Jan Lucemburský nakázal v roce 1331, že měšťané mohou církvi odkazovat pouze hotové peníze, tedy ne nemovitosti, a markrabě Jan Jindřich přistoupil o dvě desetiletí později přímo k zákazu, aby si šlechtici a duchovní zakupovali domy v Brně.[85] Problém vztahu šlechtických a městských majetků se řešil na konci 15. století i na zemském sněmu a byl uzavřen oboustranným kompromisem, v případě vztahu města a oslabené církve postačovalo zřejmě pouhé zopakování nařízení Jana Lucemburského, jež na prosbu brněnské městské rady provedl Vladislav Jagellonský v roce 1498.[86] Tenze mezi městem a držiteli klášterních domů vycházela jednak ze skutečnosti, že tito držitelé podléhali jinému právu, jednak z toho, že na základě různých privilegií neplatili do městské pokladny žádné dávky. Je ale nutno podotknout, že veškeré výsady, jež byly klášterním domům v Brně uděleny a jež známe, se týkají výhradně osvobození od lozunky a dalších městských dávek; o imunitách, které by tento rámec překračovaly, nic nevíme a je velmi nepravděpodobné, že by kláštery mimo obvyklá imunitní privilegia získaly ještě nějaké výsady - zvláště když, jak se ukázalo výše, jejich městské domy ve své většině nesloužily k hospodářských účelům.[87] Z hlediska vývoje zemského práva ale stojí za zaznamenání odpověď Vladislava Jagellonského na stížnost starobrněnských cisterciaček, že je rada nutí, aby se o část domu, již držel neprávem jeden z brněnských obyvatel, soudily před městským soudem - panovník místo předání této záležitosti podkomořímu

[83] Viz např. J. ŠEBÁNEK, *Archivy zrušených klášterů*, č. 1370; srov. G. STEINWASCHER, *Die Zisterzienserstadthöfe*, s. 159-174.
[84] V. SPÁČIL, *Sbírka listin*, s. 100, 107, 110; František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 168. V Brně v minoritském klášteře přečkali válečná léta též premonstráti ze Zábrdovic, R. HURT, *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně - Zábrdovicích*. Příloha 1. čísla Vlastivědné ho věstníku moravského (dále VVM) 1969, s. 16.
[85] CDM VI, s. 328-329, č. 429; CDM VIII, s. 161-162, č. 203; Miroslav FLODR (ed.), *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století 1*, Brno 1990, s. 409-410, 419-420.
[86] František ČÁDA (ed.), *Zemské zřízení moravské z roku 1535*, Praha 1937, s. 161-168; AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 908 (1498, srpna 28.).
[87] Viz např. Václav VANĚČEK, *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*, Praha 1931; srov. oproti tomu imunity cisterciáků v Kolíně nad Rýnem, G. STEINWASCHER, *Die Zisterzienserstadthöfe*, s. 71-76.

rozhoduje stejně jako Matyáš Korvín o čtrnáct let dříve a oznamuje, že píše olomouckému biskupovi, hejtmanovi, pánům a vladykům, aby celou věc projednali na příštím sněmu a rozsoudili. Postupuje tedy přesně v duchu příslušné kapitoly knihy tovačovské, v níž Ctibor Tovačovský z Cimburka popsal svou představu superiority zemského práva nad duchovním.[88]

Až budou detailně zpracovány klášterní domy v Praze, bude pochopitelně možné na základě srovnání vyslovovat určitější soudy o jejich funkci v konkrétním městském prostředí. Zdá se ale, že s dalšími městy na území Čech a Moravy již srovnání možné nebude, neboť nikde - a dokonce ani v Olomouci - nejsou domy okolních klášterů v takové míře jako v Praze a Brně doloženy. Příčin je tu více: počínaje charakterem lokality a konče geografickými a správními vztahy v regionu (většina moravských venkovských klášterů ležela v brněnské cúdě). Proto by v případě Brna měl být znovu podniknut výzkum, který by přesně stanovil, kolik domů se nacházelo v rukou církevních institucí a osob v duchovním stavu a k jakým změnám v domovním vlastnictví v průběhu středověku došlo.

[88] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 758 (1486, září 17.), inv.č. 925 (1500), března 2.); Vincenc BRANDL (ed.), *Kniha Tovačovská*, Brno 1868, s. 120-121.

Tomáš Borovský

Häuser ländlicher Klöster im mittelalterlichen Brünn

(13.-15. Jahrhundert)

Resümee

Der Problematik der Beziehungen zwischen den Städten und den ländlichen Klöstern widmete die tschechische Geschichtsschreibung bisher keine große Aufmerksamkeit. Der Autor konzentriert sich in seinem Beitrag auf den Hausbesitz ländlicher Klöster innerhalb der Brünner Stadtmauern vom 13. bis 15. Jahrhundert. Die ältesten Belege über Klosterliegenschaften im Raum der entstehenden Stadt stammen bereits aus der Gründungszeit Brünns, dem zweiten Viertel des 13. Jahrhunderts. Einige Stadthäuser waren in der untersuchten Periode im Besitz der Zisterzienserklöster von Velehrad, Tišnov, Staré Brno, Žďár nad Sázavou, Vizovice und Oslavany, der Prämonstratenserklöster von Dolní Kounice, Nová Říše und Louka u Znojma, der Benediktinerklöster von Rajhrad, Třebíč, Pustiměř, des Augustinerinnenklosters von Doubravník, und des Dominikanerinnenklosters von Staré Brno sowie des Kartäuserklosters von Královo Pole. In den Jahren 1300 - 1350 wurden 7 Häuser im Besitz von 6 Klöstern belegt, 1351 - 1400 hielten 10 Klöster 11 Häuser, 1401 - 1450 waren 8 Häuser im Besitz von 7 Klöstern, und 1451 - 1500 besaßen 6 Klöster 6 Häuser. Einen kurzfristigen Besitz Brünner Häuser findet man am häufigsten in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, wo Brünn Sitz der Markgrafen aus dem mährischen Zweig der Luxemburger war. Obwohl die Klöster ca. ein Drittel der Grundbesitztümer in der Brünner Region hielten, dienten ihre Häuser nicht nur den Wirtschaftszwecken – eher umgekehrt. Wirtschaftliche Funktionen erfüllte bis zum Anfang des 14. Jahrhunderts das Haus des Klosters in Velehrad und vielleicht auch des in Žďár, dann wieder erst in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts die Häuser der Zisterzienserinnen von Staré Brno und der Kartäuser von Královo Pole, die auch Prozesse mit dem Stadtrat um das Weinausschanksrecht in der Stadt und ihrem Meilenumkreis führten. Die Häuser anderer Klöster erfüllten überwiegend die Residenzfunktionen. Sie erleichterten die Kommunikation der Klöster mit dem Markgrafen, zu deren Kammer alle großen ländlichen Klöster in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts gehörten. Nach dem Aussterben des Markgrafengeschlechtes ermöglichten sie den Ordenshäusern, an Landtagen und Landgerichten teilzunehmen. Nachgewiesen ist auch die Auftraggebertätigkeit der Klöster bei Brünner Handwerkern. Die Immunitäten, die die Brünner Häuser im Besitz der ländlichen Klöster erhielten, betrafen nur ihre Befreiung von Stadtgebühren.

Irena Loskotová

ŠPILBERSKÁ KAMNA DOBY LUCEMBURSKÉ

Úvod

Rekonstrukce brněnského hradu Špilberku se ve druhé polovině osmdesátých let soustředila na jeho severní část, tzv. Haličský trakt. Stavební práce, které probíhaly také pod podlahou chodby tohoto objektu a následně pak i v těsné blízkosti SV nárožní věžice, vyvolaly záchranný archeologický výzkum, prováděný stejně jako v ostatních dotčených částech hradu pracovníky Muzea města Brna. Z množství zde získaných nálezů má největší vypovídací hodnotu právě kolekce kamnových kachlů, které dokládají vývoj zdejších otopných zařízení až do první poloviny 18. století. Příspěvek je věnován nejstaršímu souboru, tzv. komorových kachlů, datovaných do druhé poloviny 14. a první třetiny 15. století, kdy Špilberk sloužil moravským markrabatům z rodu Lucemburků.

Nálezová situace

Převážná většina všech dosavadních nálezů špilberských kachlů pochází z prostoru severního parkánu, přičemž o materiálu, který je předmětem tohoto příspěvku, to platí stoprocentně. Největší koncentrace nejlépe dochovaných kachlů se soustředila v zásypu u SV nárožní věžice, tedy vně obvodové zdi hradu, v místech středověkého parkánu. Směrem k západu jejich kumulace slábla.

Severní obvodová zeď hradu byla založena na nerovném skalním podloží, v jehož úrovni probíhal i parkán. Archeologický výzkum zde odhalil do skály zatesaný odpadní kanálek,[1] spádovaný od paty zdi směrem k hradnímu příkopu masivní kamennou deskou. Při rekonstrukci tohoto traktu byly nad ústím kanálku ve druhém nadzemním podlaží odhaleny zbytky prevetu. Komunikační úroveň parkánu určovala valená klenba z lomového kamene, která kryla průběh

[1] Dana CEJNKOVÁ - Irena LOSKOTOVÁ-Miroslav PLAČEK, *Předběžné výsledky archeologického výzkumu Špilberku.* In: Brno v minulosti a dnes (dále jen BMD) 13, 1995, s.151.

kanálku, nad nímž byla druhotně navršena téměř dva metry mocná navážka. Celý severní parkán se dnes totiž nalézá pod podlahou chodby v tzv. Haličském traktu. Tato čtyřpodlažní budova byla k vnější zdi hradu přistavěna poté, co byl severní hradní příkop využit k vybudování kasemat. Násypy nad jejich valenými klenbami vytvořily spolu s uměle vyzdviženým prostorem parkánu terasu, částečně využitou pro zmíněnou stavbu. V jejím východním čele vznikla pod podlahou chodby podzemní barokní sakristie, uzavřená na západní straně cihlovou příčkou, těsně přiléhající k odpadnímu kanálku.

Neporušený nezůstal ani nezastavěný prostor kolem SV nárožní věžice. Byl zřejmě využíván k ukládání odpadu, čemuž nasvědčují archeologickým výzkumem zachycené barokní zděné šachty, interpretované s největší pravděpodobností jako odpadní jímky.[2] Do zásypové vrstvy parkánu zasáhlo také vstupní schodiště do podzemní sakristie.

Datování zásypu

Přes všechny tyto zásahy do terénu bylo ze spodní části zásypu získáno množství především keramických nálezů torzovitého charakteru. Kolekci stolní, kamnářské i stavební keramiky lze zařadit do dlouhého časového rozmezí 14. – počátku 16. století. Tento zásyp překryla ještě v renesančním období vrstva stavební suti, obsahující podobné, i když méně četné nálezy.

Pro určení doby zániku parkánu je klíčové datum přestavby hradu na barokní pevnost. V roce 1742 byla dokončena stavba kasemat v severním příkopu[3] a tehdy byla také nad nimi uměle navršena a vyrovnána terasa, sahající přes parkán až k obvodové zdi hradu. Zásyp vlastního parkánu má však svůj původ v době, která této mohutné barokní přestavbě celého hradu na pevnost předcházela. Chronologicky nejcitlivější součástí zásypu jsou právě kamnové kachle. Nejvyspělejší jedince lze podle jejich výzdoby, tvarů i materiálu vložit spíše ke konci renesančního období. Složení zásypu nasvědčuje, že parkán byl zrušen při nějaké stavební úpravě interiéru severního křídla. Po ztrátě dominantního postavení sídelního markraběcího hradu střídal Špilberk často pány a sloužil hlavně jako sídlo vojenské posádky. Dřívější reprezentační prostory nebyly už zřejmě užívány ke svému účelu. Pokus o jejich rehabilitaci snad naznačuje instalace tzv. rytířských kamen ve druhé polovině 50. let 15. století.[4] Nálezy zlomků renesačních kachlů v zavážce parkánu však svědčí o údržbě i úpravách těchto prostor i v době, kdy se hrad nalézal v zástavě nebo v majetku

[2] D. CEJNKOVÁ, *Nálezová zpráva Špilberk – věžice*, uloženo v Muzeu města Brna.
[3] Jiří VANĚK, *Kasematy Špilberk, expozice Muzea města Brna*, Brno 1992, s. 2.
[4] D. CEJNKOVÁ – I. LOSKOTOVÁ, *Rytířská kamna na Špilberku*. In: Forum Brunense 1994, s.181-188.

města Brna. Na nejstarším známém pohledu na Špilberk od severovýchodu, zachyceném na vedutě z doby švédského obležení Brna,[5] jsou vidět prázdné okenní otvory v horním podlaží severního traktu. Obraz zkázy dokresluje dým nad hořícími částmi hradu, zbaveného střech. Přestože se Brno spolu se Špilberkem švédskému obležení ubránilo, škody byly rozsáhlé. O tom, že oprava hradu se týkala opět spíše nově budovaného opevnění než interiérů, svědčí další dochovaný pohled na Brno z téhož úhlu z roku 1675.[6] Mohutné opevnění s nárožními bastiony již zcela změnilo původní tvář hradu. Vzhled severního traktu je však až na zahlazené stopy požáru shodný se starším vyobrazením. Svrchní část zásypu parkánu, v níž dominuje stavební suť, sem byla zřejmě uložena při likvidaci škod, způsobeným těžkým ostřelováním hradu švédskými děly. Počátky vzniku mocnější spodní vrstvy zásypu lze hledat někdy ve 40. letech 16. století, kdy byl Špilberk opevňován na obranu proti tureckému nebezpečí a definitivně tak zanikla původní obytná, případně i reprezentační funkce této části hradu jako zeměpanského sídla.

Výše nastíněná doba zániku špilberských kamen vyvolává nutně otázku na dobu jejich vzniku.

Katalog

Všechny zde prezentované komorové kachle byly na Špilberku nalezeny ve zlomcích, často velmi špatně dochovaných. Především u glazovaných jedinců jsou výzdobné prvky zhusta velmi špatně čitelné a torzovitost materiálu jejich určení ještě zhoršuje. Některé jedince se podařilo rekonstruovat přímo z nalezených částí, jiné pomocí analogií hlavně díky brněnskému kachlovému materiálu. Stále však v kolekci zůstávají fragmenty, které se zatím určit nepodařilo. Celkem se, kompletně či částečně, podařilo rekonstruovat 14 různých výzdobných motivů čelních vyhřívacích stěn (ČVS) kachlů, pocházejících nejméně ze 45 exemplářů, z nichž 10 bylo glazovaných. Ve všech uvedených případech se typologicky jedná o základní řádkové komorové kachle. Výzdobné motivy lze rozdělit do dvou skupin. V první jsou zastoupeni bájní tvorové, symbolizující ve středověké křesťanské společnosti síly dobra i zla. Ve druhé pak se soustředily prvky heraldické.

[5] *Panoramatický pohled na město*, 1645-6, sbírka Muzea města Brna, inv.č. 2285.
[6] *Brno od východu*, 1675, sbírka Muzea města Brna, inv.č. 2282.

BÁJNÍ TVOROVÉ

GRYF

Figura je složena z orla a lva, krále ptactva a šelem. V křesťanské symbolice zobrazuje pána nebe i země, přemožitele zla v podobě hada či baziliška.[7]

1. Gryf 1 (obr. 1) – figura ve skoku, hledí vlevo, po obvodu ČVS jednoduchá plastická lišta
rozměr: š. 160 x v. 160 x hl. komory 115 mm
povrchová úprava: šedá bez úpravy
počet exemplářů: nejméně 3
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: 2. polovina 14. st. - 1411

2. Gryf 1a (obr. 2) – figura totožná s gryfem 1, po obvodu ČVS širší a složitější plastická lišta
rozměr: 185 x 177 x 124 mm
povrchová úprava: zelená glazura na bílé engobě
počet exemplářů: 1
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: 2. polovina 14. st. - 1411

Gryf 1a byl vyroben ze stejné formy, jako gryf 1. Ze tří stran pak byla plocha ČVS rozšířena, čímž se formát kachle zvětšil o 25 mm na šířku a 17 mm na výšku.

3. Gryf 2 (obr. 3) – figura kráčí vlevo, po obvodu ČVS plastické ozdobné lišty
rozměr: 185 x 185 x 90 mm
povrchová úprava: zelená nebo žlutá glazura na bílé engobě
počet exemplářů: nejméně 3, z toho 2 zelené a 1 žlutý
rekonstrukce: dle kachle z kartuziánského kláštera v Dolanech u Olomouce[8] (obr.4)
datování: 14./15. st.

[7] *Lexikon der christlichen Ikonographie, II*, Rom, Freiburg, Basel, Wien 1968, s.202-204.
[8] Václav BURIAN, *Výzkum prvního mnišského domku kartuzie v Dolanech*. In: Střední Morava 2, 1968, s. 83.

Kartouzka v Dolanech

Kartuziány do českých zemí přivedl v roce 1342 Jan Lucemburský, a to do nově založeného kláštera v Praze. Jeho syn Jan Jindřich, markrabě moravský, věnoval v roce 1375 své pozemky v Nové Vsi (dnešním brněnském Králově Poli) druhé nově zřízené kartouzce, kam prvního převora uvedl po smrti svého otce nový markrabě Jošt. O tři roky později pak litomyšlský biskup Albert ze Šternberka, přítel a rádce Karla IV., rozšířil počet kartuziánských klášterů o fundaci v Tržku u Litomyšle. Majetky konventu se však nacházely hlavně na Moravě a tak byl postupně v letech 1388 – 1394 konvent přestěhován do centra svých držav, Dolan u Olomouce. Štědré donátory našel v Petrovi ze Šternberka i v markraběti Joštovi.[9] Oba spojovalo též příbuzenské pouto v osobě Joštovy sestry Anny, Petrovy manželky. Zřejmě i díky přízni mocných pánů nové klášterní budovy rychle rostly. V roce 1399 byl podle análů kromě jiného již dostavěn mnišský domek vybavený kachlovými kamny.[10] Osud kláštera se naplnil v roce 1425, kdy se zde po úspěšném přepadu opevnili husité. Řeholníci se uchýlili do blízké Olomouce a kartouzka už nebyla obnovena, ani když se v roce 1437 dostala do rukou olomoucké městské rady.[11] Při archeologickém výzkumu zaniklého kláštera byla v areálu nalezena keramická pec, používaná i pro výrobu kachlů, kterých se zde dochovalo velké množství.[12] Jedním z nich je i zeleně glazovaný, vlevo kráčející gryf v jednoduchém plastickém rámu (obr. 4). Špilberský kachel je kopií tohoto exempláře. Ke zmenšení figury v průměru o téměř 33% došlo výrobním postupem. Otiskem z originálního kachle byla vyrobena negativní forma, z ní pak opět pozitiv[13] a celý postup se ještě jednou zopakoval. Původní ostré obrysy reliéfu se tak setřely a nezřetelnost výjevu podtrhuje ještě glazura. Nezvyklý, na šířku orientovaný formát dolanského exempláře svými rozměry ČVS (200 x 160 mm) autorovi špilberských kamen zřejmě nevyhovoval. Výše popsaným postupem zmenšenou figuru pak už bylo snadné doplnit plastickým zdobným rámováním do potřebného rozměru, odpovídajícího struktuře budovaných kamen.

Spojovacím článkem mezi oběma kachli je markraběcí rodina, zvláště pak samotný Jošt, který byl díky poskytnutým darům považován v dolanském klášteře za jeho zakladatele.[14] Špilberk byl vybaven kachlovými kamny

[9] Jan BUKOVSKÝ, *Královopolské kartouze, zpráva výzkumného úkolu F – 22*, 1970, uloženo v Muzeu města Brna.
[10] V. BURIAN, *Výzkum*, s. 82- 83.
[11] V. BURIAN, *Nálezy z husitského opevnění kartouzky v Dolanech u Olomouce*, Archeologické rozhledy 12, 1960, s. 206.
[12] Tamtéž, s. 207.
[13] Zdeněk HAZLBAUER, *Příspěvek k technologii výroby pozdně středověkých reliéfních kachlů*, Archaeologia historica (dále AH) 11, 1986, s.489-504.
[14] Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999, s.383.

s motivem kráčejícího gryfa s největší pravděpodobností v prvním desetiletí 15. století, přičemž nelze vyloučit ani předcházejících dvanáct let, kdy se v dolanském klášteře kachlová kamna vyráběla.

4. Gryf 3 (obr. 5) – figura kráčí vpravo, po obvodu ČVS dvojitá plastická lišta, na volných plochách kolem figury plastické výstupky, řazené po šesti do kruhu kolem jednoho středního
rozměr: 225 x 225 x ? mm
povrchová úprava: šedá a cihlově červená, potažená slídou
počet exemplářů: nejméně 2
rekonstrukce: dle tří brněnských exemplářů
datování: po 1419

Nejstarší nález tohoto kachle se nachází v tzv. staré sbírce Muzea města Brna (obr. 6). Tato sbírka vznikla na počátku tohoto století sběratelskou činností na brněnských stavbách a obsahuje středověký a novověký, převážně keramický materiál.[15] Od doby svého vzniku až do padesátých let, kdy byla poprvé opatřena evidenčními čísly, prodělala řadu stěhování a některé původní papírové evidenční štítky, nalepené na zadních stranách kachlů, odpadly. Týká se to bohužel i našeho exempláře s gryfem. O místě jeho nálezu lze dnes tedy pouze říci, že pravděpodobně pochází z Brna. Tuto verzi podpořily dva nálezy z brněnských záchranných archeologických výzkumů posledních let. Kompletní exemplář byl nalezen na nám. Svobody 8 a torzo na ulici Pekařské. Všechny exempláře jsou metricky shodné a svědčí o původu z jedné matrice. Nález z Pekařské byl součástí zásypu pece, datovaného na základě nálezů i stratigrafie do 15. století.[16] V té době se ulice nacházela za městskými hradbami (ante portam Brunnensem)[17] a tvořila hlavní příjezdovou komunikaci, vedoucí pod špilberským kopcem od Starého Brna k Brněnské bráně. Zkoumaná lokalita sousedí s tzv. Provaznickým kopečkem v jižní uliční frontě, na kterém stával kostelík Všech svatých. Nález z nám. Svobody 8 pochází ze zásypu pod schodištěm.[18]

[15] D. CEJNKOVÁ, *Charakter a tvorba archeologických sbírek*. In: Forum Brunense 1994, s. 79.
[16] Jindřich BEROUŠEK, *Brno (okr. Brno-město) Pekařská, Anenská, Kopečná ul. (blok 91), parc.č. 1096/1,1096/2,1095/1,1095/2,1109*. In: Přehledy výzkumů 40 (1997-1998), 1999, s. 299.
J. BEROUŠEK – P. KOVÁČIK, *Brno, Blok 91 (ul. Pekařská, Anenská, Kopečná)*. Nálezová zpráva č.j. 6/98 uložená v archivu brněnského pracoviště společnosti ARCHAIA.
[17] Oldřich VIČAR, *Místopis Brna v polovici 14. století (Předměstí)*. In: BMD 8, 1966, s. 234.
[18] P. KOVÁČIK, *Brno (okr. Brno-město) Nám. Svobody 8, par.č.130*. In: Přehledy výzkumů 40 (1997 - 1998), 1999, s. 310-314.

5. Gryf 4 (obr. 7) - figura podobná předchozímu gryfu kráčí vlevo, po obvodu ČVS dvojitá plastická lišta, na volných plochách kolem figury plastické výstupky, řazené po pěti do kruhu kolem jednoho středního
rozměr: 225 x 225 x ? mm
povrchová úprava: šedá a hnědá, potažená slídou
počet exemplářů: nejméně 5, z toho 3 šedé a 2 hnědé
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: po 1419

Oba kachle s gryfem (3 a 4) mají stejnou velikost, kompozici, doplňkovou výzdobu i plastické rámování. Figura gryfa 4 je však metricky menší. Mezi úzkou plastickou lištou, která zřejmě byla součástí formy, a vnějším rámováním celého kachle vznikla tedy větší mezera než u předchozího typu. Také pro ozdobné plastické výčnělky, formované do podoby květu, byl při vytváření kadlubu použit jiný kolek a v hojnějším počtu. Obě figury se nejvíce podobají v jednodušších partiích lvího těla, ocasu a nohou, zatímco náročnější detailní propracování přední části figury je rozdílnější. Oba kachle byly jistě vyrobeny pro jedna kamna. Otázkou zůstává, zda oba současně podle jednoho neznámého vzoru nebo zda jeden z obou exemplářů byl vzorem druhému. Vzhledem ke třem dalším nálezům kachlů s gryfem 3 a absenci analogií jeho zrcadlového protějšku se zdá pravděpodobnější, že autor kamen měl tento kadlub k dispozici a podle něj pak pro špilberská kamna vyrobil zmíněný protějšek. Pro tuto variantu hovoří i výsledné zmenšení figury o 5%, což by v případě použití keramického kadlubu odpovídalo smrštění materiálu při vysychání a vypalování.[19]

P. KOVÁČIK, *Brno – Nám. Svobody 8*. Nálezová zpráva č.j. 2/98 uložená v archivu brněnského pracoviště společnosti ARCHAIA.
[19] Z. HAZLBAUER, *Příspěvek*, s 502-503

LEV

Lev může být zobrazován v mnoha významech. Samotná figura bývá ve středověku spojována s postavou panovníka, zdobí trůny i náhrobky. Lev s mláďaty symbolizuje Vzkříšení. Mocným řevem probudí po třech dnech svá lvíčata k životu podobně jako Kristus vstal třetího dne z mrtvých.[20]

6. Lev (obr. 8) – figura ve skoku, hledí vpravo, po obvodu ČVS jednoduchá plastická lišta
rozměr: 170 x 170 x ? mm
povrchová úprava: šedá bez úpravy
počet exemplářů: nejméně 2
rekonstrukce: dle brněnského kachle (obr. 9)
datování: 2. polovina 14. st. – 1411

Kompletní kachel, podle nějž se podařilo určit špilberské zlomky, se nachází rovněž ve výše zmíněné tzv. staré sbírce Muzea města Brna. Byl nalezen současně se čtyřmi jinými kachli v zasypané studni na Pekařské č. 5.[21] Tato parcela byla ve středověku situována v jižní uliční frontě, při jejím ústí do Brněnské brány. Špilberské zlomky svými rozměry přesně kopírují odpovídající části figury na kachli z Pekařské. Jedná se tedy o jednice vyrobené z jednoho kadlubu.

Vzdor doplňkové výzdobě v pravém dolním rohu kachle je třeba zmínit, že vzhledem k jeho datování i místu nálezu by se mohlo jednat i o motiv heraldický - lucemburského lva.

7. Lev s mládětem (obr. 10) – vpravo hledící figura lva s mládětem mezi předními tlapami, levý horní roh vyplňuje šest do kruhu seřazených plastických výčnělků s jedním uprostřed, po obvodu ČVS jednoduchá plastická lišta
rozměr: 180 x 180 x ? mm
povrchová úprava: žlutá glazura na bílé engobě
počet exemplářů: 2
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: 2. polovina 14. st. - 1411

[20] *Lexikon der christlichen Ikonographie, III*, Rom, Freiburg, Basel, Wien 1968, s.112-119.
[21] Anton FRANZ, *Alte Ofenkacheln, Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums*, Brünn 1903, s. 156

BAZILIŠEK

Figura je ztělesněním zla, symbolem ďábla a smrti. Bývá zobrazována jako kohout s jedovatým hadím ocasem.[22]

8. Bazilišek (obr. 11) – figura hledí vpravo, po obvodu ČVS dvojitá plastická lišta
rozměr: 180 x 180 x 90 mm
povrchová úprava: šedá bez úpravy nebo zelená glazura na bílé engobě
počet exemplářů: nejméně 3, z toho 2 šedé a 1 glazovaný
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: 2. polovina 14. st. - 1411

BÁJNÁ ZVÍŘATA

9. Bájná zvířata (obr. 12) – obě figury směřují vpravo, prostor mezi nimi a plastickou obvodovou lištou vyplňuje rostlinný motiv vlnícího se stonku s listy
rozměr: 170 x 170 x ? mm
povrchová úprava: šedá bez úpravy
počet exemplářů: nejméně 3
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: 2. polovina 14. st. - 1411

Rekonstruovaný motiv se dosud nepodařilo určit. Lépe dochovaná spodní figura připomíná rybu, horní vodního ptáka. Plasticky vystupující hlava či případný zobák jsou z reliéfu odlomeny a kresba zachycuje pouze jejich negativní otisk. Analogie však nacházíme k doplňkovému výzdobnému motivu. Podobný rostlinný úponek ovíjí dvouocasého lva na pražském glazovaném kachli malého formátu z 1. třetiny 14. století.[23]

[22] *Lexikon der christlichen Ikonographie, I*, Rom, Freiburg, Basel, Wien 1968, s.251-253.
[23] Vladimír BRYCH, *Lvem mě nazývají…středověké dlaždice a kachle s motivem českého znaku.* In: Umění a řemesla 4, 1999, s. 60-61.

HERALDICKÉ MOTIVY

10. Orlice na šikmo položeném štítě, hledí vlevo, po obvodu ČVS jednoduchá plastická lišta (obr. 13)
rozměr: 180 x 180 x ? mm
povrchová úprava: šedá bez úpravy nebo žlutá a hnědá glazura
počet exemplářů: nejméně 3, z toho 1 šedý a 2 glazované
rekonstrukce: dle brněnského kachle
datování: 2. polovina 14. st. - 1411

K tomuto typu může náležet i rekonstruovaná, žlutě glazovaná jednoduchá plastická lišta, tvořící obvod ČVS s navazující komorou (180 x 180 x 110 mm). Celý reliéfní střed ČVS chybí.

Stejný kachel s chybějící částí komory byl nalezen současně s výše citovaným kachlem se lvem na Pekařské č. 5.[24] Autor jej interpretuje jako „karolinského říšského orla" a díky tvaru štítu klade jeho vznik k roku 1350.

Při srovnávání špilberských zlomků s tímto exemplářem jsme však odkázáni pouze na obrázek bez měřítka a slovní popis, který žádné rozměry neuvádí. Originál se bohužel ještě před evidencí tzv. staré sbírky v padesátých letech ztratil. Při zvětšení obrázku na rozměr kachle, rekonstruovaný ze špilberských fragmentů (hrana 180 mm) se oba exempláře v detailech vzájemně překrývají. Výrobky tedy vznikly buď ze společné matrice nebo ze sekundárního kadlubu, vzniklého vzájemným otiskem. Ve druhém případě by ovšem kachel z Pekařské musel mít hranu o téměř 30 mm delší či kratší než 180 mm podle toho, jestli sloužil jako podklad pro vznik nového kadlubu nebo byl-li naopak otiskem z formy dle špilberského originálu. Vzhledem k výše popsanému nálezu kachle se lvem, kde všechny exempláře pocházejí z jedné formy, měl hrnčíř nejspíše k dispozici i kadlub pro výrobu kachle s orlicí, kterou figura podle heraldických zásad je.[25] U glazovaného jedince je kombinována žlutá pro štít a figuru s hnědou pro zbylou plochu. Pro tento typ kachle existuje řada analogií, a to nejen v kachlovém materiálu. Stejnou kompozici i tvar štítu a podobně ztvárněné figury najdeme například na dvou pražských kachlích menšího formátu (hrana 139 – 140 mm) v režném provedení, datovaných do konce 14. století.[26] Také v kachlovém materiálu dolanské kartouzky se nachází podobný, stejně

[24] A. FRANZ, *Alte Ofenkacheln*, s. 144.
[25] Milan BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1997, s. 291-292.
[26] V. BRYCH – Dana STEHLÍKOVÁ – Jaromír ŽEGLITZ, *Pražské kachle doby gotické a renesanční*, Praha 1990, s.15.

datovaný exemplář (hrana 135 mm) se zelenou glazurou.[27] Předlohy pro tento typ kachlů můžeme dnes najít třeba v architektuře pražské svatovítské katedrály. Různé orlice na stejných štítech, zhotovené parléřovskou hutí ve druhé polovině 70. let 14. století, zdobí náhrobky přemyslovských knížat a králů.[28] Figury se v zásadě liší pouze v heraldických prvcích, tvar i postavení hlavy, letek, spárů i ocasu je téměř shodné. Také bustu markraběte Jana Jindřicha v triforiu doprovázejí po stranách obdobné erby s moravskou orlicí a českým lvem.[29] Figury v triforiu jsou jednodušší a schematičtější, ale slohově shodné. Zatímco v architektonickém ztvárnění hledí orlice vždy vpravo, u všech zde citovaných kachlů je to obráceně. K tomuto jevu docházelo občas při výrobě negativní formy, kdy autor postupoval přesně podle pozitivní předlohy. Hlava orlice, která je na kadlubu obrácená vpravo, pak na výsledném kachli hledí vlevo. Tento prohřešek zřejmě při stavbě kamen nehrál zásadní roli. Jinak tomu bylo při výrobě typářů moravských markrabat. Na pečetích Jana Jindřicha i jeho synů je hlava orlice obrácena vždy vpravo a většinou nese korunu, přičemž tělo je vždy šachované.[30] Právě to bohužel mezi dochovanými fragmenty kachle chybí. Na vyobrazení ztraceného exempláře z Pekařské však není žádné členění těla patrné. Keramická hlína ani forma však často neumožňovala hrnčíři tak detailní zpracování. Grafické ztvárnění figury s mírně prohnutými letkami a vodorovně posazenou hlavou ji spolu s tvarem štítu řadí do druhé poloviny, spíše však ke konci 14. století.[31]

11. Dvouocasý nekorunovaný lev ve skoku, obrácený vpravo, po obvodu ČVS dvojitá plastická lišta (obr. 14)
rozměr: 170 x 170 x ? mm
povrchová úprava: šedá bez úpravy
počet exemplářů: nejméně 1
rekonstrukce: dle brněnského kachle
datování: 2. polovina 14. st. - 1411

Stejný kachel byl získán při stavebních pracích v domě na nám. Svobody 17 v roce 1898.[32] Potkal jej však stejný osud jako předchozí exemplář s orlicí. Při

[27] V. BURIAN, *Předběžná zpráva o historicko-archeologickém výzkumu kartouzky v Dolanech 1964-65*. In: Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 128, 1966, s. 12.
[28] Albert KUTAL, *České gotické sochařství 1350 – 1450*, Praha 1962, s. 48–55.
[29] Tamtéž, s. 64.
[30] Mojmír ŠVÁBENSKÝ, *Soupis pečetí moravských markrabat a markraběnek lucemburského rodu v brněnských archivech*. In: Brněnský archivní věstník 4, 1960, s.9-26.
[31] Julie RICHTEROVÁ, *Orlice jako chronologický motiv kachlového reliéfu*. In: AH 8, 1983, s. 160-162.
[32] A. FRANZ, *Alte Ofenkacheln*, s. 157.

rekonstrukci jsme tedy byli opět odkázáni pouze na obrázek bez měřítka. Pokus o srovnání obrázku s nalezenými fragmenty, shodný s předchozím, přinesl stejný výsledek. Kachle z obou lokalit pocházejí s největší pravděpodobností z jedné matrice. Podobný kachel se stejným, zrcadlově převráceným motivem byl součástí honosných kamen, vybudovaných v letech 1412 – 1416 na biskupském hradě v Melicích u Vyškova Václavem Králíkem z Buřenic. Hnědě glazovaný melický lev (typ 6)[33] se špilberskému podobá nejen absencí koruny či některými výtvarnými detaily, ale i rozměry ČVS (185 x 185 mm) a způsobem jejího orámování.

12. Čtvrcený štít se znakem Horních a Dolních Uher obtáčí drak, po obvodu ČVS dvojitá plastická lišta (obr. 15)
rozměr: 230 x 230 x 170 mm
povrchová úprava: šedá, hnědá nebo cihlově červená, potažená slídou
počet exemplářů: nejméně 6, z toho 4 šedé, 1 hnědý, 1 cihlově červený
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: po r. 1419

Heraldická výzdoba tohoto exempláře se jednoznačně váže k osobě Zikmunda Lucemburského. Dolnouherská břevna v prvním a čtvrtém poli a trojvrší s patriaršími kříži Horních Uher v polích zbývajících připomínají rok 1387, kdy byl Zikmund korunován uherským králem. Drak, jehož ocas celý erb ovíjí, je symbolem rytířského dračího řádu, který Zikmund spolu se svou manželkou Barborou Celjskou a dvaadvaceti předními uherskými šlechtici založil na konci roku 1408.[34] Stejně výtvarně řešenou ČVS má pět typů komorových kachlů, pocházejících z budínské královské dílny, která produkovala kachlová kamna pro uherské panovníky ve 14. a 15. století.[35] Kachle doby Zikmundovy jsou podle výzdoby, materiálu a příslušnosti k jednomu tělesu kamen rozděleny do pěti skupin. Exempláře s atributem dračího řádu patří do celků, vyráběných ve 20. – 30. letech 15. století. Všechny jsou glazované, čtvercového formátu o hraně 23 – 27 cm. Centrální, většinou čtvrcený erbovní štít nese znaky Zikmunda jako markraběte braniborského, krále uherského a římského, jeho rodiny[36] či uherských pánů, členů dračího řádu.[37] Výtvarně dokonalé detailní ztvárnění dračí figury u špilberského typu rekonstruovaného kachle svědčí o vysoké umělecké

[33] Pavel MICHNA, *Melická skupina gotických kachlů*. In. Umění 24, 1976, s. 149.
[34] Igor GRAUS, *Dračí řád Žigmunda Luxemburského a jeho symbolika*. In. Slovenská archivistika 31, 1996, s. 87.
[35] Imre HOLL, *Középkori kályhacsempék Magyarországon, I, II*. In: Budapest régiségei 18, 22, 1958, 1971, s. 211-300, s. 161-207.
[36] I. HOLL, *Középkori, I*, s. 234, 244, 245, 290-291.
[37] Z. HAZLBAUER, *Zobrazení dračího řádu Zikmunda Lucemburského na vrcholně gotických středoevropských kachlích*. In: AH 24, 1999, s. 394.

úrovni tvůrce matrice. Na všech typech uherských kachlů je však dračí tělo útlé, přehnuté přes horní hranu štítu nebo k němu přiléhá z boku. S glazovanými budínskými předlohami je shodný metricky (typ 1 skupiny II.) a zřejmě i dobou vzniku. Navzdory shodnému motivu je jeho ztvárnění natolik rozdílné, že nelze říci, že by budínské kachle byly přímou předlohou pro špilberské exempláře.

13. Čtvrcený štít se znaky Dolních Uher, království českého, markrabství moravského? (braniborského?) a římského krále, po obvodu ČVS jednoduchá plastická lišta (obr. 16)
rozměr: 230 x 230 x ? mm
povrchová úprava: cihlově červená, potažená slídou
počet exemplářů: nejméně 2
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: po r. 1419

Tento exemplář se svojí heraldickou výzdobou váže rovněž k osobě Zikmunda Lucemburského. Čtvrcený štít má v prvním, nejčestnějším poli znak římského krále, kterým se Zikmund stal po smrti svého bratrance Jošta v roce 1411, a pod ním uherská břevna. Dvouocasý lev ve druhém poli ozdobil Zikmunda v roce 1420, kdy byl zvolen českým králem. Spolu s tímto titulem získal do svého erbu i moravskou orlici, znázorněnou ve čtvrtém poli. Zde by se mohlo jednat i o znak markrabství braniborského, které Zikmund získal zpět po Joštově smrti a jehož erb se na podobných uherských kachlích často vyskytuje. Vzhledem k umístění kamen s tímto kachlem na sídelním hradě moravských markrabat jde však spíše o orlici moravskou. Obě orlice, moravská i římská, hledí vlevo. Zřejmě se opět jedná o nedopatření při výrobě matrice a jejím následném otisku, jak bylo popsáno výše, u exempláře s orlicí na štítě. Kachel má opět nepřímé analogie v budínské dílně. Jednotlivá erbovní znamení zde, stejně jako u předchozího exempláře, nenacházíme pohromadě, ale v jiných kombinacích či samostatně. Například orlice, braniborská nebo říšská (nekorunovaná), se v budínském materiálu vyskytuje velmi často. Špilberské figury se nejvíce blíží uherskému typu 4 (skupina IV.),[38] a to především detailním vykreslením peří v letkách. Také dvouocasý korunovaný český lev má ve stejné dílně řadu analogií. Vyskytuje se buď samostatně, pak je figura ve skoku (typ 11) či kráčející (typ 3), nebo na čtvrceném štítě v kombinaci s uherskými břevny, kde je lev vždy ve skoku (typ 7, 10, 12).[39] Stejně jako v předchozím případě, ani tento typ špilberského kachle nevznikl přímým kopírováním budínských.

[38] I. HOLL, *Közepkori, I*, s. 244.
[39] Tamtéž, s. 244. I. HOLL, *Közepkori, II*, s. 169–171.

14. Orel na štítě, po obvodu ČVS dvojitá plastická lišta (obr. 17)
rozměr: 230 x 230 x ? mm
povrchová úprava: šedá, hnědá nebo cihlově červená, potažená slídou
počet exemplářů: nejméně 8, z toho 4 cihlově červené, 3 šedé, 1 hnědý
rekonstrukce: dle nalezených zlomků
datování: po r. 1419

V heraldice je tímto způsobem (dvě od sebe odvrácené hlavy) zobrazován orel. V roce 1433, kdy byl Zikmund Lucemburský korunován císařem, se stal oficiálním říšským znakem. Od té doby měli římští králové používat až do císařské korunovace orlici (jedna hlava), což nebylo vždy respektováno.[40] Zikmund sám používal figuru orla už jako říšský vikář svého bratra Václava IV. v letech 1402 – 1410. Jako římský král si v roce 1417 objednal u kostnického zlatníka dvě velké císařské pečeti s dvouhlavým orlem.[41] Výtvarně se kachel podobá právě orlům na Zikmundových pečetích z období před i po císařské korunovaci, a to především tvarováním a postavením letek, detailním zobrazením peří na těle i křídlech. Hlavy však mají na rozdíl od kachle protáhlý tvar. Nejvíce shodných prvků pak můžeme pozorovat ve svatozáři kolem hlav, poloze spárů a členění ocasu u císařské pečeti z roku 1434.[42]

Rekonstrukce kamen

V úvodu popsaná nálezová situace napovídá, že příslušnost jednotlivých typů kachlů k jednomu otopnému tělesu lze odvozovat pouze od výtvarné a tematické podoby ČVS, materiálu, z něhož byly kachle vyrobeny, rozměrů a datovaní. Při porovnání těchto hledisek se sledovaný nálezový celek rozčlení na dvě části. V první, chronologicky starší, jsou kachle čtvercového formátu o hraně 160 – 185 mm (hloubka komory 90 – 124 mm), vyrobené z jemnější hlíny šedých odstínů. Patří sem motiv gryfa 1; 1a, 2, baziliška, lva s mládětem, bájných zvířat, lva, dvouocasého lva a orlice na štítě. Jedná se celkem o 22 exemplářů, z toho 12 bez úpravy ČVS a 10 glazovaných. Zelená, žlutá nebo hnědá glazura pokrývala jen ČVS, potažené podkladní bílou engobou. Pouze v šedé variantě byly nalezeny exempláře s gryfem 1, lvem, dvouocasým lvem a bájnými zvířaty, pouze glazované, se dochovaly lev s mládětem a gryf 1a a 2. V obou podobách, šedé i glazované jsou doloženy orlice na štítě a bazilišek. Tento stav ovšem vypovídá pouze o dochovaném materiálu. V žádném případě nelze vyloučit původní existenci všech druhů kachlů v obou variantách. Současně nemůžeme považovat

[40] M. BUBEN, *Encyklopedie*, s. 291.
[41] Wilhelm BAUM, *Císař Zikmund*, Praha 1996, s. 287.
[42] J. RICHTEROVÁ, *Orlice*, s. 158.

nálezový celek za uzavřený. V souboru se nalézají dosud neurčené fragmenty, další typy pak mohly nenávratně zmizet během četných stavebních zásahů do terénu. Pokud kachle mechanicky rozdělíme podle výskytu glazury, dostaneme skupinu šedých exemplářů čtvercového formátu o hraně 160 – 180 mm a polévanou skupinu o délce hrany 180 – 185 mm. Do první skupiny se řadí orlice na štítě, dvouocasý lev, lev, gryf 1, bazilišek a bájná zvířata, do druhé gryf 1a, 2, bazilišek, lev s mládětem a orlice na štítě. Obě skupiny mohly být vyráběny současně nebo v krátkém časovém odstupu, kdy byly v dílně používány původní formy. Rozměry jednotlivých kachlů, zvláště glazovaných, jejich zařazení do jednoho kamnového tělesa umožňují. Kamna, vyráběná místním hrnčířem, nebyla dodávána jen na markraběcí hrad. Svědčí o tom nálezy tří z devíti typů této skupiny na dvou místech dnešního Brna (nám. Svobody 17 a Pekařská 5), tehdy v hradbách i na předměstí.

Druhý celek (celkem 23 exemplářů) tvoří pět typů kachlů čtvercového formátu o hraně 225 – 230 mm (hloubka komory 170 mm je doložena pouze v jednom případě), z hrubší, zrnitější hlíny v odstínech šedé (11 ks), hnědé (4 ks) nebo cihlově červené (8 ks). ČVS je z estetických důvodů pokryta lesknoucím se slídovým nátěrem. Tři heraldické motivy (čtvrcený štít s drakem po obvodu, čtvrcený štít s orlicemi, lvem a břevny a orel na štítě) doplňují dva typy kachle s proti sobě kráčejícími gryfy (3 a 4). Pouze jeden z nich, gryf 3, má své analogie v brněnském materiálu. Není bez zajímavosti, že brněnské nálezy kachlů z obou skupin pocházejí z navzájem velmi blízkých lokalit, po dvou na nám. Svobody a Pekařské ulici.

Špilberk v době lucemburské

Špilberk jako zeměpanský hrad přešel po vymření Přemyslovců na novou vládnoucí dynastii lucemburskou. Jeho tehdejší podoba nebyla dosud detailně rekonstruována. Na počátku 14. století byla téměř uzavřena obvodová zástavba hradu, o čemž svědčí archeologickým výzkumem odkryté základové zdivo i dochované architektonické prvky především ve východním křídle.[43] Do stejné stavební fáze patří také zbytky okenních otvorů spolu s dalšími detaily, prezentované ve východní části severní obvodové zdi hradu. O jeho vnitřním vybavení toho víme ještě méně. Vzhledem k tomu, že nebyl určen k trvalému obývání, nelze jeho vybavenost s podobnými objekty asi srovnávat. Když v roce 1337 vypověděl Jan Lucemburský Karlovu manželku Blanku na Špilberk,[44] příliš pohodlí ji tu asi nečekalo. Situace se musela radikálně změnit v roce 1350, kdy si Brno za své sídelní město zvolil nový moravský markrabě Jan Jindřich, mladší bratr Karla IV. Zvláště když přibyl, čerstvě ženat, i se svou druhou manželkou

[43] D. Cejnková – I. LOSKOTOVÁ – M. PLAČEK, *Předběžné*, s. 150-163.
[44] *Kronika zbraslavská*, Praha 1952, s. 739.

Markétou Opavskou a během následujících osmi let se jim zde narodilo šest dětí. Po svém příchodu do Brna našel markraběcí pár útočiště v městských hradbách, v domě na Rybném trhu (dnešní Dominikánské nám.), který patřil Jakubu Alramovi.[45] Špilberk bylo jistě nutné opravit a také vybavit k bydlení. Kdy a v jakém rozsahu byly potřebné práce dokončeny, se dosud nepodařilo zjistit. Jisté je, že se markraběcí rezidence neobešla bez otopných zařízení. Dosvědčují to i listiny, vydané na Špilberku v zimních měsících.[46] K vytápění obytných prostor sloužila kromě krbů i kachlová kamna. Heraldická výzdoba kachlů vede k lucemburské rodině – moravská orlice, český a snad i lucemburský lev. Neexistují však žádné důkazy o tom, kolik takových kamen na Špilberku bylo postaveno a na čí objednávku, zda markraběte Jana Jindřicha (1350 – 1375) nebo až jeho syna Jošta (1375 – 1411), případně obou v různém období.

Po Joštově smrti se Špilberk ocitl v rukou Václava IV. a v roce 1419 se moravským markrabětem stal Joštův bratranec Zikmund. V jeho snaze o skutečné uchopení moci v husitských Čechách a upevnění pozic na Moravě mu bylo královské město Brno věrným poddaným. Zikmund na Moravě i v Brně často pobýval, vedl zde důležitá jednání, razil mince. O jeho vztahu ke Špilberku se dnes v náznacích dozvídáme ze zlomků kachlových kamen, která si zde nechal vybudovat. Muselo se tak stát nejspíše už mezi roky 1419 – 1422, případně 1423. V březnu 1422 jmenoval svého zetě Albrechta Habsburského místodržícím na Moravě a podřídil mu kromě jiného Brno i hrady Špilberk a Veveří. O půldruhého roku později pak udělil markrabství moravské Albrechtovi i své dceři Alžbětě v léno.[47] V lednu 1424 už Albrecht poslal svoji posádku, aby Špilberk obsadila.[48]

---

[45] Milena FLODROVÁ, *Brno v době Lucemburků*. In: Moravští Lucemburkové 1350 – 1411, Forum Brunense 2000, s. 255.
M. FLODROVÁ, *„Královský" a „markraběcí" dům v Brně*. In: BMD 13, 1995, s. 75–76.
[46] Např. 1. ledna 1391 – CDM XII, s. 40, č. 51.
[47] František KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně*, Praha 1988, s. 131.
[48] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 262.

Seznam vyobrazení :

Obr. č. 1: Brno, Špilberk, gryf 1, 2. polovina 14. st. – 1411
Obr. č. 2: Brno, Špilberk, gryf 1a, 2. polovina 14. st. – 1411
Obr. č. 3: Brno, Špilberk, gryf 2, 14./15 st.
Obr. č. 4: Dolany, okr. Olomouc, gryf, konec 14. st.
Obr. č. 5: Brno, Špilberk, gryf 3, po 1419
Obr. č. 6: Brno, ?, stará sbírka Muzea města Brna, inv.č. 6408
Obr. č. 7: Brno, Špilberk, gryf 4, po 1419
Obr. č. 8: Brno, Špilberk, lev, 2. polovina 14. st. – 1411
Obr. č. 9: Brno, Pekařská 5, stará sbírka Muzea města Brna, inv.č. 6399
Obr. č. 10: Brno, Špilberk, lev s mládětem, 2. polovina 14. st. – 1411
Obr. č. 11: Brno, Špilberk, bazilišek, 2. polovina 14. st. – 1411
Obr. č. 12: Brno, Špilberk, bájná zvířata, 2. polovina 14. st. – 1411
Obr. č. 13: Brno, Špilberk, orlice na štítě, 2. polovina 14. st. – 1411
Obr. č. 14: Brno, Špilberk, dvouocasý lev, 2. polovina 14. st. – 1411
Obr. č. 15: Brno, Špilberk, čtvrcený štít se znaky Horních a Dolních Uher a symbolem dračího řádu, po 1419
Obr. č. 16: Brno, Špilberk, čtvrcený štít se znaky římského, českého a uherského království a markrabství moravského, po 1419
Obr. č. 17: Brno, Špilberk, štít se znakem římského císařství, po 1419

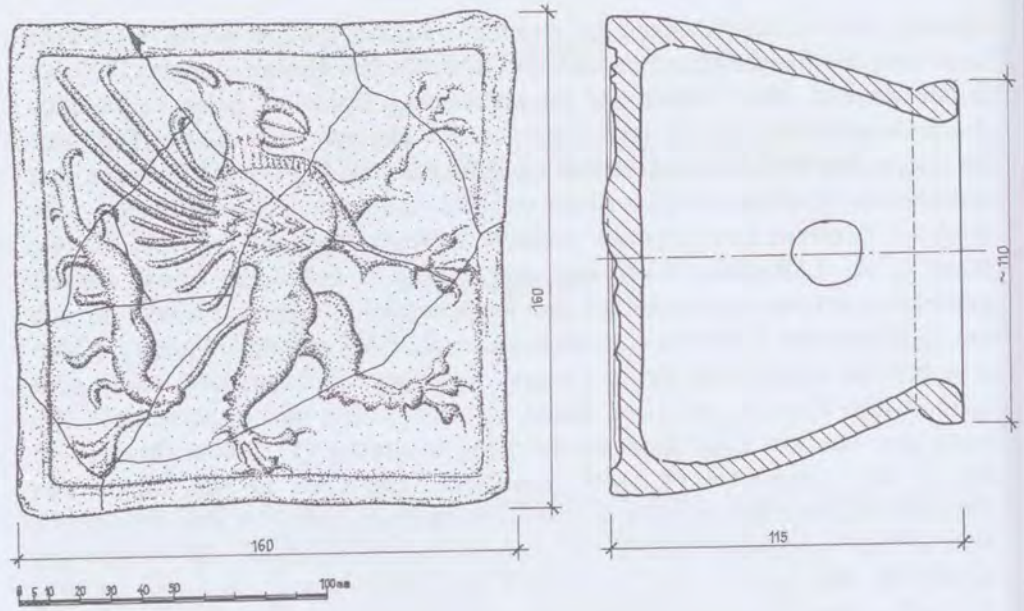
kresby Augustin Štrof

Irena Loskotová

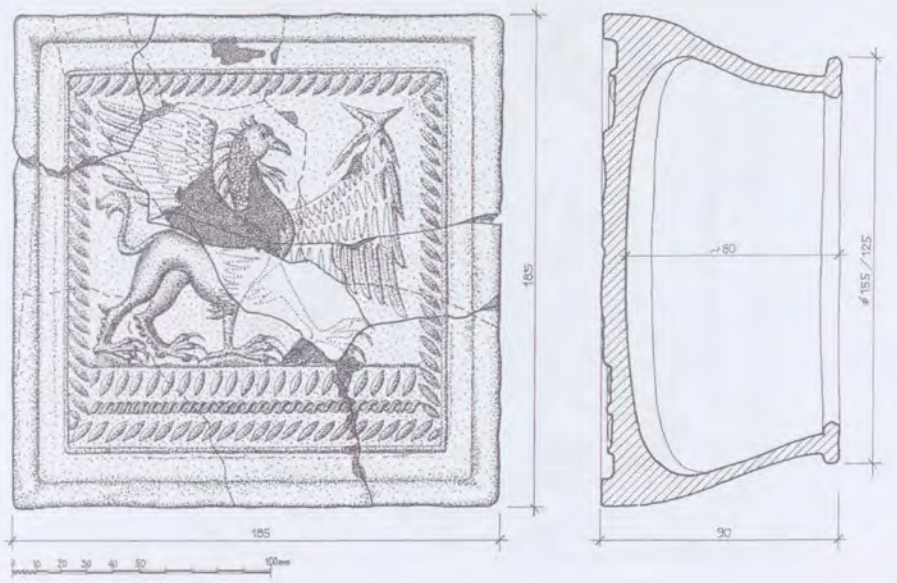
Špilberker Öfen in der Zeit der Luxemburger

Resümee

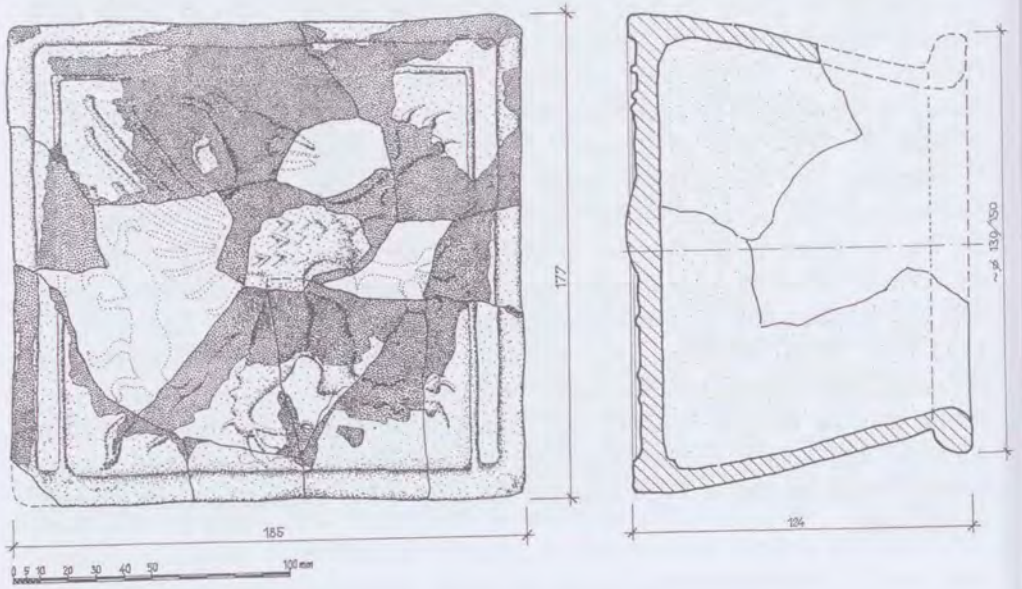
Die Wiederherstellung der Brünner Burg Špilberk brachte unter anderem auch zahlreiche fragmentarische Funde von Ofen-Kammerkacheln verschiedenen Alters, vom 14. bis 18. Jahrhundert. Alle hier präsentierten Exemplare wurden in der Verfüllung des ursprünglichen mittelalterlichen Zwingers an der nordöstlichen Burgecke gefunden, wohin sie wahrscheinlich bei Bauarbeiten in den 40er Jahren des 16. Jahrhunderts direkt aus den Fenstern herausgeworfen wurden, als die Burg gegen die Türken befestigt wurde. Der Beitrag behandelt den ältesten Teil der gesamten Funde aus dem Zeitabschnitt von der 2. Hälfte des 14. bis in die 20er Jahre des 15. Jahrhunderts. Es ist gelungen, 14 verschiedene Dekorationsmotive der frontalen Heizseiten von Kacheln (weiter ČVS) völlig oder teilweise zu rekonstruieren, die von mindestens 45 Exemplaren stammen; 10 davon waren glasiert. In allen angeführten Fällen handelt es sich typologisch um elementare Reihen-Kammerkacheln. Die Dekorationsmotive kann man in zwei Gruppen aufteilen: In der ersten sind Fabeltiere vertreten, die in der mittelalterlichen christlichen Gesellschaft die Kräfte des Guten und Bösen symbolisierten. Hier gehören folgende Motive: Greif (Nr. 1–5, Abb. 1-7), Löwe (die Figur kann auch eine heraldische Bedeutung haben; Nr. 6, Abb. 8, 9), Löwe mit seinem Jungtier (Nr. 7, Abb. 10), Basilisk (Nr. 7, Abb. 11) und ein Motiv zweier nicht näher bestimmter Fabeltiere (Nr. 9, Abb. 12). In der anderen Gruppe sammeln sich Dekorationsmotive mit heraldischen Elementen – der mährische Adler auf einem Wappenschild (Nr. 10, Abb. 13), der böhmische Löwe (Nr. 11, Abb. 14), ein viergeteilter Schild mit den Wappen von Oberöstrreich und Niederösterreich, mit dem Symbol des Drachenordens umwickelt (Nr. 12, Abb. 15), ein viergeteilter Schild mit dem Wappen des römischen, böhmischen und ungarischen Königreichs und der mährischen Markgrafschaft (Nr. 13, Abb. 16) sowie das Wappen des römischen Kaisertums (Nr. 14, Abb. 17). Einige Exemplare konnten dank Brünner Analogien rekonstruiert werden, der Greif Nr. 2 ist eine verkleinerte Kopie einer Kachel aus dem Kartäuserkloster in Dolany bei Olmütz. Auf die Zugehörigkeit der jeweiligen Kacheltypen zu einem Heizkörper kann man nur aus der künstlerischen und thematischen Gestaltung von ČVS, aus ihrem Material, ihren Maßen und ihrer Datierung schließen. Beim Vergleichen dieser Aspekte teilt sich die zu untersuchende Fundgesamtheit in zwei Teile auf: Im ersten, dem chronologisch älteren (2. Hälfte des 14. Jh. – 1411), befinden sich quadratische Kacheln mit einer Kante von 160 – 185 mm (Kammertiefe 90 – 124 mm) aus feinerem Ton in grauen Farbtönen. Hierher gehören folgende Motive: Greif 1, 1a, 2, Basilisk, Löwe mit seinem Jungen, Fabeltiere, Löwe, doppelt geschwänzter Löwe und Adler auf dem Wappenschild. Insgesamt handelt es sich um 22 Exemplare, 12 davon ohne Dekoration der ČVS und 10 mit grüner, gelber oder brauner Glasur. Die zweite Gruppe (insgesamt 23 Exemplare) bilden fünf quadratische Kacheln mit einer Kante von 225 – 230 mm (Kammertiefe 170 mm), aus Ton mit einer groberen Körnung in grauen (11 Stück), braunen (4 Stück) oder ziegelroten (8 Stück) Farbtönen. Die ČVS ist aus ästhetischen Gründen mit einer flimmernden Glimmerbeschichtung versehen. Drei heraldische Motive (ein viergeteilter Schild mit einem Drachen am Rand, ein viergeteilter Schild mit den Adlern, dem Löwen und den Balken sowie ein Adler auf dem Schild) ergänzen zwei Kacheltypen mit zwei gegeneinander schreitenden Greifen (3 und 4). Als 1350 der neue mährische Markgraf Johann Heinrich, der jüngere Bruder Karls IV., Brünn zu seinem Sitz wählte, war es sicherlich notwendig, Špilberk zu renovieren und wohnhaft zu machen. Damit hing auch die Beheizung von Wohnräumen zusammen, der neben den Kaminen auch Kachelöfen dienten. Die heraldische Dekoration der älteren Kachelgruppe weist auf das Haus der Luxemburger hin – der mährische Adler, der böhmische und vielleicht auch luxemburgische Löwe. Es gibt aber keine Belege darüber, wieviel solche Öfen und auf wessen Auftrag in Špilberk erbaut wurden, ob des Markgrafen Johann Heinrich (1350 – 1375) oder erst seines Sohnes Jost (1375 – 1411) bzw. der beiden in verschiedenen Zeitabschnitten. Nach dem Josts Tod kam Špilberk an Wenzel IV. über, und 1419 wurde Josts Cousin Sigismund zum mährischen Markgrafen. Die Königsstadt Brünn war ein getreuer Anhänger bei seinen Bemühungen um die tatsächliche Machtübernahme im hussitischen Böhmen und um die Festigung seiner Position in Mähren. Über seine Beziehung zu Špilberk erfährt man heute in Andeutungen aus den Fragmenten von Kachelöfen, die er sich hier erbauen ließ. Es war höchstwahrscheinlich zwischen den Jahren 1419 – 1422 bzw. 1423. Im März 1422 ernannte er seinen Schwager Albrecht von Habsburg zum mährischen Statthalter und unterstellte ihm unter anderem auch Brünn und die Burgen Špilberk und Veveří. Anderthalb Jahr später verlieh er Albrecht und seiner Tochter Elisabeth die mährische Markgrafschaft als ein Lehen. Schon im Januar 1424 schickte Albrecht seine Mannschaft, um Špilberk zu besetzen.

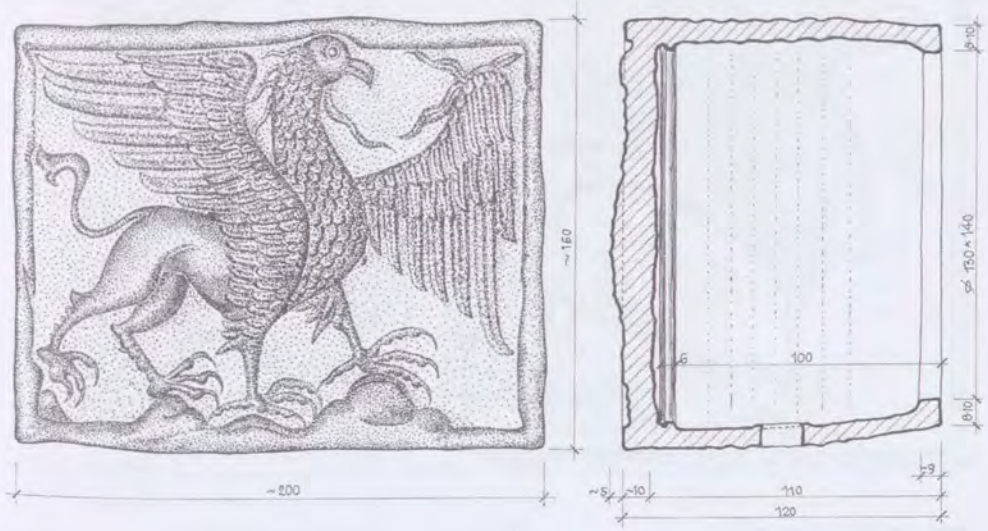
Obr. č. 1
Brno, Špilberk, gryf 1, 2. polovina 14. st. - 1411

Obr. č. 3
Brno, Špilberk, gryf 2. 14./15. st.

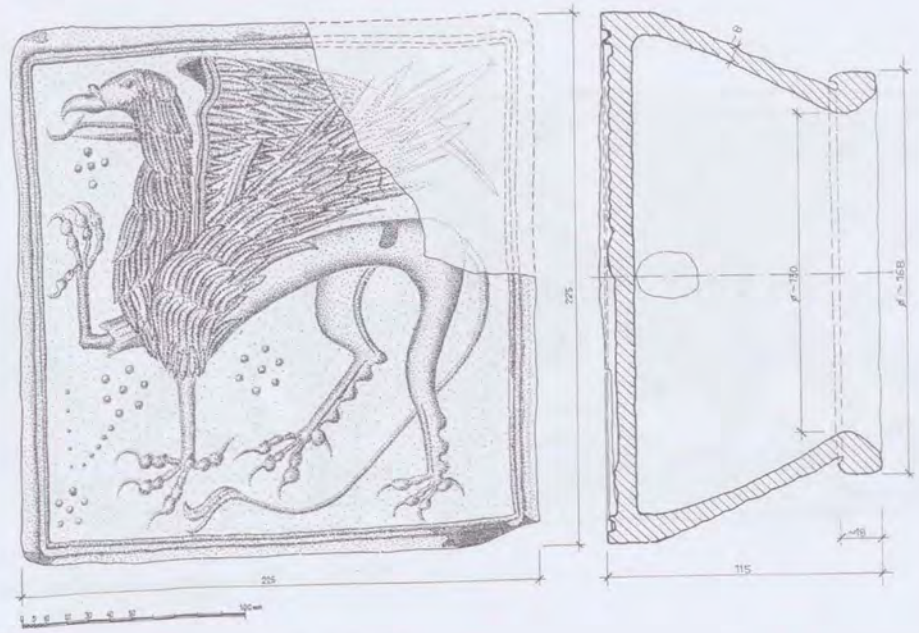
Obr. č. 2
Brno, Špilberk, gryf la, 2. polovina 14. st. - 1411

Obr. č. 4
Dolany, okr. Olomouc, gryf, konec 14. st.

Obr. č. 5
Brno, Špilberk, gryf 3. po 1419

Obr. č. 6
Brno, stará sbírka Muzea města Brna, inv.č. 6408

Obr. č. 7
Brno, Špilberk, gryf 4, po 1419

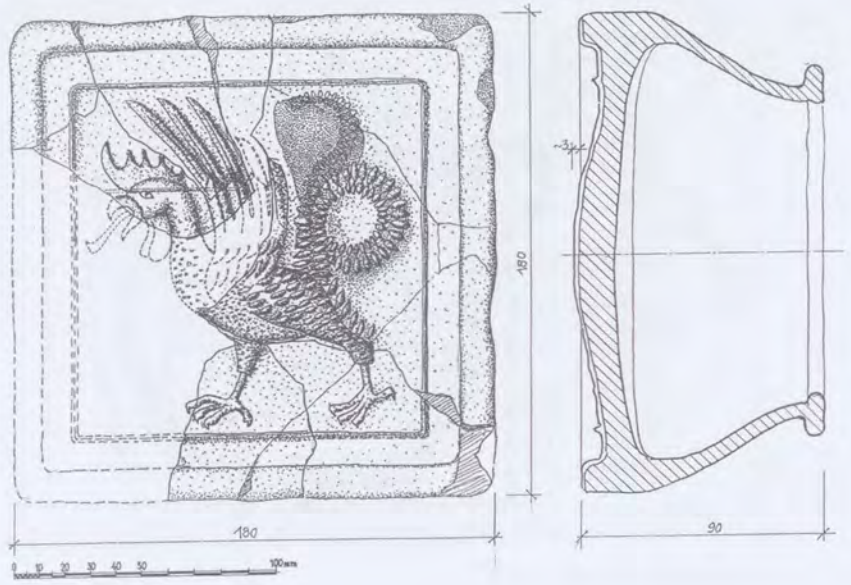
Obr. č. 8
Brno, Špilberk, lev, 2. polovina 14. st. - 1411

Obr. č. 9
Brno, Pekařská 5, stará sbírka Muzea města Brna, inv.č. 6399

Obr. č. 10
Brno, Špilberk, lev s mládětem, 2. polovina 14. st. - 1411

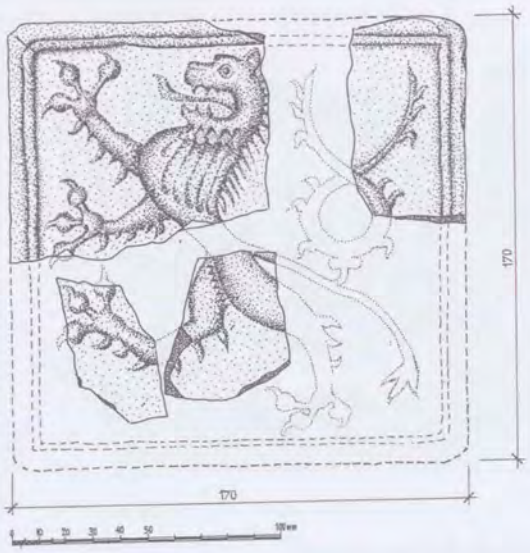
Obr. č. 11
Brno, Špilberk, bazilišek, 2. polovina 14. st. - 1411

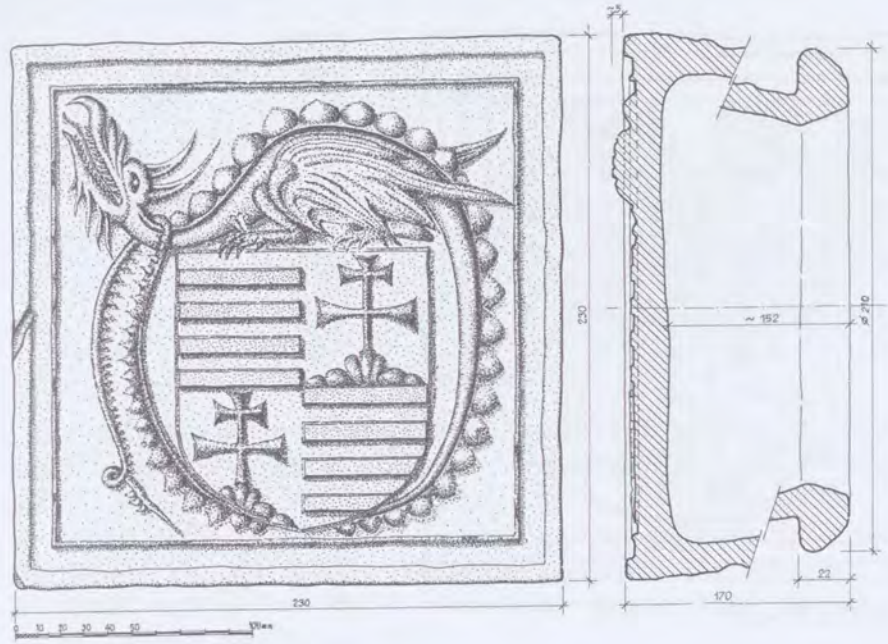
Obr. č. 12
Brno, Špilberk, bájná zvířata, 2. polovina 14. st. - 1411

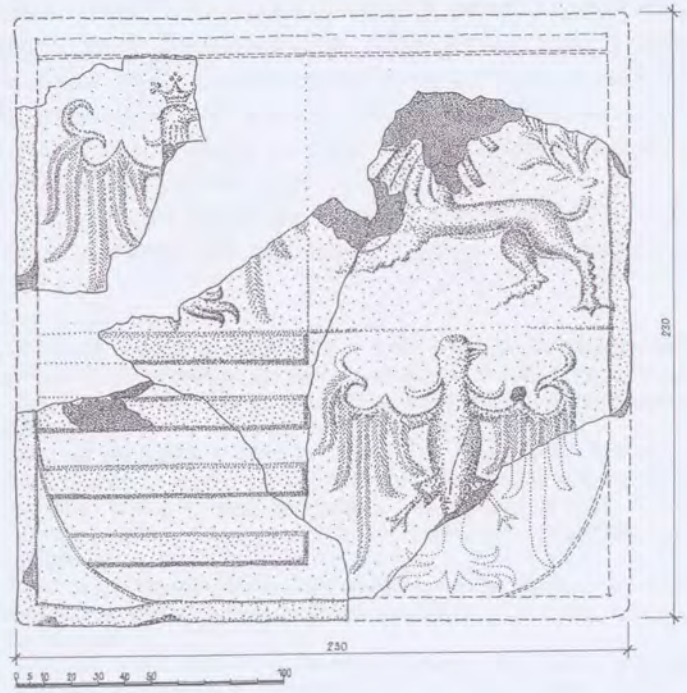
Obr. č. 13
Brno, Špilberk, orlice na štítě, 2. polovina 14. st. - 1411

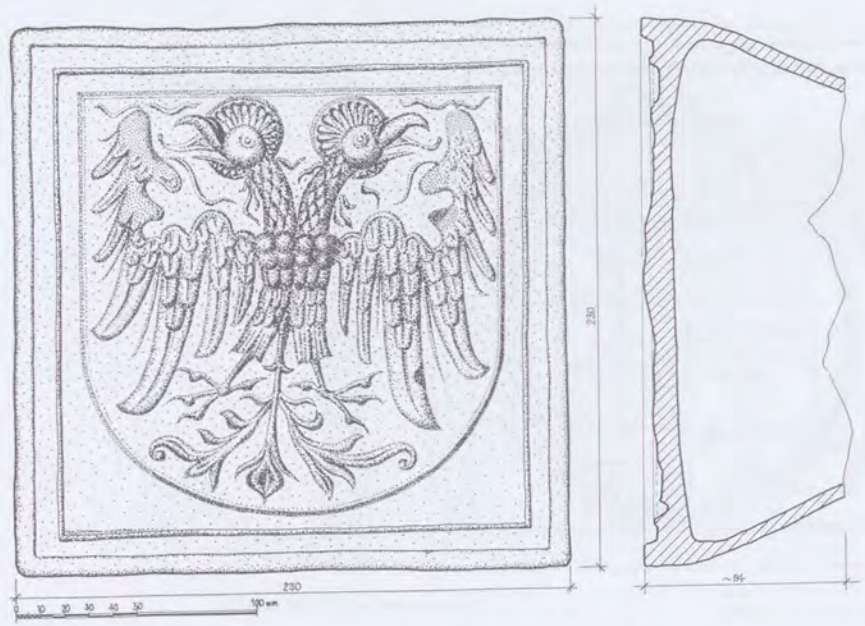
Obr. č. 14
Brno, Špilberk, dvouocasový lev, 2. polovina 14. st. - 1411

Obr. č. 15
Brno, Špilberk, čtvrcený štít se znaky Horních a Dolních Uher a symbolem dračího řádu, po 1419

Obr. č. 16
Brno, Špilberk, čtvrcený štít se znaky římského, českého a uherského království a markrabství moravského, po 1419

Obr. č. 17
Brno, Špilberk, štít se znakem římského císařství, po 1419

Miloš Žila

BRNĚNSKÁ CÍRKEV OČIMA BASILEJSKÉHO LEGÁTA

Rozhovory mezi husity a vyslanci basilejského koncilu, jež probíhaly za účasti císaře Zikmunda a moravského markraběte Albrechta Habsburského v Brně, se staly již dříve předmětem zájmu českých historiků. Význam samotného sjezdu byl však mnohdy v těchto pracích podceněn a až v moderním dějepisectví se mu dostává zaslouženého ohodnocení jako významného předstupně později uzavřených jihlavských dohod, které ukončily jednu z kontroverzních etap českých dějin.

Práce,[1] zabývající se brněnským sjezdem, se pochopitelně soustřeďují na vlastní jednání legátů, zástupců českomoravské politické scény, císaře a Albrechta Habsburského. Stranou zůstávají snahy legátů vizitovat a reformovat moravský klérus, fakticky však pouze brněnský, neboť z pochopitelných důvodů nebylo v jejich moci obsáhnout širší akční rádius v tak krátkém časovém intervalu. Nesmíme také zapomenout, že jejich hlavním úkolem nebyly vlastní vizitace, ale uzavření dohod s husity. Na to nezapomínali ani sami legáti. Počáteční entuziasmus, s jakým se vrhli do řešení přestupků v místní církvi, opadl, jakmile se v Brně objevil císař.

Do Brna dorazili legáti po menších komplikacích[2] 21. května 1435. Všichni členové poselstva[3] byli zkušenými vyjednavači a „znalci české otázky",

[1] O vlastním sjezdovém jednání podávají více či méně podrobné informace všechny zásadnější práce, zabývající se tímto obdobím. Avšak jen nemnohé doceňují význam sjezdu v procesu navracení se husitů do struktur katolické církve a reflektují přijaté dokumenty mezi husity, koncilními vyslanci a císařem.
Tento článek se opírá především o edici E. BIRKA - F. PALACKÉHO, *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti*, Wien 1873 (dále MC), především o deník Jiljího CHARLIERA, *Liber de legationibus*. V něm je podrobně popsán pobyt legace v Brně. Byť jde o oficiální dokument koncilu, je nutno přistupovat k němu s náležitou obezřetností jako k pramenu subjektivního charakteru.

[2] Z deníku se dozvídáme o chystané léčce těžko identifikovatelné skupiny radikálních husitů, kteří měli čekat na koncilní poselstvo v záloze u Pohořelic. Legáti se jim však vyhnuli, aniž by došlo k jejich přímému ohrožení

[3] Šestičlenné poselstvo tvořili Filibert de Montjeu, biskup v Coutances, papežský auditor Jan Palomar, tourský děkan Martin Berruer, probošt sv. Floriana Tilman, děkan v Cambrai Jiljí Charlier a doktor vídeňské univerzity Tomáš Ebendorfer z Haselbachu.

všichni již měli příležitost na vlastní kůži poznat, jak neústupnými protivníky jsou čeští „kacíři".

V Brně je uvítalo slavnostní procesí, připravené k jejich poctě. Za zpěvu *Te deum* a hlaholu zvonů prošli městskými branami, kde je osobně pozdravili zvolený olomoucký biskup Pavel z Miličína a brněnský probošt Křišťan z Hradce.

Další den pak byli legáti poprvé konfrontováni s bojovým duchem moravského katolického kléru, který ústy svých představených odmítl jakékoliv paktování se s kacíři a uznání přijímání podobojí. Neméně jednoznačně vyzněl i požadavek navrácení rozchváceného církevního majetku a snížení daní na církevním zboží. Ještě několikrát v průběhu svého pobytu v Brně se mohli legáti přesvědčit o tom, že představitelé moravské církve jsou ve většině případů orientováni propapežsky a jen s velkým sebezapřením sledují námluvy koncilu s husity. I zaujatý pozorovatel pak musí přiznat, že situace koncilních představitelů na horké moravské půdě byla nelehká. Vedle viditelného protivníka, tedy husitů, se nemohli plně spolehnout ani na loajalitu katolického duchovenstva, o vrtkavém císaři nemluvě.

V odpovědi legátů byli preláti upozorněni, že v boji s husity doposud všechny použité prostředky selhaly a jediná cesta, která ještě zbývá, je cesta dohody, jež by ukončila dlouholetý válečný konflikt. Mlčením dali Basilejští jasně najevo, že majetkové a daňové otázky nejsou na pořadu dne. Druhého června došlo k opětovné návštěvě legace ze strany moravské katolické reprezentace. Pavel z Miličína a Křišťan z Hradce spolu s dalšími nejmenovanými hodnostáři požádali koncilní zástupce, aby jim poskytli cenné rady a pomoc při řešení palčivých problémů, ztrpčujících každodenní život v diecézi. Setkali se s veskrze pozitivní reakcí. A tak započala vizitační činnost basilejských legátů v Brně. Její počátky jsou ovšem staršího data, neboť vévoda rakouský a markrabě moravský Albrecht již dříve požádal koncil o vyslání vhodných osob k provedení reformy církevní správy a duchovenstva v jeho zemích. Tato žádost byla předčítána na plenárním zasedání koncilu v Basileji 8. dubna 1435.[4] Vlastní bula byla vydána 30. května a předána rakouským vévodou do rukou legátů 26. června. Ti mu poděkovali za ochotu a přízeň a požádali ho, aby jim mandát oficiálně předal před svědky a notářem. Požádali dále o poskytnutí vhodných osob, které by se účastnily obrodného procesu, plnily by příslušné úkoly na Moravě a v Rakousích, přičemž v Brně by se tohoto úkolu ujali sami legáti.

Problémy přednesené moravskými duchovními byly různorodé a odráží se v nich nedostatečný a tolik potřebný kontakt s kuriální, resp. konciliární špičkou. Jako první byl přednesen požadavek prošetření skandálního případu

[4] *„Fuit lecta supplicacio ipsius domini ducis, per quam supplicat, quod concilium mittat visitatores pro reformacione cleri et laicorum"* (J. HALLER, *Concilium Basiliense, III, 365*, Basel 1900).

smilstva provinciála řádu dominikánů[5] s jeptiškou téhož řádu. Dále byli legáti dotázáni, jak se má přistupovat k husitským delegátům, konkrétně, jestli mají být vpouštěni na mše a zda bude po jejich příjezdu nad městem vyhlášen interdikt.[6]

Dalším bodem bylo pořádání problematického procesí řádu dominikánů v neděli po svátku Božího Těla, při němž docházelo k výjevům, neslučujícím se s tehdejším chápáním církevní oslavy. Pavel z Miličína si postěžoval, že dominikáni na procesí nosí vedle Kristova těla různé masky a dochází při něm ke křiku a pobouření, což narušuje zbožnou atmosféru procesí.[7] Na jiném místě pak představený brněnského konventu dominikánů Jošt prosí legáty, aby se procesí mohlo konat, ovšem bez všech výstředností.[8]

Čtvrtým bodem byla stížnost na žebravé řády, jejichž členové nechtějí poslouchat synodální a provinciální statuta. Nakonec byl biskup Filibert požádán, aby neuplatňoval svou pravomoc, spočívající v tom, že mohl zplnomocnit i prostého kněze k znovuvysvěcení znesvěcených kostelů. Olomoucký biskup měl obavu, aby tento precedens nevyvolal v husitech pocit, že řadový kněz má stejné pravomoci jako biskup. Nakonec ještě chtěla delegace zkoordinovat další postup v jednání s obyvateli dobytého husitského města Ivančic a postoj k těm „zbloudilým duším", které se chtějí navrátit do lůna církve.

[5] Sídlem provinciála se Brno stalo za husitských válek. Kolem r. 1450 pak byl nedostatek osazenstva řešen jejich doplněním z Polska. Písemností kláštera se dochovalo bohužel velice málo díky několika neštěstím, která ho postihla. Roku 1585 požár zničil knihovnu i bohatou sbírku listin a ostatních písemností. Také při zabrání kláštera r. 1619 moravskými stavy mělo dojít ke zničení některých listin. (Inventář- M. ŠVÁBENSKÝ, *Dominikáni Brno 1298-1783*, č. fondu E 12, Brno 1968.)

[6] MC I, s.552.

[7] *„Predicatores de Bruna faciunt quolibet anno Dominica infra octavas sacramenti unam processionem per civitatem, in qua ferunt corpus Christi, sed faciunt ymagines ludicras, et effigiant quedam quasi monstra, unde magis admiracio irrisiva, quam devocio, magis lusoris strepitus, quam flebilis compuccio consurgit, pluribus ad hec consolita oculos, quam ad corpus Christi conuertentibus"*, MC I, s.552.

[8] *„Omnibus ridiculis aut ludicris remotis, ita quod virgines puellule interessent, nec mutonis mire magnitudinis figura, aut aliud quodcumque monstrum aut larvatum"*, MC I, s.553. Dnes si jen stěží můžeme představit faktickou tvář této slavnosti, ale jak je vidět z dochovaných svědectví, projevovalo se zde lidové chápání oslavy s určitým typem karnevalového průvodu, kdy byly nošeny různé masky. Tento lascivní charakter procesí není žádnou brněnskou anomálií. Historie svátku Božího těla a procesí s ním spojeného ukazuje, že groteskní zobrazování těla či jeho částí bylo zcela běžné v oblasti západního křesťanství (především ve Francii a Španělsku). Tak se ve svátečním procesí objevovali nestvůry, obři, mouřeníni, dav tančící smyslné lidové tance atd. Teprve poté následovalo duchovenstvo, nesoucí hostii (M. M. BACHTIN,, *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 1975, s. 183-185). Překladatelským oříškem je diskutabilní latinské slovíčko muto-mutonis, které má v češtině dva významy. Může to být buď beran, beránek, nebo v přeneseném slova smyslu mužský pohlavní úd. Podle Bachtina by byla možná i druhá varianta. Pokud se podržíme střízlivějšího pohledu na věc, pak mohlo jít o nadměrně velikou napodobeninu berana, tedy beránka božího, jakožto těla Kristova, jemuž byla slavnost věnována. Tento názor zastává profesor Válka a nezbývá, než se k němu přiklonit, i když varianta druhá nepostrádá nádech větší skandálnosti.

Na úvod své odpovědi zdůraznili legáti svůj prvořadý úkol - tj. obrácení husitů na pravou víru. Projevili však ochotu, pokud jim to čas dovolí, podílet se na odstranění nejkřiklavějších nešvarů v diecézi. Co se týče účasti husitů, nesjednocených doposud s církví, na katolických bohoslužbách, bylo, jak podotkli legáti, již při jednáních v Chebu dohodnuto, že se má jejich účasti zabránit. Tato praxe se uplatňovala při všech předešlých jednáních a měla trvat i nadále. Jistě s ulehčením přijala delegace moravských duchovních zprávu, že interdikt nad městem bude po dobu jednání a patnáct dnů po odjezdu legátů zrušen. Na zodpovězení ostatních otázek si vzali Basilejští čas na rozmyšlenou a tím také jednání skončilo.

Již druhý den byl vyslán Tomáš Haselbach, aby vyslechl některé svědky v případu hříšné jeptišky Markéty a neméně hříšného provinciála Tomáše. Po poledni se pak i ostatní legáti vydali do kláštera dominikánek, kde byla vyslechnuta matka představená, seniorka a také sama hříšnice. Ta sice zpočátku zapírala, ale její provinění bylo podle vyslechnutých svědectví zřejmé. Hned byl také sepsán půhon na provinciála před soudy v Brně, Olomouci a Znojmě.[9]

Při návštěvě kláštera dominikánů vyzval lektor konventu vyslance, aby jim pomohli s výběrem provinciálního vikáře, který by mohl svolat provincii k volbě nového provinciála. Útěk delikventa byl problematický i v tom, že si s sebou odnesl pečeti a privilegia konventu. Pravděpodobně si tímto způsobem snažil zajistit lepší pozici v následném jednání. Legáti využili příležitosti a upozornili dominikány na stížnosti ohledně výše zmiňovaného procesí. Ti se však bránili svou nevědomostí, nikdo prý je neupozornil, že jednají nesprávně. Podle informací legátů však byli napomínáni již předchozím biskupem Kunšem ze Zvole.[10] Poté navrhli legátům, aby sami procesí shlédli a potom jim případné přestupky vytkli.

Do těchto vizitačních snah přišly 8. června dva dopisy od císaře, v nichž se omlouval, že nepřijel v termínu do Brna, ale že tak učiní ihned, jakmile se tam objeví čeští páni. Začátek jednání byl zatím v nedohlednu.

Olomoucký biskup a brněnský probošt přinesli druhý den synodální a provinciální statuta, aby na nich demonstrovali přestupky žebravých řádů. Kněží dávali podle nich rozhřešení i v případech příslušejících biskupovi, udíleli svátosti i bez licence, sloužili pohřební obřady až po zaplacení kanonické porce. Další stížnosti byly směrovány vůči minoritům, kteří vlastnili obraz, o němž mezi

[9] MC I, s. 555.

[10] Kuneš ihned po svém zvolení r. 1431 svolal do Brna diecézní synodu, na které vyhlásil nová statuta, směřující k nápravě mravů kněžstva, k urovnání vztahů mezi světským a řeholním duchovenstvem a k dodržování liturgických předpisů. Vystoupil proti simonii a nařídil, aby dominikáni a minorité bez souhlasu ordináře nezpovídali a nekázali. Biskup byl však stoupencem konciliárního hnutí a tím si proti sobě popudil značnou část moravského duchovenstva. Osobností tohoto biskupa se v poslední době zabýval A. ROUBIC, *Olomouc a basilejský koncil*. In: Husitský Tábor 8, 1985.

laiky kolovala pověra, že pokud na něj položí chomáč svých vlasů, budou zbaveni bolestí hlavy po celý rok. Mimoto ve svátek narození Jana Křtitele přicházeli k minoritům laikové a vedli chór místo nich. O několik dní později přibyla ještě jedna stížnost, týkající se některých církevních osob, které prý měly třísku ze sv. Kříže, tu vkládaly do vína a věřily, že víno má pak léčebné účinky - výborně prý snižuje horečku. Legáti si opět ponechali čas na rozmyšlenou a na prošetření.

Se svou soukromou pří předstoupil před legáty brněnský probošt Křišťan z Hradce. Šlo o spor mezi ním a opatem premonstrátského kláštera v Zábrdovicích ohledně placení desátků a rybolovu na řece Svitavě. Tento spor spadal pod jurisdikci delegovaného papežského soudce, jímž byl oficiál pasovského biskupství ve Vídni. Probošt ovšem projevil obavy z možné podjatosti a požádal legáty o pomoc. Ti sice projevili ochotu angažovat se ve sporu, aniž by však svým jednáním zasahovali do pravomoci biskupského soudce pověřeného apoštolskou stolicí. Když pak na popud olomouckého biskupa předstoupil před legáty svrchuřečený opat, nabídli mu, zda by nechtěl řešit spor mimosoudně, přátelskou dohodou. I přes fakt, že byly mezi legáty autority prvního řádu, odpověď opata na jejich výzvu byla dosti váhavá. Vyžádal si čtrnáctidenní lhůtu na rozmyšlenou. Taková odpověď legáty dosti rozladila. Varovali ho, že jakýmkoliv prodlužováním případu škodí hlavně sám sobě a ponechali mu čas k odpovědi do druhého dne. Z deníku se nedozvídáme, zda k avizované schůzce došlo. Spor se však protáhl na několik let.[11]

Do řešení nejkřiklavějších přestupků měla být také zapojena výkonná moc. Legáti si k sobě pozvali tři zástupce z řad konšelů a přednesli jim hlavní body nápravy stavu církve v Brně. Požádali o dohled nad procesím dominikánů, aby se při něm neděly nepřístojnosti, a doporučili, aby se v Brně v neděli po svátku Božího Těla konalo pouze jedno procesí, jako je tomu i v jiných, mnohdy větších městech. Projevili nelibost nad účastí laiků - hlavně žen v chóru - při bohoslužbách a nakonec nastínili požadavek zpřísnění klausury v klášteře dominikánek. Konšelé se vyhnuli okamžité odpovědi a s poukazem na nutnou konzultaci se svými kolegy odešli.

Téhož dne byli do domu biskupa Filiberta pozváni představení konventu minoritů, konkrétně kustos, kvardián a dva bratři senioři. Byly jim předloženy námitky ohledně účasti žen v chóru a pověry k zmíněnému obrazu. Kustos uznal oprávněnost stížností a sám se zavázal napravit zmíněné nedostatky. Co se týče

[11] Dochovala se nám listina ze 4. května 1442, v níž spor rozhoduje zplnomocněný rozhodčí Pavel z Miličína. V listině se stanoví, že desátek z polí, řečených Uberacker, ležících u Židenic, náleží klášteru a probošt a lidé, kteří pole drží, nemají dávat klášteru 1 hř., kterou klášter žádal, že cesta za mlýnem Radlasem náleží klášteru a že smí být užívána jen s jeho svolením, že rybolov na Svitavě od příkopu, který dělí zahrady klášterní a proboštské až ke vtoku Ponávky, mají obě strany užívat společně a dál až k mlýnu Dornychu pouze klášter (J. ŠEBÁNEK, *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských, I*, Brno 1932, č. 1331).

obrazu, měl být vystavován pouze ve svátek Jana Křtitele. Závažnější však bylo obvinění z porušení synodálních a provinciálních statut. Představení však obvinění z překračování svých pravomocí odmítli. Hájili se, že rozhřešení dávají pouze v případech, které jim přísluší. Připustili, že podávali v olomouckém konventu svátosti bez biskupského svolení, že to však bylo na žádost tamních farářů, kteří byli nuceni uprchnout před husity a zanechali své fary bez dozoru. Legáti podotkli, že jejich snaha je sice chvályhodná, že se však vystavují nebezpečí exkomunikace. V otázce placení kanonické porce zůstalo ze strany legátů pouze u napomenutí, aby dodržovali osvědčené zvyky, neboť ani mezi teology nebyla v tomto směru názorová jednota. Týž den i brněnští konšelé přislíbili podílet se na reformní a vizitační činnosti legátů.

Téměř po měsíci čekání se konečně legáti dočkali příjezdu jednoho z hlavních účastníků jednání - Albrechta Habsburského, s nímž do Brna přijel i poslední člen legace, probošt Tilman.

Drtivé kritice byl podroben stav klášterního opevnění u brněnských dominikánek, jehož vizitaci provedli děkan z Cambrai a Tomáš Haselbach. Závady byly shledány především ve vnějším opevnění kláštera, které bylo značně poškozeno, na některých místech dokonce chyběly jeho části. Hradby byly označeny za nízké, poničené a nevyhovující bezpečnosti. V mnoha místnostech v klášteře chyběly otvory, jimiž by mohla matka představená sledovat dění uvnitř kláštera. Kupředu se pohnul i proces s provinciálem, který byl suspendován. Podle provinciálních statut mělo být místo obsazeno převorem konventu, který v témže roce drží provinciální kapitulu, ovšem pouze v případě, že je způsobilý vést tento úřad. Jeho způsobilost měla být prozkoumána a v případě, že by bylo vše v pořádku, měl se znojemský převor ujmout úřadu do doby, než bude kanonickou volbou zvolen nový provinciál. Promotor případu přinesl v týž den obvinění a přečetl je legátům a poté i v konventu. Byla stanovena desetidenní lhůta, v níž se měl obviněný obhájit. Ten také legátům zaslal dopis, v němž svůj útěk omlouval strachem ze smrti a žádal o zastavení dalšího procesu. Dopis zůstal ze strany legátů bez jakékoliv odpovědi.

Do rozběhnutých příprav dorazila do Brna zpráva z Basileje o zrušení servicií a annátů (tj. poplatků církevních hodnostářů papežské kurii při jejich nástupu do funkce). Annáty byly zrušeny na koncilním zasedání 3. června, do Brna přišla informace poměrně brzy, již 23. června. Moravské duchovenstvo přijalo zprávu o odstranění nepříjemných břemen s radostí.[12]

Obavy moravského kléru z možného dvojvěří v zemi dokazuje opětovná žádost olomouckého biskupa a brněnského probošta směřovaná legátům, aby v žádném případě nepovolovali husitům přijímání podobojí. Auditor Palomar jim poněkolikáté, přesto však trpělivě vysvětlil, že jakýkoliv vojenský nátlak byl dosud neúspěšný, že ani říšským vojskům, ani domácí opozici se nepodařilo

[12] MC I, s.568.

husity porazit. Teprve ochota koncilu jednat s husity na diplomatickém poli znamenala obrat. Zdůraznil, že legáti mají své instrukce, které nemohou překročit. Bez odpovědi zůstal požadavek olomouckého biskupa, aby byly církvi navráceny kalichy, misály a jiné knihy rozchvácené za války a aby byly zrušeny desátky.

Do otázek kolem reformování církve na Moravě se vmísil pasovský biskup Leonard z Laymingu. Ohradil se proti vměšování legátů do své jurisdikce. Vévoda Albrecht po konzultaci s legáty upustil od sepsání dopisu, v němž by vyjádřil svou jednoznačnou podporu snahám koncilních vyslanců a ponechal zatím věc otevřenou.

Prvního červencového dne přijel do Brna konečně císař Zikmund. Jeho příjezdem skončilo období vizitací legátů a všechny jejich síly se upřely k jednání s husity a císařem, k boji o novou tvář církve v českých zemích, která měla být podle nich pouze časově omezená a posléze navrácená do starých katolických kolejí.

Třikrát byl v průběhu deseti následujících dnů promotor v kauze dominikánského provinciála zaneprázdněnými legáty požádán, aby přišel později. Nakonec byl provinciál 11. července zbaven všech hodností a poct v řádu a měl být žalářován o chlebu a vodě do konce života. Pokud by mu byl trest generálním představeným řádu snížen, neměl nikdy opustit brněnské hradby.

Znovu se moravským církevním otázkám věnovali legáti po skončení sjezdu. Ještě 31. července došlo k slavnostní konsekraci voleného olomouckého biskupa Pavla z Miličína biskupem Filibertem z Coutances. V následujících dnech byly vybrány osoby, které měly pokračovat v započatých vizitacích. Pro Moravu to byly čtyři osoby a pro Rakousko čtrnáct, přičemž v případě potřeby se mohl jejich počet zvýšit. Svou účast přislíbil olomoucký biskup, probošt Křišťan z Hradce i Václav, kanovník olomoucký a brněnský. Jedenáctého srpna opustili Basilejští Brno.

Aniž bychom chtěli snižovat zájem legátů o poměry v moravské církvi, musíme si přiznat, že pokud by přijeli aktéři sjezdu do Brna v určeném termínu, nedošlo by pravděpodobně k tak velké aktivitě, jakou projevili při svém pobytu zde. Škála projednávaných případů je natolik široká, ale přesto omezená hlavně na Brno, že by bylo dosti odvážné vytvářet z ní závěry o stavu moravské církve v této době. Přesto jde o jistě zajímavou sondu do moravských církevních poměrů, o nichž máme právě z dob husitských bouří tak málo pramenů.

Miloš Žila

Der Zustand der Brünner Kirche, mit den Augen eines Basler Legaten gesehen

Resümee

Die Bedeutung der Brünner Konferenz im Prozess der Rückkehr der Hussiten in die Strukturen der katholischen Kirche wurde erst von der modernen Geschichtsschreibung völlig eingeschätzt. Die Berichte über Visitationen in Brünner kirchlichen Institutionen, die man in Tagebüchern der Konzilgesandten findet, waren in diesem Kontext selbstverständlich marginal. Wichtig war auch die Tatsache, dass es keine Visitationen in Brünn gegeben hätte, wenn alle Tagungsteilnehmer rechtzeitig angekommen wären. Nur dank ihrer Unpünktlichkeit kann man das damalige Geschehen in der mährischen (katholischen) Kirche beobachten, Probleme und Affären kennenlernen, die die Gedanken ihrer katholischen Vertreter erfüllten. Nicht unerheblich ist auch der Einblick in die Beziehungen zwischen den mährischen katholischen Prälaten und dem Konzil, die nicht immer problemlos waren und in denen sich die mährischen Spezifika während der hussitischen Revolution widerspiegelten.

Iva Adámková

RUKOPIS 114 SVATOJAKUBSKÉ KNIHOVNY

Vedle výpravných rukopisů zdobených četnými iluminacemi a umně provedenými iniciálami se historik mnohem častěji setkává s rukopisy menšího formátu, které však často mnohonásobně převyšují svým obsahem umělecky pojednané kodexy. Zástupce obou skupin lze nalézt mezi rukopisy a kodexy jakubské knihovny uloženými v Městském archívu v Brně.[1] Do skupiny rukopisů malých formátů bez umělecké výzdoby, ale nepochybně zajímavých svým obsahem,[2] lze zařadit i rukopis 114 jakubské knihovny, ke kterému nyní obrátíme svou pozornost.

Nevelký, avšak obsahově velmi různorodý kodex obsahuje i traktát Wilhelma de Sancto Amore De periculis novissimorum temporum, který vznikl v Paříži roku 1255; zde později sehrál svoji nezanedbatelnou roli právě při univerzitních sporech.[3] Ačkoliv se v českých i rakouských archívech setkáváme s množstvím opisů tohoto původem francouzského traktátu, rukopis brněnský je

[1] Srov. Marie TOŠNEROVÁ (red.), *Průvodce po rukopisných fondech v České republice, díl II., sv. II,* rukopisné fondy archívů v ČR, Jakubská knihovna, Praha 1998.
K historii vzniku Svatojakubské knihovny Berthold BRETHOLZ, *Die Pfarrkirche St. Jakob in Brünn*, Brünn 1901, s. 74-78; Jaroslav DŘÍMAL, *Archiv města Brna.* Průvodce po fondech a sbírkách, Praha 1956, s. 200-202; starší literatura o Svatojakubské knihovně srov. Jaroslav DŘÍMAL, *Notář Jan Thabrarr*. In: Časopis Matice moravské 58, 1934, s.113.

[2] M. TOŠNEROVÁ, *Průvodce*, s. 30, udává k signatuře 114 následující údaj k obsahu rukopisu: Iohannes Andreae, Summula super quarto libro Decretalium. Guillelmus de S. Amore, Liber de periculis ecclesiae. Soupis jakubské knihovny (Fond AMB U 20/7254-U 1) kapucína a kazatele Jakoba Simona MAURA, *Catalogus antiquissimae bibliothecae ecclesiae ad sanctum Jacobum Brunae Moravorum a patre Alexio Habrich O.S. B., monasterii Rayhradensis priore, 1782 compilatus, nunc vero a patre Mauro Simonis de Praga ex ordine capucinorum, huius ecclesiae praedicatore germanico et capellano, recensionibus et annotationibus auctus anno 1805*, se k obsahu kodexu vyjadřuje přesněji. *„Codex continet: Summam brevissimam in 4 libros Decretalium, item libellus Senecae ad Gallionem contra impetus et machinamenta fortunae, item libellus de fine huius mundi, quem expectabant ad finem saeculi XIII., item De periculis novissimorum temporum, ars musica seu instructio Cantus Choralis in omnibus suis modis."*

[3] K osobě Wilhelma de Sancto Amore srov. Michel - Marie DUFEIL, *Guillaume de Saint-Amour et la polemique Universitaire Parisienne 1250-1259*, Paris 1972.

nejstarší na našem území[4]. Ale dříve než se zastavíme u paleografického rozboru a otázek spojených s provenience brněnského rukopisu, věnujme pozornost nejprve autoru traktátu a roli, jakou zmíněný spis sehrál v Paříži.

Autor spisu Wilhelmus de Sancto Amore reagoval svým velmi polemicky pojatým spisem především na situaci na pařížské univerzitě. Právě tam se se vzrůstající intenzitou snažili prosadit do magisterské univerzitní korporace členové žebravých řádů. Již roku 1252 odmítli profesoři ze světského kléru dominikánům a františkánům oprávnění ke studiím, vyučování a neomezenému členství v magisterské korporaci. Později - na tajné poradě světského kléru téhož roku - byl učiněn závěr, aby se jednotlivé řády spokojily pouze s jedním zástupcem v učitelské korporaci.[5] Františkáni rezignovali na druhý stolec, dominikáni se příkazu nepodřídili. Proto spor mezi oběma stranami neustával a postupně začal vítězit světský klérus. Stalo se to tehdy, když se Wilhelmovi de Sancto Amore podařilo znepřátelit Inocence IV. s již zmíněnými žebravými řády. Po velmi krátkém údobí, kdy se vítězství počalo opět přiklánět na stranu světského kléru,[6] vystoupil Wilhelmus de Sancto Amore, tento mluvčí světského kléru, se svým traktátem De periculis novissimorum temporum. Jako záminku si Wilhelm zvolil spis Gerharda z Borgo S. Donnino, Introductorius in Evangelium aeternum, kde především šlo o Gerhardem svérázně vyložené myšlenky Joachima z Fiore.[7] Světský klérus v čele s Wilhelmem se proto ihned chopil této příležitosti a tvrdě vystoupil zejména proti dominikánskému řádu. Ve spise De periculis se Wilhelm vyjadřuje vyhroceně proti žebravým řádům a jejich působnosti, pranýřuje jejich praktiky ve společnosti a církevní hierarchii a celkově se snaží argumentovat v neprospěch jejich existence. Dále jim vytýká kazatelskou působnost a definuje je jako falešné zvěstovatele evangelia, kteří svádějí věřící na scestí. Kriticky se vyjadřuje zejména k jejich životní praxi a zisku obživy. Před čtenáři De periculis tak defilují jednotlivé negativně charakterizované rysy těchto

[4] V archívech na území ČR se podařilo zjistit 14 opisů tohoto spisu, ve vídeňské ÖNB dále dalších 7, přičemž nejvíce opisů je zastoupeno z 15. století. Světlo do rukopisné tradice na českém území by mohl přinést opis De periculis z Epinalu (Francie), který Max BIERBAUM, *Bettelorden und Weltgeistlichkeit an der Universität Paris,* Münster 1920, s. 389-90, datuje do 15. století. Tento opis má vztah k našemu území, jak dokazuje vpis na poslední straně kodexu: *„Iste est liber magistri Alberti de Boemia, socii domus de Sorbona, Parisiis studentis in sacra theologia."* Pokud by se tedy opravdu jednalo o kodex vzniklý za pobytu Vojtěcha Raňkova z Ježova v Paříži , bylo by nutno položit dobu vzniku opisu do 14. století. Srov. i *Catalogue géneral des Manuscrits des Bibliothéques publiques des départements, Tome III.*, Paris 1861, s. 417-18.

[5] Henrich DENIFLE – Aemilius CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis, I.*, Parisiis 1889, č. 1., s. 200, č. 2, s. 226-227.

[6] Srov. Jürgen MIETHKE, *Papst, Ortsbischof und Universität in den Pariser Theologenprozessen des 13. Jahrhunderts.* In: Miscellanea Mediaevalia 10 (Die Auseinandersetzung an der Pariser Universität im XIII. Jahrhundert), Berlin – New York 1976, s. 52–94.

[7] Spis Gerharda z Borgo S. Donnino byl odsouzen 23. 10. 1255 papežem Alexandrem IV.

řádů a Wilhelm se při líčení svých odpůrců velmi často uchyluje k dobovým prostředkům, především však k tehdy živé eschatologické rétorice.[8]

Ani na území Čech nebylo napětí mezi světským a řeholním klérem neznámé, projevovalo se však v jiných oblastech. Jádrem sporů byly se vzrůstajícím počtem klášterů žebravých řádů otázky almužen a odkazů, řešily se otázky spojené s možností pohřbívat u klášterních kostelů a mendikanté se snažili uplatňovat svoji intelektuální převahu také v kázáních a při zpovědích. Především posledně jmenované činnosti způsobovaly nevraživost ze strany farního kléru, a proto byly častým předmětem sporů. Už před rokem 1300 máme doklady o této problematice.[9] Vzájemnou rivalitou a spory mezi mnichy a farní správou byly vyplněny i následující roky. Za vyvrcholení problémů z předchozích období lze považovat i krvavé srážky mezi minority a farním kněžstvem z 24. 7. 1334 v Praze. Do těchto srážek se zapojili i věřící, kteří se podle svých sympatií přidávali k té či oné straně.[10] Na Moravě sice nemáme doloženy střety takových rozměrů, avšak ke sporům mezi mendikanty a světským klérem docházelo i zde. Už v polovině 13. století kázali kněží od sv. Petra a sv. Jakuba v Brně proti zpovědi a vysluhování svátostmi u dominikánů a minoritů.[11] Roku 1351 se dokonce papež Kliment VI. ujal brněnských minoritů proti tvrzení světských kněží, že zpověď u mnichů je neplatná, ani potom však rivalita odstraněna nebyla, a tak mohli věřící slýchat na kazatelnách i nadále vzájemná obviňování.[12]

Tyto okolnosti mají svoji důležitost i v souvislosti s námi sledovaným rukopisem.[13] Jak již bylo naznačeno, pochází tento opis traktátu z první poloviny 14. století.[14] Složitější je zde ovšem otázka provenience rukopisu. Je naprosto nepochybné, že ve zprostředkování Wilhelmových myšlenek v Čechách sehrál nezanedbatelnou roli Vojtěch Raňkův z Ježova, který si prokazatelně přivezl ze

[8] Srov. Alois DEMPF, *Sacrum imperium.* Geschichts und Staatsphilosophie des Mittelalters und der politischen Renaissance, München – Berlin, 1929, s. 336.

[9] Jedním z těchto dokladů je i list Bruna ze Schauenburka adresovaný druhému lyonskému koncilu. Již zde se začínají rýsovat problémy a spory, které se jasně vyhrotily až v následujícím století. V tomto listu z roku 1273 seznamuje Bruno papeže s tím, že farníci stále častěji navštěvují bohoslužby u mendikantů a opomíjejí navštěvovat farní kostely. Dále je vedena ostrá kritika proti pohřbívání ze strany těchto řádů a zisk odkazů. Srov. CDB V, s. 369 – 376, č. 719.

[10] Celý spor trval až do 6. 12. 1334. Srážku zaznamenal Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice, FRB IV, s. 320 – 321.

[11] Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310 – 1423*, Praha 1999, s. 128.

[12] Srov. Jaroslav DŘÍMAL, *Dějiny města Brna, I*, Brno 1969, s. 73; CDM VIII, s. 64–66, č. 100.

[13] Pro rukopisnou tradici traktátu De periculis novissimorum temporum srov. M. – M. DUFEIL, *Guillaume de Saint – Amour* , s. 271–272. Dufeil se zde zabývá i rukopisnou tradicí ve střední Evropě, brněnský kodex však neuvádí.

[14] Jedná se o polokurzivní písmo, které vykazuje silné zkratky a svým charakterem má blízko k písmu listinnému. Poděkování za paleografické posouzení rukopisu zde dlužím mgr. Daliboru Havlovi.

svých pařížských studií jiný Wilhelmův spis (jedná se o spis Collectiones catholicae et canonicae scripturae),[15] ale traktát De periculis měl také ve svém vlastnictví.[16] Přesto se nedá přesně určit, jestli byl tento kodex v souboru rukopisů, jež si Vojtěch přivezl z Paříže do Prahy. I kdybychom předpokládali tuto možnost, přicházela by v úvahu až po roce 1366, kdy se Vojtěch Raňkův odebral po své 23 leté nepřítomnosti zpět do Prahy.[17] Protože je však náš rukopis datován s největší pravděpodobností do první poloviny století čtrnáctého, je nutno konstatovat, že se tento rukopis dostal do brněnské jakubské knihovny jinými cestami než prostřednictvím Vojtěcha Raňkova. Vzhledem k aktuální tematice spisu zaměřeného proti žebravým řádům, a především proti jejich působnosti šlo o text, který mohl nepochybně oslovit i české prostředí, kterému nebyly potyčky mezi oběma stranami cizí. Otázkou však i nadále zůstává, zdali byl traktát v Brně již krátce po svém vzniku, nebo se do jakubské knihovny dostal až mnohem později. Pro první variantu by svědčily hojné kontakty s pařížským univerzitním prostředím již před rokem 1350[18] a také napětí mezi světským klérem a řeholníky v samotném Brně, které mohlo způsobit zájem o podobnou problematiku z jiného, francouzského prostředí. Přesto je nutno počítat i s druhou možností, tedy pozdějším importem na Moravu.[19]

Ačkoliv nelze zatím zcela přesně doložit ani jednu z variant možného výskytu rukopisu v brněnském prostředí, přesto tento rukopis dokumentuje průnik pařížské univerzitní disputace do prostředí mimofrancouzského a jako

[15] Ve Wilhelmově spise Collectiones catholicae et canonocae scripturae podal pařížský učenec podobné myšlenky, s jakými již seznámil ve svém traktátu De periculis. Základním motivem je i zde kritika žebravých řádů. Kodex je dnes uložen v ÖNB Wien, Cod. 1432. Srov. f. 65v: *„Iste liber est scriptus parisius pro magistro alberto de Boemia tunc rectore universitatis parysiensis existente per manus iohannis dicti crispus, quem complevit Anno domini M°CCC° 56, die 7ª mensis marcii tempore carnis priuii, quo tempore festum translacionis beati Wenceslay die veneris proxima ante canispriuium contigerat celebrandum."* Přítomnost tohoto kodexu v Praze dokládá i opis tohoto rukopisu, dnes rovněž uloženého v ÖNB Wien, Cod 4138, f. 1r: *„Collacionatus est hic tractatus cum libro eiusdem tenoris, qui scriptus fuit a. d. 1356 die 7. M. Marcii Parisius pro m. Alberto de Bohemia, tunc rectore etc."*

[16] Srov. pozn. 3.

[17] Jaroslav KADLEC, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Rankonis de Ericinio*, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge , Band 4, Münster 1971, s. 13.

[18] Srov. Marie L. ČERNÁ – ŠLÁPKOVÁ, *Studenti z českých zemí v Paříži*. In: Strahovská knihovna, 5 – 6, Praha 1970 – 1971, s. 67–87.

[19] V této souvislosti je nutno uvést notáře Jana Thabrara, který knihovně odkázal některé své rukopisy. Mezi nimi i tři rukopisy Dekretálů, tedy kodexy s podobným obsahem jako je námi sledovaný rukopis 114, v němž hlavní náplň tvoří také výklad Dekretálů. Thabrar pobýval za svých studií také ve Vídni a v Itálii, kde mohl tento rukopis případně zakoupit. Potom by se dalo usuzovat na přítomnost rukopisu v brněnském prostředí až v druhé polovině 15. století. Srov. Jaroslav DŘÍMAL, *Notář*, s. 1-144.

nejstarší opis traktátu na našem území naznačuje i rychlost recepce této francouzské polemiky středoevropským prostředím.

Iva Adámková

Handschrift Nr. 114 aus der St.-Jakobs-Bibliothek

Resümee

Der Beitrag stellt die Handschrift Nr. 14 aus der St.-Jakobs-Bibliothek des Archivs der Stadt Brünn vor, vor allem den Traktat „De periculis novissimorum temporum" aus diesem Kodex. Der Traktat französischen Ursprungs spielte eine bedeutsame Rolle in den Polemiken gegen die Mendikanten, die nicht nur in Paris, sondern auch im böhmischen Milieu geführt wurden.

Milena Flodrová

NENOVICE VERSUS VEJVANOVICE

(Jazykový problém místopisný z pohledu historika)

Brněnské místopisné názvosloví tropí někdy hlouposti. Jedna z nejširších brněnských ulic se nazývá Úzká a naopak na Široké ulici si dvě auta nevyhnou. Hvězdová by se správně měla jmenovat Sternova, Mezírka Schmalova a je známo, že Veselá ulice bývá občas k pláči a po Běhounské toho moc nenaběháme. Ale to jsou zajímavosti více méně kuriózní a koloritní, které, kdyby to bylo opravdu nevyhnutelně nutné, lze při větších či menších obtížích změnit, neboť rozhodnutí o tom je v rukou pouze zastupitelských orgánů města Brna.[1]

Poněkud složitější situace nastává, týká-li se to názvů obcí, neboť o nich může rozhodovat toliko ministerstvo vnitra České republiky. Každá takováto změna názvu obce – a tudíž i jejího katastrálního území – má velmi složité dopady na veškeré úřední materiály, pozemkovými knihami počínaje a matrikami konče, nehledě už na nutnost uspořádat při tom někdy i referendum se vším, co obnáší.[2]

Na území města Brna je v současnosti 48 katastrálních území, z nichž plných 37 tvoří bývalé obce v blízkém okolí, jež byly postupně k Brnu připojovány v letech 1919 – 1980.[3] Většina názvů těchto bývalých samostatných obcí je rovněž historická a jejich původní znění i další jazykové modifikace lze sledovat někdy až do 13. století. Řada z nich nevyvolává žádné problémy a pochybnosti, i když má – vlivem historického vývoje událostí – vždy také svou německou podobu. Někdy jde jen o prostý významový překlad (Bosonohy – Parfuss či Barfuss), jindy o modifikaci českého názvu do německé podoby (Řečkovice – Rzeckowitz, Černovice – Tschernowitz, Medlánky – Medlan atd.). Nicméně jsou i případy, kdy celý problém není zdaleka tak jasný (Zábrdovice – Obrowitz, Žabovřesky – Sebrowitz, Židenice – Schimitz) a kdy dokonce nad

[1] Zákon č. 128/2000 Sb. z 12. dubna 2000 o obcích (obecní zřízení) díl 2, § 84, odst. 2, písm. r).
[2] Tamtéž, díl 4, § 27, odst. 1.
[3] Přehled správního vývoje území města Brna, in: Milena FLODROVÁ, *Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek*, Brno 1997, s. 10-14.

celým problémem visí otazník, zda někdy nedošlo a nadále nedochází k jakémusi pomýlení topografů, jazykovědců–onomastiků i historiků při výkladech tak diametrálně odlišných názvů jako jsou Jundrov (Jundorf) – Sulostovice, už zmíněné Žabovřesky – Sebrowitz a nejmarkantněji pak Brněnské Ivanovice – Nennowitz.

Onomu poslednímu případu je věnována právě tato malá úvaha.

Jak je všeobecně známo, na území dnešního města Brna se na jeho dvou diametrálně protilehlých lokalitách nacházejí také dvě bývalé samostatné obce, které dnes, jako součást města Brna, nesou název „Brno – Brněnské Ivanovice" a „Brno – Ivanovice". To samo o sobě už naznačuje topograficko-orientační zmatek, jemuž se dalo ještě před osmdesáti lety předejít. Tehdy se totiž chystalo vytvoření tzv. Velkého Brna připojením 23 obcí, mezi nimiž byla i obec, která tehdy nesla název „Nennowitz – Vejvanovice". Už tehdy tento zvláštní jazykový vztah vyvolával pochyby, ale tehdejší Místopisná komise zřízená v roce 1919 při Zemském úřadu v Brně – aniž provedla hlubší rozbor historických pramenů – trvala tvrdošíjně na svém názvu Vejvanovice a cítila se dokonce dotčena, že tehdejší ministerstvo vnitra ČSR mělo námitky k jeho jakési nářeční podobě.[4] Kdyby už tehdy byla vzala Místopisná komise připomínky v potaz a celou věc znovu pečlivě prozkoumala především na základě pramenů historických, byla by už tehdy zjistila, že název Vejvanovice je zcela zcestný a mohla zabránit dalším problémům s tím spojeným, včetně těch dnešních. Nestalo se tak, název Vejvanovice byl prosazen i do zákona č. 213/19 Sb. ze dne 16. dubna 1919 o sloučení sousedních obcí s Brnem a zmatek tím byl navždy kodifikován. Jeho následky ovšem na sebe nedaly dlouho čekat.[5]

Už v roce 1924 byly tyto Vejvanovice bez bližšího zdůvodnění přejmenovány na Ivanovice,[6] což ovšem začalo ihned kolidovat s názvem jiných Ivanovic, které sice v oné době ještě ve svazku Brna nefigurovaly, nicméně ležely v jeho těsné blízkosti nedaleko Řečkovic a Medlánek. Do této doby se jim říkalo Evanovice, ale právě od onoho roku 1924 změnily také tento svůj název na Ivanovice u Brna. Rozlišení Ivanovic (býv. Vejvanovic) a Ivanovic u Brna (býv. Evanovic) bylo od této chvíle značně ztížené a vedlo ve všech topografických a místopisných publikacích ke zmatkům. Proto byl záhy název Ivanovice (býv. Vejvanovice) změněn na název Brněnské Ivanovice a oněm druhým Ivanovicím

[4] Poznámka doc. Aloise GREGORA k článku Hugo SÁŇKA, *Názvy brněnských předměstí*. In: Brno v minulosti a dnes (dále pouze BMD) 2, 1960, s. 250.

[5] Zákon č. 213/1919 Sb. z 16. dubna 1919 o sloučení sousedních obcí s Brnem.

[6] 29. února 1924.

ponechán název Ivanovice u Brna.[7] Ani to nebylo řešení nejlepší, ale při troše pozornosti nemuselo už tolik mást. Ostatně plných šedesát let se tato situace nezměnila.

V roce 1971 se však začalo připravovat další územní rozšíření města Brna a v úvahu přicházely i ony Ivanovice u Brna.[8] Od roku 1972 se skutečně staly součástí města Brna a po roce 1990 vytvořily dokonce samostatnou městskou část č. 26 s názvem Městská část Brno – Ivanovice.

Brněnské Ivanovice se naopak staly toliko součástí jiné městské části, která nese č. 22 a název Městská část Brno – Tuřany. Zahrnuje v sobě kromě vlastních Tuřan i Holásky, Dvorska a ony Brněnské Ivanovice. V některých případech, zejména při psaní adres, se však může onen matoucí údaj Brno – Ivanovice a Brno – Brněnské Ivanovice přece jen vyskytnout, což nezasvěceným a místa neznalým přináší vždy problémy. A aby toho všeho nebylo ještě dost, starší obyvatelé Brněnských Ivanovic se cítí být obyvateli starých Nenovic a je kuriózní, že jsou to právě oni, kdo má v tomto zamotaném problému plnou pravdu navzdory všem vědeckým i „vědeckým" přístupům k věci.

Zkusme se tedy na celou věc podívat ještě jednou, tentokrát nikoli z jazykovědného, ale historického hlediska a pokusme se celou záležitost uvést alespoň teoreticky na správnou míru, i když praktické důsledky nebudou pravděpodobně vůbec žádné, vzhledem k jejich možným komplikovaným dopadům do reálné sféry života.

Všechno to začalo v roce 1793, kdy moravský topograf František Josef Schwoy (1742 – 1805) ve svém základním díle o Moravě napsal tuto osudovou větu: *„Nennabitz, mähr. Wewanovice, ein Dorf mit einem Schlosse und Mayerhofe eine Stunde ostsüdwerts ... von Brünn. Diesse Dorf ... heisset in Urkunden des 13ten Jhrdt. Zwenowitz ..."* a hotovo. Vůbec tady neuvádí variantu Ewanovitz, kterou však sám inzeruje u oněch druhých Ivanovic takto: „Ewanovitz, siehe Nennowitz." Ale, jak už bylo řečeno, tam byste ji marně hledali. A tím byl položen základ celého zmatku.[9]

Schwoy sám asi netušil, že se tohoto velkého omylu dopustil tím, že zcela smísil – patrně z neznalosti reálného prostředí a terénu – názvy dvou diametrálně odlišných obcí a tím do veškeré další topografické literatury vnesl zmatek trvající dodnes. Je jen s podivem, že všichni následující topografové a jazykovědci-

[7] Název Brněnské Ivanovice – ovšem ve velmi zmateném vztahu k oběma obcím uvádí už Břetislav CHROMEC, *Místopisný slovník Československé republiky*, Praha 1929, s. 46, 132 (Evanovice), s. 223 (Ivanovice u Brna).

[8] Dne 26. listopadu 1971 bylo rozhodnuto o připojení obcí: Bosonohy, Dvorska, Chrlice, Ivanovice, Jehnice, Ořešín, Soběšice a Žebětín.

[9] Franz Josef SCHWOY, *Topographie vom Markgrafthum Mähren, I - III*, Wien 1793 – 1794, II, s. 242, 117.

onomastikové po Schwoyovi tento evidentní omyl bez jakýchkoli rozpaků přijali a vůbec se nenamáhali celou záležitost si znovu ověřit a poté uvést na pravou míru. Přitom i jim, jak už bylo řečeno, celá situace neustále působila potíže a nutila je – jak ještě uvidíme – ke zcela krkolomnému zdůvodňování oněch nesmyslných názvů. Tím, že se o revizi Schwoyova tvrzení ani nepokusili, způsobili vlastně oni (nikoliv jen Schwoy!) onu dnes prakticky nenapravitelnou komplikaci.

Pokusme se tedy o osvětlení celého problému v tomto článku, který si sice neklade za cíl kategorické a nezměnitelné závěry, nicméně by rád upozornil, že se někdy i uznávané autority mohou mýlit a je třeba je pak korigovat, zejména tehdy, jsou-li jejich tvrzení už na první pohled v rozporu se zdravým rozumem.

František Josef Schwoy nebyl zřejmě při psaní své Topografie dostatečně obeznámen s konkrétní situací obou obcí v terénu. Věděl jen, že v tomto případě leží zcela mimo okruh zájmu Ivanovice na Hané. Zůstává otázkou, zda neměl dostatek historických pramenů, nebo se nad nimi hlouběji nezamýšlel, že došel k výše jmenovanému ohromujícímu, zcela pochybenému a ničím nepodloženému závěru. Ostatně to nebylo divné ani Antonínu Bočkovi (1802 – 1847) v jeho stručných glosách moravské topografie,[10] ani dalším komentátorům Schwoyova díla.[11] Nezamýšlel se nad tím ani František Slavík při psaní svého dílu Vlastivědy moravské.[12] I Hugo Sáňka který ve svém rozboru jména Brněnských Ivanovic začal v podstatě dobře, ovlivněn autoritou Schwoye, nakonec po krkolomných zdůvodněních dochází opět k nesprávnému závěru.[13]

Ponechejme tedy v platnosti ono počáteční tvrzení onomastiků, že nejstarší podoba názvu Brněnských Ivanovic písemně doložená už v roce 1220 zní Welenowicz, i když jako historik nejsem tak zcela přesvědčena, že jde o jednu a tutéž obec.[14] Spíše se kloním k názoru, že může jít o ves, která předcházela dnešnímu osídlení v místě Brněnských Ivanovic, která však byla někdy v letech 1237 – 1241 v bojích na Moravě zničena a zanikla, jako ostatně mnoho jiných vsí i v dobách pozdějších. Na jejím místě mohla kolonizací vzniknout už skutečná

[10] Antonín BOČEK, *Marginalien zu Schwoy's Topographie, II*, Brünner Kreis, Brünner Wochenblatt zur Beförderung der Vaterlandskunde, Brünn 1926.

[11] Např. prof. Josef ZLOBINSKY a F.M. HORSKY tamtéž.

[12] František Antonín SLAVÍK, *Vlastivěda moravská, II. Místopis, Brněnský okres*, Brno 1897, s. 104, 79.

[13] H. SÁŇKA, *Názvy brněnských předměstí*, s. 245. Podobně i Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I., A-L*, Praha 1970, s. 334

[14] V listině ze srpna 1220 (CDM II, č. 107, s. 115) se uvádí jako majetek velehradského kláštera řada vesnic na jižní Moravě a ony Welenowicz jsou mezi nimi bez návaznosti k okolí Brna. Uvádějí se vsi: Maraticz, Popowicz, Typicz, Kneispole, Squalcowicz, Jerschowe, Borsicz, Costelan, Naconice, Polissowicz, Pritluc, Welenowicz, Babice, Wesconewicz, Wezde, Frist, Potvariz, Styboricz.

předchůdkyně dnešních Brněnských Ivanovic. Jméno Welenowicz lze počeštit asi na Velenovice a to by mělo mít v roce 1228 hned tři písemné podoby: Lwenowicz, Zwenowicz a Cwenowicz a, jak jazykovědci uvádějí, napovídá, že obec vznikla jako majetek jistého Velena (což je jméno obvyklé ještě v 16. století) nebo nějakého Lvena či Lva, což by opět směřovalo k známému Lvu z Klobouk, ale to už jsou jen domněnky a nepodložené hypotézy. Jisto je jen to, že od roku 1228 není jméno oněch Velenovic – a to v jakékoli písemné či jazykové podobě – už historickými prameny doloženo.[15]

Naopak v roce 1261 se zcela nečekaně objevuje v listině jméno Nenewitz, které lze s dnešními Brněnskými Ivanovicemi ztotožnit už bez obav nejen proto, že v německé formě přetrvává prakticky dodnes, ale i podle dalších historických souvislostí lokace této obce, osob s ní spojených a řady dalšího. Ostatně je to i doba, kdy v podstatě končí kolonizace našich zemí, která podstatně zasáhla samotné Brno a jeho okolí, jak známo, a nelze tedy vyloučit domněnku, že ona obec Nenewitz či Nenewicz vznikla právě jako výsledek této kolonizace možná právě v místech oné zaniklé vsi Velenovice či Lvenovice. To samo o sobě není ještě nic problematického, protože český adekvátní název této obce zněl Nenovice, psáno pochopitelně podle tehdejších dobových pravidel Nenowice i Nennowice.[16] Až tedy do onoho osudného vydání Schwoyovy moravské topografie proto o žádný problém nešlo. Teprve Schwoy vše zkomplikoval, když neodpovědně smísil tento název s názvem jiné historické obce, Ivanovicemi (u Brna).

Ty se v písemnostech připomínají vůbec poprvé až v roce 1358 a jejich nejstarší dochovaný tvar názvu obce zní „Eyvanicz", což opravdu, přiznejme si, velmi svádí k onomu problematickému názvu Vejvanovice.[17] Malá obec mezi Řečkovicemi a Medlánkami si však po staletí tvrdošíjně uchovává tento svůj původní název, byť, pochopitelně také v nejrůznějších písemných mutacích: Ewanowicz, Wewanowicz, ba dokonce i Wewanowiczky, čímž roztomile, ale zcela průkazně dokládá i svůj český původ jakožto Evanovice, Vevanovice či Vevanovičky, ať už její počátek souvisel s Evanem, Ivanem či snad dokonce nějakým Vevanem. S trochou soudného rozumu je třeba uznat, že tento tvar má daleko blíže k onomu osudnému novotvaru Vejvanovice (z roku 1793) než ony nešťastné Nenovice. A přitom stačilo tak málo! Např. i mapa brněnského okolí

[15] Viz příloha 1.

[16] Tamtéž.

[17] CDM IX, s. 69, č. 87.

z roku 1810 zcela jasně obě obce zachycuje, při čemž dnešní Brněnské Ivanovice označuje jako Nenowitz a dnešní Ivanovice jako Wejwanowitz.[18]

Korunu všemu nasadil Jaroslav Dřímal, který u Brněnských Ivanovic uvádí ničím nepodložené tvrzení o českém původu obce (zcela v intencích tehdejších historických názorů poplatných době), což paradoxně sám víc pochybeně dokládá údajnou existencí staré pečeti obce s pečetním obrazem koně a opisem: *Peczet diediny Weywanowicz*.[19] Vůbec mu nevadí, že tutéž pečeť uvádí Slavík ve své moravské Vlastivědě pro obec Ivanovice, kde ovšem své opodstatnění má.[20] Ivanovice byly vždy obec výrazně česká, navíc se tam jedné polní trati dodnes říká *„Na kobylce"* a druhé *„U vranky"* či *„Vranýho"*, zatímco v Brněnských Ivanovicích není po náznacích motivu koně nikde ani zmínky.

Všechno by to vypadalo jako hra a žert pomýleného topografa, kdyby na nedůslednost jeho následovníků nedoplácel běžný veřejný život. Během 19. století tak bylo vytvořeno zcela nesmyslné katastrální území Vejvanovic, ač to mohly být zcela poctivé české Nenovice, proti jejichž názvu by neměli asi námitek žádní jazykovědci. Zákonem č. 213/19 Sb. by nebyla k Brnu připojena vlastně zcela vymyšlená obec Vejvanovice a naopak by byla připojena stará historická obec Nenovice. Nebyl by se vnesl nekonečný zmatek do všech následných příruček moravského místopisu, nemuselo v důsledku toho dojít k nesmyslným a nic neřešícím změnám jmen Vejvanovic na Ivanovice a poté na Brněnské Ivanovice a k celé řadě dalších nutných zástupných opatření.

Bylo by patrně asi poctivé přiznat si tento omyl, vrátit Brněnským Ivanovicím ono patřičné české historické jméno Nenovice a oněm Ivanovicím u Řečkovic jejich jméno ponechat, aby bylo jednou provždy jasné, kde jsou v Brně Nenovice a kde Ivanovice. Jenže to není tak jednoduché a nelze to udělat škrtem pera. Ono to nelze asi udělat vůbec. Musela by se totiž podstoupit anabáze změny názvu Brněnských Ivanovic na ministerstvu vnitra ČR, podložená patrně místním referendem, muselo by dojít ke změnám v katastrálních názvech, veškerých úředních dokumentech, adresářích, matrikách, majetkových dokladech a řadě dalších důležitých pramenů. To je prakticky zhola nemožné, ale bylo by dobré alespoň to vědět a brát to jako varování. Mám za to, že to není ojedinělý případ v Brně.[21] Každý, tedy i František Josef Schwoy, se někdy může mýlit. Na ostatních

[18] *Maehren und Oesterreichisch Schlesien mit Benützung aller astronomischen und geographischen Hülfsmittel, entworfen von Christophor von Passy, k.k. Professor der Rechte zu Olmütz*. Ryl Josef List in Wien, vyd. Leopold Franz Haller, Brünn 1810.

[19] Kol. autorů, *Dějiny města Brna*, Brno 1973, s. 271.

[20] Viz pozn. 12.

[21] Asi by stálo za úvahu projít znovu a zhodnotit z historického, nejen jazykového, hlediska i názvy jako: Sulostovice – Jundorf – Jundrov (neboť pod názvem Judendorf je také obec Přítkov a Židněves, Jüdendorf pak Židovice), Kumrowitz – Komárov (neboť ostatní obce s názvem Komárov

však je, aby omyl rozpoznali a napravili ho včas, než může napáchat neodčinitelné problémy, což se, bohužel, v případě Brněnských Ivanovic nestalo.

mají německé protějšky Komarau, Komarow, Komorn, Komrau, ale jen ten brněnský má Kumrowitz, což spíše připomíná Komárovice – Komarowitz), Obrses – Obřany (tady analogie neexistuje), Turas – Tuřany (když existují Turschan – Tuřany u Slaného), Obrowitz – Zábrdovice (když máme v Čechách Saberdowitz – Zábrdovice a totéž i u Moravského Krumlova), Sebrowitz – Žabovřesky (i když známe Schaborschesk – Žabovřesky nad Ohří a další troje Žabovřesky v Čechách s německým Schabowresk či Schaborschesk. Ony Sebrowitz napovídají spíše na Šebrovice, Šeborovice, Všeborovice apod., což mohla být zaniklá ves v místech pozdějších Žabovřesk), Schimitz – Židenice (jež také nemají zatím jinde obdobu), a jiné.

Milena Flodrová

Nenovice versus Vejvanovice (Ein topographisches Sprachproblem aus der Sicht des Historikers)

Resümee

Der Name „Brněnské Ivanovice", deutsch „Nennowitz", ist ein klarer Beweis dafür, dass bei der Beurteilung der Entstehung, Entwicklung und verschiedener Formmodifikationen der Ortsnamen neben den Sprachunterlagen auch historische Angaben in Betracht zu ziehen sind. Ein nicht weniger wichtiger Faktor sind ebenfalls gute topographische Kenntnisse des zu untersuchenden Gebietes.

Vom 14. Jahrhundert bis in die 90er Jahre des 18. Jahrhunderts wurde das heutige Dorf Brněnské Ivanovice in den Quellen „Nennawitz", tschechisch „Nenovice" genannt. Erst 1793 verband der Topograph J. Schwoy in seiner topographischen Arbeit über Mähren unrichtig – wahrscheinlich infolge seiner Unkenntnis des Terrains – die Namen von zwei Dörfern: vom bereits genannten „Nenovice" und dem auf der anderen Seite Brünns liegenden ursprünglichen „Evanovice" oder „Ejvanovice". Dadurch, dass er dem deutschen Namen „Nennowitz" den tschechischen „Wewanovice" beiordnete, legte er Gründe für alle spätere Verwirrungen, die weitere Forscher – wahrscheinlich auch aus Unkenntnis historischer Quellen – nur vertieften. Die richtige Lösung wäre der tschechisch-deutsche Name „Nennowitz – Nenovice" für ein Dorf und „Ewanowitz – Evanovice" für das andere, aber im 19. Jahrhundert verwirrten sich alle diesen Namen so unübersichtlich, dass das heutige Brněnské Ivanovice bis 1924 auf deutsch „Nennowitz" genannt wurde, auf tschechisch jedoch „Vejvanovice", später „Ivanovice". Seit 1929, wo auch das alte ursprüngliche „Ewanowitz – Evanovice" oder „Vevanovice" zu „Ivanovice u Brna" umbenannt wurde, wurde Ivanovice (Nennowitz) für bessere Unterscheidung „Brněnské Ivanovice" genannt. Der Höhepunkt des Durcheinanders brachte aber 1972 die Eingliederung des ursprünglichen Ivanovice u Brna in Brünn, so dass es auf dem Gebiet der Stadt Brünn die Vorstädte „Brno – Brněnské Ivanovice" und „Brno – Ivanovice" gibt, was die Orientierung verständlicherweise erschwert. Und dabei hätte es gereicht, wenn die Sprachwissenschaftler von den Historikern erfahren hätten, dass das heutige Brněnské Ivanovice auf tschechisch „Nenovice" und das heutige Ivanovice auf tschechisch „Evanovice" heißen sollten. Es scheint allerdings, dass diese Zusammenarbeit von Historikern und Sprachwissenschaftlern in der Onomastik der Toponymen ein bisschen stockt.

Brněnské Ivanovice	Ivanovice (u Brna)
1220, srpna CDM II, č. 107, s. 115 **WELENOWICZ**	
1228, listopadu 7. CDM II, č. 186, S. 193 **CWENOWIZ, ZWENOWIZ**	
1228, listopadu 27. CDB II, s. 319, č. 321 **LWENOWICZ** (totéž i ve falzu z 13. století. CDB II, č. 380, s. 425)	
1261 CDM III, č. 305, s. 315 **NENEWIZ** (z rkp. kodexu velehradského f. 94))	
1265, února 25. CDB V, č. 433, s. 643 **LENEWIZ**	
1346 B. MENDL (ed.), *Knihy počtů města Brna z let 1343 - 1365, II,* Brno 935, s. 58 Ditlinus de **NENABICZ** (brněnský měšťan)	

Brněnské Ivanovice	Ivanovice (u Brna)
1346, září 29. AMB Sbírka rukopisů, rkp. inv.č. 39, f. 283r Nycolaus de **NENAWICZ,** Ditlinus frater suus…	
1348 B. MENDL (ed.), *Knihy počtů, II,* s. 121 Ditlinus de **NENEBITZER** (totéž 1350, B. MENDL, *Knihy počtů, II,* s. 177)	
1351 AMB, Sbírka rukopisů, rkp. inv.č. 39, f. 289v Nicolaus de **NENEWYCZ**	
1351 B. MENDL, *Knihy počtů, II,* s. 189 Ditlinus **NENAWICZER**	
1352 B.Mendl, *Knihy počtů, II,* s. 196 Ditlinus **NENAUICZER**	
1353, srpna 4. AMB, Sbírka rukopisů, rkp. inv.č. 39, f. 184v …et fuit olim Nicolai de **NENABITZ**	

Brněnské Ivanovice	Ivanovice (u Brna)
(1355) Miroslav FLODR (ed.), *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století 1,* Brno 1990, s. 293 Rustici de **NENABITZ** sunt informati…	
	1358, leden 31. CDM IX, č. 87, s. 69 …occupant in villa dicta Rzeckowicz sita inter villas **EJWANICZ** et Chunigsfeld…
1408, července 13. CDM XV, s. 68 Václav z Domamislic pohoní Fricka z **NENOVIC** odtud i odjinud etc. … slíbil pravdu učiniti od svých lidí z **NENOVIC**	
1424 Vincenc BRANDL, *Knihy půhonné, V., Brno 1888, s. 257* Jan Dúpovec z **NENOWICZ**	

Brněnské Ivanovice	Ivanovice (u Brna)
16. století **PECZET DIEDINY WEYWANOWIC**	
Dřímal nesprávně přičítá Brněnským Ivanovicím Kol. autorů, *Dějiny města Brna, II,* Brno 1973, s. 270	Slavík správně přičítá Ivanovicím u Brna Polní tratě Na kobylce, U vranýho či Na vraným, případně u Vraný. František Antonín SLAVÍK, *Vlastivěda moravská, II.* Brněnský okres. Brno 1897, s. 79
	1568 patří bývalému herburskému klášteru i obec **EWANOWICZ**
	1578 **EWANOVITZE** přecházejí jezuitům spolu s ostatním majetkem herburek
1793 Franz Josef SCHWOY, *Topographie vom Markgrafthum Mähren, I-III,* Wien 1793 - 1794, II, s. 242 **NENOWITZ,** mähr. **WEWANOWICE,** ein Dorf mit einem Schlosse und Mayerhofe eine Stunde ostsüdwerts … Dieses Dorf … heisset in Urkunden des 13ten Jhrdt. **ZWENOWITZ…**	1793 Franz Josef SCHWOY, *Topographie vom Markgrafthum Mähren,* I-III, Wien 1793 - 1794, II, s. 117 **EWANOWITZ** siehe **NENOWITZ** (Ale tam není žádná zmínka!) **EWANOWITZ** oder **WEWANOWICZEK** zur Gutte Rzeckowitz gehöriges Dorf, 22 Häusern, zwischen Rz und Gurein…

Brněnské Ivanovice	Ivanovice (u Brna)
Od tohoto okamžiku došlo k omylům v topografii	
1836 Gregor WOLNY, *Die Markgraffschaft Mähren, II. Brünner Kreis, Abtheilung II.*, Brünn 1837, s. 175 **NENOWITZ,** mährisch **WEYWANOWICE,** ehem. **ZWENOWITZ**	1836 Gregor WOLNY, *Die Markgraffschaft Mähren, II., Brünner Kreis, Abtheilung II.*, Brünn 1837, s. 23 **EWANOWITZ (EWANOWICE)**
1897 František Antonín SLAVÍK, *Vlastivěda moravská, II.* Brněnský okres. Brno 1897, S. 104 **IVANOVICE,** jinak **VEJVANOVICE,** chybně **NENOVICE** podle něm. **NENOWITZ,** ves JJV od Brna	1897 František Antonín SLAVÍK, *Vlastivěda moravská, II.* Brněnský okres. Brno 1897, S. 79 **EVANOVICE,** jinak **EJVANOVICE, EVANOVIČKY, VEVANOVIČKY,** ves SZ od Brna
1919, dubna 16 Zákon č. 213/1919 Sb. z 16. Dubna 1919 o sloučení sousedních obcí s Brnem. **VEJVANOVICE**	
1924 **IVANOVICE**	1924 **IVANOVICE U BRNA**

Brněnské Ivanovice	Ivanovice (u Brna)
1929 Břetislav CHROMEC, *Místopisný slovník Československé republiky,* Praha 1929, s. 46, 132 **BRNĚNSKÉ IVANOVICE** (dříve jen **IVANOVICE**) **(NENNOWITZ) ...**	1929 Břetislav CHROMEC, *Místopisný slovník Československé republiky,* Praha 1929, s. 223 **IVANOVICE** (u Brna) v.n. **BRNĚNSKÉ IVANOVICE,** M, část hlavního města Brna (ale tam není nic) EVANOVICE v.n. **IVANOVICE U BRNA,** M
1942 MÜLLER, *Ortsbuch für Protektorat Böhmen und Mähren,* Brünn 1942, s. 61 a 121 **NENNOWITZ** (Landeshauptstadt Brünn) - **BRNĚNSKÉ IVANOVICE**	1942 MÜLLER, *Ortsbuch für Protektorat Böhmen und Mähren,* Brünn 1942, s. 21 a 130 **EIWANOWITZ - IVANOVICE U BRNA**
1945 **BRNĚNSKÉ IVANOVICE**	1945 **IVANOVICE U BRNA**

Brněnské Ivanovice	Ivanovice (u Brna)
1972 **BRNO - BRNĚNSKÉ IVANOVICE**	1972 **BRNO - IVANOVICE**
1991 Městská část Brno - Tuřany (**BRNĚNSKÉ IVANOVICE,** Dvorska, Holásky, Tuřany) č. 22	1991 Městská část **BRNO - IVANOVICE** č. 26

Radana Červená

BRNO A REVOLUCE V ROCE 1848

Zatímco v Čechách probíhalo počátkem devatenáctého století národní obrození v plném proudu, na Moravě se s podobným hnutím začínalo postupně, až v jeho třicátých letech.

Moravští vlastenci, toužící prohloubit vědomí národní sounáležitosti, se v té době začali orientovat na česky psanou literaturu. Pro tvorbu českých knih, novin a časopisů na Moravě zatím nebylo vytvořeno potřebné společenské zázemí, a tak se tito lidé zpočátku obraceli na obrozenecká centra v Čechách, mezi nimi především na Prahu.[1] Podnikatelský zájem moravských nakladatelů směřoval spíše k německým vzdělávacím a literárním časopisům,[2] které splňovaly nároky inteligence, mluvící a mnohdy i myslící německy, a tak si tu národně uvědomělejší vrstvy byly nuceny opatřovat právě časopisy pražské.[3]

---

[1] Probouzející se národní vědomí na Moravě pozorovali čeští vlastenci, např. Palacký, Jungmann, Šafařík a mnozí další, velmi bedlivě, protože s Moravou a především s její podporou v procesu národního obrození počítali. Srov. Zdeněk LAJKEP, *Příspěvek k otázce styků českých a moravských buditelů v období národního obrození*. In: Časopis Matice moravské (dále ČMM) 75, 1956, s. 199-206.

[2] Mezi nejznámější německé časopisy vycházející v Brně v době předbřeznové patřily: Brünner Zeitung, obsahující politické zpravodajství, vycházel s různými přílohami a obměnami v letech 1778-1921; historicko-vlastivědný časopis Brünner Wochenblatt zur Beförderung der Vaterlandskunde, zur Belehrung und Unterhaltung. Vycházel v letech 1824-1827; Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes, des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes. Vydával ji Rudolf Rohrer, vycházela v letech 1838-1848; Mitteilungen der k.k.Mährisch-Schlesischen Gesselschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Byl to první odborný časopis v Brně, vycházel s různými obměnami v letech 1821-1923. Srov. Jaromír KUBÍČEK – Zdeněk ŠIMEČEK, *Brněnské noviny a časopisy. Od doby nejstarší až do roku 1975*, Brno 1976, s. 47-55.

[3] V Brně vycházely před rokem 1848 pouze české mutace časopisů: Moravia, kterou redigoval Jan Ohéral, a Moravsko-slezský časopis pro lid o polním, lesním a domácím hospodářství, který uvedl v život František Diebl. Jan Ohéral si byl vědom toho, že pro případ vydávání velkého českého časopisu v Brně by byla nutná přímá podpora z Čech. Pro vznik časopisu bylo potřeba zajistit širší okruh profesionálních spolupracovníků a spisovatelů, lidí, kteří by byli ochotni se takovou prací živit, na což nebylo v předbřeznovém brněnském českém prostředí ani pomyšlení. Srov. Tamtéž, s. 53-56.

V souvislosti s postupným národním uvědomováním začali někteří moravští patrioti řešit problém své vlastní identity – jsme rodem Češi, Moravané, Slované? Mnozí z nich se jednoznačně klonili k mínění, že na Moravě žije národ moravský, mluvící moravskou řečí, poukazovali na úlohu Moravanů v dějinách a považovali moravskou zem, národ ji obývající i jeho řeč za samostatný celek. Různící se názory[4] brzy položily základ tzv. „moravského separatismu“[5], který stál v rámci českého národně politického hnutí v roce 1848 u počátků tzv. „moravské otázky“. Ještě koncem první poloviny devatenáctého století se mnozí obyvatelé Moravy nepovažovali za Čechy.[6]

Toto uvědomění si vlastní identity, příslušnosti ke svému národu a souvislostí, vyplývajících z historických skutečností, se v dalších letech rozvinulo ve všeobecnou nespokojenost se stávajícími poměry. Zvláště vlastenecká česká buržoazie si byla vědoma potřeby změny statu quo. Začala tedy na prahu revolučního roku 1848 usilovat o obnovu starého a nefungujícího státního aparátu a ve snaze po účasti při rozhodování záležitostí týkajících se celé monarchie, mezi nimi především našich zemí, volala po konstituci, zejména pak po svobodách s ní spojených. To nám dokazuje například rezoluce vzešlá ze schůze ve Svatováclavských lázních 11.března 1848, v níž je žádána svoboda tisku a shromažďování, reforma obecního zřízení, rozšíření zemských sněmů o poslance za města a venkov, zrušení roboty, lepší organizace práce v továrnách, zrovnoprávnění češtiny s němčinou a spojení tří zemí České koruny společným generálním sněmem.[7] Rezoluce byla základem dvou petic císaři, vyjadřujících úsilí české buržoazie o obnovu jednoty českého státu v rámci habsburské monarchie.

Morava neměla takové centrum, jakým byla v Čechách Praha. Brno sice bylo sídlem zemských úřadů a zasedal zde sněm, ale po stránce politické a kulturní se nemohlo s Prahou měřit. Na poli moravském byla navíc Brnu mocným konkurentem nedaleká Olomouc. Kulturní postavení moravských Čechů bylo ve srovnání s poměry v Čechách špatné. Chyběla tu česká průmyslová buržoazie a

---

[4] U česky mluvících obyvatel Moravy se setkáváme sexistencí několika koncepcí národa. Podle Jaroslava Meznika lze tyto koncepce specifikovat a nazvat takto: koncepce teritoriálně moravská, koncepce etnicky moravská, koncepce moravsko-slovanská a koncepce česká, neboli československá. Srov. Jaroslav MEZNÍK, *Dějiny národu českého v Moravě. Nárys vývoje národního vědomí na Moravě do poloviny 19.století.* In: Český časopis historický (dále ČČH) 88, 1990, s. 56-58.

[5] Problematikou tzv. „moravského separatismu“ se ve svých studiích a článcích zabývali například: Miloslav HÝSEK, *Dějiny tzv. moravského separatismu.* In: ČMM 33, 1909, s. 24-51 a 146-172; Josef KOLEJKA, *České národně politické hnutí na Moravě v letech 1848-1874.* In: Brno v minulosti a dnes (dále BMD) 2, 1960, s. 301-371; nebo J. MEZNÍK, *Dějiny národu českého v Moravě*, s. 51-61.

[6] Vědomí národní sounáležitosti Moravanů a Čechů přišlo až později, během druhé poloviny minulého století.

[7] Srov. Jan M. ČERNÝ, *Boj za právo. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848 s výklady historickými. Část I. Až do rozpuštění sněmu Kroměřížského (11.března 1848 - 7.března 1849)*, Praha 1893, s. 1-11.

česká inteligence, tedy vrstva vlastenců, nositelů takové ideologie, která by odrážela potřeby českého lidu. Průmysl a obchod ovládali na Moravě Němci. Na úřadech i ve vzdělanějších kruzích se hovořilo německy. Německy se vyučovalo na všech úrovních vzdělávání, od nejnižších stupňů až po univerzity. Docházelo tu vlastně k pozvolnému a nenásilnému poněmčování mládeže, které způsobilo, že se německý jazyk stal běžným prostředkem komunikace mezi lidmi.[8]

Německá, nebo poněmčená, byla také většina moravských měst a vlastenectví tu z počátku nemělo takovou podporu jako v Čechách.[9] První kulturně společenské organizace, dobročinné spolky, čtenářské spolky a kasina byly jen německé.[10] České spolky, které vznikaly v roce 1848, neměly dlouhého trvání.[11] Výrazem národního uvědomění Čechů na Moravě se staly v letech 1846-1848 v různých moravských městech pořádané „národní besedy“, zábavy s tancem, zpěvy a recitacemi.

Obrozenecké hnutí na Moravě tedy vyrostlo z malých počátků a mělo oproti Čechám zpoždění, ale snahy o vytvoření určitého stupně literární, vědecké a společenské kultury tu byly, i když šlo vesměs o záležitosti výlučně německého rázu.[12] Právě třicátá léta tvořila období, kdy do Brna a jiných moravských měst přicházeli mladí vlastenci z Čech, kteří se obrozeneckého úkolu ujali s velkým nadšením a za jejichž působením zde zůstala viditelná stopa.[13]

Nejblíže centru politického dění a rozhodování v rámci monarchie ležela už v minulém století významná průmyslová metropole, město Brno. Na hlavní město Vídeň se Brno orientovalo společensky, kulturně, administrativně i architektonicky.

---

[8] Dá se říci, že Němci, jejich jazyk a jejich mentalita v českých zemích důležitou, ba přímo prvořadou úlohu skrze průmysl, tržní hospodářství či podnikání nesehráli. Spíše získali tento rozhodující vliv formou „kulturní komunikace“ – školou, univerzitou, knihami, časopisy, kongresy a spolky. Srov. Bedřich LOEWENSTEIN, *Hnutí měšťanstva a národní orientace v polovině 19. století. Několik úvah.* In: ČČH 88, 1990, s. 508.

[9] Přesto byl ale poměr českého a německého obyvatelstva na Moravě příznivější než v Čechách. V Čechách bylo 61% Čechů a 39% Němců, na Moravě se podíl Čechů pohyboval až k 72%. Srov. J. KOLEJKA, *České národně politické hnutí na Moravě*, s. 310.

[10] Už v roce 1813 v Brně vznikl „Männerverein“, mužský dobročinný spolek, který pečoval o chudé z města a předměstí. Spolek se podílel například na stavbě chudobince na Cejlu, který měl pojmout až 150 osob. Srov. Oldřich SIROVÁTKA a kol., *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*, s. 136, Brno 1993.

[11] Činnost českých a německých spolků se v Brně rozvíjela především v druhé polovině devatenáctého století.

[12] V Brně byly zakládány přírodovědně a vlastivědně zaměřené společnosti, např. Františkovo muzeum (zal.1818).

[13] Je tu řeč především o F. M. Klácelovi, V. Šemberovi, E. Müllerovi, Fr. Braunerovi a mnohých dalších. Na Moravě v té době již působili vlastenci, např. G. T. Wolný, J. Horký a samozřejmě A. Boček. Jejich činnost však nenabyla tak obrodných a pro českou věc na Moravě tak potřebných rozměrů, jako působení výše uvedených vlastenců z Čech. Více o této problematice: Miloslav TRAPL, *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848-1849*, Brno 1977, s. 49-83.

„Moravský Manchester", „stokominové Brno" či „předměstí Vídně", to byla specifika, kterými bylo během devatenáctého století rozšiřující se tovární město, důležité středisko textilní a strojírenské výroby, označováno. Postupně se ustálilo běžné používání parních strojů a vzrostla průmyslová výroba pohonných a pracovních strojů. Město s okolím se stalo významným výrobcem především jemných suken, jejichž odbytištěm se staly hlavně vídeňské a pešťské trhy. Rozvoj těchto, ale i jiných odvětví průmyslové výroby vyvolal poptávku po levné pracovní síle. Za prací přicházeli do města lidé z venkova, vytvářející z počátku nesourodou, později jednotnou skupinu brněnského proletariátu. Mohutný příliv dělníků, obchodníků a podnikatelů zapříčinil růst města a jeho expanzi za hradby, provázenou připojováním předměstí. Vznikaly tu dělnické čtvrti, tzv. kamenné kolonie.[14] Lidí přibývalo, nájemné bylo neúměrně vysoké, možnosti ubytování skrovné.[15] Nespokojenost dělnictva se začala brzy projevovat v dělnických bouřích.[16] Tyto problémy, spojené s hladovými bouřemi, postihly celou Moravu. Ukázala se tu potřeba nové organizace podpory řemeslného a továrního dělnictva. Pracovní prostředí továren, vyšší intenzita práce spojená s délkou pracovní doby a mnohé další už výše jmenované faktory vedly k vyšší nemocnosti a úrazovosti. Vysoká čísla průměrné úmrtnosti obyvatelstva v Brně brzy dosáhla úrovně evropských velkoměst.[17] Přes její aktuálnost však nebyla tato situace dlouho řešena.[18]

Mnozí si tehdy ještě neuvědomovali sílu masy chudých, hladových, nezaměstnaných nebo s prací nespokojených lidí.[19] Vzrůst dělnického hnutí v druhé polovině devatenáctého století tento fenomén jasně potvrdil.

Životní styl, hodnotovou orientaci a kulturu města však určovalo měšťanstvo. Tato vrstva se většinou hlásila k vládnoucí německé buržoazii.

Vyšší vrstvy - továrníci, podnikatelé, vzdělanci a inteligence tvořili německou část Brna. Naopak z venkova přicházející podruzi, domkáři, chalupníci, synové sedláků a rolníků s rodinami, různé služky, vychovatelky a kuchařky se

[14] Nedocházelo však k výstavbě nových domů pro dělníky. Situace byla řešena tak, že se v městských a předměstských uličkách bez kanalizace zastavoval každý kout mezi domy i ve dvorech. Prováděly se přístavby, nástavby, dělení bytů a jiné úpravy starých domů.

[15] Tvrzení, že jeden lůžko opouštěl a druhý na něj uléhal tedy nebylo jistě nadsazené, uvážíme-li, že na Horním a Dolním Cejlu přibylo v letech 1834-1850 přes 1300 osob, ale jen 7 nových domů. Srov. Jaroslav DŘÍMAL, *Dějiny Brna, I.* Brno 1969, s. 202-203.

[16] První v Brně vypukla už v roce 1831. V roce 1843 začali tovární dělníci brojit proti domáckým dělníkům z okolí Brna a nepokoje provázely také propouštění a velkou nezaměstnanost v roce 1847.

[17] Srov. Jan JANÁK, *Dějiny Moravy, III/I. Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918,* Brno 1999, s. 283.

[18] Normy z let 1843 a 1848 nestanovovaly povinnost zaměstnavatele tyto poměry řešit. Bylo třeba vytvářet podpůrné pokladny při jednotlivých podnicích a továrnách, které by v případě nemoci, či ztráty výdělku poskytovaly dočasnou podporu a také bezplatné lékařské ošetření svým členům.

[19] Ještě v roce 1883 byla v přádelnách týdenní pracovní doba 96 hodin. Dělníci v továrnách přespávali a častokrát se celý týden nedostali domů. Srov. J. JANÁK, *Dějiny Moravy, III/I*, s. 283.

stali oním českým živlem, který postupně zaplňoval brněnské ulice, postával a diskutoval na nárožích a pokřikoval česky na náměstích. Brno bylo všeobecně považováno za německé město a většina českých vlastenců musela být při jeho návštěvě nutně udivena podobně jako K. H. Borovský: *„První věc, která mě překvapila, bylo velmi zhusta mluvení české, neb jak tam říkají moravské, na ulicích, skoro celá pracující třída lidu jest slovanská a jenom honorace považuje sebe za německou, ačkoliv štity na domech hlásají samá česko-moravská jména."*[20] Nešlo tu však o jazykový projev národního uvědomění této vrstvy obyvatelstva. Tito lidé brali češtinu jako svoji řeč, i když němčina jim cizí rozhodně nebyla. Nakonec šlo o řeč úřední a bylo nutno ji tedy alespoň částečně ovládat. Nepochybně však můžeme říct, že příliv českého etnika do Brna oživil český život ve městě a vytvořil podmínky k tomu, aby se Brno postupně ujímalo vedení českého národně politického hnutí na Moravě.[21]

Národnostní rozdělení Brna korespondovalo s rozdělením územním. Němci byli soustředěni především v centru města, předměstí byla smíšená česko-německá a přilehlé vesnice byly až na ostrůvek na jihu české.[22]

Obě národnosti žily po staletí v Brně vedle sebe. Vzájemně ovlivňovaly jedna druhou, přizpůsobovaly se a měnily v souvislosti s tím také charakter a kulturu svého města. Brno si navenek udržovalo německý ráz, přesto se dá říci, že už v roce 1848 bylo díky výše popsané migraci nejméně z poloviny české.[23] Nemůžeme tedy jednoznačně tvrdit, že zemské hlavní město bylo městem německým. Brno bylo nepochybně městem stejně německým jako českým. Český živel tu byl vždy, jen neměl vůli se projevit do té míry, aby byl i pro „roztahovačné" Němce nepřehlédnutelný. Protože i oni se tu už po mnoha desetiletích cítili jako doma, zabydleli se tu, měli tu své rodiny, bylo to i jejich město. Navíc přítomnost nedaleké Vídně vlastně předurčovala Brnu jeho němečtější ráz. Neboť Brno leželo na trase do hlavního města, stalo se centrem průmyslu a obchodu, rozvíjejícího se peněžnictví, bankovnictví a podnikatelských aktivit. Mnoho vídeňských firem zde mělo své sklady, brněnské trhy se staly odbytištěm produktů německých, zatímco brněnské sukno a jiné výrobky se prodávaly do Rakouska, Uher a severoitalských provincií. Z archivních materiálů se dozvídáme o migraci obyvatel měst Brna a Vídně. Někteří i s rodinami odcházeli za lepším živobytím do

[20] Srov. Karel Havlíček BOROVSKÝ, *Duch Národních novin*, Havlíčkův Brod 1948, s. 76.

[21] *„Těší nás, že v Brně duch slovanský se tak pěkně vzmáhá a přáli bychom si, aby se Brno stalo střediskem Slovanů moravských, jsouce k tomu určeno svým položením a obyvatelstvem více než poloslovanským"* psal do Moravských novin v květnu 1849 dopisovatel z Olomouce. Srov. J. KOLEJKA, *České národně politické hnutí na Moravě*, s. 316.

[22] Z Brna se směrem na jih táhl úzký pás deseti zčásti nebo převážně německých obcí, tvořící německý jazykový ostrov. Komárov, Černovice, Horní a Dolní Heršpice, Ivanovice, Přízřenice, Moravany, Modřice, Želešice, Dvorska. Dále jižněji pokračovalo území smíšené česko-německé, které přecházelo do víceméně kompaktního německého pohraničí.

[23] Na začátku druhé poloviny 19.století mělo město kolem 50.000 obyvatel.

hlavního města, jiní z Vídně přicházeli zkusit štěstí do blízkého Brna, kde doufali najít práci nebo se realizovat, například v podnikatelské sféře. Tak zde časem vznikla bohatá síť vzájemných vztahů a návazností mezi oběma městy a mezi jejich obyvateli.[24]

Soužití obou národností se však postupem času stalo problematickým. Čím více se formovalo národní uvědomění širších vrstev, tím více se vyhrocovaly národnostní rozpory, místy přecházející až v antagonismus, spojený s odmítáním myšlenek velkoněmectví na straně jedné a panslavismu na straně druhé. Němci nechápali národní snahy české a Češi odmítali snažení německé strany. Situace byla zejména pro českou stranu komplikována tím, že politická správa, správa města i hospodářská moc byla v rukou Němců.

Rozpory vzniklé mezi oběma stranami byly řešeny buď poklidným způsobem, například polemikami v novinách a časopisech, pomocí letáků a různě nacionálně laděných brožur, nebo později přímo pouličními šarvátkami, kdy se obě skupiny nezřídka častovaly nadávkami, shnilým ovocem nebo kamením.

Ještě před rokem 1848 existovala v Brně místa, kde se scházeli Češi i Němci a společně zde diskutovali o aktuálních událostech a problémech s nimi spojených. Projednávaly se zde únorové události ve Francii a společně se haněl rakouský absolutismus a prohnilý státní aparát. *„...společnosti tyto měly za účel, aby dostaly a četly každou zakázanou knihu, především ale takovou, která se týká Rakouska. Ve společnosti této nacházeli se mužové obou národností, i Češi, i Němci a nikdy nebývalo mezi údy mrzutostí pro to, jestli pan X je Čech a pan Y Němec. Snášeli se svorně a četli obapolně i nejzakázanější knihy a nejupřímnějším přáním obou bývalo, aby i u nás dostal se absolutismus na holičky.“*[25]

Avšak jinde se již začali scházet brněnští vlastenci, představitelé „Kruhu přátel jazyka českého“, usilující o obrodu naší řeči, později bojující za ideu jednoty českých zemí, kteří výše popsané „souznění“ obou národností vlastně začali narušovat. Patřili mezi ně Moravané - Jan Ohéral, MUDr. Maxmilián Otto, JUDr. František Kuttich, Jiří Vinarský, Češi - Matouš Klácel, Alois Vojtěch Šembera, Fr. Cyrill Kampelík a jediný šlechtic mezi nimi, hrabě Bedřich Sylva-Taroucca.

[24] Časté byly například sňatky mezi oběma etniky. Mnozí Češi a mnozí Němci znali oba jazyky a s každodenního styku mezi nimi nakonec vznikla různorodá směs česko-německých a německo-českých slov, dodnes známá a používaná „brněnská hantýrka“. Je to něco opravdu specifického pro naše město a zároveň je to jakési identifikační znamení místa původu, na které je ještě dnes mnohý Brňan patřičně hrdý. Kuriózní se nám dnes také může zdát sdělení, že v minulém století někteří obyvatelé města, ve snaze lépe specifikovat svoji národnost, nebo když se nemohli rozhodnout mezi českou a německou, eventuálně moravskou, uváděli na úřadech národnost brněnskou.

[25] Takto popisuje situaci v předbřeznovém Brně M. Mikšíček ve své autobiografii s názvem „Bublinka“. Srov. V. ŽÁČEK, *Moravský účastník svatodušních bouří 1848. Přispěvek k životu a působění Matěje Mikšíčka*. In: ČMM 57, 1933, s. 185.

Vyhlášení ústavnosti 15.března 1848[26] bylo i v Brně vítáno s nadšením. Byla prohlášena svoboda tisku, možnost zřizování národních gard, svolávání poslanců na říšský sněm do Vídně a slíbeno bylo především vydání konstituce. Současným zrušením cenzury byl vytvořen prostor pro názory, polemiky a články nejrůznějšího obsahu. Nyní bylo možno se vyjádřit k politickým otázkám, národnostním sporům a jiným nesrovnalostem. *„Včera nám ještě onen těžký zámek neobmezené vlády zavíral ústa a nemilosrdné péro cenzorovo zabraňovalo jedním škrtnutím nejužitečnějším myšlenkám průchod do světa, průchod k srdcím našich bratří, nyní ale můžeme svobodné slovo oustně i písemně hlásati po veškerých končinách staré matičky vlasti, která po nešťastných dvou stoletích dočkala se blaženějších časů.“*[27]

Tisková svoboda byla významným momentem v procesu národního uvědomování. V Brně toho roku začalo vycházet dvanáct nových novin a časopisů.[28] I přesto, že řada z nich později zanikla,[29] znamenalo uvolnění cenzorských bariér pro český tisk velmi cennou šanci, jak prorazit. Četba novin se brzy stala záležitostí poměrně širokého okruhu obyvatelstva a jejím prostřednictvím se mohl účastnit veřejného života stále větší počet lidí.

Prvním moderním česky psaným časopisem na Moravě se stal v Brně vycházející Ohéralův „Týdeník, listy ponaučné a zábavné“. První číslo vyšlo 6.ledna 1848.[30] Týdeník se časem stal tribunou svobodných názorů.

Viceprezident gubernia hrabě Leopold Lažanský z Bukové[31] v Brně oficiálně vyhlásil konstituci 16.března 1848. Toho dne začali brněnští vlastenci, nadšení vývojem událostí, v čele s Klácelem a Šemberou organizovat děkovnou adresu císaři: „díkůčinění Jeho milosti Královské“[32], ke které shromáždili na 3800 podpisů.[33] Děkovná adresa byla také zaslána studentům vídeňských vysokých škol. O den později byl uspořádán pochodňový průvod ulicemi slavnostně

[26] Srov. J. M. ČERNÝ, *Boj za právo*, s. 18-28.

[27] Tak se radoval z tiskové svobody K. H. Borovský 17.března ve „Včele“ v článku „Bratři!“.

[28] Srov. J. DŘÍMAL, *Dějiny Brna, I*, s. 211.

[29] Několik dní po vydání oktrojované ústavy vstoupil v platnost tiskový patent (13.3.1849), znamenající výrazné zhoršení tiskových poměrů. Patent zaváděl ustanovení o kaucích. Šlo o částku, tzv. jistotné, kterou musel vydavatel složit (do 4.5.1849) a jež měla ručit za eventuální peněžité pokuty. Částka 10.000 zlatých však nebyla sumou zrovna malou, a tak na to mnozí vydavatelé neměli a museli vydávání svých novin zastavit, mnohdy i zrušit.

[30] Jelikož redaktor Týdeníku patřil ke konzervativcům, na stránkách svého časopisu se snažil mírnit nacionální rozpory. Vyzdvihoval sice moravské zemské vlastenectví, úzce jej však pojil s existencí Rakouska. Srov. J. KUBÍČEK – Z. ŠIMEČEK, *Brněnské noviny a časopisy*, s. 59-62.

[31] Ve funkci viceprezidenta, později jako zemský správce, stál hrabě Leopold Lažanský z Bukové v čele gubernia v letech 1847-1849.

[32] Srov. J. M. ČERNÝ, *Boj za právo*, s. 28-30.

[33] Adresa byla významná především tím, že byla česká, oslovovala panovníka „králi“ a mluvila jménem „větve národu československého, kmene Moravského“. Srov. Hugo TRAUB, *Moravané roku 1848 po říšský sněm ve Vídni se zvláštním zřetelem na poměr Moravy k Čechám*. In: ČMM 31, 1907, s. 70-72.

osvětleného města a nazítří byla augustiniánským opatem Cyrilem Nappem sloužena mše za padlé oběti vídeňských událostí.

Vlastní iniciativa a požadavek jednoty českých zemí v rámci Rakouska, vyjádřený v obou peticích do Vídně, začal brzy vyvolávat v Němcích pocit ohrožení. *„Že by Němci již neměli představovat a určovat osud Rakouska, jehož existence by spíše závisela na dobré vůli Slovanů, bylo pro ty, kteří se upsali liberalismu, nepochopitelnou a nesnesitelnou myšlenkou.“*[34] Německá buržoazie se snažila zajistit si své postavení také tím, že žádala o zvýšení počtu svých zástupců na sněmu. K dosažení svého cíle využila nespokojené dělníky, které zorganizovala do protestní demonstrace proti prelátu Nappovi. Cyril Napp totiž na sněmu proti německému požadavku ostře vystoupil, zdůrazňoval státoprávní stanovisko Čechů a Moravanů, kontinuitu českého státu a jeho zvláštní postavení. Starobrněnský klášter se tak stal terčem útoku masy zmanipulovaných demonstrujících dělníků, kteří zde vytloukli okna. Protože ale ničeho nedosáhli, změnili své požadavky a pokračovali v protestech, nyní již s podtextem sociálním, 1.dubna útokem na továrnu bratří Popperů na Starém Brně, kterou značně poškodili. Byla proti nim vyslána národní garda[35] a oddíly studentských legií, promluvil k nim hrabě Lažanský, ale obojí se minulo účinkem. Tato Němci vyprovokovaná dělnická bouře musela být potlačena násilím a dělníci byli rozehnáni. Tehdy si masy lidí začaly uvědomovat, že pro ně, pro ochranu jejich zájmů a obranu revolučních výdobytků, národní gardy zřizovány nebyly, spíše se staly pro ně nebezpečným nástrojem v rukou buržoazie, sloužícím především ochraně zájmů buržoazních. Přesvědčila je o tom opatření, která byla učiněna bezprostředně po utišení této dělnické bouře.[36] Hrabě Lažanský navíc veřejně poděkoval národní gardě i legiím za příkladnou obranu veřejné a soukromé bezpečnosti a za její loajální postoj.

Někteří Moravané otevřeně sympatizovali s možností spojení Moravy a Čech, což dokazuje „Ozvání“, uveřejněné v Týdeníku dne 6.dubna 1848,[37] z pera novináře Matěje Mikšíčka, nebo o den později podobně zaměřený, jako soukromý tisk šířící se text s názvem „Slovo k moravským stavům“[38], jehož autorem byl moravský vlastenec, kněz, hr. Sylva-Taroucca.[39]

Reakce německého tisku byla pochopitelně opačná. Z jejího popudu se rozvinula ostrá německá protiagitace. V Brně byl 6.dubna při brněnském magistrátu zvolen třicetičlenný „Representační měšťanský výbor“,[40] který sice měl vykonávat politickou funkci, ale především se účastnil protičeského tažení.

První petice, obsahující požadavek společného sněmu pro Čechy a Moravu, byla vyřízena nepříznivě. Druhá petice tedy žádala ono výše již uvedené spojení zemí Koruny české. Na tuto žádost odpověděl císař Kabinetním listem dne 8.dubna 1848,[41] v níž obě záležitosti prohlásil za předmět jednání říšského sněmu.

Mezitím se v Brně roznesla zvěst o příjezdu studentů pražské university, kteří zde měli agitovat pro spojení Moravy a Čech. Německá opozice se na jejich příjezd dobře připravila. Rytíř Laminet, člen moravského stavovského sněmu dal prý ukovat tisíc pik, jimiž vyzbrojil dělníky, kteří měli na nádraží tvořit zálohu. *„Mysleli i na to, že jim ani slézt nedají a že hned budou musit zpátky. Usnesli se, že je přivítají pískáním a hulákáním a jeden dal se slyšet, jak někdo české slovo promluví, že mu dá německou facku, až se převalí.“*[42] *„Na sta Němců s korouhví německou očekávalo českou deputaci u nádraží, aby je vypískali, zbili, zmlátili, poněvadž ale nepřišli, řekli: Sie haben Wind bekommen.“*[43]

Řeholníci augustiniánského kláštera na Starém Brně měli na příjezd českých studentů připravovat slavnostní uvítání, což ovšem řád sám z obavy před možnými následky později v novinách rezolutně popřel. Pod dojmem těchto nálad se negativně k požadavkům druhé pražské petice vyslovil také moravský zemský sněm, zasedající od 30.března 1848. Sněm skládající se ze zástupců ra-

---

[34] B. SUTTER, *Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich.* Srov. B. LOEWENSTEIN, *Hnutí měšťanstva*, s. 500.

[35] Povolení ke zřizování národních gard, neboli národních stráží, přišlo s prohlášením ústavnosti 15.března 1848. V Brně se postupně zformovaly 4 pluky národní gardy. První pluk tvořili Němci, vznikl z bývalých městských ostrostřelců. Druhý pluk tvořili drobní řemeslníci a živnostníci, převážně Češi, v jejich čele stál hr. Vladimír Mitrovský. Třetí pluk vedl svob. pán Antonín Widmann a čtvrtý rytmistr Justian. Krom toho se zformovala také studentská legie vedená J. Pátkem a vytvořena byla také jízdní setnina. Srov. J. DŘÍMAL, *Dějiny Brna, I*, s. 222.

[36] Uzavírání domů, osvětlování ulic až do svítání, pohyb obyvatelstva na předměstích po desáté večerní byl povolen jen s průvodním listem. Hrabě Lažanský také vyzval další měšťany ke vstupu do národní gardy.

[37] Srov. J. M. ČERNÝ, *Boj za právo*, s. 95-97.

[38] Srov. Tamtéž, s. 99-101. „Slovo“ bylo také čteno na moravském sněmu dne 14.dubna a účastníci sněmu proti němu ostře vystoupili.

[39] Také z Čech na Moravu přicházely takovéto výzvy a provolání. Nejvýznamnější z nich, „Provolání z Čech na Moravu“, bylo uveřejněno 30.března 1848 s mottem: *„Moravo, Moravo, tvá orlice pestrá byla našeho lva vždy upřímná sestra.“* Srov. V. ŽÁČEK, *Moravský účastník svatodušních bouří 1848*, s. 187.

[40] Výbor měl být jakousi obdobou pražského Národního výboru. Měl 30 členů – 12 majitelů domů, 4 akademické občany, 3 továrníky, 6 obchodníků, 3 úředníky a 2 šlechtice.

[41] Srov. J. M. ČERNÝ, *Boj za právo*, s. 101-108.

[42] Srov. Josef J. TOUŽIMSKÝ, *Na úsvitě nové doby. Dějiny roku 1848 v zemích českých*, Praha b.d., s. 430-431.

[43] Srov. H. TRAUB, *Moravané roku 1848 po říšský sněm ve Vídni*, s. 76.

kousky smýšlející šlechty a zástupců sedmi královských měst[44] byl po krátkém jednání odročen.[45]

Jednání sněmu pokračovalo 14.dubna, kdy bylo rozhodnuto českému požadavku spojení našich zemí nevyhovět.[46] Jediným obráncem myšlenky spojení zemí Čech a Moravy se tu stal hrabě Sylva-Taroucca[47]: *„Moravané jakožto Slované mají toliko dvě cesty před sebou: buď své národnosti samochtic se vzdáti a poněmčiti se docela: aneb pevným vnitřním přilnutím, nikoli podrobením, k Čechům zachrániti se před úplnou germanisací. Kterou cestu má nastoupiti Morava, jest jí zeměpisnými a dějinnými poměry jasně a nepochybně předepsáno. Nehledě ku hmotným zájmům a institucím historickým naší vlasti, bylo by dobrovolné obětování vlasti naší národnosti samo o sobě již největším naším ponížením, však v době nynější, kde národnost jediným rozumným základem společenstev národních se stala, bylo by i politickou samovraždou."* A dále: *„Kdyby zakořenělé předsudky, vyšších stavů zněmčilé vychování, jakož i jednostranná převaha několika měst poněmčelých a cizích v živlu zemi bez toho až příliš vniklých, vehnala zemi v protivné koleje; naleznou dějinné události časem svým přec pravou vlastní dráhu a tím trpčeji pomstí se zmeškání pravého okamžiku na původcích tak nešťastného nedorozumění; neboť duch národní v přítomné době slavící všude svoje z mrtvých vstání, i v národě našem konečně se probudí a Slované českomoravští přes 4 miliony čítající nebudou chtíti býti obyvateli poslední, jelikož z nejrůznějších živlů složené – provincie Německa a nebudou vyhledávati u vše centralizujícího parlamentu Frankfurtského výrok o svém národním bytí či nebytí."*[48]

Na Moravě agitace i přes tento neúspěch pokračovala. Čeští studenti prováděli letákové akce po moravském venkově.[49] Zatímco německým studentům a

[44] Těmito městy byly: Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uherské Hradiště, Kyjov a Uničov. Měly společně jeden hlas na sněmu. Dalšími byli zástupci duchovenstva a páni, znichž knížata měla zvláštní lavici, a dále rytíři. Jednání stavovského sněmu se neopíralo o lid, omezovalo se na ně samé. Po jeho ukončení vycházela sněmovní zpráva o uplynulém zasedání, ovšem přísně cenzurována, takže vlastně nikdo nic bližšího o vlastním jednání sněmu nevěděl.

[45] Sněm 31.března rozhodl, že na jednání bude přizván též stav selský, reprezentovaný usedlými gruntovníky. Dále se sněm usnesl na oficiální děkovné adrese panovníkovi a byl rozmnožen počet zástupců jednotlivých měst na 30. Poté došlo k jeho odročení na 11 dní.

[46] Panovník přitom 11.dubna 1848 potvrdil sedmý březnový zákon o spojení Uher a Sedmihradska, které nebylo zdaleka tak oprávněné a odůvodněné jako spojení Čech a Moravy. Sněm tehdy i navzdory této skutečnosti naprostou většinou 72 proti 6 hlasům tento požadavek zamítl.

[47] Hrabě Bedřich Sylva Taroucca byl druhorozeným synem hr. Františka Sylvy-Tarouccy. Studoval bohosloví v Praze, Olomouci a Brně. Stal se horlivým vlastencem a zastáncem národních snah osvětových i humanitních. Jako šlechtic vystoupil na sněmu a stanul tak proti všem svého stavu, když obhajoval českou věc. Více o něm: Vincenc BRANDL, *Bedřich hrabě Sylva Taroucca*. In: ČMM 13, 1881, s. 121-162.

[48] J. J TOUŽIMSKÝ, *Na úsvitě nové doby*, s. 440 – 444.

[49] Zde působil také Matěj Mikšíček, moravský spisovatel a buditel, který počátkem roku 1848 vyvíjel jistou propagační činnost mezi brněnským obyvatelstvem. Protože pracoval jako knihku-

agitátorům problémy nikdo nečinil, čeští a moravští byli stíháni vydávanými oběžníky. *„...po venkově emisaři, jmenovitě studenti se potloukají, kteří si činí řemeslem provolání mezi venkovským lidem rozšiřovati, aby vrstevníky pro spojení Moravy s Čechy získali, a hotová shromáždění pořádati kvůli pojednání o této záležitosti a k domnělému poučování poddaných o zrušení roboty a jiných zákonných dávek. Z toho důvodu cizí, zejména do jiných provincií příslušná individua, která jsou v podezření, že lid pobuřují, mají býti ihned odstraněna do svého domova, i kdyby prý měla průvodní listy. Ona individua, která podněcují mají býti trestním soudem k úřadnímu řízení vydána. Kdyby patřili dotyční mezi vagabundy, mají býti ihned k vojsku dodáni."*[50]

Na Moravě však nebrojily proti českým požadavkům pouze úřady. Na stranu odpůrců se postavili také představitelé katolické církve. V Brně to byl právě Antonín Arnošt hrabě Schaafgotsche, brněnský biskup, který už v březnu vydal své „Úřední akty děkanátům". V nich zakázal kněžím účastnit se jakýchkoliv politických záležitostí, především národních snah a stanovil tresty za neuposlechnutí této výzvy.[51] *„To je biskup, pastýř lidu?! Ne, to jest nájemník, cizinec, zrádce národu, jenž staré policejství i do církve uvádí a tím první svatyni Boží,"* psal Havlíček v Národních novinách a v květnu při své cestě do Krakova ještě k poměrům na Moravě dodal: *„Proti Čechům rozšiřuje se tu systematická zášť a kyselost."*[52]

Ve Vídni se mezitím sdružili zde žijící Čechové, Moravané a Slezané a vytvořili „Jednotu česko-moravsko-slezskou", která agitovala pro české požadavky. Sjednocení pro ně bylo znakem národní probudilosti. Vydávali vlastní noviny s názvem „Wideňský posel", jejichž redaktorem byl Josef Pytlík. Proti nim byla zase vytvořena společnost sestávající z Němců z Čech, Moravy a Slezska, kteří chtěli spojení českých zemí zabránit.

Moravský sněm se při svém dubnovém zasedání zabýval také otázkou voleb na spolkový sněm do Frankfurtu. Ohniskem protifrankfurtského odporu se

pecký příručí u Wimmra, mnohé letáky a drobné spisy se snažil rozšiřovat mezi lid. Doplatil na svou činnost odchodem z Brna. Jak sám píše: *„Jaká to ironie, že tentýž člověk, který za panování Metternicha byl od policie brněnské bez mála už odsouzen ku vyhnanství, protože – což ovšem nebylo nijak dokázáno – objednal knihy zakázané, tentýž člověk má býti nyní zase vyobcován z Brna při svobodě tisku pro svobodu tisku."* Z Brna skutečně odešel, byl obviněn z šíření pražského letáku, který agitoval pro spojení Čech a Moravy, což se znelíbilo dosud ne zcela probuzeným studentům a žádali Mikšíčkovo vyobcování z města. Srov. V. ŽÁČEK, *Moravský účastník svatodušních bouří 184*, s. 189.

[50] Oběžník brněnského krajského hejtmana hr. Ferdinanda Bubna z 2.5.1848. Srov. J. J. TOUŽIMSKÝ, *Na úsvitě nové* doby, s. 432-433.

[51] Přitom však je nutné poznamenat, že vlastenecké katolické duchovenstvo sehrálo vprocesu národního obrození na Moravě nemalou úlohu. Srov. J. MEZNÍK, *Dějiny národu českého v Moravě*, s. 53-54.

[52] Srov. J. J. TOUŽIMSKÝ, *Na úsvitě nové doby*, s. 435.

v Brně stal byt hraběte Sylvy-Tarouccy.[53] Stavové na sněmu se obávali především konkurence německého průmyslu a také toho, že Rakousko v rámci Velkého Německa ztratí svoje výsadní postavení ve spolku. Ani sama vídeňská vláda těmto volbám nepřála, protože si riziko ztráty svého výsadního postavení dobře uvědomovala.[54]

Přes nepříznivé stanovisko moravského sněmu byly volby na Moravě vyhlášeny a provedeny ve dnech 13. a 14.května 1848.[55] Podporu nalezly u brněnských, olomouckých a opavských Němců, kteří projevovali své velkoněmecké smýšlení co nejviditelněji. Nosili černo-červeno-žluté prapory a odznaky a vedli protičeskou kampaň.

Květnové povstání Vídně proti ústavě bylo v Brně přijato jen váhavě. K obnovení sympatií k nedalekému hlavnímu městu přispěla slavnost sbratření, která se konala 5.června 1848.

Nový moravský sněm, tzv. selský, zasedající od června 1848, se významně zasloužil o vydávání nových brněnských novin. „Moravské noviny" měly vycházet denně, a to česky. Byla také stanovena jejich náplň a vydávání těchto novin mělo být financováno z veřejných prostředků. Moravské noviny byly pak doporučovány úřady jako jediné politické noviny vycházející na Moravě. Redakční vedení bylo svěřeno M. Klácelovi a A. V. Šemberovi. Noviny začaly vycházet v listopadu roku 1848.[56]

Sněm měl také projednávat otázky spojené s rovnoprávností českého a německého jazyka ve školách, kostelech a úřadech, řešil volební reformu a zrušení šlechtictví. Jeho jednání bylo nezřídka ovlivněno situací v brněnských ulicích. V té době totiž došlo k masovému propouštění dělníků a velké nezaměstnanosti. Tyto okolnosti byly v Brně řešeny nouzovými pracemi, např. při stavbě železnice z Brna do Židenic, nebo na regulaci řeky Svratky, které poskytovaly okamžité zaměstnání a obživu mnoha nezaměstnaným, a ti, kteří nepříslušeli do města, měli si práci hledat jinde.[57] Řešení to bylo nedostačující a dělníci se začali hlásit o svá práva intenzivněji. Petice a deputace nepomáhaly, sněm se k těmto otázkám

[53] Tam se scházeli brněnští panslavisté a *„kuli zde své pikle"*, píše V. Brandl. Srov. V. BRANDL, *Bedřich hrabě Sylva Tarouca*, s. 144.

[54] Havlíček v Národních novinách: *„Známí svobodomyslní stavové moravští prohlásili se proti Frankfurtu, nejpěknější důkaz, že tajné k tomu pokynutí od vlády míti museli, neboť nemáme důkazů, aby páni stavové moravští něco učinili, co se vládě nelíbí."* Srov. H. TRAUB, *Moravané roku 1848 po říšský sněm ve Vídni*, s. 190.

[55] Z 28 okresů na Moravě volilo jen 13.

[56] V Čechách začal vycházet první český deník – Havlíčkovy „Národní noviny" 5.dubna 1848.

[57] Brněnský „Representační výbor" v červnu 1848 navrhoval, aby se „pod rouškou sčítání lidu" přikročilo k pořízení spolehlivého seznamu nezaměstnaných, aby pak mohlo být zařízeno jejich organizované odsunutí z Brna. Srov. Bedřich ŠINDELÁŘ, *O revolučním roce 1848 v Brně*. In: Věda a život 1957, s. 140.

vyjadřoval liknavě a městské úřady se také tvářily vyhýbavě.[58] Nezaměstnaní dělníci chodili po domech a žebrali, čímž dosáhli pouze výnosu o nedovoleném potloukání a žebrání s tresty pro rušení pokoje.[59]

Tou dobou probíhal v červnu v Praze Slovanský sjezd, kde měli Moravané četné zástupce.[60] Jejich vystoupení na sjezdu, stejně jako jeho celý průběh, vyvolalo v řadách německé buržoazie na Moravě pobouření. V Brně byla v centru zájmu „Jednota moravská". Brněnští liberální Němci dokonce přičítali „Slovanům" za vinu dělnické nepokoje ze 14. a 15. června. Vinili hraběte Sylvu-Tarouccu z podpory a financování těchto rebelií.[61] Dělníci v Brně začali zakládat vlastní sbory, dělené na setniny, jako protiváhu národních gard. Buržoazie tedy z obavy otevřela gardy i dělníkům, aby nad nimi získala alespoň částečnou kontrolu. Pražské červnové události byly sledovány v Brně s velkým napětím. Po výzvách Windischgrätzových na rozpuštění Slovanského sjezdu se v Brně na Velkém náměstí[62] konalo 13.června 1848 protestní shromáždění. Převládla radikální nálada a vypukly tu velké hladové bouře.[63] Podnětem jim byl incident mezi pekařem a dělníkem. Pekaři byly davem donuceni rozdat své zásoby pečiva. Bylo zatčeno 20 osob. Rozvášněný dav se pak obrátil proti radnici a žádal jejich propuštění. Incident skončil snížením cen mouky, chleba a pečiva, které provedli pekaři a obchodníci o své vlastní vůli, ze strachu před lidem. Poté byl zřízen bezpečnostní výbor a nebýt menších akcí, ke kterým došlo v létě, budila situace v Brně dojem uklidnění.[64] Že tomu tak nebylo, ukázala jeho mohutná reakce na říjnovou revoluci ve Vídni.

[58] Dělníci si v peticích stěžovali na nízké mzdy, na dlouhou pracovní dobu, na špatné zacházení, na nezaměstnanost apod. Proletariát se tak začal hlásit o svá práva, což byl důsledek vzrůstu jeho sebevědomí, nabytého během revolučních událostí uplynulého období.

[59] Tato a výše již uváděná opatření svědčí o tom, že buržoazie si začala uvědomovat, jakou silou rozvášněný dav proletariátu disponuje.

[60] Agitace na sjezd byla v Brně prováděna především prostřednictvím „Jednoty moravské", která vznikla 6.června 1848 z Kruhu přátel jazyka českého. V čele „Jednoty" stáli Klácel a Ohéral. Agitace probíhající po celé Moravě dosáhla účasti alespoň sta Moravanů na Slovanském sjezdu.

[61] V dopise J. Těšíka pro hraběte Tarouccu čteme: *„Nemůžete si ani pomysliti, jaká zuřivosť nyní v Brně proti Čechům panuje... Do Vašeho bytu přišli gardisté podívat se, co se tam děje; roznášela se zpráva, že u Vás mívají Slované noční schůze, Vy že jste peníze proletářům dal, aby kramolu proti pekařům a moukařům činili, ačkoli jste dávno již byl odjel, než výtržnosti se staly."* Srov. V. BRANDL, *Bedřich hrabě Sylva* Tarouca, s. 145.

[62] Dnes náměstí Svobody.

[63] Brněnské úřady se příliš nestaraly o to, že ve městě řádí spekulanti s potravinami a nijak proti nim nezakročily. Ceny potravin rostly ze dne na den. Koncem června tu byly ceny mouky, chleba a pečiva vyšší než ve Vídni, kam byly dokonce potraviny z Brna vyváženy. Srov. B. ŠINDELÁŘ, *O revolučním roce*, s. 141.

[64] Bedřich Šindelář se domnívá, že ono zklidnění situace na Moravě, bylo důsledkem červencového rozhodnutí sněmu, díky kterému se fakticky přestalo robotovat. V Brně pak vlivem rostoucí agitace radikálních demokratů dochází u dělnictva ke změně orientace jejich požadavků. Jejich původně sociální charakter ustupuje záležitostem politickým. Srov. Tamtéž. Navíc se zdá, jak podotýká Josef

Do Brna přišly první zprávy o vídeňské revoluci 7.října.[65] Tentýž den se konalo na Zelném trhu velké shromáždění lidu, které vyjádřilo Vídni svou podporu. Do hlavního města byla vyslána delegace, většinou šlo o gardisty, kteří měli zjistit pravý stav věcí a informovat o dalším vývoji událostí. Ještě toho dne byla předána národním gardám výzva říšského sněmu o pomoc. Odezvy na ni byly kladné. Přes odpor konzervativního vedení brněnských gard odjel z Brna už 10.října Vídni na pomoc oddíl o 600 mužích. Tito muži vystřídali bojovníky na vídeňských barikádách.

Samozřejmě se v Brně rozvinula také ostrá agitace proti vídeňské revoluci. 8.října byl v Brně vydán leták, ve kterém se autoři postavili na stranu císaře. Revoluce podle nich byla dílem anarchistů, kteří jsou proti císaři, proti pořádku a platnosti zákonů. Tito lidé chtějí, aby se Rakousko rozpadlo, aby byl císař zahnán a v nastalé situaci aby rozhodovali o budoucnosti sami.[66] Nejen autoři tohoto letáku varovali obyvatelstvo, aby nechodilo Vídni na pomoc. Také v Moravských novinách se dočteme varování: *„Čtenářstvu moravskému, aby se mělo na pozoru před mnohými lidmi, jež snad nyní z Vídně uprchli a tím více budou chtíti nezmatené mysli venkovského lidu nakažovati."*[67]

Z Brna, Jihlavy a Bílska se přesto vydaly do Vídně další oddíly národních gard. Když se ale 17.října z Vídně vracel oddíl brněnské národní gardy, aby byl vystřídán novým, byl v Břeclavi na nádraží vojskem Khevenhüllerského pluku odzbrojen a také okraden o peníze, hodinky, šatstvo a prádlo.[68] Důsledkem této události byly vážné nepokoje v Brně, při nichž se brněnské obyvatelstvo za masových demonstrací pokoušelo dokonce odzbrojit brněnskou posádku. Proletariát tvořil v Brně značnou sílu a měl vliv na veřejné mínění. Konzervativnímu vedení národní gardy se však podařilo nebezpečí zažehnat. Vojáci se stáhli do kasáren a gardisté obsadili jednotlivá vojenská stanoviště. Slabé brněnské posádce, která čítala asi 100 mužů, tehdy hrozilo skutečné nebezpečí, protože se proti ní vydal dav o několika tisících lidech, vyzbrojen klacky a tyčemi. Postoj brněnské německé buržoazie dosud sympatizující s vídeňskými událostmi se vystoupením lidových mas v Brně a pod vlivem zpráv o stahujících se armádách Windischgrätzových a Jelačićových, táhnoucích na Vídeň, od základu změnil. Jejich stanoviska začala být nerozhodná, snažili se o dosažení kompromisu se dvorem a umlčovali hlasy vyjadřující se na podporu Vídni. V Brně zůstali revoluci věrni pouze dělníci a radikální demokraté. Mezi stoupence levice patřil např. Josef

---

Macůrek, že v Brně působily i jiné podněcující vlivy, mluví tu o působení polských emigrantů. Srov. Josef MACŮREK, *Rok 1848 a Morava*, Brno 1948, s. 86.

[65] 6.října 1848 došlo ve Vídni k ozbrojenému povstání vídeňského lidu a studentů, kteří nesouhlasili s připravovaným ozbrojeným zásahem proti maďarské revoluci.

[66] Srov. Arnošt KLÍMA, *Revoluce 1848 v českých zemích*, Praha 1974, s. 82.

[67] *Moravské noviny*, 29.října 1848.

[68] Srov. J. DŘÍMAL, *Dějiny Brna, I, s. 225.*

Skácel, který vedl jeden oddíl brněnské gardy, divadelní malíř Josef Klement a jiní, kteří pomáhali udržovat v Brně radikální náladu. 25.října protestovali demonstranti na Velkém náměstí proti odeslání transportu střelného prachu pro Windischgrätzovu armádu a 29.října došlo v Brně k dalšímu vystoupení lidu. Tentokrát šlo o přímou reakci na bombardování Vídně. Dav začal přepadávat skladiště zbraní, ozbrojoval se a žádal o vytvoření domobrany, která měla odjet do Vídně na pomoc obráncům revoluce. Vystoupení brněnských obyvatel nahnalo hrůzu majetným vrstvám a úředníkům. Rozhodli se uchlácholit lid, aby získali čas a mohli se proti němu připravit. Zorganizovali gardy, které na nedostatečně vyzbrojené masy lidu zaútočily. Podařilo se jim lid rozprášit pomocí střelných zbraní a zabránit jim tak v odchodu do Vídně.[69]

Úřední zpráva o počtu obětí nebyla nikdy vydána. Tři až šest osob bylo usmrceno, řada zraněna a na 40 lidí bylo zatčeno. Když vystrašená buržoazie a byrokracie získala situaci zpět pevně do svých rukou, byli účastníci brněnských událostí potrestáni. Někteří si odpykávali tresty za *„zločin vzbouření a účast v krádeži"*, jiní *„pro zločin povstání"*. Veřejnosti byly brněnské bouře z 29. a 30.října 1848 prezentovány jako *„řádění opilé a plenicí lůzy"*.[70]

V listopadu byla v Brně zavedena sbírka na podporu Vídeňanů. Říšský sněm, který za pohnutých říjnových událostí musel svá jednání ukončit, začal zasedat 22.listopadu 1848 v Kroměříži.[71] 2.prosince 1848 abdikoval císař Ferdinand v olomouckém paláci, dočasném sídle vlády, ve prospěch svého synovce, Františka Josefa. Na habsburský trůn tak nastoupil nový panovník, mladý a konstitučními sliby nekompromitovaný vládce, naděje národů, kterým měl vládnout po celých příštích 68 let.

Rok 1848 byl významným mezníkem v dějinách naší země. Naší historii přinesl první ucelený český program, s nímž se Moravané ve většině bodů identifikovali, první velké moravské noviny, první velká svobodná shromáždění, první moderní ústavy, volební kampaně a volby, nové ideologické a politické směry. Proces formování českého národa vstoupil tehdy do stadia masového hnutí a zahrnul v sobě také dosud ne příliš angažované skupiny obyvatelstva, rolnictvo a

---

[69] J. Dřímal ve svých Dějinách Brna píše: *„Tak v době, kdy Windischgrätzova vojska lámala poslední branný odpor Vídně, bylo ozbrojenou mocí německé buržoazie potlačeno i revoluční pozdvižení brněnského proletariátu."* Srov. J. DŘÍMAL, *Dějiny Brna, I*, s. 227.

[70] To vše bylo dokladem toho, že velký třídní boj, revoluce, která se od října 1848 opírala o proletariát a o lidové vrstvy, vzplanula nejen ve Vídni, ale i jinde. Nesmiřitelná nenávist mezi „zrádnou buržoazií jdoucí si sobecky jen za svými cíli" a levicově orientovaným dělnickým hnutím, které právě tohoto roku získalo svůj program a cíl v „Komunistickém manifestu", měla nepochybně svůj počátek právě v těchto „menších" potyčkách.

[71] Kroměřížský sněm zasedal až do 6.března 1849 a jeho úkolem bylo vypracovat novou ústavu. Otázkou, proč byl říšský sněm svolán do Kroměříže a nikoliv do blíže položeného zemského hlavního města Brna, se zabýval Josef Macůrek. Pro Havlíčka a vlastně pro celou českou politickou reprezentaci, bylo Brno příliš „vídeňské" a německé. Mohlo to platit *„o brněnských Němcích, nikoli o českém živlu"*, píše Macůrek. Srov. J. MACŮREK, *Rok 1848 a Morava*, s. 85.

dělnictvo. Šířilo se používání českého jazyka v úřadech i na veřejnosti. Zkrátka *„Do chmur beznadějné krize zazářilo náhle v březnu 1848 plné jarní slunce – zavítalo k nám „jaro národů“.*[72]

Také v historii našeho města byla toho roku započata nová etapa. Město samo se sice mnoho nezměnilo, ale revoluční nadšení, mířící sem z centra monarchie, zachvátilo všechny vrstvy brněnské společnosti: šlechtu, inteligenci, měšťanstvo i pracující lid. V Brně se radostí z konstitučních svobod zpočátku netajili ani Češi ani Němci. Počátkem roku bylo ještě možno vidět Čechy a Němce v Brně jako dvě různá etnika, která už uvykla společnému soužití, jako lidi se společnými nebo jen málo odlišnými politickými a kulturními zájmy. Průběh tohoto roku však jasně ukázal rozdíly mezi nimi a rozdělil je jak politicky, tak i kulturně. Podobně došlo k radikálnímu odlišení zájmů buržoazie a dělnictva, kteří ještě v prvních fázích revolučních událostí byli schopni domluvy, protože neuvědomělé dělnictvo se zpočátku nechalo buržoazií manipulovat. Jejich cesty se však naprosto rozešly v době, kdy vzrůstá sebevědomí, samostatnost a síla vlivu proletariátu na ostatní společnost. Tak byly v roce 1848 také v našem městě zformovány dvě základní otázky, národnostní otázka a otázka dělnická. Od těchto dvou problémů se v následujících letech odvíjela řada dalších, více či méně závažných.

Sociální a národnostní problematika byla řešena po celou druhou polovinu minulého století a přetrvala i do století následujícího, kde řešení jedné či druhé způsobuje nemalé obtíže dodnes.

[72] Srov. M. TRAPL, *České národní obrození na Moravě*, s.105.

Radana Červená

Brünn und die Revolution 1848

Resümee

Die Landeshauptstadt Brünn gehörte in der Mitte des neunzehnten Jahrhunderts zu den wichtigsten Industriezentren der habsburgischen Monarchie. Der Aufschwung der Textil- und Maschinenproduktion verursachte ihr Wachstum auch infolge des Zuflusses von Einwohnern, die in der Stadt Arbeit suchten. Es handelte sich vor allem um die tschechische Ethnie, die mit ihrer Ankunft zur Tschechisierung Brünns wesentlich beitrug, ähnlich wie die sog. nationale Wiedergeburt, welche sich in Mähren seit der 30er Jahre ausbreitete, und das wachsende nationale Bewusstsein.

Die Revolution, die 1848 entflammte, rüttelte auch die Bevölkerung Brünns zu entschiedeneren Taten auf. Anfangs äußerte sich Brünn in seinen Reaktionen auf Ereignisse in Prag oder Wien einheitlich. Später kam es zu einer Meinungsverschiedenheit zwischen den Arbeitern und der Bürgertum, sowie zwischen den in Brünn lebenden Ethnien. Die Arbeiterschaft fing an, ihre Sozialrechte zu fordern. Sie empörte sich gegen die massenhafte Entlassung, Erhebung von Lebensmittelpreisen und vor allem gegen ihr trostloses niedriges Lebensniveau. Gleichzeitig wurden auch nationale Konflikte zwischen den Tschechen und Deutschen merkbar. Beide Ethnien wurden während der Revolution radikal und fingen heftige gegenseitige Aktionen an. Die angeführten Änderungen wirkten sich namentlich in der mächtigen Reaktion Brünns auf die Oktoberrevolution in Wien aus.

Die Revolution 1848 wirkte also auf die Formulierung sozialer und nationaler Fragen mit, die in der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts und auch im zwanzigsten Jahrhundert ihre Lösungen suchten.

Lenka a Petr Czajkowski

ŠLECHTICKÉ DOMY V MĚSTĚ BRNĚ V LETECH 1779 – 1920. PROSTOR UVNITŘ HRADEB

Město Brno se jako jedno z politických, obchodních a správních center Markrabství moravského stalo v minulosti důležitým a vyhledávaným centrem aristokratického života. Vlastnictví domu nebo paláce v tomto městě se stávalo pro jednotlivé příslušníky i celé šlechtické rody profesní potřebou či společenskou nutností. Výzkumem této široké problematiky se dosud zabývalo v mnoha směrech nemálo badatelů.[1] Jejich poměrně významné dílčí poznatky však jen ukázaly na skutečný rozsah tématu i jeho dosud málo známá místa. Následující stať se proto pokouší zmapovat jednotlivé šlechtické domy v městě Brně v průběhu 19. století a jeho výsledky uspořádat do formy vypovídající o jejich skutečném významu.

Pro období od konce 18. století existuje pro výzkum majetkové držby brněnských nemovitostí důležitý pramen uložený v Archivu města Brna. Jsou jím adresáře zachycující vlastnictví jednotlivých domů. První z těchto adresářů

[1] Za mnohé studie můžeme vybrat především ty v nichž se autoři pokouší objasnit historii a význam jednotlivých brněnských domů: Vladimír VOLDÁN, *Ze stavební minulosti obnoveného paláce na rohu Kobližné a Běhounské ulice.* In: Brno v minulosti a dnes (dále BMD) 3, 1961, s. 201 – 205; V. VOLDÁN, *Lichtenštejnové – Kastelkorni a jejich brněnské domy.* In: BMD 7, 1965, s. 93 – 102; Oldřich VIČAR, *Místopis Brna v polovici 14. století. Prostor uvnitř hradeb.* In: BMD 7, 1965, s. 242 – 283; O. VIČAR, *Jak vypadaly měšťanské domy v Brně v polovici 14. stol.* In: Monumentorum tutela, 1971, č. 7, s. 57 – 82; Zdeněk KUDĚLKA, *Brněnské paláce Ch. A. Oedtla.* In: Sborník Filosofické fakulty brněnské univerzity (dále SPFFBU), F 28 – 29, 1985, s. 7 – 18; Jiří KROUPA, *Umělecká výzdoba brněnského Salónu na konci 18. stol. (Belcrediho palác).* In: SPFFBU, F 34 - 36, 1990 – 1992, s. 207 – 210; Bohumil SAMEK, *Věžové domy v Brně.* In: BMD 11, 1993, s. 104 – 108; Milena FLODROVÁ, *„Královský" a „markraběcí" dům v Brně.* In: BMD 13, 1995, s. 65 - 89; Tomáš BALETKA, *Šlechtická nemovitost v Brně v době markraběte Jošta (1375 – 1411).* In: Sborník archivních prací (dále SAP) 46, 1996, s. 313 – 341; Ludmila SULITKOVÁ – Hana JORDÁNKOVÁ, Šlechta v královském městě Brně v předbělohorském období. In*: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raního novověku (16. – 18. stol.).* red.: M. KOKOJANOVÁ, Prostějov 1997, s. 166 – 184; M. FLODROVÁ, *Dům u zlaté koule, bratři Kleinové a jejich palác v Brně.* Zprávy památkového ústavu v Brně, 1, 1997, s. 17 – 31; J. KROUPA, *Dietrichsteinský palác v Brně a Ludwig Sebastian Kaltner.* Umění 46, 1998, s. 522 – 547.

zachycuje stav k roku 1779.[2] Je zachován v rukopisné podobě dobového opisu a poměrně jednoduchým způsobem vypočítává jednotlivé domy a jejich majitele, jež uvádí v případě nobilitovaných osob také se šlechtickým titulem a predikátem. K vlastním objektům přiřazuje chronologicky čísla postupující od objektu k objektu a zachovává členění města na jednotlivé městské čtvrtě. Po něm následují v nepravidelných odstupech adresáře další, dokumentující vlastníky domů z let 1785 [3], 1806 [4], 1818 [5], 1827 [6], 1833 [7], 1849 [8], 1853 [9], 1856 [10], 1862 [11], 1867 [12], 1877 [13], 1892 [14] a 1895 [15]. Z těchto adresářů je podstatný dokument

[2] *Haußverzeichnnis zu Brünn v. J. 1779.* Veškeré adresáře jsou součástí knihovního fondu Archivu města Brna pod signaturou H 23.

[3] *Vollständiges Verzeichniss aller in der Kgl. Hauptstadt Brünn und in den Vorstädten sich befindlichen nummerirten Häusern, deren Eigenthümer und der vorkommenden Hausschilder, dann deren Herrschfts- und Pfarr Zugehörigkeit,* Brünn, 1785.

[4] *Vollständiges Verzeichniß aller in der kaisetlichen auch k. k. Hauptstadt Brünn und ihrer Vorstädte befindlichen und nun neu nummerirten Häuser, deren Eigenthümer, Strassen, Gässen und Plätze nebst genauer Anzeige der Gründe und Pfarren zu denen jedes Haus gehört.* Verfaßt von Anton KROMER, Magistrats-Raitoffizier und Konskriptions Kommisär. Brünn und Olmütz 1806, im Verlage bei Johann Georg Gastl.

[5] *Verzeichniss aller in der königl. Hauptstadt Brünn, innerhalb der Stadtmauern liegenden Häuser und derselben Eigenthümer. Brünn 1818.* Gedruckt mit Gastl chen Lettern.

[6] *Verzeichniss aller in der K. Hauptstadt Brünn und ihren Vosträdten befindlichen Häuse, deren Eigenthümer, Straßen, Gässen und Plätze, nebst genauer Anzeige der Grundobrigkeiten und Pfarren zu denen jedes Haus gehört.* Verfaßt von Ferdinand KRAUS, Kanzillisten bei der K. K. Polizeydirekzion. Brünn 1827. Verlag von Johann Georg Gastl.

[7] *Verzeichiss aller in der königl. Hauptstadt Brünn und ihren Vorstädten befindlichen Häuser, deren Eigenthümer, Straßen, Gässen und Plätze, nebst genauer Anzeige der Grundobrigkeiten und Pfarren zu denen jedes Haus gehört.* Verfaßt von Ferdinand KRAUS, k. k. Polizeibeamten. Neueste durchaus verbesserte Auflage. Brünn 1833.

[8] *Schema aller in der königl. Hauptstadt Brünn und ihren Vorstädten befindlichen Häusern, deren nunmehrigen Eigenthümer, Strassen, Gassen, und Plätze mit ihren neuen Benennungen nebst genauer Anzeige der Grundobrigkeiten und Pfarren, zu denen jedes Haus gehört.* Verfasst von Josef DITTRICH, Privat. Gedruckt und herausgegeben auf Kosten des Verfassers. Brünn, 1849. Druck von C. Winiker.

[9] *Schematismus für die königl. Hauptstadt Brünn sammt allen Vorstädten.* Verfaßt von Johann Alex. HERLTH, Vicebürgermeister. Erster Jahrgang. Brünn. Druck und Verlag von Carl Miniker. 1853.

[10] *Allgemeines Adressenbuch und Häuserschema für die königl. Hauptstadt Brünn.* Von Johann Alex. HERLTH, Vice-Bürgemeister. Zweiter Jahrgang. Brünn. Verlag von Buschak & Irrgang. 1856.

[11] *Handels-, Gewerbe- und Allgemeines Adressenbuch nebst dem Häuser-Verzeichnisse der Landeshauptstadt Brünn.* Verfasst von M. J. ZECKEL, Stadtquartiermeister. Brünn 1862. Druck und Verlag von Georg Gastl.

[12] *Neues Orientierungs- Schema für die Landeshauptstadt Brünn. Zugleich Brünner Wegweiser und Fremdenführer.* Verfasst über Auftrag des Gemeinderathes auf Grund der neuen Straßenbezeichung und Häusernummerirung. Brünn, 1867. Druck und Verlag von Rudolf M. Rohrer.

[13] *Neues Orientirungs-Schema für die Landeshauptstadt Brünn, verfasst auf Grund der neuen Strassen-Bezeichnung und Häuser-Nummerirung verbunden mit dem neuen Brünner Handels- & Gewerbe-Adressenbuch. Brünn.* Druck und Verlag von W. Burkart. 1877.

[14] *1892. Adreß-Buch von Brünn. Schematismus, Wohnungs-Anzeiger, Verzeichnis der protokollierten Firmen und Häuserschema mit einem Plan der Stadt Brünn, Sitzplan des*

z roku 1806, který zachycuje přečíslování domů a jehož obsahová struktura je posléze dodržována až do roku 1867. Na rozdíl od prvních dvou adresářů zachycuje ulice a náměstí ve větších celcích a právě jeho číslování jednotlivých domů je základem pro velkou většinu let sledovaného 19. století. U nobilitovaných osob dochází nepravidelně v průběhu let k připojování dalších údajů charakterizujících titulární a úřední význam či profesi, které od poloviny století opět mizí. Adresáře se postupně rozrůstaly a přinášely také obdobné informace o předměstských částech či další rejstříky orientované na nejrůznější funkční a profesní potřeby. Přechod od průběžného číslování k řazení podle jednotlivých čísel v rámci vlastních ulic přichází v adresáři z roku 1867. Od roku 1895 vycházely adresáře každoročně. Pro vytvoření poměrně ucelené představy o majetkové držbě aristokracie v městě Brně až do konce Rakousko – Uherské monarchie proto byly vybrány adresáře z let 1900, 1903, 1909, 1915, 1918, 1919, 1920.

Uvedené adresáře posloužily především jako zdroj jednotlivých informací jak o umístění domu, jeho čísle a ulici v níž se nacházel, ale také o jeho jednotlivých majitelích. Základem se stala struktura ulic z roku 1806, při níž bylo postupováno průběžně dům od domu, které měly přiřazeno v rámci města své průběžné číslo a pro bližší orientaci také jméno ulice. Tato struktura se dodržovala i v letech následujících, a to až do roku 1892, od kterého adresáře přecházejí na členění abecední - podle ulic. Pro jednotnost celého přehledu však byly i tyto pozdější údaje adresářů dohledány a vloženy do zvolené struktury. Domy, které byly nově vystavěny v průběhu 19. století a dostaly nové číslo, jsou řazeny na konci seznamu.[16]

Samotná tabulka je rozdělena do čtyř sloupců, z nichž první zachycuje nejstarší, prvotní číslo domů (průběžné, platné v letech 1779 – 1806), v dalším sloupci je pak uvedena ulice, popřípadě adresa domu v letech 1806 – 1867. Pokud objekt přesahoval do více ulic, jeho další adresy jsou uvedeny za lomítkem. Dvojité lomítko pak odděluje „nejnovější" orientační údaje z let 1867 – 1920. Tato forma tabulky se zdála být pro účel přehlednosti a orientaci nejvhodnější.

Stadttheaters und des grossen Fest-Saales im Deutschen Hause. Brünn 1892. Verlag von C. Winiker´s Buchhandlung. Druck von W.Burkart´s Buchdruckerei.

[15] *1895. Adressbuch von Brünn und der Vororte Königsfeld, Hussowitz und Kumrowitz. Schematismus, Wohnungs-Anzeiger, Verzeichnis der protokollierten Firmen und Häuserschema mit einem Plan der Stadt Brünn, Sitzplan des Stadttheaters, des grossen Fest-Saales im Deutschen Hause und einer Umgebungskarte.* Brünn 1894. Verlag von C. Winikers Buchhandlung. Druck von Rudolf M. Rohrer.

[16] V průběhu století došlo k několika změnám v číslování domů, podrobně viz M. FLODROVÁ – Blažena GALASOVSKÁ – Jaroslav VODIČKA, *Seznam ulic města Brna s vývojem jejich pojmenování*, Brno 1984, 253 s; M. FLODROVÁ, *Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek*, Brno 1997, 343 s.

Lenka und Petr Czajkowski

Adelshäuser in der Stadt Brünn in den Jahren 1779 – 1920. Raum innerhalb der Stadtmauern

Resümee

Der Umfang und die Bedeutung des Grundbesitzes der Aristokratie in der Stadt Brünn steht seit einer langen Zeit im Zentrum des fachlichen Interesses. Als eine Quelle für die Erkennung seiner Entwicklung im 19. Jahrhundert kann man Adressbücher nutzen, die die Besitzer jeweiliger Stadthäuser erfaßt haben und im Archiv der Stadt Brünn aufbewahrt werden. Die Adressbücher erschienen in den Jahren 1779 bis 1895 unregelmäßig, später wurden sie jedes Jahr herausgegeben. Die einheitliche Struktur dieser Quellen machte es möglich, die Hausbesitzer in verschiedenen Zeitabschnitten zu erfahren (bei einem Adeligen in den meisten Fällen mit seinem Titel und Prädikat sowie mit seiner Berufs- und Titularposition); außerdem die Straße und Nummer der jeweiligen Liegenschaft. Für den untersuchten Zeitraum wurden die Angaben aus den Adressbüchern in den Jahren 1779 – 1920 exzerpiert. Aus den Angaben wurde eine Tabelle zusammengestellt, die die Bewegungen der Hausbesitzer in der Stadt Brünn innerhalb der früheren Stadtmauern erfasst, und zwar in den genannten Zeitabschnitten. Sie ist in vier Spalten aufgeteilt, von denen die erste die älteste, primäre Hausnummer angibt (die laufende Numerierung, die in den Jahren 1779 – 1806 galt, wurde zur Basis für die gesamte Tabelle gewählt), in der zweiten Spalte wird die Straße bzw. die Hausanschrift in den Jahren 1806 – 1867 angeführt. Falls ein Objekt an mehreren Straßen lag, werden seine weiteren Adressen hinter einem Schrägstrich angeführt. Ein doppelter Schrägstrich trennt dann die jüngsten Angaben aus den Jahren 1867 – 1920. Die Häuser, die im Laufe des 19. Jahrhunderts auf neuen Parzellen innerhalb der früheren Stadtbefestigung gebaut wurden und deshalb keine ursprüngliche Nummer hatten, befinden sich am Ende des Verzeichnisses.

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
407	Holzgasse 2	1849	Ritter Hugo **Logothetti**, Gutsbesitzer
	Holzgasse 2	1853	**Logothetti** Hugo Graf, Gutsbesitzer
	Holzgasse 2	1856	**Logothetti** Hugo Graf v., k. k. Hauptmann u. Gutsbesitzer
	Holzgasse 2	1862	Graf **Logothetti** Hugo, Gutsbesitzer
	2 Holzgasse// 24 Rennergasse	1867	v. **Logothetty** Gräfin Hedwig
404	Holzgasse	1779	Graf von **Waldorf**
404	Holzgasse	1785	Exc. Graf v.**Waledorf**
404	5 Holzgasse	1806	Hr. Joseph Graf **Chorinsky**, k. k. Kämmerer
	5 Holzgasse	1818	Kaj. Graf **Chorinsky**
	Holzgasse 5	1827	Graf Fried. **Chorinsky**, Gutsbesitzer
	Holzgasse 5	1833	Friedrich Graf von **Chorinsky**, Gutbesitzer
	Holzgasse 5	1849	Friedrich Gr. von **Chorinsky,** Gutsbesitzer
	Holzgasse 5	1853	**Chorinsky** Friedr. Graf, Gutsbesitzer
	Holzgasse 5	1856	**Chorinsky** Friedr. Graf v., Gutsbesitzer
	Holzgasse 5	1862	Graf **Chorinsky** Friedrich, Gutsbesitzer
	18 Rennerg. (5)	1903	**Romer-Chyzow** Gräfin Marianne
	18 Rennerg.	1915	**Romer-Chyzow** Marianne, Gräfin
	18 Rennerg.	1918	**Romer-Chyzow** Marianne, Gräfin
	18 Rennerg.	1919	**Romer-Chyzow** Marianne, Gräfin
	18 Rennerg. (Běhounská)	1920	*Romer-Chyzow Marianne*
403	Holzgasse	1779	von **Probst** Erben
403	Holzgasse	1785	v. **Probst**'sche Erben
403	6 Holzgasse	1806	v. **Rosenzweigische** Erben
	6 Holzgasse	1818	Edler v. **Feistmandl**
	Holzgasse 6	1827	Karl Rit. v. **Feistmantel**, B. R. D. m. s. Landesadv.
	Holzgasse 6	1833	Karl Ritter v. **Feistmantel**, B. R. D. m. s. Landesadvokat
	Holzgasse 6	1849	Karl Ritter von **Feistmantel**, M. S. Land. Advokat
	Holzgasse 6	1853	**Feistmantel** Karl, Ritter von, Dr. jur., mähr. schles. Landesadvokat
	Holzgasse 6	1856	**Feistmantel** Karl, Ritter v., JUDr., Privatier
	Holzgasse 6	1862	Dr. Ritter v. **Feistmantel** Carl, Privatier
	6 Holzgasse// 16 Rennergasse/ 1 Jesuitengasse	1867	v. **Feistmantel**, Ritter, Carl JUDr.
	1 Jesuitengasse/ 16 Rennergasse	1892	**Offermann** Theodor, Ritter v.
	1 Jesuitengasse/ 16 Rennergasse	1895	**Offermann** Theodor, Ritter v.
	1 Jesuiteng./ 16 Rennerg.	1903	**Ulrich** Mathilde, von
	6 Jesuiteng./ 2 Kaiserring (585)	1903	v. **Haynau** Ernst, Baron u.Harriet, Baronin
	6 Jesuiteng./ 2 Kaiserring	1909	**Haynau** Ernst, Baron, v. u. Harriet, Baronin

Číslo domu 1779-1785	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
402	Mariahimmelfährtgasse	1779	Graf von **Praida**
402	Maria Himmelfahrtgasse	1785	Graf v. **Braida**
402	7 Maria Himmelfahrt oder Jesuiten Gasse	1806	Frau Maria Anna, verwittwete Gräfin **Braida**
	7 Mariahimmelfahrtgasse oder	1818	Marie Gräfin **Braida**
	Maria-Himmelfahrt oder Jesuitengasse 7	1827	M. An. Freyin **Braida**
	Maria-Himmelfahrt oder Jesuitengasse 7	1833	M. A. Freiin **Braida**
396	13 Jesuitengasse// 15 Jesuitengasse	1867	v. **Manner**, Reichsritter Michael
	13 Jesuitengasse// 15 Jesuitengasse	1877	**Manner** Michael, Ritter v.
	15 Jesuitengasse	1892	**Manner** Michael von
	15 Jesuitengasse	1895	**Manner** Michael v.
393	16 Maria-Himmelfahrt oder Jesuitengasse	1833	*Anton Haberler, k. k. m. s. Landrath*
	Jesuitengasse 16	1849	*Anton Haberler, k. k. Appellationsrath*
	Jesuitengasse 16	1853	*Haberler Anton, k. k. Oberlandesgerichts-Rath und Bürgemeister*
	Jesuitengasse 16	1856	**Haberler** Anton Ritter v., k. k. Oberlandesgerichts-Rath
	Jesuitengasse 16	1862	Ritter v. **Haberler**, Anton, jub. k. k. Oberlandesgerichtsrath
	16 Jesuitengasse// 21 Jesuitengasse/ 10 Schwedengasse	1867	**Haberler** Anton, Ritter von
	16 Jesuitengasse (Laut Grundbuch mit 593 Stdt. durch Bau vereinigt)// 21Jesuitengasse/ 10 Schwedengasse	1877	**Haberler** Anton v., Erben
377	23 Gaißgasse	1818	Susanna Freyin von **Bojakowsky**
	Gaißgasse 23	1827	Susana Freyin von **Bojakowsky**
	Gaißgasse 23	1833	Susan. Freyinn von **Bojakowsky**
	Gaisgasse 23	1849	Susanna Freiin von **Bojakowsky**,
	Gaißgasse 23	1853	**Bojakowsky** Susanna Freiin von Erben
375	Geißgasse 25// 15 Geisgaßgasse	1867	v. **Albrechtowitz** Josefa *und Kauber Elise*
373	Krapfengasse (27)	1785	v. **Hermann**'sches Haus
366	Krapfengasse	1785	v. **Flamm**'sches Haus
	34 Krapfengasse	1818	Baron **Locella**
358	Rosengässel (42)	1785	Frau v. **Besold**
353	Krapfengasse	1779	Freiherr von **Tousaint**
353	Krapfengasse (47)	1785	Freiherr v. **Tousaint**
351,4	4 Hauptg. Leopold.	1919	**Schwindt** Lina von, *Haas Robert Friedrich, Gustav u. Leyacker Marie, geb. Haas*
349	35 Krapfeng./ 8 Hauptg. Leopold.	1918	*Drexler Kurt, Dr., und Drexler Eugen u.* Karl Ritter v. **Hohenwehr**
	35 Krapfeng./ 8 Hauptg. Leopold.	1919	*Drexler Kurt, Dr., und Drexler Eugen u.* Karl Ritter v. **Hohenwehr**
280	Steinernes Brückl oder verlorene Gasse	1785	Fürstl. **Liechtenstein**-Haus

Číslo domu 1779-1785	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
334	6 Krapfeng. (66, 67)	1915	**Schmidt** von **Pflichtenfest** Sophie u. *Krug Grete*
	6 Krapfeng.	1915	**Schmidt** von **Pflichtenfest** Sophie u. *Krug Grete*
	1 Postg.	1919	**Schmidt** von **Pflichtenfest** Sophie u. *Krug Grete*
333	Krapfengasse	1779	Graf von **Schrattenbach**
333	Krapfengasse	1785	Exc. Grf **Schrattenbach**'sches Haus
333	70 Krapfengasse	1806	*Hr. Heinrich Horny*, Fürst **Salmischer** Wirthschaftsrath
	Krapfengasse 70	1849	Graf Wilhelm **Mitrowsky**, Gutsbesitzer
	Krapfengasse 70	1853	*Bauer Theodor, Großhändler*
	Krapfengasse 70	1856	*Bauer Theodor, k. k. pr. Grosshändler*
	Krapfengasse 70	1862	*Bauer Theodor, k. k. priv. Grosshändler*
	70 Krapfengasse// 4 Krapfengasse/ 2 Verlorne Gasse	1867	*Bauer Theodor*
	70 Krapfengasse// 4 Krapfengasse/ 2 Verlornegasse	1877	**Bauer** Theodor v. Erben
	4 Krapfengasse/ 2 Verlorene Gasse	1892	v. **Bauer Bruno**
332	Großerplatz	1779	Freiin von **Ims**ches - Haus
332	Grosser Platz	1785	Fr. v. **Jms**'sches Haus
332	71 Grosser Platz	1806	Hr. Mar. Graf **Podstatzky**, **Lichtenstein** w. zu Wien
331	Großerplatz	1779	von **Boleslawski**
331	72 Grosser Platz	1806	*Fr. Franziska Häring, Spezereyhändlerin, zum goldnen Schiff*
	72 Grosser Platz	1818	Franziska von **Hering**
	Großer Platz 72	1827	Franziska v. **Herring**, k. k. priv. Großh. Gattin
	Großer Platz 72	1833	Franziska von **Herring**, k. k. priv. Großhändlers Gattinn
	Grosser Platz 72	1849	*Johann Herring, Großhändler*
	Großer Platz 72	1853	*Johann Herring, Grosshändler*
	Grosser Platz 72	1856	**Herring** Joh. Ernst Ritt. v., k. k. priv. Grosshändler
	Grosser Platz 72	1862	Ritter v. **Herring** Ernst Johann, k. k. pr. Grosshändler
	72 Großer Platz// 10 Großer Platz	1867	**Herring** Johann, Baron
	72 Grosser Platz// 10 Grosser Platz	1877	v. **Herring** Ernst Freih.
	10 Großer Platz	1892	**Herring** Ernst Freiherr v.
	10 Großer Platz	1895	**Herring** Ernst, Freiherr v.
	10 Großer Platz	1900	**Herring** Ernst, Freiherr v.
	10 Großer Platz	1903	**Herring** Ernst, Freiherr v.

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	10 Großer Platz	1909	**Herring** Ernst, Freiherr v.
	10 Großer Platz	1915	**Herring** Ernst, Freiherr v.
	8 Kaiser-Franz-Josef-Platz	1918	**Herring** Ernst, Freiherr v.
	8 Kaiser-Franz-Josef-Platz	1919	**Herring** Ernst, Freiherr v.
	8 Freiheitspl. (Nám. Svobody)	1920	*Herring Ernst*
330	Großerplatz	1779	Graf von **Heissler**
330	Grosser Platz	1785	Graf v. **Heissler**'sches Haus
330	73 Grosser Platz	1806	Hr. Joseph Graf **Mitrowsky**, w. zu Hermanstadt
	73 Grosser Platz	1818	Graf **Mitrowsky**
	Großer Platz 73	1827	Franz Graf v. **Zierotin** k. k. Kämmerer
	Großer Platz 73	1833	Franz Gr. v. **Zierotin**, k. k. Kämmerer
	Grosser Platz 73	1849	Franz Graf **Zěrotin**, Erben, Herrschftsbesitzer
	Großer Platz 73	1853	**Zierotin** Franz Graf, Gutsbesitzer
	Grosser Platz 73	1856	**Žierotin** Zdenko Graf v., Gutsbesitzer
	Grosser Platz 73	1862	Graf **Zierotin** Zdenko, Gutsbesitzer
	73 Großer Platz// 11 Großer Platz	1867	v. **Zierotin**, Graf, Franz Josef
329	Großerplatz	1779	Baron von **Zablazki**
329	Grosser Platz	1785	Baron v. **Zablazki**'sches Haus
329	74 Grosser Platz	1806	Hr. Johann Freih. v. **Forgatsch**, k. k. Gubernial Rath
	74 Grosser Platz	1818	Baron **Forgatsch**
	Großer Platz 74	1827	Joh. Bar. v. **Forgatsch**, jub. k. k. Gubernialrath
	Großer Platz 74	1833	Johann Baron von **Forgatsch**, jubil. k. k. Gubernialrath
	Grosser Platz 74	1849	Johann Bar. von **Forgatsch** Erben, Hausbesitzer
	Großer Platz 74	1853	**Forgatsch** Freiherr von Erben
	Grosser Platz 74	1856	**Forgatsch** Freih. v. Erben
	Grosser Platz 74	1862	Freih. v. **Forgatsch** Rudolph, k. k. Statthaltereirath
	74 Großer Platz// 12 Großer Platz	1867	*UlmAdelheid, Stomm Clotilde, Delfine*, v. **Malowetz** Elvire, Freiinnen v. **Forgatsch** Baron Eugen, v. **Forgatsch** Caroline, Antonie, Rudolfine, Serafine, Eugenie, Marie, Freiinnen
324	Großerplatz	1779	Freijerrlich. von **Kriesches** - Haus
324	Grosser Platz (79)	1785	freiherrl. v. **Kriesch**'sches - Haus
579 +323	18 Großer Platz/ 1 Johannesgasse (80+450)	1892	*Drasche Alois, Eugenie, Cupido, Leopoldine und* v. **Streitenfels** Emilie

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	18 Großer Platz// Johannesgasse 1	1895	*Drasche Alois, Eugenie, Cupido, Leopoldine und* v. **Streitenfels** Emilie
319	Großerplatz	1779	Leopold Edler von **Köffiler**
319	Grosser Platz	1785	Leopold Edler v. **Köffiller**, Handelsmann, zur goldenen Kugel
319	84 Grosser Platz	1806	Fr. Maria Edle v. **Köffiller**, Spezereyhändlerin, zur gold. Kugel.
	Grosser Platz 84	1827	*Franz Klein, Herrschaftsbesitzer*
	Großer Platz 84	1853	*Klein Franz, Eisenbahnbau-Unternehmer*
	Grosser Platz 84	1856	*Klein Franz jun., Eisenbahnbau-Unternehmer und Gutsbesitzer*
	Grosser Platz 84	1862	*Klein Franz, Eisenbahnbau-Unternehmer*
	84 Großer Platz// 20 Großer Platz	1867	*Klein Franz*
	84 Grosser Platz// 20 Grosser Platz	1877	Baron **Klein** Franz
318	Großerplatz	1779	Graf von **Osteschau**
318	Grosser Platz	1785	Grfl.**Osteshaus**sches Haus
318	85 Grosser Platz	1806	Wilhelm Baron **Mundi**sche Erben
	85 Grosser Platz	1818	Baron **Mundi**
	21 Großer Platz (85)	1892	*Dr. Schindler Erben*, v. **Tinti** Freiin Gabriele u. *Biela August*
	21 Großer Platz	1895	v. **Tinti,** Freiin Gabriele
317	Großerplatz	1779	Graf von **Blümegen**
317	Grosser Platz	1785	Exc. Graf v. **Blümegen**
317	86 Grosser Platz	1806	Hr. Franz Graf v. **Blümegen**
	86 Grosser Platz	1818	Josef v. **Hajek**
	Großer Platz 86	1827	Joseph v. **Hayek**
	Großer Platz 86	1833	Franziska Hassenmüller v. **Ortenstein**, k. k. wirkl. Hofraths Gemahlinn
	Grosser Platz 86	1849	Heinrich v. **Hayek** *und Antonia Zanda*, Hausbesitzer
	Großer Platz 86	1853	**Hayek** Amalie v.
	Grosser Platz 86	1856	**Hayek** Amalia v., Privatiere
	Grosser Platz 86	1862	v. **Hayek** Amalie, Privatiere
	86 Großer Platz// 22 Großer Platz	1867	*Antonia Zarba*, Heinr. v. **Hajek**, Theodor, Heinrich, Hugo, Robert, Otto, Ritt v. **Haßenmüller**, Therese Freiin v. **Woykowsky**, *Hermine Schrötter*
	86 Grosser Platz// 22 Grosser Platz	1877	*Hajek Amalie Erben*
316	87 Grosser Platz	1806	Hr. Gottlieb v. **Kühnlen**, behaust. Bürger
314	89 Großer Platz// 25 Großer Platz/ 1 Schlossergasse	1867	*Taubenkorb Josef, Caroline*, v. **Swistelnicki** Caroline
	89 Grosser Platz// 25 Grosser Platz/ 1 Schlossergasse	1877	Gräfin **Bielski** Karoline u. v. **Svistelnicki** Friedr. u. Karl mj.

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
481	4 Schlosserg. (180)	1903	**Bauer** Victor, Ritter v.
480	Großerplatz	1779	Freiherr Karl von **Dobelstein**
480	Grosser Platz	1785	Freiherr Karl v. **Dobelstein**
480	90 Grosser Platz	1806	Hr. Christian Freiherr v. **Dobbelstein**
	90 Grosser Platz// 26 Grosser Platz/ 2 Schlossergasse	1877	**Bauer** v. V.&J.
	26 Großer Platz/ 2 Schlossergasse	1892	**Bauer** Moriz und Viktor, Ritter v.
	26 Großer Platz/ 2 Schlossergasse	1895	**Bauer** Moriz u. Viktor, Ritter v.
	26 Großer Platz/ 2 Schlosserg.	1900	**Bauer** Victor, Ritter v.
	26 Großer Platz/ 2 Schlosserg.	1903	**Bauer** Victor, Ritter v.
	26 Großer Platz/ 1 Schlosserg. (+179, 180)/ 6Schlosserg.	1909	**Bauer** Viktor, Ritter v.
479	Mehrmal grosser Platz	1785	Johann v. **Stiebig**
479	91 Grosser Platz	1806	Hr. Sebast. Werndl, v. **Lechenstein** k. k. Hauptmann
	91 Grosser Platz	1818	Witwe v. **Werndl**
478	Großerplatz	1779	Graf **Kaunitz**
478	Mehrmal grosser Platz	1785	Exc. Graf **Kaunitz**
478	92 Grosser Platz	1806	Hr. Ernst Fürst **Kaunitz**, wohnt zu Wien
	92 Grosser Platz	1818	Fürst **Kaunitz**
	Großer Platz 92	1827	Se. Durchlaucht Fürst Alois **Kaunitz**, k. k. geheimer Rath
	Großer Platz 92	1833	Se. Durchl. Fürst Alois **Kaunitz**, k. k. geheimer Rath
	Grosser Platz 92	1849	Michel Karl Graf **Kaunitz**, k. k. Kämmerer u. Herrschftsbesitzer
	Großer Platz 92	1853	**Kaunitz** Alois Fürst v. Fideikommißhaus
	Grosser Platz 92	1856	**Kaunitz** Albrecht Graf v., Fideikommisshaus
	Grosser Platz 92	1862	Graf **Kaunitz** Albrecht
	92 Großer Platz// 28 Großer Platz/ 10 Fröhlichergasse	1867	Albrecht Graf **Kaunitz**
	92 Grosser Platz// 28 Grosser Platz/ 10 Fröhlichergasse	1877	**Kaunitz** Albrecht Graf
	28 Großer Platz/ 10 Fröhlichergasse	1892	**Kaunitz** Albrecht Graf
	28 Großer Platz/ 10 Fröhlichergasse	1895	**Kaunitz** Albert Graf, Fidei-Commiss
	28 Großer Platz/ 10 Fröhlichergasse	1900	**Kaunitz**, grfl. Fideic. - Haus
	28 Großer Platz	1903	**Kaunitz**, grfl. Fideic. - Haus
	28 Großer Platz /4 Fröhlicherg.	1909	**Kaunitz**, grfl. Fideik.-Haus, **Kaunitz** Wenzel, Graf, F.-K. Nutzungseigent
	28 Großer Platz/ 4 Fröhlicherg.	1915	**Kaunitz**, grfl. Fideik.-Haus, **Kaunitz** Wenzel, Graf, F.-K. Nutzungseigent
	4 Fröhlicherg./ 21 Kaiser-Franz-Josef-Platz	1918	**Kaunitz**, grfl. Fideik.-Haus, **Kaunitz** Wenzel, Graf, F.-K. Nutzungseigent

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	4 Fröhlicherg./ 21 Kaiser-Franz-Josef-Platz	1919	**Kaunitz**, grfl. Fideik.-Haus, **Kaunitz** Wenzel, Graf, F.-K. Nutzungseigent
	21 Freiheitspl. (Nám. Svody)/ 4 Fröhlichergasse (Veselá)	1920	Fideikommiß **Kaunitz** W., Dr., Nutznießer
477	93 Grosser Platz	1818	*Alex. Vera*
	Großer Platz 93	1827	*Alexius Vera, Hausbesitzer*
	Großer Platz 93	1833	*Alexius Vera, Hausbesitzer*
	Grosser Platz 93	1849	Eleonore von **Werra**, Hausbesitzerin
	Großer Platz 93	1853	**Werra** Eleonore v.
	Grosser Platz 93	1856	*Werra Eleonore*
476	Großerplatz	1779	Edler **Köfiler**
476	Grosser Platz (94)	1785	Edler v. **Köffiller**
443	Grosser Platz	1785	**v. Geissler**
443	97 Grosser Platz	1806	Hr. Johann Graf **Lamberg**, k. k. Kämmerer
	97 Grosser Platz	1818	Ferd. und Joh. v. **Geisler**
	Großer Platz 97	1827	Excellenz Baron Johann v. **Geislern**, k. k. Hofkanzler
	Großer Platz 97	1833	Joh. Br. V. **Geislern**, k. k. geheimer Rath
	3 Großer Platz	1892	v. **Herber-Ronow** Leopold
	2+3 Großer Platz (96+97)	1895	v. **Herber-Ronow** Leopold
	2,3 Großer Platz	1900	**Herber-Rohow** Leopold v.
	2,3 Großer Platz	1903	**Herber-Rohow** Leopold v.
	2,3 Großer Platz	1909	**Herber-Rohow** Leopold, v.
	3 Großer Platz/ 4 Rudolfsg.	1915	**Herber-Rohow** Leopold, v.
	3 Kaiser-Franz-Josef-Platz	1918	**Herber-Rohow** Leopold, v.
	3 Kaiser-Franz-Josef-Platz	1919	**Herber-Rohow** Stephan, **Dr., v.**
	4 Čechische Gasse (Česká)/ 2 Freiheitspl.	1920	**Herber-Rohow** Steph., Dr.
442	Großerplatz	1779	Johann Nepomuk von **Klemowki**
442	Grosser Platz	1785	von **Klemowsky**sches - Haus
442	98 Grosser Platz	1806	Hr. Ludwig Graf v. **Zierotin**
	98 Grosser Platz	1818	Landgräfin **Fürstenberg**
	Großer Platz 98	1827	Josepha Landgräfin von **Fürstenberg**
	Großer Platz 98	1833	Joseph. Landgräfinn v. **Fürstenberg**
	Grosser Platz 98	1849	Josefine Landgräfin von **Fürstenberg**
	Großer Platz 98	1853	**Schafgotsche** Marie v. Gräfin
	Grosser Platz 98	1856	Josefa Landgräfin zu **Fürstenberg**, geb. Gräfin u. Herrin von Zierotin
	Grosser Platz 98	1862	Gräfin **Schaaffgotsche** Marie
	98 Großer Platz// 4 Großer Platz	1867	v. **Mittrowsky** Franz u. Ernst, Grafen
	98 Grosser Platz// 4 Grosser Platz	1877	**Mittrowsky** Franz und Ernst Grafen
441	Großerplatz	1779	Fürstl. **Liechtenstein** Lundenburg - Haus
441	Grosser Platz	1785	Fürstl. **Liechtenstein** Lundenburger Haus

Číslo domu 1779-1785	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
441	99 Grosser Platz	1806	Hr. Joh. Fürst **Lichtenstein**
	99 Grosser Platz	1818	Fürst **Lichtenstein**
	Großer Platz 99	1827	Se. Durchlaucht Joh. Fürst **Liechtenstein**, k. k. Feldmarschall
	Großer Platz 99	1833	Se. Durchl. Joh. Fürst **Liechtenstein**
	Großer Platz 99	1849	Se. D. Alois Fürst **Liechtenstein**
	Großer Platz 99	1853	S. D. Fürst Alois v. und zu **Liechtenstein**
	Grosser Platz 99	1856	Se. D. Fürst Alois von u. zu **Liechtenstein**
	Grosser Platz 99	1862	Fürst Johann v. und zu **Liechtenstein**
	99 Großer Platz// 5 Großer Platz/ 1 Kirchengasse	1867	Se. Durchlaut Fürst Johann von und zu **Liechtenstein**
	99 Grosser Platz// 5 Grosser Platz/ 1 Kirchengasse	1877	**Liechtenstein** Fürst
439	9 Bäckerg. (100)	1919	*Haupt Julie und minderj. Margarete,* v. **Schoeller** Leopoldine, **Grogner d' Orleans** Adelheid, Bourgignon, Freiinnen Amalie u. Hermine, **v. Henneberg** Marianne u. Ernst, v. **Normann-Freidenfels** Marie
436	Grosser Platz	1785	Freiherr v. **Waldorf**
436	103 Grosser Platz	1806	Hr. Anton Graf v. **Bellegredy**, w. zu Wien
	103 Grosser Platz	1818	Ritter v. **Manner**
	Großer Platz 103	1827	Freyh. v. **Vockelt** Friedr., Gutsbesitzer
	Großer Platz 103	1833	Freiherr v. **Dubsky**, Gutsbesitzer
	Grosser Platz 103	1849	Joseph von **Stumerauch**, k. k. Hauptmann
	Grosser Platz 103	1862	v. **Stubenrauch** Caroline, k. k. Majorsgattin
	103 Großer Platz// 6 Großer Platz/ 2 Kirchengasse	1867	v. **Stubenrauch**, Caroline, Josef
	103 Grosser Platz// 6 Grosser Platz/ 2 Kirchengasse	1877	v. **Stubenrauch** Jos. Erb.
434	Großerplatz	1779	Freiin von **Imsen**
434	Grosser Platz	1785	Johann Franz Graf v. **Fünfkirchen**
434	105 Grosser Platz	1806	Hr. Franz Freiherr **Schröffl**. v. **Mannsberg**
	105 Grosser Platz	1818	Baronese **Schröffl**
	Großer Platz 105	1827	Bar. **Schröffl** Erben
	Großer Platz 105	1833	Wilhelm Graf von **Mittrowsky**, k. k. Kämmerer
	Grosser Platz 105	1849	Wilhelm Graf v. **Mittrowsky**, Gutsbesitzer
	Großer Platz 105	1853	**Mittrowsky** Wilhelm Graf v., Gutsbesitzer
	Grosser Platz 105	1856	**Mittrowsky** Wilh. Graf v., Gutsbesitzer
	Grosser Platz 105	1862	Graf **Mittrowsky** Wladimir, Gutsbesitzer
	105 Großer Platz// 8 Großer Plat / 1 Rennergasse	1867	v. **Mittrowsky** Gr. Wladimir

Číslo domu 1779-1785	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
	105 Grosser Platz// 8 Grosser Platz / 1 Rennergasse	1877	**Mittrowsky** Wlad. Graf v.
	8 Großer Platz/ 1 Rennergasse	1892	**Mittrowsky** Wladimir Graf
	8 Großer Platz/ 1 Rennergasse	1895	**Mittrowsky** Wladimir Graf
	8 Großer Platz/ 1 Rennerg.	1900	**Mittrowsky** Wladimir, Graf
432	Rennergasse	1779	Freiherr von **Dobbelstein**
432	Rennergasse (107)	1785	Freiherr v. **Dobbelstein**
431	Altfröhlichergasse	1779	Freiherr von **Locella**
431	Rennergasse	1785	Joh. Nep. v. **Sterneck**
431	108 Grosser Platz	1806	Fr. Katharina v. **Kranichstätten**, Trib. Assessors Wittwe
390	Rennergasse rechts	1779	Edler v. **Valenzi**, Med. Dr., k. k. Sanitätsrat.
390	Rennergasse	1785	Edler v. **Valenziu**
390	111 Rennergasse	1806	Hr. Michael Edler v. **Valenzy** k. k. Sanitäts Rath
	111 Rennergasse	1818	Edler v. **Valenzi**
	Rennergasse 111	1827	Vincenzia von **Valenzi**, k. k. Gubern. Sek. Witwe
	Rennergasse 111	1833	Joh. v. **Valenzi** Erb., k. k. Gubernial-Sekr.
	Rennergasse 111	1849	Johann von **Valenzi** Erben, Hausbesitzer
	Rennergasse 111	1853	**Valenzi** v. Johann, k. k. Landesgerichtsrath
	Rennergasse 111	1856	**Valenzi** Johann v. Erben
	Rennergasse 111	1862	**Valenzi** Johann, Erben
	111 Rennergasse// 12 Großer Platz/ 4 Geißgasse	1867	**Valenzi** Joh. Nep., v. Klapka Adele, Rosalia, Malvine
	111 Rennergasse// 4 Geissgasse/ 12	1877	v. **Valenzi** Johann
	4 Geißgasse// 12 Rennergasse	1892	**Valenzi** Johann, von, *Klapka Adele, Rosalia u. Malvine*
	4 Geisgasse// 12 Rennergasse	1895	v. **Valenzi** Zdenko, Eugenie, *Demel Marie, Klapka Adele, Rosalie und Malvine*
	4 Geißg./ 12 Rennerg.	1900	v. **Valenzi** Zdenko, Eugenie, *Demel Marie, Klapka Adele, Rosalia u. Malvine*
	4 Geißg./ 12 Rennerg.	1903	v. **Valenzi** Zdenko, Eugenie, *Demel Marie, Klapka Adele, Rosalia u. Malvine*
389	Rennergasse	1779	Graf **Chorinsky**
389	Rennergasse	1785	Exc. Graf v. **Chorinsky**
389	112 Rennergasse	1806	Hr. Franz Graf **Chorinsky**
	112 Rennergasse	1818	Graf **Chorinsky**
	Rennergasse 112	1827	Graf Fried. **Chorinsky**, Gutsbesitzer
	Rennergasse 112	1833	Friedrich Graf von **Chorinsky**, Gutsbesitzer
	Rennergasse 112	1849	*Josef Stella, JUDr., und m. s. Landesadvokat*

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	Rennergasse 112	1853	**Stella** Joseph, Ritter v., **Stella** Josephine v., mähr. schles. Landesadvokat
	Rennergasse 112	1856	Dr. **Stella** Josef Ritter v., m. sch. Landesadvokat
	Rennergasse 112	1862	v. **Stella** Josephine, Advocatenswitwe
	112 Rennergasse// 10 Rennergasse/ 6 Geißgasse	1867	v. **Stella** Josefine
	112 Rennergasse// 10 Rennergasse/ 6 Geissgasse	1877	v. **Stella** Josefine
	6 Geißgasse// 10 Rennergasse	1892	**Stella** Josefine, von
	6 Geisgasse// 10 Rennergasse	1895	**Stella** Josefine v.
388	Rennergasse	1779	von **Nowack** Erben
388	Rennergasse	1785	v. **Nowack**, Erben
388	113 Rennergasse	1806	Fr. Nepomuzena Gräfin v. **Auersberg**
	113 Rennergasse	1818	Gräfin **Lusignan**
	Rennergasse 113	1827	Excellenz Gräfin **Lusignan**, k. k. Feldzeugmeisters
	Rennergasse 113	1833	Eug. Graf v. **Braida**, Gutsbesitzer
	Rennergasse 113	1849	Eug. Graf von **Braida**, Gutsbesitzer
	Rennergasse 113	1853	**Braida** Eugen Frhr. v., Gutsbesitzer
	Rennergasse 113	1856	**Braida** Eugen Graf v., k. k. Kreishauptmann
	Rennergasse 113	1862	Graf **Braida** Eugen, k. k. Kreishauptmann
	113 Rennergasse// 8 Rennergasse/ 8 Geißgasse	1867	v. **Braida** Eugen, Graf
	113 Rennergasse// 8 Rennergasse/ 8 Geissgasse	1877	**Braida** Eugen Graf
	8 Geißgasse// 8 Rennergasse	1892	**Braida** Eugen, Graf
	8 Geisgasse// 8 Rennergasse	1895	**Braida** Eugen, Graf
	8 Geißg./ 8 Rennerg.	1900	**Braida** Eugen Graf
	8 Geißg./ 8 Rennerg.	1903	**Braida** E., Graf, u. Clara, Gräf.
	8 Geißg.	1909	**Braida** Eugen, Graf, und Klara, Gräfin
	8 Rennerg./ 5 Kandlerg.	1915	**Braida** Eugen, Graf, und Klara, Gräfin
	8 Rennerg./ 5 Kandlerg.	1918	**Braida** Eugen, Graf, und Klara, Gräfin
384	Krapfengasse (116 pro čísla 384+385)	1785	Graf **Althann** in Grussbach, Erben
556	Jakobergasse 118	1827	*Anton Lazzerd Erben, k. k. Hauptzollamts Waarenbeschauer*
	Holzgasse 118	1833	*Ant. Lasserd Erben, k. k. Waarenbeschauer*
	Holzgasse 118	1849	*Anton Lazzer, Erben k. k. Waarenbeschauer*
	Jakobergasse 118	1853	*Lazzer's Erben*
	Jakobsgasse 118	1856	*Lazzer's Erben*
	Jakobsgasse 118	1862	*Lazzer Rosine, Private*
	118 Jakobsplatz // 3 Jakobsplatz/ 8 Jakobsgasse	1867	v. **Lazzer** Pauline, Carl, Marie

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	188 Jakobsplatz// 3 Jakobsplatz/ 8 Jakobsgasse	1877	v. **Lazzer** Regina'sche Erben
428	Jakobergasse	1785	Exc. Josef Freiherr v. **Widmann**
428	119 Jakobergasse	1806	Hr. Vincenz Freih. v. **Widtmann**, k. k. Kämmerer
	119 Jacober Gasse	1818	Baron **Wittmann**
	Jakobergasse 119	1827	Freyherr von **Wittmann**sche Erben
	Jakobergasse 119	1833	Ludwig Baron von **Königsbrunn** Erben, k. k. mähr. schl. Gubernialrath
	Jakobergasse 119	1849	Ludwig Baron von **Königsbrunn** Erben, Gutsbesitzer
451	Neue Fröhlichergasse	1785	Freiherr v. **Locella**
451	Jakobergasse	1806	*Hr. Karl Entsmann, wohnt zu Kržižanau*
	Jakobergasse 121	1827	Karl Enzmann v. **Ronow** Erben,
421	127 Jacober Gasse	1818	*Johann Steiner*
	Jakobergasse 127	1827	Jos. **Steiner** v. **Pfungen**, kk. Gub. Rath u. Protom.
	Jakobergasse 127	1833	Jos. **Steiner** von **Pfungen**, k. k. m. s. Gub. Rath und Protomedicus
	Jakobergasse 127	1849	Eduard Edler von **Pfungen**, k. k. Ministerial-Sekr. in Wien
	Jakobergasse 127	1853	**Steiner** v. **Pfungen** Joseph, k. k. Ministerialsekretär
	Jakobergasse 127	1856	**Pfungen** Edmund u. Wilhelm, Edle von
	Jakobergasse 127	1862	v. **Pfungen**, Edmund und Wilhelm, k. k. Beamte
419	Holzgasse	1785	Franziska v. **Höllischer**
	Holzgasse 129	1856	*Ott Rudolf J. U. Dr., m. sch. Landesadvokat u. Bürgermeister*
	Holzgasse 129	1862	J. U. Dr. Edler v. **Ott**, Rudolph, m. sch. Landesadvokat
	129 Holzgasse// 21 Jacobsgasse/ 13 Rennergasse	1867	v. **Ott** Rudoph und Marie
	129 Holzgasse// 21 Jacobsgasse/ 13 Rennergasse	1877	Dr. **Ott** Rudolf v.
	21 Jacobsgasse	1892	**Ott** Marie von, **Uhle** von **Otthans** Emilie, *Dr. Reißig Carl, Dr. Reißig Hugo*
417	Rennergasse 131	1827	Martin v. **Sensel**, Stadt. Quartiermeister
	Rennergasse 131	1833	Antonia v. **Sensel**, Stadt-Quartiermeist. Gattin
412	Krapfengasse	1779	Baron **Locella**
412	Fröhlicher Thorzwinger (139)	1785	Freiherr v. **Locella**
411	beim St. Tomas	1779	von **Bonomo**

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
411	Fröhlicher Thorzwinger	1785	*k. k. Geniehaus*
	140 Fröhlicherthorstrasse// 3&5 Jodokstrasse/ 28 Rudolfgasse	1877	**Regner** Alfred Ritter v. **Bleyleben**, Geschwister
	5 Jodokstraße/ 28 Rudolfsgasse	1892	**Regner** Alfred Ritter v. **Bleyleben** Geschwister
	5 Jodokstraße/ 28 Rudolfsgasse	1895	**Regner** Alfred Ritter v. **Bleyleben** und dessen Kinder
	5 Jodokstr./ 28 Rudolfsg.	1900	**Regner** Alfr. Ritter v. **Bleyleben** u. dessen Kinder
	5 Jodokstr./ 28 Rudolfsg.	1903	**Regner** Alfr. Ritter v. **Bleyleben** u. dessen Kinder
	5 Jodokstr./ 28 Rudolfsg.	1909	**Regner** Alfr. Ritter v. Bleyleben und dessen Kinder
	5 Jodokstr./ 28 Rudolfsg.	1915	Excell. Rudolf Ritt. von u. Dr. Oktavian **Regner** Freih. v. **Bleyleben** und Hans, Peter, Paul, Marie, Karl **Regner** v.
	5 Jodokstr./ 28 Rudolfsg.	1918	Excell. Rudolf Freih. von u. Dr. Oktavian **Regner** Freih. v. **Bleyleben** und Hans, Peter, Paul, Marie, Karl **Regner** v.
	5 Jodokstr./ 28 Rudolfsg.	1919	Excell. Rudolf Freih. von u. Dr. Oktavian **Regner** Freih. v. **Bleyleben** und Hans, Peter, Paul, Marie, Karl **Regner** v.
	28 Čechische Gasse (Česká)/ 5 Jodokstr. (Joštova)	1920	*Rudolf, Dr. Oktavian Regner-Bleyleben, Petr, Paul, Karl, dann mindj. Georg u. Robert Regner-Bleyleben und Gabriele*
459	Fröhlicher Thor Zwinger (148)	1785	von **Munckis**che Erben
452	Neu-Fröhlichergasse 155	1853	Möll v. **Nollendorf** Adelheid
450	156 Neue Fröhlicher Gasse	1806	Hr. Prokopp Graf **Czegta**
	156 Neu-Fröhlichergasse	1818	Grafin v. **Klamm**
	Neufröhlichergasse 156	1827	M. Anna Gr. v. **Klamm**
	Neu-Fröhlichergasse 156	1853	**Chlumetzky** v. Anna, k. k. Hofrathswittwe
	Neu-Fröhlichergasse 156+157+158+159	1856	**Chlumetzky** Anna v., k. k. Hofrathsgattin
	Neu-Fröhlichergasse 156	1862	v. **Chlumetzky**, Anna, k. k. Hofrathsgattin
	156+157+158+159 Neufröhlicherg.// 6 Rudolfsgasse/ 2 Jacobsgasse	1867	Anna v. **Chlumetzky**
	156+157+158+159 Neufröhlicherg.// 6 Rudolfsgasse/ 2 Jakobsgasse	1877	v. **Chlumetzky** Anna
	2 Jakobsgasse/ 6 Rudolfsgasse	1892	**Amberg** Therese v. u. **Fiedler** Emilie, Baronin
	2 Jakobsgasse/ 6 Rudolfsgasse	1895	**Amberg** Therese v. u. **Fiedler** Emilie,
	2 Jakobsg./ 6 Rudolfsg.	1900	**Amberg** Ther. v. u. **Fiedler** Emilie, Baronin
	2 Jakobsg./ 6 Rudolfsg.	1903	**Fiedler** Em., Bar., **Pötting u. Persing**, Gräfin Aug., v. **Amberg** Rud. u. Hans

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
449	Neu-Fröhlichergasse 157	1853	**Chlumetzky** v. Anna, k. k. Hofrathswittwe
448	158 Neufröhlichergasse	1833	Jos. Conrad von **Hötzendorf**, k. k. Hofkanzler
447	Neu-Fröhlichergasse 159	1853	**Chlumetzky** v. Anna, k. k. Hofrathswittwe
446	160 Neue Fröhlicher Gasse	1806	Hr. Johann Graf **Lamberg**, k. k. Kämmerer
	160 Neu-Fröhlichergasse	1818	Ferd. und Joh. v. **Geisler**
	Neufröhlichergasse 160	1827	Excellenz Johann Freyh. von **Geislern**, k. k. Hofkanzler
	Neufröhlichergasse 160	1833	Joh. Bar. v. **Geislern**, k. k. geheimer Rath
	4 Rudolfsgasse	1892	**Herber-Rohow** Leopold, von
	4 Rudolfsgasse (160)	1895	**Herber Rohow** Leopold, von
	4 Rudolfsg.	1900	**Herber** v. **Rohow** Leopold
	4 Rudolfsg.	1903	**Herber** v. **Rohow** Leopold
	4 Rudolfsg.	1909	**Herber-Rohow** Leopold, v.
474	Neue Fröhlichergasse	1785	v. **Beati**
474	162 Neue Fröhlicher Gasse	1806	Hr. Emanuel **Beaty**, v. Dirnowitz
	162 Neu-Fröhlichergasse	1818	Eman. v. **Piaty**
	Neufröhlichergasse 162	1827	Excellenz Antonia Gräfin von **Dubsky**, k. k. m. s. Landrechts Präsidentens-Witwe
	Neufröhlichergasse162	1833	Antonia Gräfinn v. **Dubsky**, k. k. Geheimenraths Witwe
	Neufröhlichergasse 162	1849	Emmanuel Graf **Dubský**, Gutsbesitzer
	Neu-Fröhlichergasse 162	1853	**Dubsky** Emanuel Graf v., Gutsbesitzer
	Neu-Fröhlichergasse 162	1856	**Dubsky** Emanuel Graf v. **Tržebomislilz**, Gutsbesitzer
	Neu-Fröhlicher-Gasse 162	1862	Graf **Dubsky**, Emanuel, Gutsbesitzer
	162 Neufröhlicherg.// 3 Rudolfgasse/ 18 Fröhlichergasse	1867	Emanuel Graf v. **Dubsky**, Freiherr von **Třebomislitz**
	162 Neufröhlicherg.// 3 Rudolfgasse/ 18 Fröhlichergasse	1877	**Dubsky** Emanuel Graf
	18 Fröhlichergasse/ 3 Rudolfsgasse	1892	**Dubsky** Guido Graf
	18 Fröhlichergasse/ 3 Rudolfsgasse	1895	**Dubsky** Guido Graf
	18 Fröhlicherg./ 3 Rudolfsg.	1900	**Dubsky** Guido Graf
	18 Fröhlicherg./ 3 Rudolfsg.	1903	**Dubsky** Guido Graf
	9 Fröhlicherg./ 3 Rudolfsg.	1909	**Dubsky** Guido, Graf
471	Großer Platz (165)	1785	Edler von **Köffiler**
470	Neue Fröhlichergasse	1779	Freiherr v. **Buckuwka**
470	Neue Fröhlichergasse links	1785	Exc. Freiherr von **Buckuwka**
470	166 Neue Fröhlicher Gasse	1806	Hr. Joh. Sigmund Graf **Bukowka** jub.Landrechts Präsident
	166 Neu-Fröhlichergasse	1818	Michael v. **Smetana**
	Neufröhlichergasse 166	1827	Johann Ritter von **Smetana**, jub. k. k. Gubernialrath u. Trankst. Administrator

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	Neufröhlichergasse 166	1833	Joh. Ritter v. **Smetana**, jub. k. k. Gubernialrath
	166 Neufröhlicherg.// 11 Rudolfgasse/ 24 Fröhlichergasse	1867	*Tischinsky Rosalia*, v. **Marensky** Emilie, *Reichel Anna*
	166 Neufröhlicherg.// 11 Rudolfgasse/ 24 Fröhlichergasse	1877	Butschek'sche Erbenu. z. v. **Marensky** Emilie u. *Reichel Anna*
	24 Fröhlichergasse/ 11 Rudolfsgasse	1892	*Reichel Anna* u. Erben nach v. **Marensky** Emilie
	24 Fröhlichergasse/ 11 Rudolfsgasse	1895	*Reichel Anna* u. Erben nach v. **Marensky** Emilie
	24 Fröhlicherg./ 11 Rudolfsg.	1900	*Reichel Anna und* Erben nach v. **Marensky** Emilie
	24 Fröhlicherg./ 11 Rudolfsg.	1903	*Reichel Anna und* Erben nach v. **Marensky** Emilie
	18 Fröhlicherg.	1909	*Erben nach Reichel Anna und* v. **Marensky** Emilie
	18 Fröhlicherg.	1915	*Erben nach Reichel Anna und* v. **Marensky** Emilie
465	171 Neue Fröhlicher Gasse	1806	Hr. Michael v. **Smetana**, k. k. m Tranksteuer Gefälls Administrator
	171 Neu-Fröhlichergasse	1818	Michael v. **Smetana**
	Neufröhlichergasse 171	1827	Rosalia v. **Smetana**, Gutsbesitzerin
	Neufröhlichergasse 171	1833	Rosal. v. **Smetana**, Gutsbesitzerin
	Neufröhlichergasse 171	1849	Heinrich Ritter von **Smetana**, Gutsbesitzer
	Neu-Fröhlichergasse 171	1853	**Smetana** Heinrich Ritter von, Gutsbesitzer
	Neu-Fröhlichergasse 171	1856	**Smetana** Heinrich Ritter v., Gutsbesitzer
	Neu-Fröhlichergasse 171	1862	Graf **Mitrowsky** Wladimir, Güterbesitzer
	171 Neufröhlichergasse// 32 Fröhlichergasse/ 21 Rudolfgasse	1867	v. **Mittrowsky** Franz u. Ernst, Grafen
	171 Neufröhlichergasse// 32 Fröhlichergasse/ 21 Rudolfgasse	1877	**Mittrowsky** Franz u. Ernst Grafen
	32 Fröhlicherg./ 21 Rudolfsg.	1892	**Harnoncourt-Unverzagt** Gräfin Marie
	21 Rudolfsgasse	1895	**Harnoncourt-Unverzagt** Marie, Gräfin
	32 Fröhlicherg./ 21 Rudolfsg.	1900	**Harnoncourt-Unverzagt** Gräfin Marie
	32 Fröhlicherg./ 21 Rudolfsg.	1903	**Harnoncourt-Unverzagt** Gräfin Marie
	26 Fröhlicherg./ 21 Rudolfsg.	1909	**Harnoncourt-Unverzagt Marie, Gräfin (Deym-Střitež** Marie, Gräfin)
	26 Fröhlicherg./ 19 Rudolfsg.	1915	**Harnoncourt-Unverzagt Marie, Gräfin, verehel. Deym**, Gräfin **(Deym-Střitež** Marie, Gräfin)
	26 Fröhlicherg./ 19 Rudolfsg.	1918	**Harnoncourt-Unverzagt Marie, Gräfin, verehel. Deym**, Gräfin **(Deym-Střitež** Marie, Gräfin)

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	26 Fröhlicherg./ 19 Rudolfsg.	1919	**Harnoncourt-Unverzagt Marie, Gräfin, verehel. Deym**, Gräfin **(Deym-Střitež** Marie, Gräfin)
307	Alter Fischmarkt	1785	v. **Schweikhardt**'sches Haus
307	187 Alter Fischmarkt oder Dominikanerplatz	1806	*Hr. Johann Häring, b. Großhändler wohnt in Nro 72*
	187 Dominikanerplatz oder Alter-Fischmarkt	1818	Johann von **Hering**
516	198 Alt-Fröhlichergasse	1818	Wolf und Cäcil v. **Manner**
	Altfröhlichergasse 198	1827	Wolfgang Ritter von **Manner**, k. k. wirkl. Hofrath
512	202 Altfröhlicher Gasse	1806	Hr. Thomas Edler v. **Karchesiy**, Stadtadvokat
511	13 Fröhlicherg. (203)	1903	**Kellner** Moriz, Edler von **Brünnheim**
	13 Fröhlicherg.	1909	**Kellner** Moritz, Edler von **Brünnheim**
	13 Fröhlicherg.	1915	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
	13 Fröhlicherg.	1918	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
	13 Fröhlicherg.	1919	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
510	15 Fröhlicherg. (204)	1903	**Kellner** Moriz, Edler von **Brünnheim**
	15 Fröhlicherg.	1915	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
	15 Fröhlicherg.	1918	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
	15 Fröhlicherg.	1919	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
509	Alte Fröhlichergasse (205)	1785	Dominik v. **Böhmstetten**, k. k. Taxamts Taxator
506	208 Altfröhlicherg.// 23 Fröhlichergasse	1877	v. **Haupt** Leopold
	23 Fröhlichergasse (208)	1892	**Haupt** Leopold v. **Buchenrode**
	23 Fröhlichergasse (208)	1895	**Haupt** Leopold v. **Buchenrode**
	23 Fröhlicherg.	1900	**Haupt** Leop. v. **Buchenrode**
	23 Fröhlicherg.	1903	**Haupt** L. Frh. v. **Buchenrode**
	23 Fröhlicherg.	1909	**Haupt** Stephan, Dr. Frh. v. **Buchenrode**
526	20 Nonneng. (215)	1903	**Riedel** Apolonia v.
522	219 Nonnengasse// 12 Nonnengasse	1877	Eudel Ernst de **Thouron**
	12 Nonneng.	1892	Eudel de **Thouron** Ernst
	12 Nonnengasse	1895	Eudel de **Thouron** Ernst
	12 Nonneng.	1900	Eudel de **Thouron** Ernst
	12 Nonneng.	1903	Eudel de **Thouron** Ernst
	12 Nonneng.	1909	Eudel de **Thouron** Ernst
	12 Nonneng.	1915	Eudel de **Thouron** Ernst
	12 Nonneng.	1918	Eudel du **Gord** mindej. Armand Auguste
	12 Nonneng.	1919	Eudel du **Gord** mindej. Armand Auguste
	12 Nonneng. (Panenská)	1920	Eudel du **Gord** mindej. Armand Auguste

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
518	Nonnengasse 223	1849	Dominika v. **Lachner**, kk. Verpflegs-Adjunkt. Waise
	Nonnengasse 223	1853	Lachtnehr v. **Tobias**, Dominika, k. k. verpflegsadjunktens-Waise
	Nonnengasse 223	1856	**Lackhner** v. Dominika, k. k. Verpflegs-Adjunktens-Waise
	Nonnengasse 223	1862	v. **Lackhner** Dominika, k. k. Beamteswaise
532	Nonnengasse 224	1849	Franz de **Petsch**, k. k. pens. Major
	Nonnengasse 224	1853	De **Petsch** Franziska, k. k. Majorsgattin
	Nonnengasse 224	1856	de **Petsch** Franziska, k. k. Majorswitwe
	Nonnengasse 224	1862	de **Petsch** Franziska, k. k. Majorswitwe
491	238 Altfröhlichergasse	1806	Hr. Michel v. **Smetana**, wohnt in Nro. 171
490	Altfröhlichergasse	1779	Fürst **Liechtenstein**
	239 Neu-Fröhlichergasse	1818	Gebrüder v. **Manner**
	Altfröhlichergase 239	1827	Wolfgang Ritter von **Manner**, k. k. wirkl. Hofrath
	Altfröhlichergase 239	1833	Wolfg. und Raimund Ritter von **Manner**
	Altfröhlichergasse 239	1849	Wolfg. und Raimund Ritter von **Manner** Erben
	Alt-Fröhlichergasse 239	1853	**Manner** Raimund Ritter v. Erben
	Alt-Fröhlichergasse 239	1856	**Manner** Raimund Ritter v. Erben
	Altfröhlichergasse 239	1862	Ritter v. **Manner**, Raimund, Gutsbesitzer
	239 Altfröhlichergase// 7 Salzamtgasse/ 23 Rudolfgasse	1867	v. **Manner**, Reichsritter, Raimund
	239 Altfröhlichergase// 7 Salzamtgasse/ 23 Rudolfgasse	1877	**Manner** Raimund v.
	23 Rudolfsgasse/ 11 Salzamtsgasse	1892	**Manner** v., Raimund, Casimir, Josefine und Marie
	23 Rudolfsgasse/ 11 Salzamtsgasse	1895	**Manner** v., Casimir und Marie und *Dieckmann Josefine*
	23 Rudolfsg./ 11 Salzamtsg.	1900	**Manner** v., Raim. u. Marie u. *Dieckmann Josefine*
557	Altfröhlichergasse 242a	1862	Ritter v. **Manner**, Raimund, Gutsbesitzer
	242a Altfröhlichergasse// 9 Salzamtgasse/ 10 Kaserngasse	1867	v. **Manner**, Reichsritter, Raimund
	242a Altfröhlichergasse// 9 Salzamtgasse/ 10 Kaserngasse	1877	**Manner** Raimund v.
	13 Salzamtgasse	1892	**Manner v.,** Raimund, Casimir, Josefine und Marie
	10 Kaserngasse	1895	v. **Manner** Casimir und Marie, *Dieckmann Josefine*
	10 Kaserng.	1900	v. **Manner** Raim. u. Marie, *Dickmann Josefine*

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
665	3 Bischofsgasse (246)	1892	v. **Ruber**, Edle, Ferdinand u. Franz
	3 Bischofsgasse	1895	v. **Ruber**, Edle, Ferdinand und Franz
	3 Bischofsgasse	1900	v. **Ruber**, Edle, Ferd. u. Fr.
	3 Bischofsgasse	1903	v. **Ruber**, Edle, Ferd. u. Fr.
	1 Bäckerg. (250)	1900	**Bobretzky** Amalie Edle v. **Arvenau**
	5 Elisabethstr. (250)	1903	**Bobretzky** Amalie Edle v. **Arvenau**
	2 Bäckerg./ 5 Elisabethstr.	1909	**Bobretzky** Edle v. Arvenau, Karl Julius, Wilhelm u. **Mörk** v. **Mörkenstein** Irma
	2 Bäckerg./ 5 Elisabethstr.	1915	**Bobretzky** Edle v. **Arvenau,** Julius, Wilhelm u. **Mörk** v. **Mörkenstein** Irma
	2 Bäckerg./ 5 Elisabethstr.	1918	**Bobretzky** Edle v. **Arvenau**, Julius, Wilhelm u. **Mörk** v. **Mörkenstein** Irma
	2 Bäckerg./ 5 Elisabethstr.	1919	Julius, Wilhelm u. **Mörk** v. **Mörkenstein** Irma
	2 Bäckerg. (Pekařská) (250)	1920	**Bobretzky** Edle v. **Arvenau**, Julius, Wilhelm u. **Mörk** v. **Mörkenstein** Irma
20	271 Petersberggasse und Petersberg	1806	Hr. Kanonikus, Bambula von **Bamberg**
25	275 Petersberggasse und Petersberg	1806	Hr. Kanonikus Puß, v. **Rollsberg**
30	280 Petersberggasse und Petersberg	1806	Hr. Kanonikus Ritter von **Libischer**
32	Obere Brünnergasse 282	1818	*Josepha Maly*
	Obere Brünnergasse 282	1827	*Vincenc Maly, Hausbesitzer*
	Obere Brünnergasse 282	1833	*Vinz. Maly, Hausbesitzer*
	Obere Brünnergasse 282	1849	*Vincenz Maly'sche Erben*
	Obere Brünnergasse 282	1853	*Kroker Josepha, k. k. Landgerichtsrathsgattin, Maly Johann, Maly Vinzenz*
	Obere Brünnergasse 282	1856	*Kroker Josefine, k. k. Landesgerichtsrathsgattin, Maly Johann, Maly Vincenz J. U. Dr.*
	Obere Brünnergasse 282	1862	*Maly Vincenz Erben*
	282 Obere Brünnergasse// 1 Stadthofplatz/ 21 Altbrünnergasse/ 1	1867	*Krocher Josefa, Maly Johann und Vinzenz*
	282 Obere Brünnergasse// 1 Stadthofplatz/ 21 Altbrünnergasse/ 1	1877	*Krocher Josefa, Johann* u. **Maly** Vinzenz Freiherr v.
	21 Altbrünnergasse/ 1 Bischofsgasse/ 1 Stadthofplatz	1892	Vinzenz Freih. v. **Maly**, Ida Freiin **Mayerhofer-Grünbühel**, *Wawreczka Marie*
	21 Altbrünnergasse/ 1 Bischofsgasse/ 1 Stadthofplatz	1895	Ida Freiin **Meyerhofer Gründbühel**, *Marie Vavreczka, Lina Krocker u.* **Maly** Vincenz Freih. v.
	21 Altbrünnerg./ 1 Bischofsgasse/ 1 Stadthofplatz	1900	Vinzenz Freih. v. **Maly**, Ida Freiin **Mayerhofer-Grünbühel**, *Wawreczka Marie u. Kroker Lina*

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	21 Altbrünnergasse/ 1 Bischofsgasse/ 1 Stadthofplatz	1903	Vincenz Freih. v. **Maly**, Ida Freiin **Mayerhofer-Grünbühel**, *Wavreczka Marie u. Josefine u. Krocker Lina*
33	Obere Brünner Gasse (283)	1779	Winzenz Ritter von **Maly**
36	286 Obere Brünner Gasse	1806	*Hr. Franz Urban, k. k. Apellazions-Rath*
	286 Obere Brünnergasse	1818	Franz **Urban** v. **Schwabenau**
	Obere Brünnergasse 286	1827	Franz **Urban** von **Schwabenau** Erben, k. k. Appellationsrath
	Obere Brünnergasse 286	1833	Franz **Urban** von **Schwabenau** Erben, k. k. Appellationsrath
	286 Altbrünnergasse// 13 Altbrünnergasse	1867	*Tauber Adele*
	286 Altbrünnergasse// 13 Altbrünnergasse	1877	**Teuber** Adele v.
	288 Altbrünnergasse// 9 Altbrünnergasse	1867	v. **Swistelnicki** Caroline
	288 Altbrünnergasse// 9 Altbrünnergasse	1877	**Swistelnicky** Friedrich und Karl von
39	Obere Brünner Gasse	1779	Joh. Bapt. Graf von **Mittrowski**
39	Obere Brünnergasse	1785	Exc. Joh. Bapt. Graf v. **Mitrowsky**
39	289Obere Brünner Gasse	1806	Hr. Anton Fried. Graf von **Mitrowsky**
	289 Obere Brünnergasse	1818	Graf **Choiseul**
	Obere Brünnergasse 289	1827	Gabr. Graf v. **Choiseul**
41	Krautmarkt	1779	Graf von **Sinsendorf**
41	Krautmarkt (332)	1785	Graf v. **Sinsendorf**
46	11 Krautmarkt (293)	1892	*Cikan Johann und* **Fröhlich** v. **Elmbach** Emilie, *Witting Leop., Dr. Witting Ludwig, Kuntsch Emilian*
	11 Krautmarkt	1895	*Cikann Johann und* **Fröhlich** v. **Elmbach** Emilie, *Witting Leop., Dr. Witting Ludwig, Kuntsch Emilian u.* **v. Arenstorff** Marie
	11 Krautmarkt	1900	*Cikann Joh. u.* **Fröhlich** v. **Elmbach** Emilie, *Witting Leop., Dr. Witting Ludwig, Kuntsch Emilian u.* **v. Arenstorff** Marie
	11 Krautmarkt	1903	**Fröhlich** v. **Elmbach**b Emilie, *Witting Leopold, Dr., Witting Ludwig, Witting Johann, Dr.,* **v. Arenstorff** Marie u. *Schandera Marie*
47	Krautmarkt	1779	Ritter von **Hauspersky**
47	Krautmarkt	1785	Exc. Freiherr v. **Hauspersky**
47	294 Krautmarkt	1806	Hr. Wenzel Graf **Ugarte**, wohnt zu Prag
	294 Krautmarkt	1818	Wenzel Graf **Ugarte**
	10 Krautmarkt (294)	1892	*Dr. Schindler August Erben,* v. **Tinti** Baronin Gabriele und *Bieka Aug.*
48	Krautmarkt	1779	Fürst von **Dietrichstein-Proskau**
48	Krautmarkt	1785	Fürst v. **Dietrichstein-Proskau**
48	295 Krautmarkt	1806	Hr. Fürst **Dietrichstein**

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	285 Krautmarkt	1818	Fürst **Dietrichstein**
	Krautmarkt 295	1827	Fürst **Dietrichstein**
	Krautmarkt 295	1833	Fürst **Dietrichstein**
53	Krautmarkt	1779	Graf **Monte'l'Abatte**
53	Krautmarkt	1785	Graf v. **Monte'l'Abatte**
53	300 Krautmarkt	1806	*Hr.Ignatz Friedrich, W. Beamter*
	300 Krautmarkt	1818	Ignatz v. **Friedrichsthal**
	Krautmarkt 300	1827	Ignatz Friedr. Ritter v. **Friedrichstahl** Erben, Gutsbesitzer
	Krautmarkt 300	1833	Ignatz Friedr. R. v. **Friedrichstahl** Erb., Gutsbesitzer
	Krautmarkt 300	1853	**Chlumetzky** v. Katharina, k. k. Bezirks-Commissärs-Gattin
	Krautmarkt 300	1856	**Chlumetzky** v. Katharina, k. k. Statthaltereisekretärsgattin
	Krautmarkt 300	1862	v. **Chlumetzky** Caroline, k. k. Statthaltereirathsgattin
	300 Krautmarkt// 8 Kapuzinerplatz/ 6 Krautmarkt	1867	v. **Chlumetzky** Caroline
	300 Krautmarkt// 8 Kapuzinerplatz/ 6 Krautmarkt	1877	**Chlumetzky** Karoline von
	8 Kapuzinerplatz	1892	Suchanek v. **Hassenau** Alex. und Victor
	8 Kapuzinerplatz	1895	**Suchanek** Edler v. **Hassenau**, Alexander und Victor
	8 Kapuzinerpl./ 6 Krautmarkt	1900	**Suchanek** Edl. v. **Hassenau** Alexander und Victor
	8 Kapuzinerpl./ 6 Krautmarkt	1903	**Suchanek** Edl. v. **Hassenau** Alexander und Victor
	8 Kapuzinerpl.	1909	**Suchanek** Edl. v. **Hassenau** Alexander und Victor
55	6 Kapuzinerpl. (302)	1900	*Kremer Leopoldine,* v. **Götz** Cornelie, *Budik Georg, Dr., u. Hildegarde und Fidrmuc Marie*
57	Kohlmarkt oder Capuzinerplatz 304	1818	Anna Freyin von **Bojakowsky**
	Kohlmarkt oder Capuciner-Platz 304	1827	Anna Freyin von **Bojakowsky**
	Kohlmarkt oder Capuciner-Platz 304	1833	Anna Freiin von **Bojakowsky**
89	Krautmarkt (314)	1785	Edler v. **Lerchenheim**
93	Krautmarkt (318)	1785	v. **Holzbacher**, m. Landes Burggraf, zur goldenen Pose
200	Krautmarkt (319)	1785	Katharina v. **Grossbauer**, zum gold. Ring
	8 Ferdinandsgasse/ 26 Krautmarkt (319)	1892	*Dr. Schlemlein Victor,* von **Haupt** Anna u. von **Pokorny** Eugenie
	8 Ferdinandsgasse/ 26 Krautmarkt (319)	1895	*Dr. Schlemlein Viktor,* v. **Haupt** Anna u. von **Pokorny** Eugenie

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	8 Ferdinandsgasse/ 26 Krautmarkt (319)	1900	*Dr. Schlemlein Victor,* von **Haupt** Anna und von **Pokorny** Eugenie
	8 Ferdinandsgasse/ 26 Krautmarkt (319)	1903	*Dr. Schlemlein Viktor,* von **Haupt** Anna Baronin u. *Pokorny Eugenie*
204	Krautmarkt 323	1856	**Milutinowicz** v. Elise, Privat
220	Krautmarkt 327	1827	Josepha v. **Platzer**, k. k. wirkl. Hofraths Gemahlin
	Krautmarkt 327	1833	Josepha v. **Platzer**, k. k. wirkl. Hofraths Gemahlinn
221	328 Oberebrünnergasse	1818	Martin v. **Sensel**
222	Krautmarkt 329	1853	v. **Cordon** Henriette
	Krautmarkt 329	1856	**Cordon** Henriette Freiin v.,
42	Krautmarkt 331	1856	**Bubna** Ferdinand Graf v., k. k. pens. Gubernialrath
	Krautmarkt 331	1862	Gräfin **Bubna** Amalie, k. k. Gubernialrathsgattin
	331 Krautmarkt// 14 Krautmarkt/ 1 Altbrünnergasse	1867	**Bubna** Gräfin Amalia
	331 Krautmarkt// 14 Krautmarkt/ 1 Altbrünnergasse	1877	**Bubna** Gräfin Amalie
	1 Altbrünnergasse/ 14 Krautmarkt	1892	**Bubna** Amalia, Gräfin
581	Obere Brünnergasse 334	1862	Graf **Bubna** Ferdinand Erb.
	334 Altbrünnergasse// 3 Altbrünnergasse/ 2 Flederwischgasse	1867	**Bubna-Littitz** Gräfin Camilla
	334 Altbrünnergasse// 3 Altbrünnergasse/ 2 Flederwischgasse	1877	**Peinlich** Kamilla v. **Zinnenburg**, geb. Gräfin Bubna-Lititz
	3 Altbrünnergasse/ 2 Flederwischgasse	1892	Camilla Gräfin **Bubna-Lititz**
	3 Altbrünnergasse	1895	**Peinlich** v. **Immenburg** Camilla
230	Oberebrünnergasse (335 i pro staré č.	1779	Edler von **Rosenzweig**
232	Oberebrünnergasse	1779	Freiherr von **Haugwitz**
232	Obere Brünnergasse	1785	Freiherr v. **Haugwitz**
232	337Obere Brünner Gasse	1806	Hr. Graf von **Haugwitz**, Herr der Herrschaft Namiescht
	337 Obere Brünnergasse	1818	Graf **Haugwitz**
	Obere Brünnergasse 337	1827	Graf Karl von **Haugwitz**, Gutsbesitzer
	Obere Brünnergasse 337	1833	Karl Gr. v. **Haugwitz**, Gutsbesitzer
233	Obere Brünnergasse	1779	Edler von **Karchesi**
233	Obere Brünnergasse (338)	1785	Jakob Edler v. **Karchesi**, Erben
244	Unterebrünergasse	1779	Edler von **Welzenstein**
244	Untere Brünnergasse rechts	1785	Edler v. **Welzenstein**, k. k. m. sch.
244	349 Alter Fischmarkt, oder Dominikanerplatz	1806	v. **Welzensteinische** Erben
	349 Dominikanerplatz	1818	v. **Welzensteinische** Erben

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	Dominicaner-Platz 349	1827	Franz Rit. v. **Welzenstein**, k. k. m. s. Landrath
	Dominikaner-Platz 349	1833	Franz Ritter v. **Welzenstein**, k. k. m. s. Landrath
	7 Dominikanergasse	1892	Schuldes Emma und **Ripka** Hermine v. **Rechthofen**
	7 Dominikanergasse	1895	Schuldes Emma und **Ripka** Hermine v. **Rechthofen**
227 +228	Hintere Rathhausgasse 358/ Schwertgasse 8	1867	*Dobrowska Maria,* von **Neumann** Ritter Ferdinand, *Habermann Bertha*
195	Krämer- oder Schustergäßchen 380	1827	Anna **Zwenner** von **Wahlstadt**, k. k. Oberlieutenants-Witwe
	Krämer- oder Schustergäßchen 380	1833	Anna **Zwenner** von **Wahlstadt**, k. k. Oberlieutenants Witwe
	Krämer oder Schustergasse	1849	Anna **Zwener** v. **Waldstadt**
255	Obere Herrengasse (365)	1785	v. **Wiesenthal**
256	Untere Herrengasse rechts	1785	Ignaz v. **Abel**
256	386 Vordere Rathhausgasse	1806	Fr.Theresia **Woykow**, v. **Woykowsky**
	386 Vordere Rathhausgasse	1818	v. **Voikowsky**sche Erben
	Vordere Rathhausgasse 386	1827	Ritter von **Woikowsky** Erben
	Vordere Rathhausgasse 386	1833	Ritt. v. **Woikowsky** Erben
	Vordere Rathhausgasse 386	1849	Jgnatz Ritter v. **Wojkowsky**, k. k. Apellationsrath
	Vord. Rathhausgasse 386	1853	**Wogkowsky** Jgnatz Ritter v., k. k. Landesgerichts-Senats-Präsident
	Vordere Rathhausgasse 386	1856	**Wogkowsky** Ignatz Ritter v., k. k. Statthaltereiconcipist
	Vordere Rathhausgasse 386	1862	Ritt. v. **Wogkowsky** Ignatz, k. k. Statthalt.-Concipist
	386 Vordere Rathhausgasse// 3 Herrengasse/ 1 Rathhausgasse	1867	Ritter v. **Wogkowsky**, Ignaz
	386 Vordere Rathhausgasse// 3 Herrengasse/ 1 Rathhausgasse	1877	**Woykovsky** Karl Rttr. v.
	3 Herrengasse/ 1 Rathhausgasse	1892	**Wogkowsky** Carl, Freiherr von, **Wogkowsky,** Freiinnen, Therese, Fanny und Hermine und *Kuderna Therese*
	3 Herrengasse/ 1 Rathhausgasse	1895	**Wogkowsky** Carl, Freiherr v., **Wogkowsky,** Freiinnen, Therese, Fanny und Hermine und *Kuderna Therese*
	3 Herreng./ 1 Rathhausg.	1900	**Wogkowsky**, Carl, Frh. v., **Wogkowsky**, Freiinnen, Therese, Fanni u. Hermine, *u. Kuderna Ther.*

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	3 Herreng./ 1 Rathhausg.	1903	**Wogkowsky**, Carl, Frh. v., **Wogkowsky**, Freiinnen, Therese, Fanni u. Hermine, *u. Kuderna Ther.*
297	388 Herrengasse// 20 Herrengasse	1867	v. **Schröckinger** Josefine, *Heun Johanna*
296	18 Herrengasse (389)	1892	**Offermann** Theodor, Ritter v.
	18 Herrengasse	1895	**Offermann** Theodor, Ritter v.
	18 Herreng.	1903	**Ulrich** Mathilde, von
295	16 Herrengasse (390)	1892	**Offermann** Theodor, Ritter v.
	16 Herrengasse	1895	**Offermann** Theodor, Ritter v.
	16 Herreng.	1903	**Ulrich** Mathilde, von
	16 Herreng.	1909	**Ulrich** Mathilde, v.
293	12 Herrengasse (392)	1895	**Herlth** Anton v.
291	Untere Herrengasse	1785	Graf v. **Serenyi**
291	394 Herrngasse	1806	Hr. Joseph Graf **Sereny**
	394 Herrngasse	1818	Graf **Sereni**
	Herrngasse 394	1827	Joseph Graf **Sereny**
	Herrngasse 394	1833	Joh. Nep. Graf von **Sereny**, Gutsbesitzer
	Herrengasse 394	1849	Joh. Nep. Graf von **Sereny**, Gutsbesitzer
	Herrengasse 394	1853	**Serenyi** Joh. Graf v., Gutsbesitzer
	Herrngasse 394	1856	**Serényi** Gabor Graf v., Gutsbesitzer
	Herrngasse 394	1862	Graf **Serényi** Gabriel, Gutsbesitzer
	394 Herrengasse// 8 Herrengasse	1867	v. **Serenyi** Graf Gabriel
	394 Herrengasse// 8 Herrengasse	1877	**Sereny** Otto Graf
	8 Herrengasse	1892	**Serenyi** Otto Graf
	8 Herrengasse	1895	**Sereny** Otto Graf
	8 Herreng.	1900	**Sérenyi** Otto, Graf
	8 Herreng.	1903	**Sereny** Otto Graf
257	Sattlergasse 398	1833	Joseph Ritter von **Sternfeld**, k. k. Kreis-Concepts-Praktikant
191	Sattlergasse (399)	1785	Franziska v. **Frankenau**
97	405 Judengasse	1806	Anna v. **Koffler**, Pupillin
	405 Judengasse	1818	Anna v. **Koffler**
	6 Franzensbergg. (415)	1900	**Reich** Hedwig von
	6 Franzensbergg. (415)	1903	**Reich** Hedwig von
	6 Rohrerg.	1915	**Reich** Hedwig, v.
	6 Rohrerg.	1918	**Reich** Hedwig, v.
64	Ferdinandsbastei 416	1849	*Karl Offermann, Hausbesitzer*
	Ferd. Thorbastei 416	1853	*Offermann Karl, Feintuchfabrikant*
	Ferdinandsthorbastei 416	1856	*Offermann Karl, k. k. priv. Tuchfabrikant*
	Ferdinandsthor-Bastei 416	1862	*Offermann Carl, k. k. pr. Tuchfabrikant*
	416 Ferdinandsthorbastei// 8	1867	*Offermann Carl*
	416 Ferdinandsthorbastei// 8	1877	**Offermann** Karl Theodor Freiherr von

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	8 Franzensberggasse	1892	Freih. v. **Offermann** Carl u. Theodor
	8 Franzensberggasse	1895	**Offermann** Carl, Freiherr von
	8 Franzensbergg.	1900	**Offermann** Alfred, Freih. v. u. Diller Elise, Freiin von
	8 Franzensbergg.	1903	**Offermann** Alfred, Freih. v. u. **Diller** Elise, Freiin von
	8 Rohrerg.	1915	**Offermann** Karol., Baronin, und **Diller** Elise, Freiin v.
	8 Rohrerg.	1918	**Offermann** Karol., Baronin, und **Diller** Elise, Freiin v.
	8 Rohrerg.	1919	**Offermann** Karol., Baronin, und **Diller** Elise, Freiin v.
	8 Auf der Schanze (Na baštách)	1920	**Offermann** Karol., Baronin, und **Diller** Elise, Freiin v.
108	Judengasse	1779	Leopold Graf von **Dietrichstein**
108	Judengasse	1785	Karl alter Graf zu **Salm Reiferscheid**
108	427 Judengasse	1806	Hr. Karl alter Graf **Salm**, zu **Reiferscheid**
127	Ferdinandgasse 428+429	1862	Freih. v. **Bretton** Claudius, Privat
	428+429 Ferdinandgasse// 29 Ferdinandsgasse+ 1 Franziskanerg.	1867	v. **Bretton**, Freiherr Claudius
	428+429 Ferdinandgasse// 29 Ferdinandsgasse+ 1 Franziskanerg.	1877	**Bretton** Klaudius Baron
	1 Franziskanergasse	1892	**Loudon** Baron Olivier
81	30 Ferdinandsgasse	1892	*Gstöttner Clara*
	30 Ferdinandsg./ 15 Kapuzinerpl. (307)	1900	**Gstöttner** Clara, v.
	30 Ferdinandsg./ 15 Kapuzinerpl. (307)	1903	**Gstöttner** Clara v.
	15 Kapuzinerpl.	1909	**Gstöttner** Klara, v.
	30 Ferdinandsg./ 15 Kapuzinerpl. (307)	1915	**Gstöttner** Edler v. Willenrecht Philipp, JUDr.
	30 Ferdinandsg.	1918	**Gstöttner** Edler v. Willenrecht Philipp, JUDr.
61	34 Ferdinandsgasse/ 2 Franzensberggasse (413)	1892	*Padowetz Alb. u. Eugenie,* **Schaupel** Hermine von, *Richter Isabella*
	34 Ferdinandsg./ 2 Franzensbergg.	1903	*Padowetz Alb. u. Eugenie,* **Schaupel** Hermine von, **Leddihn** Isabela von, *Ficker Ella u. Gottlieb A.*
	34 Ferdinandsg.	1909	*Padowetz Alb. u. Eugenie,* **Schaupel** Hermine von, **Leddihn** Isabela, v., *Ficker Ella u. Gottlieb Arth.*
	34 Ferdinandsg.	1915	*Padowetz Alb. u. Eugenie,* **Schaupel** Hermine von, **Leddihn** Isab., v., *Ficker Ella u. Gottlieb Arth.*
	34 Ferdinandsg.	1918	*Padowetz Alb. u. Eugenie,* **Schaupel** Hermine, von, *Ficker Ella u. Gottlieb Arthur*

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	34 Ferdinandsg.	1919	*Padowetz Alb. u. Eugenie, Schaupel Hermine, Ficker Ella u. Gottlieb Arthur*
	2 Aut der Schanze (Na baštách)/ 34 Masarykstr. (Masarykova)	1920	*Padowetz Alb. u. Eugenie,* **Schaupel Hermine,** von, *und Gottlieb A.*
185	Sattlergasse (438)	1785	Ignatz v. **Abel**, zum goldenen Kreuz
188	Sattlergasse 441	1856	*Haupt Leopold, k. k. priv. Grosshändler*
	Sattlergasse 441	1862	*Haupt Leopold*
	441 Sattlergasse// 7 Ferdinandsgasse	1867	*Haupt Leopold*
	441 Sattlergasse// 7 Ferdinandsg.	1877	**Haupt** Leopold Edler v.
	7 Ferdinandsgasse	1892	**Haupt** Leopold v. **Buchenrode**
	7 Ferdinandsg.	1895	**Haupt** Leopold v. **Buchenrode**
	7 Ferdinandsg.	1900	**Haupt** Leop. v. **Buchenrode**
	7 Ferdinandsg.	1903	**Haupt** L. Frh. **v. Buchenrode**
190	443 Sattlergasse	1806	*Hr. Franz Urban, k. k. Appellazionsrath*
	443 Sattlergasse	1818	Fr. **Urban** v. **Schwabenau**
	Sattlergasse 443	1827	Franz Ritter **Urban** v. **Schwabenau** Erben, k. k. m. s. Appellationsrath
	Sattlergasse 443	1833	Franz Ritter **Urban** v. **Schwabenau** Erb., k. k. m. s. Appellations-Rath
	Ferdinandgasse 443	1849	Franz Ritter **Urban** von **Swabenau** Erben, k. k. m. s. Appellationsrath
	Sattlergasse 443	1853	**Schwabenau Urban**, Ritter v. Erben
	Sattlergasse 443	1856	**Schwabenau Urban**, Ritter v. Erben
	Sattlergasse 443	1862	**Schwabenau Urban**, Ritter v., Erben
	443 Sattlergasse// 3 Ferdinandgasse	1867	**Schwabenau Urban**, Ritt. v., *Richter Marie, Korber Geschwister*
259	Postgasse	1779	Graf von **Tryer**
259	Postgasse	1785	Graf v. **Tryer**
259	445 Obere Johannesgasse	1806	Hr. Franz Freiherr **Roden**, v. **Hitženau**, k. a k. k. Hofrath
	445 Post- oder Obere- Johannesgasse	1818	Baron Karl **Roden**
	Post- oder Obere- Johannesgasse 445	1827	Carl Baron v. **Roden**, Gutsbesitzer
	Post- oder Obere- Johannesgasse 445	1833	Carl. Bar. v. **Roden**, Gutsbesitzer
	Post oder obere Johannisgasse 445	1849	Karl Baron **Roden**, Gutsbesitzer
	Postgasse 445	1853	**Roden** Karl Frhr. v., Gutsbesitzer
	Postgasse 445	1856	**Roden** Karl Freiherr v., Gutsbesitzer
	Postgasse 445	1862	Freih. v. **Roden** Carl, Gutsbesitzer
263	12 Johannesg./ 2 Minoriteng. (449)	1909	*Redlich Theodor, Viktor u. Anton, dann* **Redlich** Edler v. **Vežeg** Hans u. Kurt
	12 Johannesg./ 2 Minoriteng.	1915	*Redlich Theodor, Viktor u. Anton, dann* **Redlich** Edler v. **Vežeg** Hans u. Kurt
	12 Johannesg./ 2 Minoriteng.	1918	*Redlich Theodor, Viktor u. Anton, dann* **Redlich** Edler v. **Vežeg** Hans u. Kurt

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	12 Johannesg./ 2 Minoriteng.	1919	*Redlich Theodor, Viktor u. Anton, dann* **Redlich** Edler v. **Vežeg** Hans u. Kurt
287	5 Johannesgasse (451)	1892	*Wittik August, Hirsch Franziska, Juraček Ernestine,* **Steiner** Edle v. **Freuendorf** Johanna
	5 Johannesgasse	1895	*Wittik Aug., Hirsch Franziska, Juraček Ernestine,* **Steiner** Edle v. **Trauendorf** Johanna
286	452 Obere Johannesgasse	1806	Hr. Emanuel, Baron v. **Bardenstein**
285	Postgasse	1779	Graf von **Stackhammer**
285	Postgasse	1785	Graf v. **Stockhammer**
285	453 Obere Johannesgasse	1806	Hr. Mathias v. **Einser**, Staatsgüter-Administrator
284	Postgasse	1785	Baron v. **Freyenfels**
284	454 Obere Johannesgasse	1806	Hr. Baron v. **Freyenfels**, Herr der Herrschaft Lösch
	454 Post- oder Obere- Johannesgasse	1818	Baron **Freienfels**
	11 Johannesg./ 4 Postg.	1900	*Classen Anton, Mayer Anna, Scherak Marie u* v. **Ambros** Ludovika
	11 Johannesg./ 4 Postg.	1903	*Classen Anton, Mayer Anna, Scherak Marie u* v. **Ambros** Ludovika
	11 Johannesg./ 4 Postg.	1909	*Classen Anton, Mayer Anna, Scherak Marie u.* **Ambros** Ludovika, v.
	11 Johannesg./ 4 Postg.	1915	*Classen Anton, Mayer Anna, Scherak Marie u.* **Ambros** Ludovika, v.
	11 Johannesg./ 4 Postg.	1918	**Redlich** Felix, Dr. Edler v.
	11 Johannesg./ 4 Postg.	1919	**Redlich** Felix, Dr. Edler v.
283	Postgasse	1779	Graf von **Mittrowski**
283	Postgasse	1785	Graf v. **Mittrowsky**
283	455 Obere Johannesgasse	1806	Hr. Wilhelm, Graf **Mitrowsky** w. in Wien
	13 Johannesg./ 6 Postg.	1900	*Classen Anton, Mayer Anna, Scherak Marie u* v. **Ambros** Ludovika
	13 Johannesg./ 6 Postg.	1903	*Classen Anton, Mayer Anna, Scherak Marie u* v. **Ambros** Ludovika
	13 Johannesg./ 6 Postg.	1909	*Classen Anton, Mayer Anna, Scherak Marie u.* **Ambros** Ludovika, v.
	13 Johannesg./ 6 Postg.	1915	*Classen Anton, Mayer Anna, Scherak Marie u.* **Ambros** Ludovika, v.
	13 Johannesg./ 6 Postg.	1918	**Redlich** Felix, Dr. Edler v.
	13 Johannesg./ 6 Postg.	1919	**Redlich** Felix, Dr. Edler v.
265	Untere Johannesgasse (467)	1785	Christoph v. **Podorotsky**
171	473 Minoritengasse// 10 Minoritengasse	1867	v. **Lachnit** Johann, *Heinrich Luise u. Wölhelm Franz*

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	473 Minoritengasse// 10 Minoritengasse	1877	Dr. **Lachnit** Joh. Ritter v.
177	Obere Meßergasse	1779	Edler von **Festenberg**
177	Obere Menzergasse	1785	Edler v. **Festenberg**, k. k. Gub. Sekr.
177	479 Obere Metzergasse	1806	Hr. Baron v. **Forgatsch**, wohnt in Nro.74
	479 Obere Menzergasse oder Schwarzadlergasse	1818	Paul Ritter v. **Paburg**
	Schwarzadler- oder Obere Metzergasse 479	1827	Johann Paul Ritter von **Paburg**, Gutsbesitzer
	Schwarzadler- oder Obere Metzergasse 479	1833	Theresia von **Wenin**, k. k. Hofagent. Wittw.
180	Obere Meßergasse	1779	Freiherr von **Astfeld**
180	Obere Menzergasse	1785	Exc. Antonia Grfin v. **Blümegen** geb. Blümegen
	Schwarzadler oder Obere Metzergasse 482	1833	Philipp Baron von **Heutschel**, k. k. mähr. schles. Appellations Rath
	Schwarzadlergasse oder obere Metzergasse 482	1849	Phillip Baron von **Hentschel**, k. k. m. s. Appell. Rath
	Schwarzadlergasse 482	1853	**Hentschel** Phillip Frhr. von, pens. k. k. Appellationsrath
	Schwarzadlergasse 482	1856	**Hentschel** Filipp Freiherr Erben
	Schwarzadlergasse 482	1862	Graf **Muzzuchelly** Johann, k. k. Oberlandesgerichtsrath
138	Obere Menzergasse (488)	1785	v. **Schlegern**
141	Obere Meßergasse	1779	Joseph Graf **Zierotin**
141	Obere Menzergasse rechts	1785	Exc. Graf Josef v. **Zierotin**
141	491 Obere Metzergasse	1806	Hr. Joseph Graf **Zierotin**, k. k. Kämmerer
	491 Obere Menzergasse oder Schwarzadlergasse	1818	Jos. Graf **Zierotin**sche Erben
	Schwarzadler- oder Obere Metzergasse 491	1827	Elise Gräfin von **Zierotin**
	Schwarzadler oder Obere Metzergasse 491	1833	Elise Gräfin von **Zierotin**
	Schwarzadler oder obere Metzergasse 491	1849	Elise Gräfen von **Zierotin**, Hausbesitzerin
	Schwarzadlergasse 491	1853	**Žierotin** Elise Gräfin v.
	Schwarzadlergasse 491	1856	**Zierotin** Zdenko Graf v., k. k. Rittmeister
142 +143	Schwarzadler- oder Obere Metzergasse 492	1827	Karoline von **Polzer**, k. k. Militär-Verpflegs Verwalters Gattin
	Schwarzadler- oder Obere Metzergasse 492	1833	Karoline von **Polzer**, k. k. Milit. Verpflegs-Verwalters Gattin
	Schwarzadlergasse oder obere Metzergasse 492	1849	Karolina von **Polzer** Erben, gew. kk. Mil. Verpfl. Verwal Wittwe
	2 Josefsgasse (492)	1892	**Gussich** Eleonore, Baronin

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
124	498 Franziskanner Gasse	1806	*Fr. Elisabeth Gayer, Lieutenants Ehegattin*
	Franciscanergasse 498	1827	Elise **Gayer** von **Gayersfeld**, pens. k. k. Hauptmanns-Gattin
	Franziskanergasse 498	1833	Elise **Gayer** von **Gayersfeld,** pens k. k. Hauptmanns Gattin
	Franziskannergasse 500	1862	Freih. v. **Bretton** Claudius, Privat
	500 Franziskanergasse// 3 Franziskanergasse	1867	v. **Bretton** Baron Claudius
	3 Franziskanergasse	1892	**Loudon** Baron Olivier
104	Böhmergasse	1785	Karl alter Graf zu **Salm u. z. Reiferscheid**. Reitschulgebäude
104	506 Böhmergasse	1806	Reitsschulgebäude, des Fürst **Salm**
	506 Böhmergasse	1818	v. **Hering**sches Magaz.
105	Böhmergasse 507	1849	*Johann Herring, Grosshändler*
	Böhmergasse 507	1853	**Herring** Johann Ritter v., Großhändler
	Böhmergasse 507	1856	**Herring** Johann Ritter v., k. k. priv.
	Böhmergasse 507	1862	Ritter v. **Herring** Johann, k. k. pr. Grosshändler
106	508 Böhmergasse	1818	Cäcilia v. **Manner**
	Böhmergasse 508	1827	Cäcilia von **Manner** Erben, k. k. wirkl. Hofraths Gemahlin
	Böhmergasse 508	1833	Raimund Ritter von **Manner**, k. k. Kreiskommissar
	Böhmergasse 508	1849	Raimund Ritter von **Manner**
	Böhmergasse 508	1853	**Manner** Raimund Ritter von Erben
	Böhmergasse 508	1856	**Manner** Raimund Ritter von Erben
	Böhmergasse 508	1862	Ritter v. **Manner** Raimund, Gutsbesitzer
	508 Böhmergasse// 17 Josefsgasse	1867	v. **Manner**, Reichsritt. Raim.
	508 Böhmergasse// 17 Josefsgasse	1877	v. **Manner** Raimund
	17 Josefsgasse	1892	v. **Manner** Raimund, Casimir, Josefine und Marie
	17 Josefsgasse	1895	v. **Manner** Raimund, Josefine und Marie
147, 148	26 Adlerg. (519,520)	1918	**Rapp** v. **Frannfeld** Hans, Eugen, Dora u. Aurelie
149	521 Untere Metzergasse	1806	Anna v. **Koffler**, Pupillin
	521 Untere Menzergasse	1818	Anna v. **Koffler**
	Untere Metzergasse 521	1827	Anna v. **Smetana**
	Metzerthor 525	1833	Anna von **Smetana** Erben
163	525 Im Metzerthor Thurm	1806	*Anton Linz, k. k. O. Postamts Kontrollor*
	525 Menzerthor	1818	Anton v. **Linz**
	Metzerthor 525	1827	Anton Linz von **Seckenberg**, k. k. Oberpostamts-Verwalter
77	534 Judenthor Zwinger	1806	Fürst **Salm**

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	534 Judenthor Zwinger	1818	Johann v. **Hering**
	Judenthor-Zwinger 534	1827	Johann Ritter von **Herring**, k. k. priv. Großhändler
	Judenthor-Zwinger 534	1833	Joh. Ritt. v. **Herring**, k. k. priv. Großhändler
	Ferdinandsthorbastei 534	1849	*Johann Herring*
	Ferdinandsthorbastei 534a,b+535	1853	*Herring Johann, Großhändler*
	Ferdinandsthorzwinger 534a,b+535	1856	**Herring** Joh. E. Ritt. v., k. k. priv. Grosshändler
	Ferdinandsthor-Zwinger 534a,b+535	1862	Ritter v. **Herring** Johann, k. k. pr. Grosshändler
542	Judentor-Zwinger 535	1827	Johann Ritter von **Herring**, k. k. priv. Großhändler
	Judentor-Zwinger 535	1833	Johann Ritter von **Herring**, k. k. priv. Großhändler
	Ferdinandsthorbastei 535	1849	*Johann Herring*
544	3 Sack (537)	1892	**Suchanek** v. **Hassenau** Alex.
	3 Sackg.	1895	**Suchanek** v. **Hassenau** Alex.
	3 Sackg.	1900	**Suchanek** v. **Hassenau** Alex.
	3 Sackg.	1903	**Suchanek** von **Hassenau** Alexander
	3 Sackg.	1909	**Suchanek** von **Hassenau** Alexander
545	39 Ferdinandsgasse/ 1 Sack (538)	1892	**Suchanek** Alex. v. **Hassenau**
	39 Ferdinandsg./ 1 Sackg.	1900	**Suchanek** Alexander von **Hassenau**
	39 Ferdinandsg./ 1 Sackg.	1903	**Suchanek** Alex. v. **Hassenau**
	1 Sackg.	1909	**Suchanek** v. **Hassenau** Alex.
151	543 Neuthorgasse// 6 Pilgramgasse/ 29 Adlergasse	1877	**Wenin** Wilhelm v.
	3 Neuthorgasse	1892	**Wenen-Paburg** Wilhelm von
	3 Neuthorgasse	1895	**Wenen-Paburg** Wilhelm von
	3 Neuthorg.	1900	**Wenin-Paburg** Wilhelm v.
	3 Neuthorg.	1903	**Wenin-Paburg** Wilhelm v.
	3 Neuthorg.	1909	**Wenin-Paburg** Wilhelm, v.
152	1 Neuthorgasse (544)	1895	Dr. **Heiterer-Schaller** Josef, R. v., **Heiterer** Fanny, *Dr. Kraus Carl*
	40 Krapfeng./ 1 Neuthorg.	1900	**Heiterer-Schaller,** Dr., Jos. Ritter v. *und Kraus Carl, Dr.*
	40 Krapfeng./ 1 Neuthorg.	1903	**Heiterer-Schaller,** Dr., Jos. Ritter v. *und Kraus Carl, Dr.*
533	2 Pilgramgasse/ 42 Krapfengasse/ 2 Verlorene Gassse (545)	1892	Grafen u. Gräfinnen **Ledochowski** Sigmund, Gabriele, Heinrich, Wladimir, Josef, Anna, Sofie, Isabela, Julie und Franz
	2 Pilgramgasse	1895	Grafen u. Gräfinnen **Ledochowski** Sigmund, Gabriele, Heinrich, Wladimir, Josef, Anna, Sofie, Isabela, Julie und Franz

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	2 Pilgramg./ 42 Krapfeng.	1900	Grafen u. Gräfinnen **Ledochowski** Sigmund, Gabriele, Hein., Wlad., Josef, Anna, Sofie, Isabela, Julie und Franz
153	Zwinger b. d. Menzerthore (546)	1785	Grfl. **Sereny**'sches Haus
	39 Krapfengsse/ 22 Basteigasse	1892	*Suda Adolf,* von **Heřmansky** Mathilde, *Kříž Rosa und Peyscha Marie, Anna, Emma*
154	Zwinger b. d. Menzerthore	1785	Grfl. **Althan**'scher Garten
156	565 Fröhlicherthorbastei// 4 Schwedengasse	1877	*Kadich Heinrich* u. Amalie Edle von **Pferd**
	4 Schwedengasse	1892	*Kadich Heinrich* und Amalie Edle v. **Pferd**
	4 Schwedengasse	1895	*Kadich Heinrich* und Amalie Edle v. **Pferd**
	4 Schwedeng.	1900	*Kadich Heinrich* und Amalie Edle v. **Pferd**
155	Zwinger b. d. Menzerthore	1785	Grfl. **Kaunitz'**scher Schupfen
155	566 Neuthor Zwinger von der Maria Himmelfahrtsgasse, bis zum Dikasterial Haus	1806	Fürst **Kaunitz**sche Schupfe sammt Wohnungen
	Hinter dem Dikasterialhause 566	1853	**Kaunitz**hof, Aerarialgebäude
	Hinter dem Dikasterialhause 566	1856	**Kaunitz**hof. Eigenthum d. k. k. Aeraes
	Hinter dem Dikasterialhause 566	1862	**Kaunitz**hof. Eigenth. des k. k. Aeraes
	566 Fröhlicherthorbastei// mit Nr. 2 der Schwedeng. vereint	1867	ehem. **Kaunitz**hof.
	566 Fröhlicherthorbastei// mit Nr. 2 der Schwedeng. vereint	1877	K. k. Aerar (**Kaunitz**hof)
157	Zwinger b. d. Menzerthore	1785	Grfl. v. **Monte'l'Abate**'scher Schupfen
157	562 Neu Thor Zwinger	1806	Gräflich **Mengerski**sche Schupfe, mit einer kl. Wohnung
	7 Neuthorgasse (568)	1892	**Stummer** v. **Tavarnok** Alex und August
	7 Neuthorgasse	1895	**Stummer** v. **Tavarnoh** Alex u. August
	Judenthor-Zwinger 573	1827	Johann Ritter von **Herring**, k. k. priv. Großhändler
	Judenthor-Zwinger 573	1833	Johann Ritter von **Herring**, k. k. priv. Großhändler
	Ferdinandsthorbastei 573	1849	*Johann Herring, k. k. priv. Grösshändler*
	vereeint mit 535 im Ferdinandsthorzwinger	1853	*Herring Johann, Großhändler*
	Außer dem Brünnerth. 574	1827	Joseph von **Ramsey**, k. k. Rath und dirig. Staabs-Feldarzt
	Außer dem Brünnertor 574	1833	Joseph v. **Ramsey**, k. k. Rath und pens. Staabs Feldarzt
	593 Stadt// 10 Schwedengasse	1877	**Haberler** Ant. R. v., Erben
	10 Schwedengasse	1892	**Haberler** Dr. Franz Ritter v.
	10 Schwedengasse	1895	**Haberler**, Dr. Franz Ritter v.
	24 Bahnring/ 45 Ferdinandsgasse (596)	1892	**Rabl (Raabl)** v. **Hanenfeld** Arthur, Emil, Adriane, Olga

Číslo domu	Adresa 1806 - 1867//1877	Rok vyd.	Jméno majitele domu
1779-1785			
	598 Stadt// 3 Jodokstrasse	1877	**Rabl** von **Hauenfreienstein** Gabriele
	605 Stadt// 18 Bahnringstr./ 16 Bahnringstr.	1877	**Felbinger** Franz Ritter v. *und Crespin Arthur*
	18, 20 Bahnring	1892	Franz Ritter v. **Felbinger** und *Crespin Arthur*
	614 Stadt// 6 Pilgramgasse/ 29 Adlergasse	1877	v. **Wenin** Wilhelm
	29 Adlergasse/ 6 Pilgramgasse	1892	v. **Wenin-Paburg** Wilhelm
	617 Stadt// 9 Ratwitplatz/ 15 Lažanskyplatz	1877	**Kaunitz** Albrecht Graf
	5 Giskragasse/ 1 Herlthgasse	1892	**Kaunitz** Albrecht, Graf
	5 Giskragasse/ 1 Herlthgasse	1895	**Kaunitz** Albrecht, Graf
	5 Giskragstr./ 1 Herlthg./ 9 Ratwitplatz/ 34 Rudolfsg.	1900	**Kaunitz** Albrecht Graf +
	5 Giskragstr./ 1 Herlthg./ 9 Ratwitplatz/ 34 Rudolfsg.	1903	**Kaunitz** Albrecht Graf +
	5 Giskrastr./ 1 Herlthg./ 34 Rudolfsg.	1909	**Kaunitz** Wenzel, Graf, Dr.
	5 Giskrastr./ 1 Herlthg./ 34 Rudolfsg./ 9 Ratwitpl.	1915	"Spolek Kaunicovy studentské koleje českých vysokých škol v Brně"
	5 Giskrastr./ 1 Herlthg./ 34 Rudolfsg./ 9 Ratwitpl.	1918	Spolek Kaunicové studentské koleje českých vysokých škol v Brně
	5 Giskrastr./ 1 Herlthg./ 34 Rudolfsg./ 9 Ratwitpl.	1919	Spolek Kaunicovy studentské koleje českých vysokých škol v Brně
	9 Lažanskypl. (Nám. Lažanského)/ 1 Brandlg. (Brandlova)/ 9 Žierotinpl. (Žerotínovo nám)	1920	Spolek Kaunicové studentské koleje českých vysokých škol v Brně
	619 Stadt// 34 Adlergasse	1877	**Belrupt** Heinrich Graf
	2 Lažanskypl. (629)	1903	**Kellner** Moriz Edler von **Brünnenheim**
	2 Lažanskypl.	1909	**Kellner** M., Edl. v. Brünnheim
	2 Lažanskypl.	1915	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
	4 Kaiser-Franz-Josef-Platz	1918	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
	4 Kaiser-Franz-Josef-Platz	1919	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
	4 Lažanskypl./ Nám. Lažanského	1920	**Fontaine** von **Felsenbrunn** Mauritia
	16 Elisabethstr./ 3 Kaserng. (13)	1892	*Pražák Alois, Dr.*
	3 Kaserngasse /16 Elisabethstraße	1895	Dr. **Pražák** Alois, Freiherr v.
	16 Elisabethstr./ 3 Kaserng.	1900	**Pražák** Alois, Dr., Baron
	16 Elisabethstr./ 3 Kaserng.	1903	**Klobus** Marie Edle v. und **Pražák** Wladimir und Otokar Dr., Barone
	16 Elisabethstr./ 3 Kaserng.	1909	**Pražák** Wladimir und Ottokar, Dr., Barone
	16 Elisabethstr./ 3 Kaserng.	1915	**Pražák** Wladimir und Ottokar, Dr., Barone
	16 Elisabethstr./ 3 Kaserng.	1918	**Pražák** Wlad. u. Ottokar, Dr. + Barone
	16 Elisabethstr./ 3 Kaserng.	1919	**Pražák** Wlad. u. Ottokar, Dr. Barone
	16 Husstr. (Husova)	1920	**Pražák** Wlad. u. Ottokar, Dr. Barone

Jana Kubíčková

VZNIK HUSOVICKÉ FARNOSTI A OSOBNOST FRANTIŠKA VENHUDY

Sledování vzniku husovické farnosti je příspěvkem k poznání reakce církve na industriální svět přelomu 19. a 20. století, nahlížené skrze portrét jednoho z jejích představitelů.[1]

S nástupem industriální společnosti vznikla nová společenská skupina - dělnictvo. Jeho nepříznivé životní a pracovní podmínky způsobily, že se proletariát začal organizovat a protestovat. Vyvstala otázka, jak řešit jeho postavení. O masu dělnictva jako o pozoruhodnou rezervu pro politické akce se začal vést boj. Katolická hierarchie nereagovala na tzv. „dělnickou otázku" včas. Nepochopila význam a dosah průmyslové revoluce, neuvědomovala si příčiny neutěšené situace dělnictva, a proto měla její péče o tuto vrstvu společnosti dlouhou dobu pouze sociálně-charitativní charakter, ale nepřicházela s ideou řešení. Až v roce 1891 vydal papež Lev XIII. encykliku „Rerum novarum", v níž projevil zájem o sociální problémy. Tento dokument se stal impulsem ke vzniku křesťansko-sociálního hnutí, jeho počátky však spadají ještě do doby před vydáním encykliky (na Moravě Placidius Mathon – list Dělník, politicky organizoval křesťansko-sociální hnutí Tomáš J. Jiroušek).[2]

Na přelomu 19. a 20. století podnikla katolická církev v Brně řadu kroků k tomu, aby zabránila odcizování se brněnského dělnictva katolickému náboženství. Uvědomila si, že obrovské farnosti rostoucích předměstí, v nichž se dělníci soustřeďovali, nemohou vykonávat dostačující duchovní správu. Proto se snažila tyto velké farní obvody zmenšovat, často prostřednictvím místních kostelních jednot, zakládaných za účelem stavby kostelů a zřizování nových

[1] Článek vychází z diplomové práce autorky *Kostelní jednota v Husovicích. Vznik nové farnosti a stavba kostela (1894-1910)*, Brno 2000, v níž je mimo jiné podrobněji zpracována Kostelní jednota v Husovicích a její členové, patrocinium kostela a průběh stavby. Je zde také přehled pramenů a literatury.

[2] J. KADLEC, *Přehled církevních českých dějin, II.* Řím 1987, s. 234-237.

farností.[3] Jednou z neúnosně velkých farností byla zábrdovická farnost, v jejímž rámci se začala vymezovat nová farnost husovická.

Husovice byly samostatnou obcí nedaleko Brna. Ve druhé polovině 19. století nastal jejich prudký růst v souvislosti s rozkvětem průmyslu v Brně. Dělníci, kteří přicházeli za prací do Brna a nenacházeli zde vhodné ubytování, se usazovali v okolních obcích, často právě v Husovicích. Zatímco např. v roce 1834 měly Husovice 479 obyvatel, v roce 1890 jich měly již 6 958 a o dvacet let později 11 012.[4]

Velikost zábrdovické farnosti, k níž byly Husovice přifařeny, rostoucí počet dělníků a s tím související silné postavení sociálních demokratů v obci a nárůst počtu „bezvěrců" byly zřejmě bezprostředními důvody k úsilí o založení samostatné duchovní správy a nového kostela v Husovicích. K tomuto účelu byla 23. 4. 1896 [5] založena Kostelní jednota v Husovicích (dále KJ).

Hned po svém založení se KJ pustila do získávání financí. Souběžně s tím probíhal proces hledání vhodného stavebního místa, zadávání a schvalování plánů. Jejich vypracováním Kostelní jednota pověřila architekta Karla Hugo Kepku, tehdy profesora na české c. k. průmyslové škole v Brně, který navrhl trojlodní chrám s mohutnou kopulí a dvěma štíhlými věžemi v průčelí. Tento projekt však byl podle vlastních slov KJ nad její síly, a proto byl zvolen a po řadě dílčích změn realizován jednodušší návrh trojlodního chrámu s hranolovou věží nad hlavním průčelím a čtyřmi menšími věžemi na nárožích. Základní kámen byl slavnostně položen v neděli 4. listopadu 1906. Účast byla navzdory obrovskému lijáku hojná.[6] Během stavby se vyskytla řada problémů, jako např. špatné podloží či stávka dělníků, navíc došlo k řadě změn (např. místo jednoho zvonu jich nakonec bylo objednáno pět). Obojí mělo za následek zdražení stavby, a tak Jednota na konci roku 1909 uvedla, že na dokončení stavby a nejnutnější zařízení

[3] Tento trend obdivuhodně ostře prohlédl např. článek *Klerikalismus v předměstích Brna*. In: Lidové noviny 10. 6. 1910, s. 2. Sama církev o těchto svých snahách hovoří ústy brněnského biskupa Huyna např. v *Provolání Spolku pro stavbu katolických chrámů v diecézi brněnské* z 10. 2. 1907. Viz Moravský zemský archiv (dále MZA), f. E 80, sign. K 243, inv.č. 2681, ev.j. 475.

[4] J. Dřímal – V. Peša (red.), *Dějiny města Brna, II*, Brno 1973, s. 277-280. K. Mrázek, *Město Husovice*, Husovice 1912, s. 1 a 64. František Venhuda situaci v Husovicích nastiňoval např. takto: *„...Neboť v Husovicích není kostela. Ký div, že se lid, jehož valem přibývá, čím dál více odcizuje službám Božím a životu nábožensky a mravně spořádanému a že mezi ním povážlivě se vzmáhají proudy všemu náboženství nepřátelské, ký div, že vyrůstá generace mladá bez kázně a bázně Boží i lidské. Husovice jsou dnes hlavním sídlem socialismu a jeho ohniskem, odkud se dál a dále šíří. Nemá-li proud otravné nevěry nabývati rozměrů čím dále povážlivějších, musí mu býti postavena hráz, o tom myslíme, že bude chrám a zřízená při něm duchovní správa. – Práce budoucích duchovních husovických bude přímo missionářská."* Viz Archiv města Brna (dále AMB), f. S 13, inv.č. 60, koncept dopisu, bez data.

[5] K tomuto datu byly sepsány stanovy spolku.

[6] AMB, f. S 13, inv.č. 60, koncept pamětní listiny.

kostela schází obnos nejméně 100 000 K.[7] Když pak byl husovický kostel v neděli 5. června 1910 slavnostně, opět za hojné účasti lidu, vysvěcen, měl pouze kazatelnu, základy k oltářům a jediný hotový oltář v křestní kapli sv. Anny. Obrovský dluh za stavbu byl nakonec splacen především díky dvěma státním subvencím a poslední dlužná částka byla zaplacena až jedenáct let po vysvěcení kostela.[8] Teprve pak (v letech 1929-1949) přišlo na řadu vybavení interiéru chrámu. Souběžně s vysvěcením kostela byla zřízena husovická duchovní správa. Od 5. června 1910 fungovala prozatímně, od 1. ledna 1911 již natrvalo. Byla svěřena poměrně novému misionářskému řádu salvatoriánů.

S úmyslem založit v Husovicích Kostelní jednotu přišel do Husovic český kazatel u sv. Michala v Brně, František Venhuda. V říjnu 1894 nastoupil na místo katechety na husovických obecných školách a teprve po roce a půl vzešlo ze vzájemné spolupráce se zábrdovickým farářem Ferdinandem Indrou založení Kostelní jednoty. Indra se stal jejím prvním předsedou a František Venhuda dlouholetým jednatelem. Indra bohužel záhy zemřel, stejně jako jeho nástupce František Bradáček. Vystřídal je František Charvát, ředitel měšťanských husovických škol a c. k. okresní školní inspektor, který v čele KJ zůstal až do své smrti (1918). Předseda spolu s jednatelem určovali orientaci i činnost Jednoty, zastupovali KJ navenek a byli také skutečně v očích veřejnosti s Jednotou a s postavením kostela v Husovicích spjati.[9] Charvátovým zástupcem byl dlouhá léta Jan Kleveta a pokladníkem nejprve řadu let Jan Jaroš a po jeho smrti v roce 1909 Jan Kachlík. V této sestavě představenstvo Kostelní jednoty odvedlo největší kus práce: realizaci stavby kostela a založení duchovní správy v Husovicích.

Činnost KJ mohla být ovlivňována také prostřednictvím čestných členů. Čestnými členy Kostelní jednoty byli jmenováni: brněnský biskup František Saleský Bauer (všestranná podpora KJ), Karel Dörfler (nejvyšší dar jednotlivce), Antonín Cyril Stojan (zásluha o udělení dvou vysokých státních subvencí), František Sedláček (zásluha o udělení státní subvence) a u příležitosti dvacátého

[7] Zde je však nutno podotknout, že KJ před zahájením stavby záměrně minimalizovala nutné náklady, aby sebraná hotovost kryla rozpočtený náklad a mohlo se co nejdřív začít stavět s tím, že některé položky přibudou, stejně jako dárcové, kteří spíše přispějí na rozestavěný kostel.

[8] Celkový náklad na stavbu kostela včetně pozemku a plánů nakonec představoval částku 293 310 K. Největší částka na stavbu byla získána od státu prostřednictvím tří státních subvencí v celkové výši 148 000 K. Další významnou položkou byl výtěžek z loterie, pořádané ve prospěch stavby tří nových kostelů v Brně a okolí a věnovaný nakonec celý husovické stavbě (mezi 33 000 - 36 000 K). Z darů byl největší od vídeňského preláta Dörflera ve výši 34 000 K. Mezi spoluzakladatele husovického kostela se věnováním 7 000 K zařadila také Cyrilo-Metodějská záložna. Zbytek nákladu byl uhrazen menšími dary a členskými příspěvky KJ. Viz AMB, f. S 13, inv.č. 60.

[9] Např. v článku napsaném u příležitosti svěcení kostela je právě jim připsána největší zásluha na vybudování kostela. Viz Nové Illustrované Listy 11. 6. 1910, s. 393. Jiné noviny přiřkly zásluhy na postavení kostela jen Venhudovi. Viz Hlas 7. 6. 1910, s. 2.

výročí trvání Kostelní jednoty také její předseda František Charvát a jednatel František Venhuda.

Z galerie právě jmenovaných činovníků KJ vystupuje nejzřetelněji postava husovického katechety Františka Venhudy. On stál u zrodu KJ, on spolu s Charvátem sháněl mravní i hmotnou podporu a prostředky na stavbu kostela, on spolu s dalšími členy stavebního výboru (představenstvo KJ, autor plánů architekt Kepka, c. k. ing. Fischer a brněnský děkan Riedl) spolurozhodoval o postupu stavby i jejích veškerých detailech. Vedle toho, když již bylo jasné, že se kostel postaví s velkými dluhy, požádal o dovolenou na sbírání příspěvků na kostel a vydal se na cesty po Moravě. Sbírkám na kostel se intenzivně věnoval od 15. 3. 1910 nejméně do prázdnin roku 1911, tedy alespoň rok a čtvrt svého života.[10] Mezi svými cestami ještě stihl rozeslat řadu výmluvných prosebných dopisů, jejichž koncepty se dochovaly v materiálech KJ.[11]

Proto se nyní na tuto klíčovou osobnost podíváme podrobněji. František Venhuda se narodil 23. dubna 1862 ve Chvalkovicích. Po maturitě roku 1881 začal studovat bohosloví v Brně, kde panoval *„cílý duch Sušilovský"*.[12] Pod vlivem ovzduší brněnského semináře se každý rok aktivně účastnil akademie a schůze bohoslovců na Velehradě. Ve svých vzpomínkách Venhuda líčí, jak jej a jeho spolužáky vybízeli velehradští pracovníci (Stojan, Vychodil, Vykydal), aby se učili slovanským jazykům, aby mohli být v cyrilometodějském jubilejním roce 1885 průvodci a tlumočníky slovanským poutníkům, a konstatuje, že skutečně *„mnoho (snad polovina) bohoslovců"* se slovanským jazykům pilně učila.[13] Venhuda si vybral jazyk srbo-chorvatský, a ačkoli ho v jubilejním roce 1885 jako průvodce poutníků nevyužil (v okolí Velehradu se údajně objevila nákaza neštovic, a proto byly hromadné poutě na Velehrad omezeny a cizincům úplně zakázány), ovlivnila znalost srbochorvatštiny později významně jeho život.

V roce 1885 byl vysvěcen na kněze a jeho prvním působištěm se stal Podivín, kam nastoupil jako kaplan k faráři Edvardu Stuchlému, patřícímu také k Sušilově družině.[14] Jednou jej v Hlasu zaujal inzerát, v němž hledal Ústav sv. Josefa v Sarajevě pro své školy katechetu s podmínkou, aby byl rodem Čech a uměl také německy. K tomu si Venhuda připočítal svou znalost srbochorvatštiny a napsal spíše pro zajímavost o více informací. Události dostaly rychlý spád a ještě v témž roce (1886) se ocitl v Bosně. Po domluvě s brněnským biskupem Bauerem mu byla na pobyt v Bosně udělena dovolená s tím, že se kdykoli může

[10] Viz žádosti z 15. 3. 1910, 26. 8. 1910, 20. 9. 1911 a 20. 2. 1911. MZA, f. E 82, sign. V 103, inv.č. 10985, kart. č. 2453.
[11] AMB, f. S 13, inv.č. 60.
[12] Takto hodnotí ovzduší panující v době jeho studií v brněnském semináři sám Venhuda. Viz F. VENHUDA, *Župnik sarajevsko – poljski*, Brno 1933, s. 3.
[13] Tamtéž.
[14] Tamtéž, s. 4.

vrátit domů.[15] Vedle pamětí nám Venhudovo rozhodnutí vysvětluje i jeho písemná žádost z roku 1886 o roční dovolenou, aby mohl převzít místo katechety v Sarajevě. Jako odůvodnění zde uvádí, že to považuje za část misie a že *„maje na paměti slova Spasitele svého: ‚Jděte do celého světa a učte všecky národy…' odhodlal se toto místo převzíti"*.[16]

V Sarajevě byli s Venhudovým působením na místě katechety v Ústavu sv. Josefa[17] spokojeni a ředitel institutu Antonín Jeglić požádal po roce brněnského biskupa, zda by mohl Venhuda ještě nějakou dobu zůstat, čemuž bylo vyhověno. V každoročních žádostech (1887, 1888 a 1889) brněnskému biskupovi o prodloužení Venhudova působení byl hodnocen jako člověk obětavý, svědomitý a nadšený, který vede upřímný kněžský život.[18]

Po čtyřech letech působení v Institutu sester božské lásky byl sarajevským arcibiskupem pověřen, aby vystavěl v Sarajevském Poli kostel a zřídil tam novou farnost.[19]

Jeho první starostí bylo sehnat peníze na zřízení fary a postavení nového kostela. Své „výrobní tajemství" odhalil na stránkách bosenských pamětí: *„…a proto jsem si zařídil ‚žebráckou kancelář' a stal se jejím ‚chefem' a první mojí starostí bylo: sehnati ‚pomocníky', kteří by mně shledávali adresy osvědčených dobrodinců a označili jejich národnost a patřičný titul. K srdci nejlépe promluví jazyk mateřský, a proto byla každému dopsána prosba jeho jazykem mateřským, od pana arcibiskupa týmž jazykem doporučená. To působilo … a kdo poslal příspěvek, každému opět písemně v téže řeči bylo poděkováno a o všem vedeny přesné záznamy."*[20] Mecenáše Venhuda hledal např. i v poděkováních za dary v novinách. Sotva se o někom dozvěděl, že byl ochotným dárcem, snažil se zjistit jeho jméno, adresu a napsat mu. Na Moravě byl Venhudovým hlavním zprostředkovatelem těchto informací Antonín Cyril Stojan, tehdejší farář

[15] Tamtéž, s. 5-8.
[16] MZA, f. E 82, sign. V 103, inv.č. 10985, kart. č. 2453, dopis ze 16. 9. 1886.
[17] V ústavu sv. Josefa neboli Institutu sester božské lásky byly celkem tři dívčí školy: chorvatská pětiletá obecná, německá pětiletá obecná a tříletá měšťanská a čtyřletá chorvatská učitelská dívčí škola, kde se připravovaly nejen budoucí sestry učitelky, ale i učitelky světské. Při německé škole byl internát a při chorvatské sirotčinec, kam byly přijímány také dívky chudých rodičů na vychování do doby, než se samy uživí. Venhuda vyučoval náboženství ve všech osmi třídách německé školy. Viz F. VENHUDA, *Župnik*, s. 17-18.
[18] MZA, f. E 82, sign. V 103, inv.č. 10985, kart. č. 2453, dopisy z 26. 6. 1887, 26. 7. 1888 a 16. 6. 1889.
[19] Venhuda ve svých pamětech líčí, jak k tomu došlo. Jednou zjara byl s panem arcibiskupem na procházce a krásné počasí je vylákalo vysoko na stráň nad Sarajevem, Logavinu. Odtud byla vidět rozsáhlá rovina – Sarajevské Pole, obklopená ze všech stran horami. Venhuda prohodil: *„Sarajevské Pole mělo by tvořiti samostatnou farnost." „Mělo, mělo! Vím to dobře a již jsem o tom dosti přemýšlel. Ale co činiti? Žeň zajisté hojná, veliká – ale dělníků málo,"* povzdechl si arcibiskup. A najednou ho napadlo: *„Chcete jim býti farářem?" „Proč bych nechtěl?"* odvětil Venhuda. A tak byl jmenován farářem v Sarajevském Poli. Viz F. VENHUDA, *Župnik*, s. 55-56.
[20] Tamtéž, s. 71-72.

v Dražovicích. V létě odjel Venhuda sám na tři měsíce na Moravu sbírat peníze na nový kostel a faru. Když se na podzim vrátil do Bosny, nastoupil hned na místo faráře a ubytoval se i s rodiči, které si s sebou přivezl na pomoc z Moravy, v rozestavěné faře. Spolu s nimi budoval farní hospodářství, a zároveň se vedle duchovní správy staral o stavbu kostela. Dne 18. 8. 1892 byl kostel vysvěcen (patrocinium Panny Marie), a když byl zjara 1893 dostavěn a opatřen tím nejnutnějším a byly vykonány všechny jarní práce v hospodářství, vrátil se František Venhuda i s rodiči domů. Svůj pobyt v sarajevské arcidiecézi Venhuda ukončil 4. 4. 1893, když předtím požádal brněnského biskupa o dovolení vrátit se do své diecéze.[21]

O jeho obětavém a plném nasazení v Bosně čteme ve výše uvedených žádostech o prodloužení jeho pobytu, ale i ve Venhudových pozdějších žádostech biskupské konzistoři.[22] Jeho obětavost ocenil záhy po Venhudově návratu z Bosny také brněnský biskup František Bauer, když mu 28. 10. 1894 udělil *„právo nositi synodálie"*, *„uznávaje zvláštní horlivosť a pilnosť, s jakou ... povinnosti poslání svého až dosud konal"*.[23]

Od 10. dubna 1893 byl ustanoven českým kazatelem u sv. Michala v Brně. Po více než ročním působení u sv. Michala v něm uzrálo rozhodnutí odejít jako katecheta do Husovic a vykonat zde podobné dílo jako v Sarajevském Poli.[24] 8. srpna 1894 požádal biskupskou konzistoř o vydání vysvědčení způsobilosti vyučovat náboženství na měšťanských školách a 20. září už od biskupské konzistoře dostal pokyny ke svému působení na místě katechety v Husovicích.[25]

Venhudovo těžké postavení, ve kterém se ocitl po příchodu do Husovic, můžeme vyčíst mezi řádky žádostí adresovaných biskupské konzistoři. Hned 16. října 1894 píše o svém *„trudném a pracném postavení"* a prosí, zda by mu mohl být roční příspěvek vyplacen předem, *„neboť v hluboké úctě podepsaný dědictví své při pracech svých missionářských v Bosně vyčerpal – a chtěje podobně i v Husovicích pracovati, k tomu více peněz potřebuje. Zlatý klíč i rezavé zámky otevírá"*.[26] Následujícího roku žádá o vyplacení slíbené podpory za druhé pololetí (50 zlatých) a přitom se opět zmiňuje o *„pracném a namáhavém, hmotně však smutném a trudném postavení katechety na obecných školách v Husovicích"*. Ve stejném listu žádá ještě o mimořádnou podporu a vypočítává přitom své výdaje.[27]

[21] MZA, f. E 82, sign. V 103, inv.č. 10985, kart. č. 2453, žádost z 8. 2. 1893.
[22] Tamtéž, žádosti ze 16.10. 1894 a ze 14. 7. 1896.
[23] Tamtéž, list z 28. 10. 1894.
[24] Dokladem tohoto rozhodnutí může být list hned z počátku Venhudova působení v Husovicích. Viz tamtéž, žádost ze 16. 10. 1894.
[25] Tamtéž, dopisy z 8. 8. 1894 a z 20. 9. 1894.
[26] Tamtéž, žádost ze 16. 10. 1894.
[27] Vedle osobních potřeb zde uvádí *„měsíční příspěvky členské v různých spolcích, v nichž kněz býti musí, chtěje mezi lidem působiti; podpory dělníkům bez práce – to jsou vydání, která každý měsíc se*

V podobném duchu se nese i žádost o příspěvek na lázně,[28] psaná v roce 1896, v níž se opět můžeme dočíst: *„Nejdůstojnější biskupská konsistoř zná dobře úmysly podepsaného, pro které do Husovic se odebral, a zajisté uznává jeho těžké postavení, v němž se nyní nachází..."* První tři roky v Husovicích byly podle dochovaných zpráv pro Venhudu nejtěžší. Během nich se snažil získat si v cizím prostředí sympatie a nadchnout husovické obyvatele pro myšlenku založení Kostelní jednoty a stavby kostela. Založením Kostelní jednoty Venhuda získal v Husovicích zázemí. Po roce 1896 se už v korespondenci nevyskytují zmínky o jeho těžkém postavení. Postupně se zřejmě zlepšila i jeho hmotná situace, protože v roce 1899 sice žádal o výplatu celého ročního obnosu 100 zlatých, neboť měl nepředvídaná vydání, ale nežádal už o žádný mimořádný obnos,[29] a v roce 1903 požádal naposled o příspěvek na lázně.[30]

Roku 1899 bylo Venhudovi uděleno kanonické poslání k vyučování náboženství na měšťanské škole v Husovicích a byl definitivně ustanoven katechetou na chlapecké měšťanské škole tamtéž.[31]

Na konci léta roku 1916 Venhuda kvůli prudkému zhoršení onemocnění revmatismem zažádal o snížení plného počtu hodin na polovinu (z 24 na 12 hodin).[32] I přes snížení úvazku musel po roce, na podzim 1917, zažádat o půlroční dovolenou.[33]

Zprávy o Venhudově dalším působení na místě katechety v Husovicích se v jeho osobním spise nedochovaly. Víme však, že se na konci života vrátil do své rodné obce Chvalkovic, kde působil opět jako katecheta a kde také 13. srpna roku 1935 zemřel. Podle Josefa Tomáštíka opustil Venhuda husovickou farnost v červenci 1917, kdy *„odešel následkem těžkého neduhu očního na trvalý odpočinek do svého rodiště Chvalkovic u Nov. Hvězdlic."*[34] Najisto už byl ve Chvalkovicích v lednu 1919, kdy odtud píše KJ.[35]

Co se týče Venhudova působení na jednatelském místě Kostelní jednoty, je doložené ještě roku 1924, tímto rokem však prameny zmiňující členy

opakují; pak vydání mimořádná – a přec veledůležitá a nutná, jako na př: podepsaný chtěje, aby dítky něčemu se učily, musil jim opatřiti knihy, tak vydal 15 zl. za katechismy, nebo památka na první sv. přijímání 100 obrázků 5 zl., nepočítaje v to různé maličkosti, které též na zlaté vzrůstají". Viz tamtéž, žádost z 28. 4. 1895.
[28] *„Za svého missionářského farářování v Bosně velmi často omrzl na nohy vykonávaje svůj úřad koňmo"*, což mu způsobilo onemocnění revmatismem, které jej trápilo po zbytek života. V Husovicích se výrazněji ohlásila Venhudova choroba na podzim roku 1895. V létě 1896 proto odjel do lázní. Viz tamtéž, žádost ze 14. 7. 1896.
[29] Tamtéž, žádost ze 16. 1. 1899.
[30] Tamtéž, žádost z 26. 6. 1903.
[31] Tamtéž, žádost z 24. 1. 1899, odpověď z 1. 2. 1899 a oznámení z 30. 4. 1899.
[32] Tamtéž, žádost z 21. 8. 1916.
[33] Tamtéž, žádost ze 14. 9. 1917 a sdělení z 9. 10. 1917.
[34] J. TOMÁŠTÍK, *25 let chrámu Páně v Husovicích 1910-1935*, Brno 1935, s. 12.
[35] AMB, f. S 13, inv.č. 60, dopis ze 7. 1. 1919.

představenstva Jednoty končí, a proto se můžeme už jen domnívat, že Venhuda na jednatelském místě KJ ještě nějakou dobu setrval.

Za svou celoživotní práci byl Venhuda odměněn dvěma čestnými funkcemi. Dne 8. 12. 1914 byl jmenován konzistorním radou[36] a 17. 5. 1930 dokonce biskupským radou.[37]

Z Venhudových pamětí vysvítá, že byl ovlivněn dobovými proudy jako např. úctou k Božskému Srdci Páně nebo cyrilometodějskou tradicí, kterými zpětně, coby klíčová postava Kostelní jednoty, působil na své okolí. Podívejme se nyní na tyto proudy, především na kult Božského Srdce, a Venhudův vztah k nim podrobněji.

Úcta k Nejsvětějšímu Srdci Páně je velmi stará. Za první ctitele Božského Srdce jsou považováni již apoštol Jan, Panna Marie či Marie Magdaléna, později např. sv. František z Assisi, Mistr Eckhart nebo sv. Kateřina Sienská. Na počátku 17. století nastal určitý obrat. Projevil se v přechodu od rozjímání o Kristových ranách k rozjímání o jeho otevřeném srdci.[38] V roce 1610 založil sv. František Saleský se sv. Janou de Chantal řád salesiánek Navštívení Panny Marie, kongregaci, která podle Františka Saleského byla dílem Srdce Ježíšova a Mariina. V poslední čtvrtině 17. století vstoupila do klášterní komunity tohoto řádu v Paray-le-Monial Markéta Marie Alacoque. Na konci roku 1673 měla první velké zjevení Nejsvětějšího Srdce, po kterém následovala další. Na základě těchto zjevení se začal kult Božského Srdce rozšiřovat. Stanovisko církve však bylo dlouho rezervované. Teprve v roce 1765 povolil papež Klement XIII. na žádost polského episkopátu svátek Nejsvětějšího Srdce pro Polsko, pak pro Portugalsko a v následujícím roce, po zásahu francouzského episkopátu, byl svátek rozšířen na celou církev. V roce 1890 doporučil papež Lev XIII. uctívat první pátky v měsíci a v roce 1899 připojil ke svátku modlitbu litanie k Nejsvětějšímu Srdci, která byla do té doby používána jen k soukromé modlitbě. Zároveň byl zasvěcen Nejsvětějšímu Srdci celý měsíc červen.

Proto také došlo ke zdánlivému znovuzrození úcty k Nejsvětějšímu Srdci v 18. a především ve 2. polovině 19. století. Zároveň patřila úcta k Božskému Srdci k novým pobožnostem, které měly ve druhé polovině 19. století posílit zbožnost lidu i jeho náboženské uvědomění ve změněných poměrech.[39]

Na Moravě byl ve 2. polovině 19. století platformou této úcty časopis Škola Božského Srdce Páně, vydávaný od roku 1867 Placidiem Mathonem v benediktinské tiskárně v Rajhradě.

[36] Pro představu zhruba každý čtvrtý duchovní z brněnské diecéze byl konzistorním radou. Jde o údaje získané na Biskupství brněnském od pana kancléře RNDr. Aleše Mikuly.
[37] Této hodnosti se dostalo již jen každému dvacátému duchovnímu z brněnské diecéze. Tamtéž.
[38] J. LADAME, *Srdce Ježíšovo, srdce plné lásky*, Kostelní Vydří 1996, s. 50.
[39] J. KADLEC, *Přehled*, s. 225.

V případě výběru patrocinia Nejsvětějšího Srdce pro nový chrám v Husovicích nepůsobil zřejmě jen obecný dobový vliv silného prosazování kultu Božského Srdce, ale přispělo k němu i Venhudovo osobní setkání s touto úctou v Sarajevě. S mírnou nadsázkou se dá konstatovat, že se tam s ní Venhuda setkával na každém kroku. Sestry z Ústavu sv. Josefa v Sarajevě konávaly své večerní pobožnosti na zahradě před obrazem Božského Srdce Páně. V soukromé kapli sarajevského arcibiskupa stál oltář zasvěcený Srdci Páně a kdykoli arcibiskup odcházel nebo se vracel domů, neopomenul se u něj zastavit, několikrát do této kaple vzal také Venhudu. Také sarajevská katedrála, postavená právě v době Venhudova pobytu v Bosně, byla zasvěcena Nejsvětějšímu Srdci Ježíšovu. A jak prohlásil sarajevský arcibiskup: *„... tím jest mu i zasvěcena celá Bosna i Hercegovina."*[40] Od něj také Venhuda dostal za úkol založit časopis Božského Srdce Ježíšova pro Bosnu. Samozřejmě si Venhuda vzpomněl na rajhradskou Školu Božského Srdce Páně, která se mu stala vzorem a s jejíž tiskárnou v prvních letech spolupracoval. Její starší čísla mu do Bosny zaslal Antonín Cyril Stojan.[41]

Vidíme zde tedy, že jej jeho sarajevský pobyt v tomto směru silně ovlivnil. Zpětným důkazem může být to, že všechny tyto podrobnosti se dozvídáme z Venhudových pamětí o Bosně, čili jak se zdá, přikládal jim sám význam. Na pozadí těchto skutečností nemůžeme považovat za náhodu, že zasvěcení nejen celého husovického kostela, ale i jeho bočních oltářů, odpovídalo zasvěcení sarajevské katedrály. Hlavní oltář byl v obou kostelech zasvěcen Nejsvětějšímu Srdci Ježíšovu, jeden boční oltář Panně Marii a druhý sv. Cyrilu a Metodějovi.

Vedle pamětí nacházíme doklady Venhudovy úcty k Nejsvětějšímu Srdci v korespondenci. Již v provolání KJ, které s největší pravděpodobností sestavoval, stojí: *„Nový chrám má býti zasvěcen nejsv. Srdci Ježíšovu: každý sebe nepatrnější dárek, i ten halíř vdovin uložen bude na úroky u tohoto Srdce přeštědrého a nezůstane bez odplaty mnohonásobné."*[42] V prosebných dopisech, rozesílaných hlavně kolem roku 1911, opakovaně zdůrazňuje zasvěcení kostela Nejsvětějšímu Srdci a to, že je to první kostel tohoto patrocinia v brněnské diecézi.[43] V dopise paní Zahradníkové, v němž žádá o věnování obnosu na Boží

[40] F. VENHUDA, *Župnik*, s. 202.
[41] Tamtéž, s. 202-204.
[42] MZA, f. E 82, sign. H 603, inv.č. 5719, kart. č. 1505, provolání KJ v Husovicích u Brna, 1896.
[43] Ačkoli se Kostelní jednota v Husovicích často ve své korespondenci chlubila, že jde o první kostel tohoto zasvěcení v brněnské diecézi, *„a snad i na celé Moravě"*, a ačkoli tento názor vyslovil ve své knize také architekt Jan Dostálek (J. DOSTÁLEK, *Liturgický sloh a novodobá tvorba chrámová*, Hradec Králové 1945), který dokonce na straně 150 píše, že kostel v Husovicích je *„první tohoto titulu v českých zemích"*, šlo o nepřesný údaj. Ve skutečnosti husovický kostel nebyl prvním ani v brněnské diecézi. Podle údajů Biskupství brněnského byl prvním kostelem Nejsvětějšího Srdce Páně v brněnské diecézi farní kostel v Rozseči u Třešti, vysvěcený roku 1908. Husovický kostel můžeme považovat za první zasvěcený Nejsvětějšímu Srdci v tom smyslu, že o

hrob, píše, že by to byla památka *„důstojná ... trvalá a zároveň i záslužná, protože v našem chr. P. při každé mši svaté a při všech pobožnostech modlíme se k Božs. Srdci Páně - za všechny dobrodince za živé i zemřelé“*.[44] V dopise Slávince Wichterlové píše opět: *„Náš chrám Páně jest na Moravě první zasvěcen Nejsvětějšímu Srdci Páně, které jistě oběti Vaší Milostí věnované nenechá bez odměny.“*[45]

Obdobně silná byla také úcta ke sv. Cyrilu a Metodějovi, s níž se Venhuda setkal již v době svých studií. Z Venhudových pamětí se dozvídáme, že to byl právě on, kdo ovlivnil zasvěcení bočního oltáře v sarajevské katedrále sv. Cyrilu a Metodějovi.[46] Venhuda jako ctitel sv. Cyrila a Metoděje zřejmě ovlivnil i to, že se husovická Kostelní jednota svěřila *„pod ochranu sv. patronů moravských, Cyrilla a Methoděje“*[47] (a sv. Anny, patronky Husovic). Vliv cyrilometodějského kultu, tehdy již všeobecně rozšířeného, mohl u Venhudy posílit také kontakt s Antonínem Cyrilem Stojanem, kterého Venhuda znal zřejmě právě z Velehradu a ke kterému se, jak už víme, obracel se žádostmi o pomoc již za svého působení v Bosně.

Objev Venhudovy osobnosti nám, jak se zdá, pomohl objasnit mnoho souvislostí, týkajících se Kostelní jednoty i vznikající farnosti v Husovicích. Vykreslil nám také postavu duchovního, ovlivněného dobovými proudy jako např. cyrilometodějskou myšlenkou, úctou k Božskému Srdci Páně a do jisté míry také zaujetím pro dělnickou otázku.

A na závěr jeden optimistický záznam Kostelní jednoty z roku 1911: *„Kostel zdejší budí stále větší a větší pozornost – každé neděle veliký počet cizích osob hlavně z města Brna odpoledne až do pozdních hodin na večer navštěvuje kostel zdejší, všichni odcházejí s nejlepšími dojmy.... Největším zadostiučiněním však a nejlepší odměnou všech těch, kdož se o zbudování kostela přičinili, jest ta okolnost, že kostel každou neděli a svátek lidem jest naplněn a že o svátcích velikonočních při každé bohoslužbě byl přeplněn. Tím zároveň proveden důkaz, jak lid po kostele toužil, jak si ho váží a jaký dalekosáhlý význam po mravní a náboženské stránce kostel má a jak mocně přispívati bude na umravňování a ušlechťování nejširších vrstev našeho lidu. To sluší již dnes s radostí konstatovati.“*[48]

---

jeho patrociniu bylo prokazatelně rozhodnuto již v roce 1896, v okamžiku založení Kostelní jednoty. Zřejmě jen díky zdlouhavému shánění potřebného obnosu na stavbu přišly Husovice o své prvenství v brněnské diecézi.

[44] AMB, f. S 13, inv.č. 60, koncept dopisu, bez data.

[45] Tamtéž, koncept dopisu z 20. 4. 1911.

[46] Viz úryvek z jeho pamětí, kde se ho sarajevský arcibiskup táže, zda by také Češi nemohli věnovat nějaký dar pro sarajevskou katedrálu, a Venhudu napadne, že by mohli věnovat třetí chybějící oltář. A dodává: *„Ale to musí býti oltář sv. Cyrila a Metoděje!“* Arcibiskup souhlasil a Venhuda na něj sehnal peníze a nechal ho zhotovit. Viz F. VENHUDA, *Župnik*, s. 50.

[47] AMB, f. S 13, inv.č. 60, tištěné stanovy Kostelní jednoty z 23. 4. 1896.

[48] AMB, f. S 13, inv.č. 22, zápis ze schůze představenstva KJ z 25. 5. 1911.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Provolání Kostelní jednoty v Husovicích.
Originál uložen v MZA, f. E 82, sign. H 603, inv.č. 5719, kart. č. 1505.

Příloha č. 2: Portrét Františka Venhudy.
Převzato z publikace J. Tomáštík, *25 let chrámu Páně v Husovicích 1910-1935*, Brno 1935, s. 4.

Příloha č. 3: Fara a kostel, které zřídil v Sarajevském Poli František Venhuda.
Převzato z knihy F. Venhuda, *Župnik sarajevsko – poljski*, Brno 1933, s. 218.

Příloha č. 4: Katedrála Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Sarajevě.
Převzato z knihy F. Venhuda, *Župnik sarajevsko – poljski*, Brno 1933, s. 49.

Příloha č. 5: Původní nerealizovaný návrh kostela Nejsvětějšího Srdce Páně v Husovicích.
Reprodukce uložena v Římskokatolickém farním úřadu Brno-Husovice.

Příloha č. 6: Pohled na průčelí kostela Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Husovicích.
Převzato z publikace J. Tomáštík, *25 let chrámu Páně v Husovicích 1910-1935*, Brno 1935, s. 9.

Příloha č. 7: Pozvánka ke svěcení chrámu Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Husovicích.
Originál uložen v AMB, f. S 13, inv.č. 60.

Příloha č. 8: Fotografie ze slavnostního svěcení kostela v Husovicích, kázání před kostelem.
Převzato z časopisu Nové Illustrované Listy 11. 6. 1910, s. 393.

Příloha č. 9: Pohled na průčelí kostela Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Husovicích. Dnešní stav.
Foto Vladislav Kubíček.

Příloha č. 10: Pohled na presbytář kostela Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Husovicích. Dnešní stav.
Foto Vladislav Kubíček.

Příloha č. 11: Husovice – socha Božského Srdce Páně na hlavním oltáři.
Foto Vladislav Kubíček.

Entstehung des Husovicer Pfarrbezirks und die Persönlichkeit František Venhudas

Resümee

Der Artikel befasst sich mit der Entstehung eines neuen Pfarrbezirks in Husovice (1894 – 1910) dank dem Husovicer Katecheten František Venhuda.

Die unmittelbaren Anlässe für die Gründung eines selbstständigen Pfarrbezirks und einer neuen Kirche in Husovice waren die nicht mehr erträgliche Größe des Zábrdovicer Pfarrbezirks, in dem Husovice eingepfarrt war, die wachsende Anzahl der Arbeiter und die daraus resultierende starke Stellung der Sozialdemokraten in der Gemeinde sowie die zunehmende Anzahl der Religionslosen.

Zwecks der Errichtung eines selbstständigen seelsorgerischen Bezirks und des Aufbaus einer Kirche wurde 1896 der Verein „Kostelní jednota" (Kirchenverband) in Husovice gegründet. Sein Ziel erreichte der Kirchenverband nach vierzehn Jahren intensiver Arbeit. Die Hauptpersonen des Kirchenverbandes waren sein Vorsitzender František Charvát und der Geschäftsführer František Venhuda.

František Venhuda kam nach Husovice bereits 1894 mit dem Vorhaben, einen neuen Pfarrbezirk mit einer Kirche hier zu errichten. Eine ähnliche Aufgabe erfüllte er kurz zuvor in Sarajevsko Pole in Bosnien. Der Aufenthalt in Sarajevo, wo er zuerst als Katechet und später als Pfarrer wirkte, beeinflusste ihn z.B. auch in seiner Ehrung des Allerheiligsten Herzens Jesu, dem auch die Husovicer Kirche geweiht ist.

Provolání
kostelní jednoty v Husovicích u Brna.

Ve jménu Páně podnikáme práci velikou, dílo svaté, na výsost potřebné!

Či nepotřebují lačné chleba a žíznící nápoje? Nepotřebuje-li osada přes 8000 duší čítající chrámu Páně, kde by se duším lačným lámal chléb života a otvíraly prameny vody živé, svatých svátostí?

A obec taková jsou **Husovice** *u Brna, jež co do lidnatosti málokteré město moravské převyšuje. A rok od roku vzrůstá obyvatelstvo skoro veskrze dělnické obce této, jež posud*

nemá žádného vlastního kostela,

jsouc přifařena k Zábrdovicům. Farnost zábrdovická pak čítá dnes hozmála již na 30.000 duší a 45 tříd školy; a všecka duchovní správa přidělena jest faráři se 3 kooperatory. Tu arci přese všechnu úmornou píli a práci v kostele i ve školách nelze, jak by třeba bylo, dostáti duševním potřebám farníků co den se vzmáhajícím a zvláště za naších dnů tak velice naléhavým.

V Husovicích samých jsou tři pětitřídné školy obecné s pobočkami (18 tříd), které navštěvuje 1200 dítek, k tomu přibude na rok škola měšťanská, a jediný pro ně ustanovený katecheta nemá, kam by dítky vodil na služby Boží zákonem předepsané!

Ký div, že se lid, jehož valem přibývá, čím dál více odcizuje službám Božím a životu nábožensky a mravně spořádanému, a že mezi ním povážlivě se vzmáhají proudy všemu náboženství nepřátelské, ký div, že vyrůstá tu generace mladá bez kázně a bázně Boží i lidské, jejíž duševní stravou místo Písma svatého jsou nevěrecké knihy a časopisy a místo slova Božího řečí falešných proroků koukol podvratných nauk mezi pšenici rozsévajících! A přece — věc to skoro neuvěřitelná — místo s tolika tisíci obyvateli, místo rok od roku se vzmáhající nemá posud vlastního kostela! Nemá-li proud otravné nevěry nabývati rozměrů čím dále povážlivějších, musí mu býti postavena hráz, a tou myslíme, že bude chrám Páně a zřízená při něm správa duchovní. — Práce budoucích duchovních husovických bude přímo missionářská a pole činnosti převelké.

Máme tedy ještě déle otáleti a čekati, až směry protivné ještě více zmohutní?

Nikoliv, to by bylo hříchem!

Proto ustavila se »kostelní jednota,« jejímž účelem jest postarati se všemi možnými prostředky a cestami, aby v Husovicích vystavěn byl co nejdříve kostel a zařízena samostatná duchovní správa, o jejíž svrchované potřebě pochybovati může jen nepřítel pravého prospěchu lidu našeho.

Stanovy »kostelní jednoty v Husovicích« jsou schváleny vrchností duchovní i světskou a ve jménu Páně započata již i sbírka milodarů na účel jmenovaný, neboť obec Husovická, sama většinou dělnická, jest chuda, že nelze jí dílo tak nákladné bez výdatné a všestranné pomoci podniknouti. Až s pomocí Nejvyššího chrám Páně bude vystaven, budou podniknuty kroky, aby Matice náboženská ve správu jej převzala, tak že by již nebylo třeba na zřízení duchovní správy nových příspěvků sbírati, a doufáme, že dotyčná žádost, duchovní vrchností podporovaná, setkne se s výsledkem.

Jsme odkázáni jen na svépomoc!

Ale což jiného slovy těmi říci chceme, než že jsme se úplně odevzdali v Prozřetelnost Boží? A proto s důvěrou se obracíme ke všem katolickým křesťanům vůbec a ke každému zvláště s vřelou prosbou:

Přispějte nám dle možnosti na stánek Boží mezi námi, pomozte chrániti ubohý lid od hrozící záhuby časné i věčné! Nový chrám má býti zasvěcen nejsv. Srdci Ježíšovu: každý sebe nepatrnější dárek, i ten haléř vdovin uložen bude na úroky u tohoto Srdce přeštědrého a nezůstane bez odplaty mnohonásobné. A tisícové duši zachráněných budou se modliti před svatostánkem budoucího chrámu Páně, a při oběti mše svaté bude vděčně vzpomínáno šlechetných dobrodinců!

Bůh žehnej našemu dílu svrchované potřebnému, velikému, svatému!

V Husovicích, v den Neposkvrněného početí bl. Panny Marie léta Páně 1896.

Ferdinand Indra. *farář a starosta.*	*František Bradáček.* *náměstek starosty*
Jan Jaroš. *pokladník.*	*Frant. Venhuda,* *jednatel.*
Frant. Čehovský.	*Jan Kučera.*
Frant. Černý.	*Frant. Patík.*
Frant. Gargulák.	*Frant. Přikryl.*
Václav Hübner.	*Frant. Švihálek.*
Jan Kachlík.	*Karel Valík.*
Jan Kleveta.	*Leopold Valníček.*

Příloha č. 1
Provolání Kostelní jednoty v Husovicích.

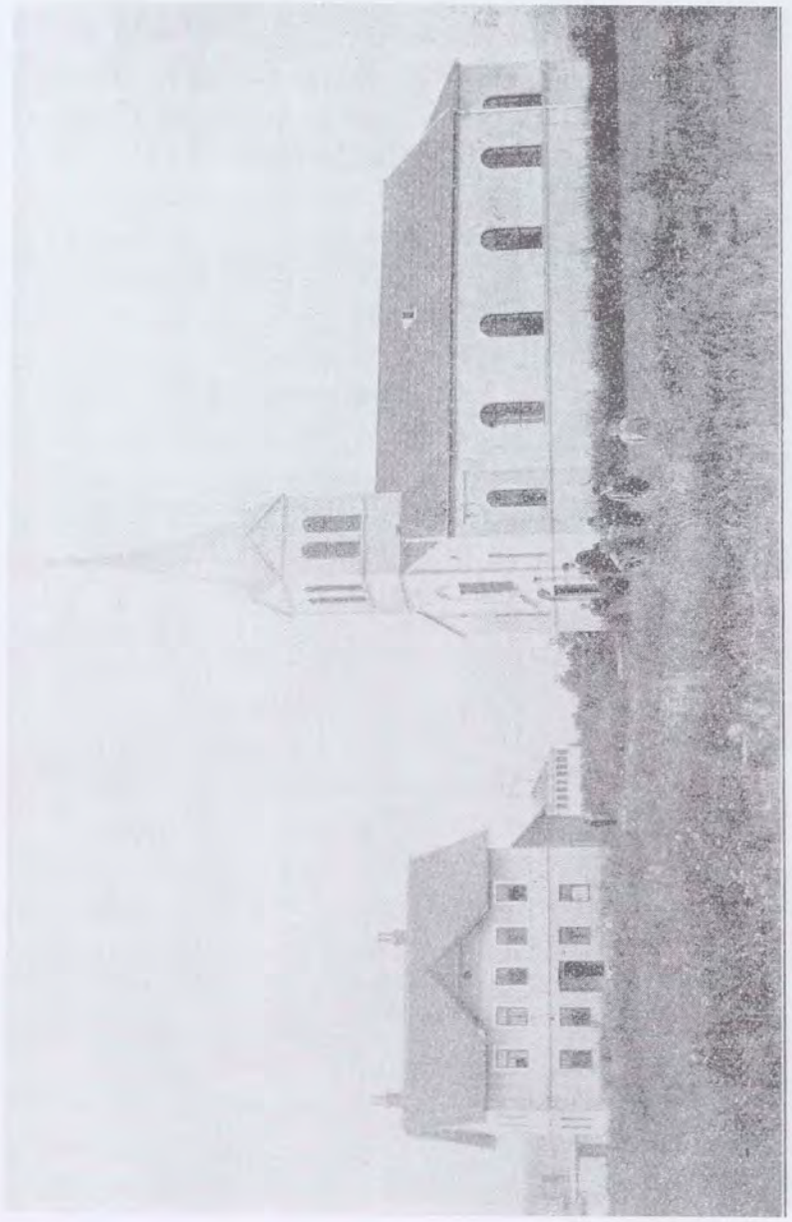
Originál uložen v MZA, f. E 82, sign. H 603, inv.č. 5719, kart. č. 1505.

P. Frant. Venhuda.

Příloha č. 2
Portrét Františka Venhudy.

Převzato z publikace J. Tomáštík, *25 let chrámu Páně v Husovicích 1910-1935*, Brno 1935, s

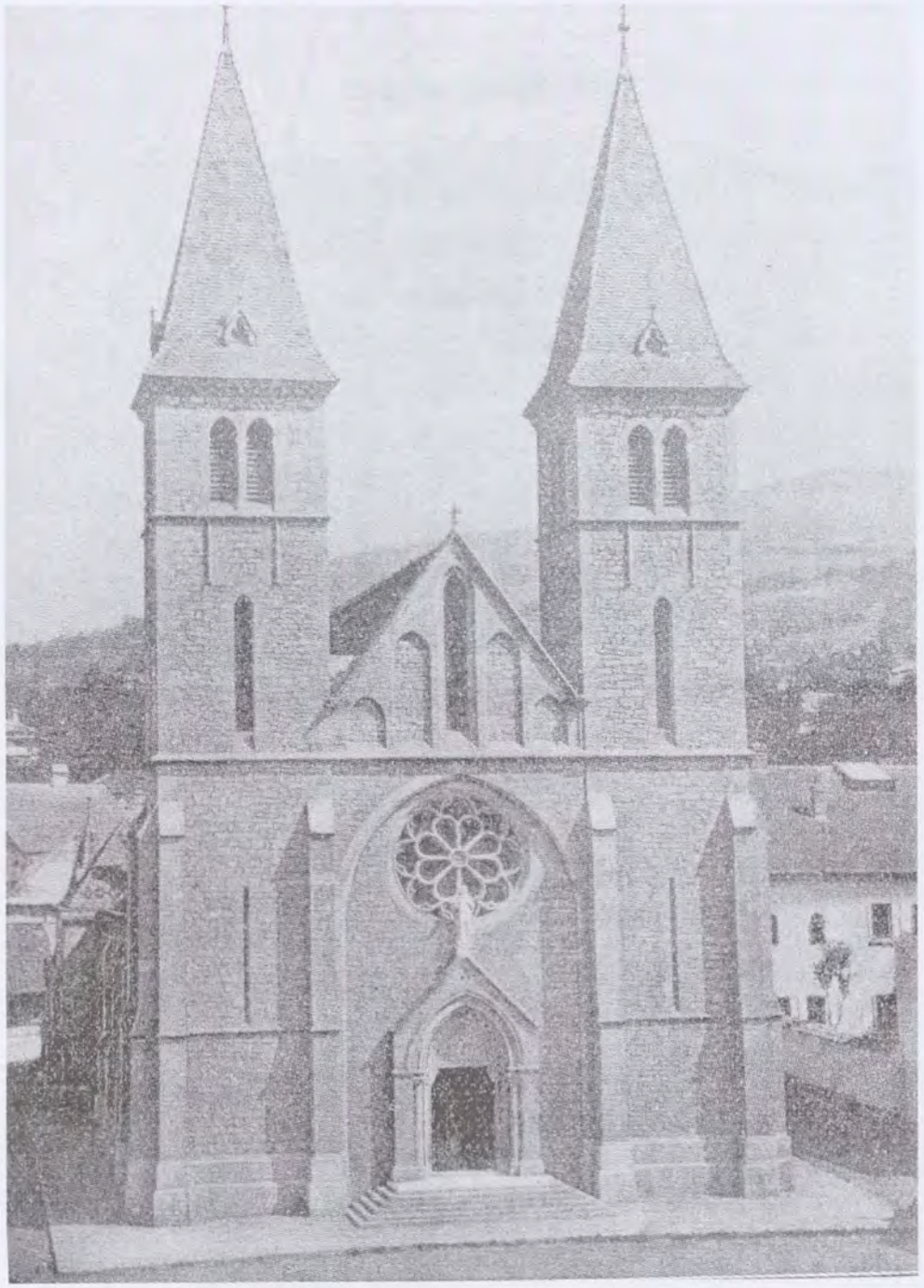

Fara a kostel na Stúpu v Sarajevském Poli.

ARCHIV MĚSTA BRNA
2

Příloha č. 3
Fara a kostel, které zřídil v Sarajevském Poli František Venhuda.

Převzato z knihy F. Venhuda, *Zápisník sarajevsko-poljski*, Brno 1933, s. 218.

Příloha č. 4
Katedrála Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Sarajevě.

Převzato z knihy F. Venhuda, *Župník sarajevsko-poljski*, Brno 1933, s. 49.

Příloha č. 5
Původní nerealizovaný návrh kostela Nejsvětějšího Srdce Páně v Husovicích.

Reprodukce uložena v Římskokatolickém farním úřadu Brno - Husovice.

V levo kostel, v pravo původní farní budova.

Příloha č. 6
Pohled na průčelí kostela Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Husovicích.

Převzato z publikace J. Tomáštík,. *25 let chrámu Páně v Husovicích 1910-1935*, Brno 1935, s. 9.

POZVÁNÍ

NA SLAVNÉ POSVĚCENÍ CHRÁMU PANĚ NEJSV. SRDCE JEŽÍŠOVA V HUSOVICÍCH 5. ČERVNA 1910

POŘÁDEK:

V PŘEDVEČER SLAVNOSTI T. J.
V SOBOTU 4. ČERVNA.

ODPOLEDNE O 1. HODINĚ PŘÍJEZD A UVÍTÁNÍ SVĚTITELE J. EX. NDP. BISKUPA BRNĚNSKÉHO DR. PAVLA HRABĚTE HUYNA, PRŮVOD DO ŠKOLNÍ KAPLE, HODINKY A PROHLÍDKA NOVÉHO CHRÁMU PANĚ.

V DEN SLAVNOSTI TO JEST
V NEDĚLI 5. ČERVNA.

O 5. HODINĚ RÁNO SEŘADĚNÍ SPOLKŮ U KOSTELA, POTOM CÍRKEVNÍ OBŘADY. O PŮL 10. HOD. KÁZÁNÍ PŘED KOSTELEM. O PŮL 11. HOD. MŠE SVATÁ A TE DEUM LAUDAMUS. ODPOL. O 3. HOD. SLAVNÉ POŽEHNÁNÍ.

V HUSOVICÍCH 19. KVĚTNA 1910.

PŘEDSTAVENSTVO
KOSTELNÍ JEDNOTY

Příloha č. 7
Pozvánka ke svěcení chrámu Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Husovicích.

Originál uložen v AMB, f. S 13, inv.č. 60.

Příloha č. 8
Fotografie ze slavnostního svěcení kostela v Husovicích, kázání před kostelem.

Převzato z časopisu Nové Illustrované Listy, 11.6. 1910, s. 393.

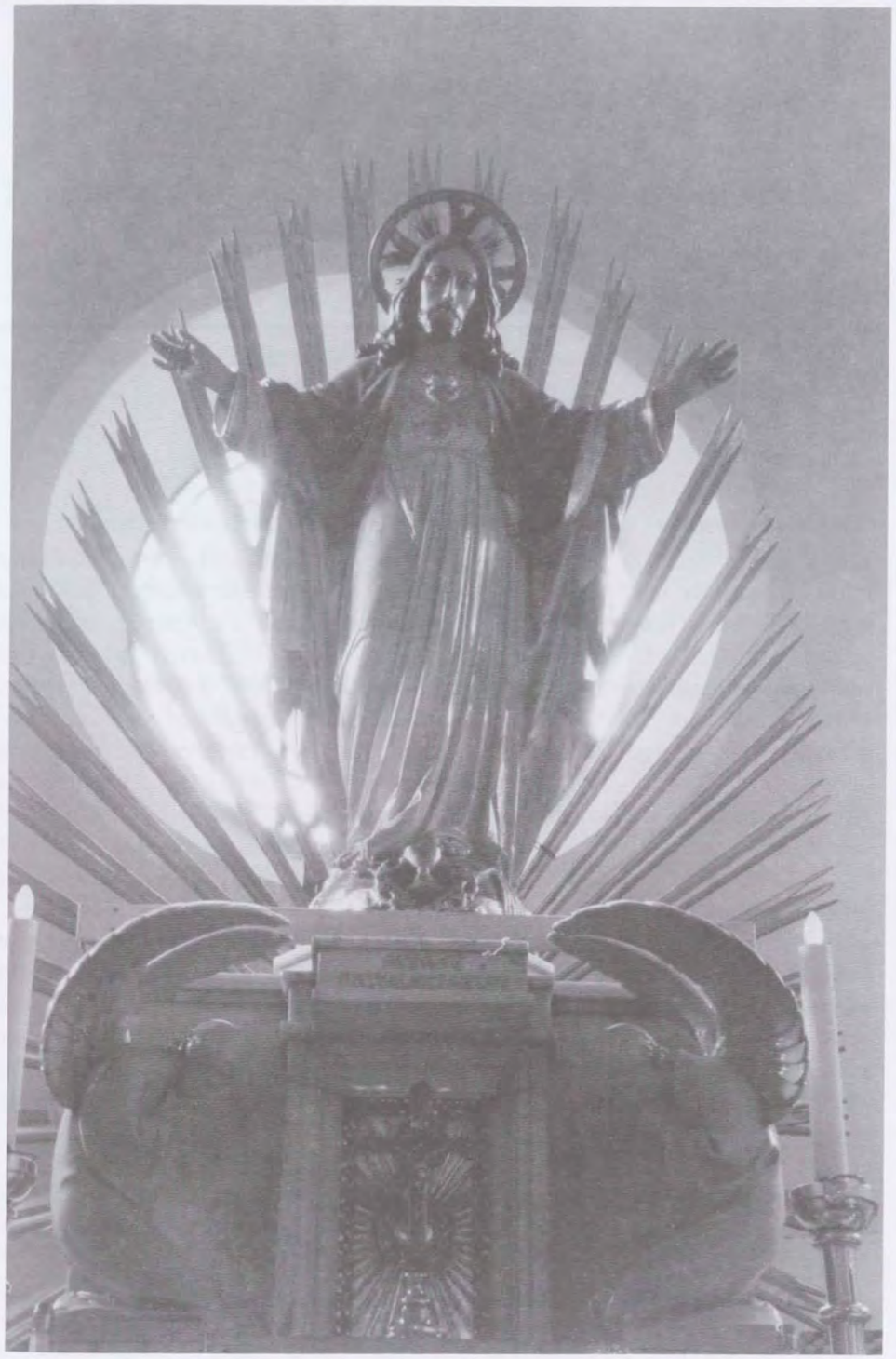
Příloha č. 9
Pohled na průčelí kostela Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Husovicích. Dnešní stav.

Foto Vladislav Kubíček.

Příloha č. 10
Pohled na presbytář kostela Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Husovicích. Dnešní stav.

Foto Vladislav Kubíče

Příloha č.11
Husovice - socha Božského Srdce Páně na hlavním oltáři.

Foto Vladislav Kubíček.

Hana Jordánková

ZEMSKÉ HLAVNÍ MĚSTO BRNO A JEHO VRCHNÍ MAGISTRÁTNÍ ŘEDITELÉ

(Sonda do byrokratického aparátu I. republiky)

První celosvětový válečný konflikt 20. století výrazně zasáhl do politického uspořádání střední a jihovýchodní Evropy. Světová válka byla s definitivní platností ukončena 11. listopadu 1918, kdy byla ve francouzském městě Compiègne v 11. hod. dopoledne podepsána smlouva o příměří. Poslední rakouský císař Karel I., vědom si neodvratného zániku habsburského soustátí, se pokusil v polovině října roku 1918 o záchranu monarchie pomocí tzv. federalizačního manifestu. Obsahově představoval Karlův manifest skutečně „programovou revoluci". Centralismus 19. století byl náhle nahrazen federalismem, který vycházel z přirozeného základu, tj. z národnostního charakteru říše. Hlavním úkolem nově vytvořené vlády, která byla jmenována již 25. října, bylo spořádaně předat politickou moc do rukou tvořících se národnostních vlád.[1]

Dne 28. října roku 1918 započal neodvratný rozpad Rakouska-Uherska. Političtí představitelé nově vzniklého státu - Československé republiky - převzali tzv. recepčním zákonem celý právní řád a správní systém jednak Rakouska pro české země, jednak Uher pro Slovensko a Podkarpatskou Rus. Všechny samosprávné, státní a župní úřady, státní, zemské, okresní a obecní ústavy byly podřízeny Národnímu výboru a nadále dodržovaly veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení.[2] Tím byla zachována právní kontinuita.

---

[1] Vídeňští zastánci manifestu předpokládali, že zástupci jednotlivých národních vlád si uvědomí historické a hospodářské svazky a přistoupí k vytvoření nového Rakouska, jež bude mít podobu spolku národních států. Srov. Jan GALANDAUER, *Karel I.* Poslední český král, Praha-Litomyšl 1998, s. 265-270.

[2] Tento zákon se stal první právní normou, kterou přijal Národní výbor již 28. října 1918, a která byla později v pozměněné formě publikována pod č. 11/1918 Sb. Srov. Jan JANÁK - Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945,* Praha 1989, s. 389. Národní výbory na okresní a místní úrovni nerespektovaly důsledně ustanovení

Město Brno v rámci územní samosprávy přináleželo již od roku 1850 do „rodiny" tzv. statutárních měst.[3] V 60. letech 19. století se na Moravě jejich počet zvýšil na šest (vedle Brna a Olomouce přibyla Jihlava, Znojmo, Uh. Hradiště a Kroměříž).[4] Nejtypičtějším znakem těchto měst bylo, že jejich působnost v sobě zahrnovala i kompetenci politického úřadu první stolice, tj. okresního hejtmanství. Pokud obstarávaly obecní orgány politickou správu, byly nazývány magistráty. I první republika zachovala instituci statutárních měst. Zvlášť významné postavení v organizaci obcí připadlo hlavnímu městu Praze.[5]

Poté, co v roce 1850 splynulo vnitřní Brno se svými nejbližšími předměstími v jedinou politickou obec, došlo k dalšímu územnímu nárůstu až na počátku budování nového státu, v dubnu 1919, kdy vyšel zákon o připojení dalších 23 předměstských obcí. To byl počátek vzniku Velkého Brna.[6]

Po vydání zákona o organizaci politické správy (roku 1927) přestaly existovat na území republiky tři různé správní systémy: v českých zemích to byl starý rakouský, v tzv. Podkarpatské Rusi starý uherský systém a na Slovensku prvorepublikové župní zřízení.[7] Počet statutárních měst se po přijetí organizačního zákona radikálně snížil. Pouze Praha, Liberec, Brno, Olomouc a Opava si zachovala nadále povahu statutárních měst, zatímco ostatní města byla po více než půlstoletí své prestižní existence deklasifikována.[8]

V období první i druhé republiky probíhal nadále proces oklešťování práv územní samosprávy. Novela obecního zřízení a celá řada dalších právních norem prováděla zásadní úpravy dřívějšího stavu. Již roku 1919 nastala u orgánů statutárních měst částečná uniformita, a to v jejich označení, složení i volbě.[9]

Všeobecné obecní zřízení rozeznávalo dvojí působnost obce. Do přirozené neboli samostatné působnosti přináleželo vše, co se v prvé řadě týkalo zájmu obce a mohlo být v jejích hranicích vlastními silami obstaráno a

recepčního zákona a vědomě prováděly násilnou národní očistu úředního aparátu. Jejich revoluční aktivita postupem doby slábla. Kramářova vláda už na počátku prosince 1918 přistoupila k zákazu jejich činnosti. Jaroslav DŘÍMAL a kol., *Dějiny města Brna II.*, Brno (1973), s. 79.

[3] J. JANÁK - Zd. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 348. První „Prozatimní řád pro královské město Brno" vydán panovníkem v červenci 1850 platil až do dubna roku 1905, kdy byl schválen nový statut města. J. DŘÍMAL a kol., *Dějiny II.*, s. 15, 67.

[4] J. JANÁK - Zd. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s.354.

[5] Tamtéž, s. 446. Zákon o Velké Praze vstoupil v platnost dne 1. ledna 1922, kterým byla Praha rozšířena územně o dalších 38 obcí. Tzv. Velké Brno vzniklo již půl roku po vyhlášení nového státu. Srov. následující pozn.

[6] J. DŘÍMAL a kol, *Dějiny II.*, s. 89-91. Milena FLODROVÁ, *Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek*, Brno 1997, s. 10n.

[7] Župní zákon na Slovensku vstoupil v platnost 1. ledna 1923. Bylo zřízeno šest žup, dvě města s regulovaným magistrátem a 79 okresů. J. JANÁK - Zd. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 414.

[8] Tamtéž, s. 446. Srov. pozn. 4.

[9] Tamtéž, s. 446.

provedeno. Oproti tomu v oboru přenesené působnosti obec dohlížela jen uvnitř městského obvodu na záležitosti politické správy, které byly podle zákona přikázány úřadům první instance.

Pouze moravská zemská politická správa - jako nejvyšší instance pro město Brno - mohla vykonávat dozor nad městem za tím účelem, aby toto nepřekračovalo meze své působnosti a nečinilo nic protizákonného. Kdyby městské zastupitelstvo opomenulo nebo se zdráhalo plnit úkoly a povinnosti uložené obci zákonem, mohla zemská správa, jednalo-li se o záležitosti přenesené působnosti, zjednat na útraty obce potřebnou náhradu nebo dokonce z vážných příčin tento vrcholný orgán rozpustit. K zatimní správě obecních záležitostí byla poté zemská politická správa oprávněna jmenovat vládního komisaře s poradním sborem.[10] Vliv a kontrola v záležitostech samostatné působnosti byl vyhrazen zásadně vládě.

Správní aparát ČSR se určitým způsobem odlišoval od starého rakouského správního systému 19. století. Bylo to zejména větším zpolitizováním veřejné správy ve smyslu politického stranictví. Podle stranického klíče se obsazovala nejen vedení centrálních úřadů, nýbrž i úřednická místa na všech stupních. Do funkcí odborových přednostů a na jiná vedoucí místa byli dosazováni přímí exponenti jednotlivých politických stran.[11] Demokratizace správy se nejvýrazněji projevila v nejnižším stupni územní samosprávy, neboť do obcí se roku 1919 volilo podle zásad všeobecného, přímého, rovného a tajného hlasovacího práva na základě poměrného zastoupení. Přijetí zákona o organizaci politické správy vedlo k sjednocení veřejné správy, k opětovnému zavádění zemského zřízení a zejména k likvidaci okresní a zemské samosprávy (stručně řečeno k postátnění).[12] Pro předmnichovskou republiku bylo dále charakteristické, že stát svěřoval stále intenzivněji některé úkoly veřejné správy různým soukromým a poloveřejným institucím, popř. nuceným svazům. Ihned po převratu vzniklo rovněž velké množství poradních sborů u ústředních i nižších orgánů.[13]

[10] Což se v Brně také stalo. Nejdříve 6. listopadu 1918, kdy vládní komisař a poradní sbor řídil město až do prvních voleb v červnu roku 1919 a podruhé po zrušení výsledků těchto voleb, do konce února 1920. J. DŘÍMAL a kol., *Dějiny II.*, s. 89 a 92. Srov. též pozn. 55.

[11] J. JANÁK - Zd. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 389. Rakouská byrokracie byla záměrně apolitická. Srov. dále J. JANÁK, *K charakteru veřejné správy v počátečním období existence ČSR*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 18-19, Brno 1972, s. 8.

[12] J. JANÁK - Zd. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 392. Srov. i Pavel MATES - Karel SCHELLE, *Vznik Moravskoslezské země v roce 1927*. In: Časopis Matice moravské 105, 1986, s.241-251.

[13] Počátek vzniku těchto institucí, jež byly produktem „revolučního" období 1918-1920, zachytil ve své práci J. JANÁK, *K charakteru veřejné správy*, s. 11-31. J. JANÁK - Zd. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*., s. 393.

Ke konci I. republiky - od Mnichova do okupace - byl násilně přerušen proces sjednocování veřejné správy a Slovensko s Podkarpatskou Rusí si vytvořily vlastní centrální úřady. Po Mnichovu se v českých zemích zákonitě zmenšil počet politických úřadů první instance (27 okresních úřadů v zemi Moravskoslezské).[14] Mimoto zůstaly zachovány magistráty v Praze, Brně a Olomouci.[15]

Zemské hlavní město Brno bylo reprezentováno v politické rovině v letech 1920 - 1939[16] zastupitelskými sbory a volenými funkcionáři.[17]

Obec byla ve svých záležitostech zastoupena městským zastupitelstvem (90 členů) a městskou radou (30 členů). V čele těchto orgánů stál starosta a dva náměstkové. Funkční období zastupitelských a správních orgánů trvalo čtyři roky. Starostu a jeho náměstky volilo městské zastupitelstvo. Volbu potvrzovala vláda Československé republiky. Vedení města reprezentovalo obec navenek ve všech záležitostech.

Městská rada se skládala ze starosty, jeho obou náměstků a 27 členů, které městské zastupitelstvo volilo ze svého středu, a z vrchního magistrátního ředitele (do roku 1930 ředitele městských úřadů). Dále patřili k radě ředitel stavebního úřadu, ale i úředníci konceptní, technické, zdravotní, zvěrolékařské, účetní a archivní služby, a to tehdy, když v radě referovali o záležitostech spadajících do jejich kompetence. Právo hlasovat příslušelo voleným městským radním, vrchnímu magistrátnímu řediteli, v záležitostech stavebních řediteli stavebního úřadu a pověřeným referujícím úředníkům. Městská rada byla poradním a usnášejícím se orgánem ve všech záležitostech samostatné působnosti, které nebyly vyhrazeny městskému zastupitelstvu.

Jako pomocný poradní orgán byly vytvořeny obecní komise,[18] jejichž odborná posouzení byla předkládána k uvážení městské radě a poté městskému

[14] Tamtéž, s. 416.
[15] Srov. pozn. 8.
[16] Srov. pozn. 10.
[17] Řádné orgány obcí se skládaly z obecního zastupitelstva, rady, starosty (jeho náměstků) a komisí. J. JANÁK - Zd. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 444. Při charakteristice brněnských poměrů vycházím z rukopisné práce „Přehled organizace správy zemského hlavního města Brna do 15. března 1939" (s.1-67) uložené v Archivu města Brna (dále AMB), fond B 1/2, Korespondence předsedů NVmB, neuspořádáno.
[18] Zastupitelstvo rozhodovalo o tom, kolik a jaké komise mají být zvoleny. V krajních případech mohlo upustit od jakéhokoliv ustanovení komisí, vyjma komise finanční, jejíž zřízení bylo nařízeno zákonem z 12. srpna 1921 (329/1921 Sb.). V Brně se finanční komise skládala z 25 členů. Městské zastupitelstvo volilo 13 členů, ostatních 12 členů příslušelo jmenovat zemskému výboru. AMB, B 1/2, Přehled organizace správy, rkp. s. 40-41. V lednu 1937 Richard ŠŇUPÁREK sepsal „Kompetence obecních komisí." Hektograf, uloženo v knihovně AMB.

zastupitelstvu, které rozhodovalo s konečnou platností. (Např. ke konci roku 1935 bylo celkem devět odborných sedmnáctičlenných obecních komisí).[19]

Pro správu obecních hospodářských podniků byla zřízena hospodářská direktoria, jejichž počet členů určovalo městské zastupitelstvo. (Koncem května roku 1938 byl schválen jednací řád hospodářských direktorií.) Každý návrh direktoria musel být projednán v městské radě, předložen k usnesení městskému zastupitelstvu nebo k vyjádření finanční komisi. (Na sklonku roku 1935 podléhalo osm devítičlenných hospodářských direktorií správě města).[20]

Dohled nad činností sociálních městských ústavů svěřilo městské zastupitelstvo kuratoriím. (Koncem roku 1935 byla utvořena čtyři devítičlenná kuratoria).[21] Úředníci pověření vedením kuratorií činili samostatná konečná usnesení v mezích příslušného rozpočtu s výjimkou věcí, k jejichž projednávání byla podle zákona oprávněna pouze městská rada nebo městské zastupitelstvo. Poslední článek správy zemského hlavního města tvořily místní výbory,[22] které spravovaly za dozoru městského zastupitelstva některé záležitosti samostatné a přenesené působnosti, které se týkaly zájmů oné části města, pro níž byly zřízeny. Především měly právo podávat podněty týkající se místních záležitostí.

Jak bylo výše uvedeno, v čele úřadů zemského hlavního města Brna stál ředitel městských úřadů, od roku 1930 vrchní magistrátní ředitel. Ten se ze své funkce zúčastňoval zasedání městské rady. Jeho přímým představeným byl starosta města. Vrchnímu magistrátnímu řediteli podléhali přednostové referátů, účetní a pokladní služby, správy materiálií, pomocných úřadů a ostatních úřadů a též ředitelé obecních podniků,[23] ale tito jenom osobně. Městské obecní podniky byly samostatné právní jednotky, měly svá ředitelství a vlastní personál, který nebyl systemizován v rámci brněnského magistrátu. Bezprostředně na městské podniky dohlížela hospodářská direktoria, v další instanci městská rada a poslední slovo mělo vždy městské zastupitelstvo. Kontrolní úřad, který

[19] Komise prezidiální, personální, policejní, popisná (přijetí do domovského svazku obce), rozpočtová, sociální, zdravotní a tělovýchovná, školská a kulturní, finanční. AMB, B 1/2 Přehled organizace správy, s. 40-44.
[20] Direktorium pro plynárnu, elektrárnu a smetárnu; pro vodárny a lázně; pro jatky, dezinfekční ústav a menší zařízení; pro kuřimský velkostatek; pro hřbitov, hřbitovní zahradnictví, pohřební ústav a krematorium; pro obecní stavby; pro správu obecních nemovitostí a pro správu materiálií. Funkční období direktorií bylo totožné s funkčním obdobím městského zastupitelstva. AMB, B 1/2, Přehled organizace správy, s. 44.
[21] Kuratorium sociálních ústavů pro dospělé; pro mládež; fondy a nadace a zprostředkovatelny práce a péče o nezaměstnané. AMB, B 1/2, Přehled organizace správy, s. 59.
[22] Teprve po červnových volbách v roce 1924 byly zřízeny v obcích připojených k Brnu místní výbory, které však měly jen nepatrnou kompetenci. M. FLODROVÁ, *Brněnské ulice*, s. 10. Srov. též AMB, B 1/2, Přehled organizace správy, s. 60-67.
[23] Plynárna, elektrárna a spalovna smetí, Městské vodárny a lázně, Městský pohřební ústav, Městské hřbitovní zahradnictví a Městské jatky a mrazírny. Srov. pozn. 20. a AMB, B 1/2, „Úřady zemského hlavního města Brna v roce 1938", rukopisná práce.

vykonával kontrolní službu nad referáty, „ekonomátem", pomocnými úřady, obecními podniky a místními úřadovnami bývalých samostatných obcí podléhal pokynům zastupitelských sborů, volených funkcionářů i vrchního magistrátního ředitele. Některé referáty zemského hlavního města se dále dělily na oddělení. Kancelář starosty byla včleněna do prezidiálního referátu. K ostatní magistrátní agendě přináležely následující referáty a úřady - stavební úřad; referát pro věci stavovské, matriční, kultus a vojenství; živnostenský a hospodářský; úřad pro obecní dávky; referát finanční; policejní správa; referát sociální péče; sociálního pojištění a referát zdravotní. K těmto odborům byly dále přičleněny instituce jako Archiv a museum zemského hlavního města[24] a veřejné městské knihovny.[25] Pod ekonomát (neboli účetní a pokladní službu) spadaly městská účtárna, hlavní pokladna a správa materiálií. Pomocné úřady byly tvořeny ústřední podatelnou, spisovnou a výpravnou (expedit). Ústřední podatelna a spisovna pracovaly pro všechny referáty, účetní a pokladní službu a správu materiálií, vyjma referátu prezidiálního, archivu a české a německé knihovny. Ty měly svou vlastní spisovnu. Místní úřadovny bývalých samostatných obcí byly osazeny minimálním počtem sil, nejčastěji jedním úředníkem a jedním zřízencem. Tito samostatně nic nevyřizovali, přijímali pouze od občanů podání a odesílali je do hlavní městské podatelny. Po vyřízení předávali odpovědi, konali na místě potřebná šetření, vedli např. přihlášky a odhlášky vojenských osob apod. Rovněž zapisovali agendu místních výborů. Mezi tzv. ostatní úřady patřil Městský školní výbor a Léčebný fond veřejných zaměstnanců. Městský školní výbor vykonával funkci okresní školní rady. Jeho předsedou byl starosta. Léčebný fond veřejných zaměstnanců se řídil zákony, prováděcími nařízeními a předpisy o léčebném fondu. Město Brno bylo povinno dodávat této instituci jistý počet zaměstnanců pro obstarávání všeobecné agendy.

Pro plynulý chod městských úřadů, škol a sociálních ústavů mělo Brno k dispozici velký počet kvalifikovaných zaměstnanců.[26] Úředníci s vysokoškolským vzděláním (I. služební třídy) byli zaměstnáni jako právníci (*44*), inženýři (*58* - z toho *17* geometrů), vlastní lékaři (*3*), lékaři spoluplacení státem (*9*), školní lékaři (*11*, kromě toho *7* lékařů vykonávalo pro město služby ve školách a sociálních zařízeních na vedlejší pracovní úvazek), zvěrolékaři (*6*), knihovníci (*2*), archiváři (*3*) a muzejníci (*1*). Do II. služební třídy byli zařazeni úředníci se středoškolským vzděláním, a to účetní a administrativní aparát (*164*), včetně technických (*36*) a zahradnických úředníků (*3*). Zaměstnanci s nižším než středoškolským vzděláním (III. a IV. služební třídy) byli nejpočetnější. Tvořili

[24] Archiv a museum hlavního zemského města měly od roku 1935 společné vedení, Dr. Jaroslava Dřímala.
[25] Veřejné městské knihovny byly dvě, česká a německá. Spadaly pod dohled městské rady a byly řízeny českou a německou knihovní radou.
[26] AMB, B 1/2, Úřady zemského hlavního města, s. 4-9.

tzv. pomocný úřední aparát, který byl složen z kancelářských a manipulačních úředníků (*319*), technických úředníků (*28*), cestmistrů (*7*) a jednoho zahradnického úředníka.

Do zaměstnaneckého aparátu magistrátu byly dále zahrnuty učitelky českých (*91*) a německých (*19*) mateřských škol a též učitelé a učitelky odborných škol (*35*).

V městských úřadech, školách a ústavech pracovalo na 615 zřízenců (úřední zřízenci (*208*), školníci (*77*), hasiči (*69*), tržní (*22*), silniční (*19*) a stokoví (*5*) dozorci, desifenkční (*18*) a zahradní (*6*) zřízenci, školnice a opatrovnice (*173*) a polní hlídači (*18*)). Mezi ostatní pracovníky byly zařazeny posluhovačky (v úřadech a podnicích (*108*), personál ústavů (švadleny, pradleny, kuchařky, ošetřovatelky, zdravotní sestry (*136*) a dělníci (*1090*) (stavební úřad a správa materiálií)).

Na sklonku 30. let 20. století bylo v magistrátních službách města Brna na 2805 zaměstnanců. Z toho úředníků s vysokoškolským vzděláním 137, se středoškolským 203 a se základním vzděláním 355. Celkem 695 úředníků pracovalo na vlastním magistrátě. Vedle toho bylo placeno z městských peněz 151 učitelů, 615 zřízenců a 1344 ostatních zaměstnanců. V městských podnicích bylo na 1289 pracovníků.

Celkově úřady zemského hlavního města (včetně městských podniků) poskytly v roce 1938 obživu 4094 pracovníkům a pracovnicím.

V čele brněnských městských úřadů se během existence I. republiky vystřídali pouze dva vysocí městští úředníci, vrchní magistrátní ředitelé, František Janík a Richard Šňupárek.

V Archivu města Brna jsou uloženy osobní pozůstalosti těchto činitelů (fond T 17, T 41), a to převážně materiály z jejich úřední činnosti. Přesto vedle ryze úředních písemností se zachovaly i osobní paměti,[27] které autenticky dokreslují konec starého Rakouska i dobu budování nového státu.

[27] AMB, osobní fond T 17, František Janík, inv.č. 9 (rozmezí let 1874-1964). Autor své paměti sepsal na popud jednoho člena dolnokounického učitelského sboru za účelem obeznámení školního žactva s životem městečka v minulém století. Janík pojal svůj úkol zeširoka, velmi důsledně popisuje především každodenní běh života ve svém rodišti a na studiích. Zhruba poslední třetina pamětí je zaměřena na autorovu úřední činnost po ukončení české právnické fakulty. Srov. též pozn. 72. Rodina Šňupárkova vlastní také svou rodinnou kroniku, kterou psala nevlastní sestra Richarda Šňupárka, učitelka Milada. Je zaměřena výhradně na rodinné události.

František Janík (1874 - 1964)

Pocházel z Dolních Kounic[28] (okres Brno - venkov), kde se narodil 27. září roku 1874 jako druhé dítě (a prvorozený syn) manželům Janíkovým. Ve čtyřech letech ztratil otce, který byl krátce před smrtí zaměstnán u železniční dráhy.[29] Matka se již neprovdala a své čtyři děti vychovávala sama, později s pomocí prarodičů. František byl hudebně nadán,[30] a tak od raného mládí částečně finančně přispíval do rodinného rozpočtu.Vypomáhal ministrováním v kostele, zpěvem při svatbách a jako houslista při různých zábavných představeních. Nižší školní vzdělání absolvoval v místě bydliště.[31] Na doporučení dolnokounického regenschoriho paní Janíková svého nejstaršího syna vypravila v jeho 12 letech na studia do nedalekého Brna. Tak v létě roku 1886 byl František přijat do fundace augustiniánského kláštera, kde byl zkoušen samotným Leošem Janáčkem.[32] Jako stipendista starobrněnského kláštera navštěvoval Gymnasium na Starém Brně.[33] Po dvou letech života v klášteře, poté co začal mutovat, byl dospívající František postaven před zásadní životní rozhodnutí. Jít do učení či dále studovat?[34] Šťastnou náhodou si zajistil pravidelné „víkendové" přivydělávání jako klavírista v hostinci Blondiau, což znamenalo pokračování ve studiích. V první řadě byl nucen si obstarat co nejdříve podnájem. Při hledání bytu se potkal se studentem-krajanem, se kterým začal bydlet.[35] Vlivem jeho špatné společnosti ve škole neprospíval a tak musel opakovat třetí třídu.[36] Přesto dál hmotně přispíval mamince a sourozencům, neboť i po odchodu z fundace vypomáhal Janáčkovi na kůru starobrněnského kláštera při uvádění větších děl (každý zpěvní „penzista" dostával podporu na stravu) a současně hrál na klavír po různých lokálech a

[28] AMB, T 17, inv. č. 36. Městské zastupitelstvo v Dolních Kounicích roku 1930 ocenilo zásluhy svého rodáka o rozvoj města jmenováním „čestným občanem města Dolních Kounic."

[29] *„… Otec byl vyučený zámečník. Jako dělník na dráze pracoval na železném mostě mezi Kounicemi a Ivančicemi."* AMB, T 17, INV.Č. 9, s. 1.

[30] Mamінčin dědeček jako zednický mistr si přivydělával mimo sezónu hrou na housle a křídlovku. Strýc Rochus, bratr matky, byl také dobrým hudebníkem. *„… U nás tenkrát nastoupil na místo řídícího kůru absolvent varhanické školy Schutz, znamenitý muzikant." … „Za dva roky jsem se naučil „z listu" zpívat a poměrně dobře hrát tak, že jsem si už tvořil z malých houslistů kapelu, která leckde i veřejně působila. Kuráž mne vedla i tak daleko, že jsem skládal při nedostatku notového materiálu potřebné skladbičky k tanci mladých."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 2-4.

[31] *„… Předškolní děti jsme se už těšily na návštěvu školy ani ne tak proto, že jsme toužily se učit, ale abychom se „parádily" pěknými kabelami koženými anebo alespoň lepenkovými a visícími z nich mořskými hubkami na provázcích. Ale už ve 2. třídě jsme hlavně kluci pohrdli kabelami a jako „učenější" jsme raději svazovali knihy do řemínků a při postupech do vyšších tříd jsme z prestižních důvodů stále počet knih zmenšovali, až se nám, hlavně později ve vyšších třídách středních škol, vytrhané z nich vešly do kapes."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 5.

[32] *„… Tato fundace, jak známo, byla založena k udržování stálého smíšeného sboru pro lepší církevní zpěv. Ženské hlasy v něm zpívali chlapci. Takto se umožňovalo většinou nemajetným, ale hlasově i hudebně obdařeným 12 hochům, kteří měli ve fundaci zaopatření, studovat. Při přijímací zkoušce mne Leoš Janáček ani nenechal dozpívat celé Kyrie Wittowy mše a byl rozhodnut hned mne navrhnout k přijetí jako sopranistu." … „Jelikož jsem bezvadně zazpíval Janáčkovi dodaný mi part a při zkoušení sluchu a rozsahu hlasového jsem ho překvapil výškami a dlouhým dechem, přiskočil k mé chvějící se matce a oznámil jí mé přijetí k její i mé radosti." …. „Když mne maminka přivezla o prázdninách 1886 do fundace, uložila tam pro mne kufr s prádlem a šla hned se mnou předně do Kobližné ulice do jednoho z tehdejších četných konfekčních obchodů koupit levný oblek k založení garderóby." … „Ve fundaci jsme dostávali vydatnou stravu v poledne a večer. Snídaně jsme si museli opatřovat sami."* AMB, T 17. inv.č. 9, s. 32-40. Srov. též článek O životě fundatisty a přetěžkém partu Kohouta. (Acta Janačkiana). In: Opus musicum 2, 1999, s. 39-44.

[33] AMB, M 33, inv.č. 4,7. Gymnasium na Starém Brně - První státní reálné gymnasium v Brně. *„… Na profesory v prvních gymn. třídách mám příjemné vzpomínky, zejména na prof. Šujana a Fr. Bartoše, avšak nemilou vzpomínku mám na jednoho vynikajícího spisovatele a vlastence, kterého nejmenuji, abych se nedotkl všeobecné úcty, kterou si jinak zaslouží. Ten nenáviděl (nevím z jaké příčiny) fundatisty a při každé maličkosti vyhrkl poznámku „no lumpáček fundatista". Do jeho hodin jsme fundatisté chodili se strachem."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 44.

[34] *„… Když jsem o těch dvou otázkách přemýšlel, kudy jsem chodil, a dokonce jsem si našel učení zámečnické, jež jsem nějakou dobu konal, stala se pro mne rozhodující událost. Blízko fundace bydlela totiž kounická rodina, jejíž dcera měla mít brzo sňatek a hostina se konala v hostinci Blondiau..." … „jako známý krajan jsem byl na hostinu pozván s přáním, abych si přinesl také housličky." … „Už nyní poznamenávám, že náhody hrály v mém životě významnou roli. Tož na svatební hostinu jsem rád šel a byl jsem mile uvítán v naději, že svou muzikou přispěji k udržení dobré nálady. A nezklamal jsem příjemnou společnost. Brzo však jsem spatřil v koutě zahalený klavír, s něhož jsem s povolením hostinského odhalil pokrývku a zabrnkal několik akordů. Hned jsem vzbouřil mládež k volání, abych zahrál nějakou písničku. Těch jsem zahrál několik a po chvíli už zpívali všichni." … „Hostinský přinesl dokonce balík not" … „hrál jsem hlavně rytmicky tak, že tanečníci byli velmi spokojeni a takto se bavili místo do večera až přes půlnoc ke všeobecné spokojenosti - i hostinského. Uznalý ženich dostal nápad, aby se učinila sbírka pro muzikanta" … „Vybralo se přes patnáct zl. To byla v r. 1888 pro mne „trefa". Za takový obnos žil student přes měsíc dobře." … „Hostinský mi dal na uváženou, zda bych po prázdninách chtěl pravidelně v soboty a neděle /a svátky/ k němu chodit hrávat od večera do 12. hod. za večeři, nějaký příspěvek základní od něho a k tomu, co si od hostů vybere. Že prý hraji s citem věci prostonárodní a do nástroje nemlátím." … „Svatba mne utvrdila v tom, že důležitou vlastností lidskou je kuráž."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 41-43.

[35] *„… Po prázdninách jsem se nastěhoval do Brna ke starým lidem, z nichž muž byl zaměstnán v cukrárně a rozvážel přes půl století po Brně zmrzlinu. Ten nám nosil celé sklady zmetkových, stejně však chutných /trochu pokroucených/ cukrovinek. Jeho manželka prodávala na Zelném trhu koření a měla v Pisárkách dva vinohrady."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 45-46.

[36] *„… Začátek byl v nových poměrech slibný. Ve škole se mně dařilo dobře i při tom svízelném učení si v bytě a finančně jsem se stál výborně. V hostinci u Blondiaua jsem brzo zdomácněl, hosté mne měli rádi i manželé hostinští." … „Ale spolubydlící kamarád P. začal brzy lajdačit, zanedbával školu, zval si podivné kumpány do bytu a mne dobráka zneužíval k různým posílkám."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 46-48.

hospůdkách ve městě.[37] Kvůli nedorozumění s profesorem matematiky[38] student Janík ukončil svá brněnská gymnaziální studia v septimě a maturitní rok absolvoval na jiném ústavě, C.k. vyšším gymnasiu v Kolíně, kde v červenci roku 1895 odmaturoval.[39] Během zdejšího pobytu se seznámil i s Františkem Kmochem.[40]

Po prázdninách František Janík začal navštěvovat českou právnickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze.[41] I zde si přivydělával hraním na piáno a podle vlastních slov *„poznal během studií důkladně celou noční Prahu."*[42] Svá vysokoškolská studia musel v roce 1897 přerušit, neboť byl odveden na jednoroční vojenskou službu do Brna.[43] Právnickou fakultu úspěšně ukončil na jaře roku 1901.[44]

[37] Při svém hraní se nevyhnul ani té hospodské rvačce. AMB, T 17, inv.č. 9, s. 49-51.
[38] AMB, T 17, inv.č. 9, s. 51-52.
[39] *„... A tak nastal pro mne rok nového života v Kolíně."* ... *„Z nádraží jsme s Kelblem spěchali do bytu odložit zavazadla a hajdy na pivo a chutné párky. Vstup do hostince mne však přivedl do úzkých, takřka do úleku. Jak jsme totiž otevřeli dveře, povídá Johan: „Tam sedí náš budoucí třídní prof. Špergl, sedneme si k němu." Já jsem zčervenal, přestal dýchat a sotva jsem mohl pokročit. Ježíš Marja, já puťka z Moravy jít předně do hospody a ještě k tomu tam sedí třídní! Sednout jsem se neodvažoval, až když Johan mne třídnímu Šp. jako nového spolužáka představil, podal mně týž ruku, pěkně mne do Kolína přivítal a nabídl židlu vedle sebe i zavolal číšníka k projevení mého přání."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 52-53. Podle sdělení ředitelky Státního okresního archivu v Kolíně, Mgr. Zuzany Miškovské, František Janík navštěvoval c.k. vyšší gymnasium, kde na počátku července 1895 složil maturitní zkoušky, neprospěl však z řeckého jazyka, opravnou zkoušku vykonal 26. září téhož roku.
[40] *„... Já jsem vedl studentskou kapelu a stud. zpěv. sbor, s nimiž jsme v místě i okolí pořádali osvětové večery, které vždy tamní pokročilý venkov vítal. Ke Kmochovi jsem měl volný přístup, mohl jsem od něho vypůjčit popř. opsat, co jsem chtěl. Jeho kapela hrávala o svátku sv. Václava na náměstí vždy úplná, dojemně při tom působilo, když tam přivezli i beznohého člena křídlovkáře, aby nádherně zatroubil sólo."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 53.
[41] *„...s kamarádem jsme si šli hned vyřizovat své záležitosti a tu jsem na Václaváku zpozoroval zablácené boty i kalhoty. Tož jsem se dal u čističe na chodníku za 2 kr. do pořádku. Čistič usoudil, že „su" Moravan, poněvadž jsem prý mu řekl, aby mně také opucoval „gatě". Naproti tomu pucrovi na druhé straně jsem pozoroval vystavené inseráty"* ... *„hledal, kde se předně přijme „pianista" a současně do advok. kanceláře „mundant"."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 54.
[42] AMB, T 17, inv.č. 9, s. 56-57.
[43] *„... Dosti klidný chod* (v Jezuitských kasárnách u něm. 49. pluku) *byl přerušen alarmem k jízdě do Prahy na zkrocení Pražanů, kteří projevovali své rozčílení a odpor proti zrušení Badeniových jazykových nařízení."* ... *„Zůstali jsme v Praze hezky dlouho, padly do toho, tuším, vánoce."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 57-58.
[44] V Archivu Univerzity Karlovy jsou uchovány studijní záznamy české právnické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze, kterou Frant. Janík navštěvoval od zimního semestru 1895/1896 do letního semestru 1901 (s ročním přerušením - 1897/1898). Patřil mezi chudé studenty, neboť byl podporován stipendiem pro nemajetné studující ve výši 50 zl. od obce Dolní Kounice. Již během studií praktikoval ve dvou pražských advokátních kancelářích. Od 9. října 1899 do 31. ledna 1900 u JUDr. Sládečka a od

Po složení II. státní rigorózní zkoušky čerstvý absolvent nastoupil výpomocnou službu u Moravské zemědělské rady v Brně. Do budoucna sice uvažoval o státní službě, ta však byla podmíněna roční bezplatnou praxí, což odmítl z existenčních důvodů. Při svém půlročním setrvání u zemědělské rady složil na podzim téhož roku III. státní rigorózní zkoušku (ze správy) a jako koncipista se značnou právní praxí nastoupil do advokátní kanceláře JUDr. Štolly v Moravském Krumlově.[45] Sotva co se vpravil do poměrů na Krumlovsku a zdomácněl, naskytla se nová, lákavější příležitost. Město Hranice vypsalo konkurs na místo městského tajemníka (včetně funkce menšinového pracovníka pro zdejší kraj).[46] Ve svém novém působišti František Janík setrval pět let. Společně se starostou JUDr. Františkem Šromotou se podílel na rozvoji města a okolí (např. byla vystavena plynárna, zřízeno veřejné osvětlení, vybudován betonový (tohoto druhu první v říši) most přes Bečvu apod.)[47] Během zdejšího pobytu se dále aktivně zúčastňoval (nejdříve sám později i s manželkou) kulturního života.[48] Na podzim roku 1905 František Janík vstoupil do stavu manželského se svou první láskou, Marií Vytopilovou,[49] též z Dolních Kounic (nar. 17. listopadu 1878 a zem. 28. března 1969), učitelkou zpěvu v Brně ve Vesně.[50] Budoucí žena byla absolventkou pražské konzervatoře, kde byla žačkou Antonína Dvořáka.

2.února 1900 do 19.července 1901 u JUDr. Tilsche. AMB, B 1/2, Protokol. korespondence O. Vaverky, 1965, Frant. Janík, výňatek z činnosti na brněnské radnici.
[45] Dr. Štoll přihlédl nejen k advokátní praxi uchazeče, ale také (správně) předpokládal, že Frant. Janík jako bývalý menšinový pracovník bude v této činnosti pokračovat i v novém prostředí. AMB, T 17, inv.č. 9, s. 63.
[46] *„... Počátkem r. 1904 jsem se tedy přestěhoval do Hranic, kdy brzy nato bylo zastupitelstvo města rozpuštěno do nových voleb a vládním komisařem byl ustanoven přerovský polit. spr. Ehrenfeld (později 1918 vládní komisař města Brna po převratě). Spolu jsme tedy vedli správu města a připravovali nové volby, jimiž potom Hranice přešly do českých rukou."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 65. (To byla jejich první spolupráce. Srov. pozn. 55). Tamtéž, inv.č. 15 - korespondence (1907), děkovný dopis /ministra/ dr. Žáčka za volební agitaci... *„Ctěný pane sekretáři! Při volební agitaci projevil Jste tolik vlasteneckého nadšení a tak horlivě súčastnil Jste se veškerých prací přípravných, a sice nejen v Hranicích, nýbrž v celé městské skupině, že právem náleží Vám značná část zásluhy o ten neočekávaně skvělý výsledek volby a o tak krásné vítězství myšlenky národní."*
[47] AMB, T 17, inv.č. 9, s. 66.
[48] Tamtéž, s. 67. Srov. např. inv.č. 13, 16 - korespondenci z let 1904 a 1908.
[49] Z manželského svazku se narodil 19. ledna 1907 jediný syn - Bohuslav. Ten jako právník též pracoval na brněnské radnici (v letech 1933 až 1951), předčasně však zemřel na zhoubnou nemoc 23. července 1959. AMB, T 17, inv.č. 9, s. 85.
[50] *„... od té chvíle jsme z vlasteneckého cítění spoluučinkovali po celé vlasti 30 let na koncertech zdarma, šíříce tak hlavně krásu české písně. Manželka pak z vděčnosti k Vesně, která ji jako nemajetnou studentku v jejich uměleckých snahách morálně i hmotně podporovala, slavně se zavázala, že za své účinkování nepřijme nikdy od nikoho ani krejcar."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 68. Srov. příloha č. 1.

Reálná šance na změnu zaměstnání a možnost povýšení přivedla Janíka ke zvýšení odborné kvalifikace. Poněvadž pro dosažení vyššího zařazení neměl prakticko-politické zkoušky, na radu svých přátel požádal o konání praxe u politického úřadu v místě bydliště. Ministerstvo vnitra řešilo překvapivě tento dotaz prominutím předepsané jednoroční konceptní praxe. Dále zmocnilo místodržitelství, aby připustilo žadatele ke složení „praktických zkoušek pro řízení" při politických úřadech na Moravě. Tím nepřímo uznalo agendu obecní samosprávy za rovnu s agendou státní politické správy.[51] Více než za rok, na jaře 1909, František Janík nastoupil do služeb Zemského moravského výboru v Brně na místo zemského vicesekretáře.[52] Při své práci nový zemský sekretář jako právník pociťoval různé nedostatky v obecním řízení (např. nebyla přesně vymezena pravomoc starosty a městské rady, ani kompetence obecních představitelů, kde v samostatné působnosti obcí převažovalo stranictví až svévolná libovůle).[53]

Události 28. října 1918 v Brně[54] změnily naposledy úřední dráhu Františka Janíka. Ten na naléhání účastníků převratného dění v městě vstoupil do

[51] *„... Své vědomosti jsem si hned doplnil různými předpisy politické správy a přihlásil jsem se poč. r. 1907 u místodržitelství ke složení prakticko-politické zkoušky jazykem českým." ... „zkoušku jsem složil s prospěchem velmi dobrým za předsednictví vicepres. Pillerstorfa. Přísedící při zkoušce Svitavský projevil velkou radost, že jsem protrhl zásadu skládat zkoušky pouze jazykem německým a také naše noviny psaly tenkrát o této zkoušce jako první složené jazykem českým."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 69.

[52] *„... Služba u Mor. zem. výboru byla opravdu elitní v ušlechtilém slova smyslu. Svou práci každý konal samostatně, nikdo mu do ní nezasahoval. Šlo o to, aby své návrhy náležitě (hlavně zákonem) odůvodnil a pak mohl být klidný."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 70-72. Tamtéž, inv.č. 17 (korespondence) - blahopřejný dopis od barona Aloise Pražáka. V korespondenci té doby jsou zachyceny minimálně konkrétní úkoly, na kterých se jako sekretář podílel. Např. inv.č. 25 - se ze své funkce Janík 18. října 1917 zúčastnil „svěcení" zemské plicní léčebny v Jevíčku. Dochoval se jídelní lístek ze slavnostního oběda. Jako první chod byla podávána císařská polévka, předkrm - játrová paštika, druhý chod byla šťavnatá pečeň s červeným zelím a žemlovými knedlíky anebo pečená kuřata obložená se salátem a kompotem. Dezert byl sladký - piškotový závin nebo dort. Před černou kávou byl k dispozici sýr a ovoce. Vše bylo zakončeno skleničkou plzeňského piva nebo skleničkou vína ze zemských sklepů. Dále jako činitel zemského výboru na Moravě byl např. na jaře 1910 opětovně zvolen místopředsedou Jednoty samosprávných úředníků a zřízenců obecních v markrabství moravském (inv.č. 18).

[53] AMB, T 17, inv.č. 9, s. 72-3. Srov. též T 6, Hynek Bulín st. - úvod.

[54] Počátky „rebelie" (proti rakouské správě ale i monarchii) lze vyčíst již např. z dopisu Ústředí starostenských sborů z přelomu roku 1917 až 1918. AMB, T 17, inv.č. 25 (srov. příloha č. 2). Dále J. DŘÍMAL a kol., *Brno, II*, s. 78n. Srov. též rukopisnou verzi „Převratu v Brně" Hynka BULÍNA st. - AMB, T 6, inv.č. 97. Dnem 30. října 1918 zahájil Moravský národní výbor podle pokynů z Prahy pravidelnou činnost. Jeho sídlem se stal Zemský dům, kde byla zřízena zvláštní kancelář Národního výboru, vedená generálním sekretářem Janíkem, který měl k dispozici řadu dalších pomocných pracovníků. Václav PEŠA, *Národní výbory v českých zemích roku 1918*. In: Rozpravy ČSAV, řada společ. věd, ročník 72, sešit 12, Praha 1962, s. 37.

služeb radnice, kde se stal prvním českým úředníkem.[55] Koncem října se ujal okamžitě vedení a organizace městské správy a 20. listopadu byl pověřen též správou prezidiální kanceláře. 28. ledna roku 1921 byl jmenován na místo ředitele úřadů zemského hlavního města Brna.[56] V roce 1930 dochází ke změně titulu (vrchní magistrátní ředitel).[57]

Než přistoupím ke zhodnocení pracovní činnosti Františka Janíka na brněnské radnici, vzpomenu jeho další aktivitu, která se konkrétně týkala obecní samosprávy a která logicky vyplývala z jeho postavení menšinového pracovníka.[58]

Po svém nastoupení na místo hranického městského tajemníka Janík podporoval vzájemnou spolupráci starostů českých obcí (hlavně ve věci ochrany

[55] Nová správa města byla postavena před řadu důležitých úkolů. Na radnici se začalo úřadovat česky, i když to šlo zpočátku velmi ztuha. Dřívější německá správa nebrala vůbec do služeb obce Čechy. J. DŘÍMAL a kol., *Dějiny II*., s. 89. AMB, B 1/2, Protokol. korespondence Oldřicha Vaverky, 1965, Frant. Janík, výňatek z činnosti na brněnské radnici. Srov. též AMB, T 17. inv.č. 9, s. 74-76. *„... A též šlo nyní koncem října 1918 o převzatí správy města Brna do našich rukou. V krátké době /*po 5. listopadu*/ několika hodin vstoupil do mé kanceláře u zem. výboru posl. dr. Dolanský se vzkazem od poslanců Vaňka a dr. Bulína, že na mne v radnici čekají. Hned jsem tam spěchal a bez dlouhých projevů mne oba přivítali jako spolubojovníka o tuto radnici s vyzváním, abych se ujal okamžitě vedení a organisace městské správy a uvedli mne do vedlejší místnosti, kde se shromažďovali zástupcové různých stran, aby utvořili Poradní sbor k ruce vládnímu komisaři, jímž byl ustanoven se zvláštním zmocněním komisař polit. správy přerovské /* Petr Kerndlmayer, rytíř z E./ *Ehrenfeld, s nímž jsem převáděl před lety Hranice na české město a tedy jsem se dobře znali. Funkci na mne vznesenou jsem nemohl odmítnout, ačkoliv u zem. výboru jsem měl službu sice ne lehkou, ale velmi sympatickou. Při vstupu do radnice jsem měl zvláštní pocity jednak jako dosavadní bojovník proti ní a pak jsem si nikdy nepomyslil, že bych tam mohl být někdy zaměstnán.* ***A tak jsem se stal prvním českým úředníkem na této radnici.*** *S Ehrenfeldem jsme se dali s chutí do práce, provádějíce jen věci neodkladné a prospěšné, ponechávajíce vše ostatní budoucímu nově zvolenému zastupitelstvu. Předně jsem zřídil volební kancelář, jejíž vedení jsem si sám ponechal, aby byla zachována objektivnost. Jedním z dalších hlavních úkolů bylo rychlé převedení německé správy na českou, do kteréžto práce jsem se dal sám." ... „Aby zůstalo v chodu úřadování, svolal jsem si nejprve všechny vyšší německé úředníky, abych si s nimi promluvil o situaci, ve které se ocitli za nových poměrů a povzbudil je k spolehlivé spolupráci s námi." ... „Uloženo pak bylo těm, kdož neovládali jazyk český, aby se mu dostatečně naučili do určité doby, kdy pak budou podrobeni zkouškám." ... „Němce jsme ponechali z důvodů věcných i na některých vedoucích místech a přidělovali k nim nováčky české a uprázdněná místa jsme obsazovali spravedlivě nástupci českými, dodržujíce národnostní klíč."*

[56] Srov. AMB, T 17, inv.č. 28 (korespondence) - blahopřejné dopisy k „zaslouženému" jmenování od soukromých osob i spolků.

[57] AMB, T 17, inv.č. 36 (korespondence) - blahopřání k povýšení.

[58] Česká buržoazie na Moravě se pokusila v prvním desetiletí 20. století získat náhradu za neuskutečněnou okresní samosprávu v tzv. starostenských sborech, organizovaných na Moravě podle okresů. J. JANÁK - Zd. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 356.

místní samosprávy vůči státní správě) v rámci soudního okresu.[59] Mnozí zastánci této myšlenky se po různých jednáních dohodli s Národní radou v Brně, že při ní jako odbor utvoří dobrovolné organizace starostenských sborů na Moravě. (Na Brněnsku byl vznik takového sdružení iniciován Jazykovým odborem Národní české rady pro Moravu za předsednictví JUDr. Hynka Bulína. Ten přípisem z 12. října 1904 obeznámil příslušné starosty s návrhem o zřízení sboru, který by *„občas mohl o běžných otázkách národních a hospodářských rokovat."* Ustavující schůze Starostenského sboru pro okres brněnský se konala 9. ledna 1905 v malém sále brněnského Besedního domu).[60] Obecní agenda samosprávy narůstala, a proto se odbor osamostatnil, odpoutal od Národní rady a jako Ústředí starostenských sborů na Moravě[61] (v roce 1929 bylo přeměněno v Ústředí moravskoslezských obcí, měst a okresů) usadil ve vlastních místnostech v ulici U solnice. I jako zemský sekretář (později jako městský úředník) Janík dále pracoval pro „Ústředí" (např. roku 1915 se stal pokladníkem a 1922 byl kooptován do výkonného výboru pro svou uznávanou odbornost).[62] Výše uvedená instituce vydávala i vlastní odborný časopis „Naše obec" (dřívější Věstník Ústředí starostenských sborů na Moravě a časopis věnovaný zájmům české samosprávy v zemích koruny svatováclavské), který v prvopočátku též spoluredigoval.[63]

V rámci svých služebních povinností[64] na brněnské radnici vykonal Janík mimo jiné studijní cestu po větších německých a rakouských městech za účelem obeznámení se se strukturou tamních úřadů. Když se např. chtěl podívat ve

[59] Na Olomoucku se starostové přičiněním poslance Františka Oklešťka již scházívali a docilovali svou spoluprací úspěchů. AMB, T 17, inv.č. 9, s. 78.
[60] Tamtéž, s. 79. Srov. též T 6, inv.č. 123 (Sbor starostů na Brněnsku) - ohlasy a kladná vyjádření představitelů českých obcí. Vedle těchto přípisů je zde uloženo i konceptní programové prohlášení Jednoty všech starostenských sborů, v němž se zdůrazňuje apolitičnost sdružení ve prospěch *„ozdravení samosprávy a všestranného zesílení její v boji národním."; Dvacet let Ústředí starostenských sborů a okresních silničních výborů na Moravě 1905 – 1925*, Brno [1925], s. 24. Na schůzi konané v Přerově 12. února 1905 se rozhodlo, že Ústředí starostenských sborů má mít sídlo v Brně.
[61] Srov. pozn. 58. J. JANÁK – ZD. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy*, s. 449. AMB, T 17, inv.č. 9, s. 79; *Dvacet let*, s. 23-42.
[62] AMB, T 17, inv.č. 9, s. 79 a inv.č. 23, 29 (korespondence).
[63] Tamtéž, inv.č. 9, s. 79-80. Redaktorem byl Vlastimil Ondrůšek a redakční radu dále tvořil bývalý spolupracovník, starosta města Hranic a zemský poslanec JUDr. František Šromota a profesor vysokých škol technických ing. Michael Ursíny.
[64] Při výčtu úředních aktivit jsem odkázána pouze na zachovaný materiál, tedy korespondenci, osobní paměti a výpis z osobního spisu (AMB, B 1/2, Protokol. korespondence Oldřicha Vaverky), neboť osobní spis uložený ve fondu B 1/34 Osobní spisy městských zaměstnanců vyvázaných ze služby v letech 1933-1961, byl neuváženě při vnitřní skartaci vyřazen.

Štýrském Hradci na vedení registratury, bylo mu lakonicky sděleno, „že ji mají zařízenou a vedenou úplně podle brněnské."[65]

V roce 1930 byl v Brně založen nepolitický spolek - Spolek Středoevropského ústavu ku podpoře hospodářského a kulturního sblížení v Brně, který byl spolupracovníkem mezinárodního spolku téhož jména ve Vídni. Janík ze své funkce ředitele městských úřadů se stal řádným členem jeho představenstva.[66] Jako reprezentant radnice měl mnoho příležitostí být spoluúčastníkem společenského dění. Rád navštěvoval studentské kroužky a místní i zahraniční organizace.[67] Byl členem (často společně s manželkou) asi 50 spolků a někdy i spoluzakladatelem.[68] K 30. září 1934 odešel František Janík na zasloužený odpočinek, do penze.[69]

V mimoúřední činnosti, které se věnoval za své aktivní působnosti, pokračoval i ve výslužbě, hlavně v Ústředí moravskoslezských obcí. Zde úzce spolupracoval s předsedou Jaroslavem Bečákem, a to až do roku 1948. Během heydrichiády byl společně s ním na základě udání tajemníka Ústředí (Josefa Kaliny) zatčen gestapem pro podezření z nepřátelské činnosti proti Říši. Pro nedostatek důkazů byl po měsíci propuštěn, avšak jeho mladší spolupracovník „si odseděl svůj očistec do konce války v koncentrácích."[70] Za války se do Ústředí již nevrátil. Tam zaujal vedoucí místo přikázaný německý úředník.[71]

[65] AMB, T 17, inv.č. 9, s. 78.
[66] AMB, T 17, inv.č. 42-54 (korespondence k organizační činnosti).
[67] Spolupodílel se i na průběhu návštěvy Alice Masarykové v Brně, v březnu 1919 (srov. přílohy č. 3 a 4), podrobněji rozvádí svou společenskou aktivitu ve svých pamětech (s. 77-78 a 83-84). Srov. dále přílohy č. 5-7.
[68] Když byl Janík jmenován k Moravskému zemskému výboru do Brna, občas navštěvoval Leoše Janáčka. Scházeli se nepravidelně ve hotelu Slávii (společně s Dr. Bílovským a Karlem Tomešem). Zde připravili základy ke zřízení Ruského kroužku. „... *Do úřadu občas Janáček přišel v zájmu varhanické školy. Jedním z jeho posledních přání bylo udělení uznání za dlouholeté služby známé Mařce v jeho domácnosti. Zakročilo se na kompetentním místě s doporučením města."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 37-38. Srov. též inv.č. 29 (korespondence).
[69] *„... Mnohovážený pane vrch. řediteli, dovršíte zítra 60 let života a rozloučíte se s úřadem na radnici. Používám této příležitosti, abych Vám srdečně blahopřál k tomu, že se šedesátky dožíváte v plné svěžesti a abych Vám úprimně přál, aby se Vám nikdy nezastesklo po úřadu." ... „Pro Vás bude loučení tím těžší, že opouštíte úřad, do něhož jste přišel jako první český úředník a který jste od základů budoval. Přišel jsem na radnici jako český novinář a všímal jsem si proto bedlivě všeho toho, co se na radnici dělo..." Alois. V. Kožíšek* AMB, T 17, inv.č. 40 (korespondence).
[70] AMB, T 17, inv.č. 9, s. 81.
[71] *„... náhodou slušný člověk, jenž Ú. nezvelebil, ale také mu neuškodil a hlavně je udržel při životě až přes převrat."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 81-82.

Po roce 1948 František Janík jako důsledný zastánce úřední „apolitičnosti" odešel do ústraní. Zemřel v Brně 5. listopadu roku 1967 v požehnaném věku devadesáti tří let.[72]

Richard Šňupárek (1880 - 1967)

Byl rodákem z Brna, kde se narodil 19. prosince 1880 v rodině zednického políra Karla Schnuparka[73] jako druhorozený syn. Manželství jeho rodičů (Karla a Marie Adamcové)[74] bylo šťastné, ale krátké. Po necelých dvou letech soužití otec Richarda onemocněl prudkým zápalem plic a do několika týdnů zemřel.[75] Tchán, stavitel Tomáš Schnuparek, sice své snaše nejdříve přislíbil finanční výpomoc při výchově synů, ale záhy svůj slib z rodinných důvodů nedodržel. Ovdovělá matka zpočátku posluhovala v obchodě, později šila prádlo na zakázku, a to i do minoritského brněnského kláštera. Zde byl vrátným a domácím krejčím Josef David, za něhož se nakonec provdala, když hochům bylo deset a jedenáct let.[76] Oba tehdy navštěvovali německou základní školu. Otčím své „vyženěné" syny ihned převedl do české školy, neboť byl uvědomělým českým vlastencem. S nadšením podporoval sokolské hnutí, chodíval do čtenářského spolku v Besedním domě, avšak starost o rodinu nechával na bedrech své ženy.[77] Z druhého svazku se narodily čtyři děti, z nichž pouze nejstarší dcera Milada (později učitelka) se dožila dospělosti, dva chlapci a

[72] Diktování svých pamětí ukončil po pěti letech v prosinci roku 1964. I když fyzických sil mu ubývalo, pozorný čtenář ocení Janíkovu duševní vitalitu a moudrost, která přichází pouze s věkem. *„... K dále se blížící devadesátce stále silněji cítím, že tělesné síly rychle ubývají. Při tom člověkem přímo otřásá stálý úbytek přátel a známých (i mladších). Na ulici jsem dříve na hlavu skoro ani nedával klobouk, abych jej nemusel stále sundávat na pozdravy, ale nyní třeba projdu několika ulicemi a sotva potkám jednoho známého. Samé cizí tváře! Tak si připadám cizí, opuštěný, dokonce někdy zde až zbytečný. Jakoby mi něco napovídalo, abych už udělal místo dorostu."* AMB, T 17, inv.č. 9, s. 96.

[73] AMB, B 1/39, ÚNV - kartotéka domovského práva. Kronika rodiny Šňupárků (dále Kronika), s. 21, je v držení potomků, vnuka od syna Jiřího, ing. Jiřího Šňupárka, Břenkova 16, Brno - Černá Pole. Podle Kroniky byl zaměstnán jako stavitelský asistent. Karel Schnuparek se narodil 10. února 1855 v Brně v rodině známého a zámožného stavitele Tomáše Schnuparka. *„... Měl vzdělání a vychování německé, neboť jeho matka byla Němka z Vídně a jeho otec, ač českého původu, se v Brně poněmčil. Když mu zemřela první choť* /otci Tomáši/*, vzal si za ženu svou služku a měl s ní ještě hodně dětí."* Kronika, s. 22.

[74] Narodila se 19. května 1855 v Tučapech a zemřela 12. července 1946. AMB, B 1/39, kartotéka domovského práva, Kronika, s. 88.

[75] Kronika, s. 24.

[76] AMB, B 1/39, domovský list, Josef David se narodil 17. února 1855 a zemřel 17. dubna 1931. Sňatek se konal 25. srpna 1890. Srov. též Kronika, s. 26. *„... Matka si zařídila doma, na Nové ulici č. 35, žehlírnu prádla vedle domovnictví. Mezi jejími zákazníky byl i spisovatel Josef Merhaut, který bydlil nablízku v Antonínské ulici."* Kronika, s. 32.

[77] Kronika, s. 30-32.

nejmladší sestřička zemřeli v útlém dětství.[78] Děti na prázdniny jezdily k prarodičům matky do Tučap, kde děda Antonín Adamec, kdysi umělecký stolař a hlavně muzikant, učil své dva vnuky hře na housle.[79]

Starší bratr Karel (nar. 19. května 1879) se vyučil knihařem. Po návratu z vojny se oženil se starší vdovou, Němkou z Mikulova. I přes matčiny pochybnosti se manželství vydařilo. Celkem měli pět dětí, z nichž pouze jeden syn záhy zemřel. Karel se v zaměstnání osamostatnil, za ženiny peníze si vybavil knihařskou dílnu. Své zkušenosti dále předával na pokračovací knihařské škole, kde pro *svou „dobrou mysl, jadrný humor a zdravý optimismus"* byl velmi oblíben. Do dílny za ním chodil Jiří Mahen, František Kožík i Eduard Milén. Zemřel během II. světové války, roku 1940.[80]

Mladší Richard po ukončení povinné školní docházky navštěvoval v letech 1893 až 1901 C.k. první české státní gymnasium v Brně, kde složil na jaře 1901 maturitní zkoušku.[81] Poté, co se rozhodl pro kariéru právníka, odešel na studia do Prahy. Zde začal studovat na podzim roku 1902 na české právnické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity. Absolutoria práv dosáhl 1. srpna 1907. Po úspěšném složení tří státních rigorózních zkoušek byl 12. února 1909 slavnostně promován doktorem práv.[82] (V té době druhé manželství matky skončilo rozvodem.)[83]

Před svým nástupem do služeb města Brna Richard Šňupárek pracoval na různých veřejných, převážně brněnských, úřadech. Začínal ve funkci kancelářského pomocníka u C.k. loterního úřadu pro Moravu a Slezsko (od 1. června 1903 až 18. července 1908), následující půlrok (od 18. července 1908 až 20. března 1909) byl zaměstnán u okresního finančního ředitelství v poplatkovém oddělení jako finanční konceptní praktikant, kde byl referentem pro dva berní okresy. Více než rok (20. března 1909 až 31. srpna 1910) pobýval na městském policejním ředitelství. Počátkem září 1910 vstoupil do služeb města Králova Pole a v únoru 1911 se opětovně vrátil na policejní ředitelství, kde naposledy před

[78] AMB, B 1/39, domovský list. Milada se narodila 10. února 1890. Kronika, s. 29.

[79] Kronika, s. 6.

[80] Kronika, s. 34-37, 101-103.Syn Leopold, nar. 1910, knihařskou živnost provozoval do 30. prosince 1950, kdy bylo živnostenské oprávnění složeno. AMB, B 1/16, ÚNV – živnostenský referát, kartotéka.

[81] AMB, M 51, inv.č. 123. C.k. první české gymnasium státní v Brně.

[82] Archiv Univerzity Karlovy, Protokol o přísných zkouškách k dosažení hodnosti doktora práv na c.k. Karlo-Ferdinandské universitě české (sv. V, pag. 2703) a Matrika doktorů (sv. III, pag. 1013). Dle zápisu se Richard Šnupárek 1. února 1908 úspěšně podrobil III. rigorózu ze státního práva všeobecného a rakouského, z práva mezinárodního (zkoušen německy) a z národního hospodářství. Dne 27. května 1908 vykonal II. rigorózum z rakouského práva občanského, obchodního i směnečného, trestního a řízení soudního. I. rigorózum z práva římského, církevního a německého složil 10. února 1909.

[83] Kronika, s. 34.

svým odchodem z Brna, zastával místo přednosty ohlašovacího a pasového oddělení (až do 31. března 1914).[84]

Šňupárek byl dvakrát ženat. Poprvé uzavřel sňatek v Brně u sv. Tomáše s Helenou Jandovou (nar. 17. května 1885), dcerou obchodníka s mlékem, dne 8. srpna 1909. Manželství bylo harmonické, narodilo se jim celkem pět synů (Richard, Jiří, Jaromír a Miroslav (dvojčata) a Zdeněk) a jedna dcera (Alenka).[85] První žena zemřela náhle po těžké nemoci 11. května 1927.[86]

Na jaře roku 1914 odchází Richard Šňupárek s celou rodinou včetně matky do Prostějova, kde nastupuje na městském úřadě na místo tajemníka.[87] Právě zde ho zastihla zpráva o vypuknutí I. světové války. Narukoval mezi prvními již 27. července 1914 v hodnosti záložního důstojníka (kadeta) do řad rakousko-uherské armády k bosenskému pluku.[88].O pár dní později (30. července) byl povýšen na domobraneckého poručíka a od 1. května 1916 získal hodnost nadporučíka. Jako důstojník tedy strávil na válečném poli dobu od 27. července 1914 do 30. prosince 1917. Posledních deset měsíců války prožil v Itálii u vojenské správy, kde byl jmenován vedoucím civilním komisařem.[89] (Po vzniku Československa byl 22. listopadu 1919 přijat do čs. vojska jako gážista v

[84] AMB, B 1/34. Osobní spisy městských zaměstnanců vyvázaných ze služby v letech 1933-1961. Inv. č. 14066, krab. 875 - Dr. Richard Šňupárek.

[85] Richard (nar. 1. května 1910, zem. 1996 v Ostravě), Jiří (nar. 11. listopadu 1912, zem. 26. září 1997 v Brně), Jaromír a Miroslav (nar. 19. ledna 1915, ještě žijí), Zdeněk (nar. 25. ledna 1918, zem. 26. října 1973 v Praze). Všichni synové po ukončení středoškolských studií, vyjma Miroslava, který vystudoval obchodní akademii, pokračovali na různých vysokých školách v Brně. Prvorozený Richard se stal právníkem, Jiří a Zdeněk lékaři (Jiří jako internista se stal nejdříve ředitelem II. městské nemocnice v Novém Lískovci, později - do důchodu - byl přednostou interního oddělení v nemocnici u Milosrdných bratří v Brně a Zdeněk byl vojenským lékařem) a Jaromír si vybral přírodovědný obor, chemické inženýrství. AMB, B 1/34, osobní spis. V Kronice, s. 43, je popsána příhoda, jak dvojčata symbolicky k svým jménům přišla. *„.... v lednu 1915 se jí (Helence) narodila dvojčata hoši, jimž táta vybral a poštou poslal jména :Jaromír a Mir-oslav. Těšil se jako všichni v té době, že se brzo vrátí domů, aby se mohl věnovat svému čtyřlístku.“* Dcera Alenka zemřela roku 1920 týden po narození na tetanus. Kronika. s. 58.

[86] Kronika, s. 80-86.

[87] Kronika, s. 41. Nevlastní sestra Milada tehdy nastoupila na učitelské místo v Brně.

[88] Kronika, s. 41.

[89] AMB, B 1(34, osobní spis. Srov. též Kronika, s. 53. *„.... Bratr Richard prožil převrat v r. 1918 v sev. Itálii, kde byl civilním komisařem. Z té doby uvádím zajímavou příhodu, o níž po návratu vyprávěl. V opuštěném bytě italské rodiny našel - či vlastně zachránil z rukou vojáků - památnou rodinnou knihu s krásnými rytinami a rodinnými záznamy a protože uměl dobře italsky, prohlédl si ji a vzal ji s sebou do Brna. Zde pak zhotovil dřevěnou bedničku dle rozměrů knihy, tu vložil s dopisem do ní a odeslal rodině, která se zase do svého bytu vrátila. Zanedlouho dostal vřelé poděkování za záchranu tak cenné věci a zároveň ujištění, že budou rádi a vděčně vzpomínat na poctivost Čechoslováků.“*

záloze a k poslednímu dni roku 1930 propuštěn s definitivní platností z branné moci.)[90]

Koncem roku 1918 poslal Richard Šňupárek z Přerova na brněnskou radnici obšírnou žádost o zaměstnání pro případ obsazování míst konceptních úředníků českými uchazeči. Byl přijat 14. února 1919 a po vykonání služebního slibu do rukou vládního komisaře Ehrenfelda ustanoven tajemníkem. Ve své žádosti upřesnil vedle dosavadní úřední praxe i znalost cizích jazyků, kromě němčiny ovládal dobře italštinu a chorvatštinu. Základní podmínkou jeho přijetí byla samozřejmě odpovídající kvalifikace, a to vykonání prakticko-politické zkoušky pro státní správu. (Tu složil již v dubnu roku 1909). Po pěti letech se Richard Šňupárek opětovně stěhuje do Brna, kde bydlí společně s maminkou i sestrou.[91]

Šňupárkův kariérní postup byl rychlý a plynulý. Již 28. dubna 1922 byl jmenován místoředitelem městských úřadů. Téhož roku na počátku září se jeho rodina rozrostla o další dítě - holčičku. Koncem roku 1921 přijela do Československa ze Simberské gubernie Jelena Barsuková, asi desetiletý sirotek. Otec byl již mrtev a matka Ukulina zemřela v Moskvě. Z karantény v Kroměříži přijela do Brna, kde byla nejdříve dána do rodiny Götzových a později, 7. září, jako schovanka přijata od Okresní péče o mládež v Brně do rodiny magistrátního místoředitele.[92] Po smrti své první manželky se Richard Šňupárek do půl roku opětovně oženil (19. prosince 1927) se Štěpánkou (nar. 27. srpna 1892, zem. 30. prosince 1973), ovdovělou sestrou Heleny, která se ujala nezištně výchovy všech šesti dětí a zachovala jim tak úplnou rodinu. Po druhé svatbě svého syna se Marie Adamcová s dcerou natrvalo odstěhovaly ze Šňupárkovy rodiny, a to do školy na Vídeňské, kde obývaly prázdný velký kabinet, pronajatý jim školním úřadem.[93]

Po odchodu svého nadřízeného, vrchního magistrátního ředitele Františka Janíka, byl Richard Šňupárek povýšen a v roce 1935 městským zastupitelstvem potvrzen ve funkci vedoucího úředníka městské správy.[94] Na podzim roku 1938 zažádal o důchod, do něhož měl odejít po plánované šestiměsíční dovolené. Koncem května 1939 tak měl být přeložen na trvalý odpočinek z důvodu uvolnění místa pro mladší síly z pohraničí (tento lidský přístup byl zmařen

[90] AMB, B 1/34, osobní spis.

[91] Kronika, s. 54.

[92] Kronika, s. 58-59. AMB, B 1/34, osobní spis. Osud v dospělosti není znám.

[93] Kronika, s. 92.

[94] AMB, A1/27, Presidiální spisovna 1933-1939, inv.č. 95, krab. č. 28. Prohlášení k převzetí úřadu vrchním magistrátním ředitelem 1. dubna 1935. Zaujaly mne poslední dva odstavce, ve kterých se praví: *„Jsme duševními pracovníky. Proto má býti naše práce uvědomělá, ne bez zájmu konaná, musí být prodchnuta láskou k obci, jež nám skýtá obživu a v níž prožíváme se svými spoluobčany celé svoje životy. V tomto duchu se k Vám při trvalém převzetí svého úřadu obracím a prosím o Vaši podporu ve snaze po dosažení vytčených cílů.“*

okupací republiky). Brzy po okupaci II. republiky německou armádou - 27. března 1939 - přišel do Šňupárkovy kanceláře německý komisařský starosta Oskar Judex, který vrchnímu magistrátnímu řediteli oznámil, že je suspendován. Novým vedoucím úředníkem byl jmenován Wilhelm Czerny,[95] kdysi podřízený Richarda Šňupárka. V souvislosti s novými politickými poměry byl Šňupárek postižen ztrátou vedoucího místa ještě před odchodem do důchodu. K 1. červnu 1939 byl penziován po dvaceti letech a necelých čtyřech měsících služby u hlavního zemského města Brna.

Vedle své pracovní činnosti se Šňupárek zúčastnil v době své dovolené (v září 1924) kursu v Benátkách „di alta cultura" a na jaře 1929 kongresu v Seville. Od léta 1934 spolupracoval s Plynárenským a vodárenským sdružením československým. A nakonec výnosem Ministerstva školství a národní osvěty byl 4. května 1936 jmenován zkušebním komisařem na právnické fakultě brněnské univerzity pro státní státovědecké zkoušky na zbytek funkčního období 1934/1935 do konce školního roku 1938/1939.[96]

Při svém odchodu z městských služeb vrchní magistrátní ředitel bilancoval své pracovní úspěchy. Mimo jiné dal důrazný impulz k úpravě a adaptaci staré stavovské sněmovny (dnešní Nové radnice),[97] kam byla přenesena magistrátní úřední agenda z různých městských budov. Podílel se na zmodernizování vnitřní obecní administrativy, byl autorem řady studií týkajících se obecní správy (např. *Obecní řád zemského hlavního města Brna,* Brno 1927; *Mezinárodní konference měst a místních správ v Lutychu a Antverpách,* Brno 1930; *K reformě obecní správy,* Brno 1931; *Změna pracovních metod na radnici v Brně,* Brno 1936; *Kompetence obecních komisí,* Brno 1937; *Pojištění obce proti škodám,* Brno 1938).

I když Richard Šňupárek již nebyl v činné službě, byl 30. září 1941 v době 1. stanného práva zatčen a převezen do tábora Pod kaštany jako bývalý „zastupitel" brněnské obce. Byl ubytován v baráku č. 1, kde strávil dlouhých šest neděl, než byl propuštěn na svobodu (14. listopadu). V protokolu ze dne 7. dubna 1942 na Nové radnici udává, *„...že mu není známo, proč byl zatčen..."*. Při výslechu na gestapu mu nebylo nic kladeno za vinu. Přesto byl potrestán, a to

[95] Srov. Erich PILLWEIN - Helmut SCHNEIDER, *Lexikon bedeutender Brünner Deutscher 1800-2000.* Ihre Lebensbild, ihre Persönlichkeit, ihr Wirken, Schwäbisch Gmünd 2000, s. 59. W. Czerny se narodil v Brně 9. února 1891 a zemřel v Bad Tölz 22. září 1958.
[96] AMB, B 1/34, osobní spis.
[97] V publikaci J. DŘÍMAL (red.), *Nová brněnská radnice*. Úpravy sněmovny moravských stavů, Brno 1935, vydané k otevření dne 28. září 1935 městem Brnem, je rozsáhlá zpráva z pera Richarda Šňupárka *Jak se rodila restaurace této umělecké a historické památky*, s. 19-23.

finančně, neboť mu byla do konce existence protektorátu snížena penze o 50% a uložen disciplinární trest důtky (28. května 1942).[98]

Naposledy se zapojil do společenského a politického dění v roce 1948, kdy byl jmenován honorárním sekretářem belgického konzulátu v Brně. Ryze úřední činnost tohoto úřadu vykonával pouze krátce ve svém domě, na Břenkově ul. č. 16.[99]

Richard Šňupárek zemřel v Brně dne 22. října 1967 ve věku nedožitých osmdesáti sedmi let.

Shrnutí biografických údajů vrchních magistrátních ředitelů:

Oba dva vrchní magistrátní ředitelé, František Janík a Richard Šňupárek, pocházeli ze skromných poměrů, vlastním přičiněním vystudovali jak střední, tak vysokou školu, a to českou právní fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Právní zběhlost získali v různých funkcích ve veřejných institucích a úřadech. Věnovali se převážně problematice obecní samosprávy. Po převratu roku 1918 se František Janík stal prvním českým úředníkem na brněnské radnici a brzy, roku 1922, byl jmenován jeho zástupcem v úřadu Richard Šňupárek. Zatímco Janík se stal výraznou osobností ve společenském dění města, přijal např. členství asi v padesáti kroužcích, společnostech a organizacích, Šňupárek se naopak zaměřil na modernizaci vnitřní obecní administrativy, byl autorem řady studií a hlavně byl iniciátorem rozsáhlé adaptace staré stavovské sněmovny (dnešní Nové radnice). Tak zemské hlavní město Brno dostalo důstojnou budovu, do níž byla v roce 1935 přenesena veškerá magistrátní úřední agenda. Jako vysocí městští úředníci na penzi byli pronásledováni i během II. světové války, zatčeni gestapem a obviněni z protistátní činnosti proti německé říši. Oba dva svůj několika-týdenní pobyt ve věznicích šťastně přežili. Po roce 1948 se Janík i Šňupárek stáhli z veřejného života. Měli svá léta a hlavně ani jeden „nevyhovoval" svým morálním postojem, osobním charakterem a hlubokou odborností novému politickému trendu poválečného Československa.

[98] Vzpomínky na zatčení gestapem a věznění Šňupárek sepsal ve strojopisné práci "Pod kaštany na podzim 1941", která je uložena v rodině ing. Jiřího Šňupárka. *„... Z brněnské obce nás 30. září posbírali v noci asi 27 a to 12 volených funkcionářů a 15 vedoucích úředníků. Zavezli nás Pod kaštany. Noc jsme proklímali na holé zemi, ale humoru jsme nadobro neztratili, i když to byl humor jenom šibeniční..."* Srov. též AMB, B 1/34, osobní spis.
[99] AMB, B 1/34, osobní spis. Na tuto poslední činnost ve svém domě na Břenkově ul. č. 16, si pamatuje i dnešní majitel nemovitosti, vnuk ing. Jiří Šňupárek.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Poděkování pořadatelů ze Starého Hrozenkova za uspořádání pohostinského kulturního vystoupení;
AMB, T 17, inv.č. 27, všeobecná korespondence, 1919.

Příloha č. 2: Novoroční pozdrav Ústředí starostenských sborů a silničních výborů na Moravě v Brně plný „mírové" naděje do nového roku 1918;
AMB, T 17, inv.č. 25, všeobecná korespondence, 1917.

Příloha č. 3: Dopis předsedkyně zábavného výboru akademického čtenářského spolku „Zora", pí. Javůrkové-Donátové, k plánované návštěvě Alice Masarykové a lady Paget v Brně;
AMB, T 17, inv.č. 27, všeobecná korespondence, 1919.

Příloha č. 4: Pozvání k večeři od Františka Janíka pí. Javůrkové;
AMB, T 17, inv.č. 27, všeobecná korespondence, 1919.

Příloha č. 5: Poděkování Arne Nováka za půjčení Trčkových opisů listů Otokara Březiny se slečnou Pammrovou;
AMB, T 17, inv.č. 36, všeobecná korespondence, 1930.

Příloha č. 6: Poděkování TJ Sokol Brno I za milé uvítání vítězných bří. Jana Gajdoše a Františka Hudce z Paříže;
AMB, T 17, inv.č. 37, všeobecná korespondence, 1931.

Příloha č. 7: Poděkování Jiřího Mahena za „dovolenou" v Tatrách;
AMB, T 17, inv.č. 38, všeobecná korespondence, 1932.

Příloha č. 8: Pracovna vrchního magistrátního ředitele Richarda Šňupárka.
AMB, U 5, Va, inv.č. 97.

Hana Jordánková

Die Landeshauptstadt Brünn und ihre Magistrats-Oberdirektoren

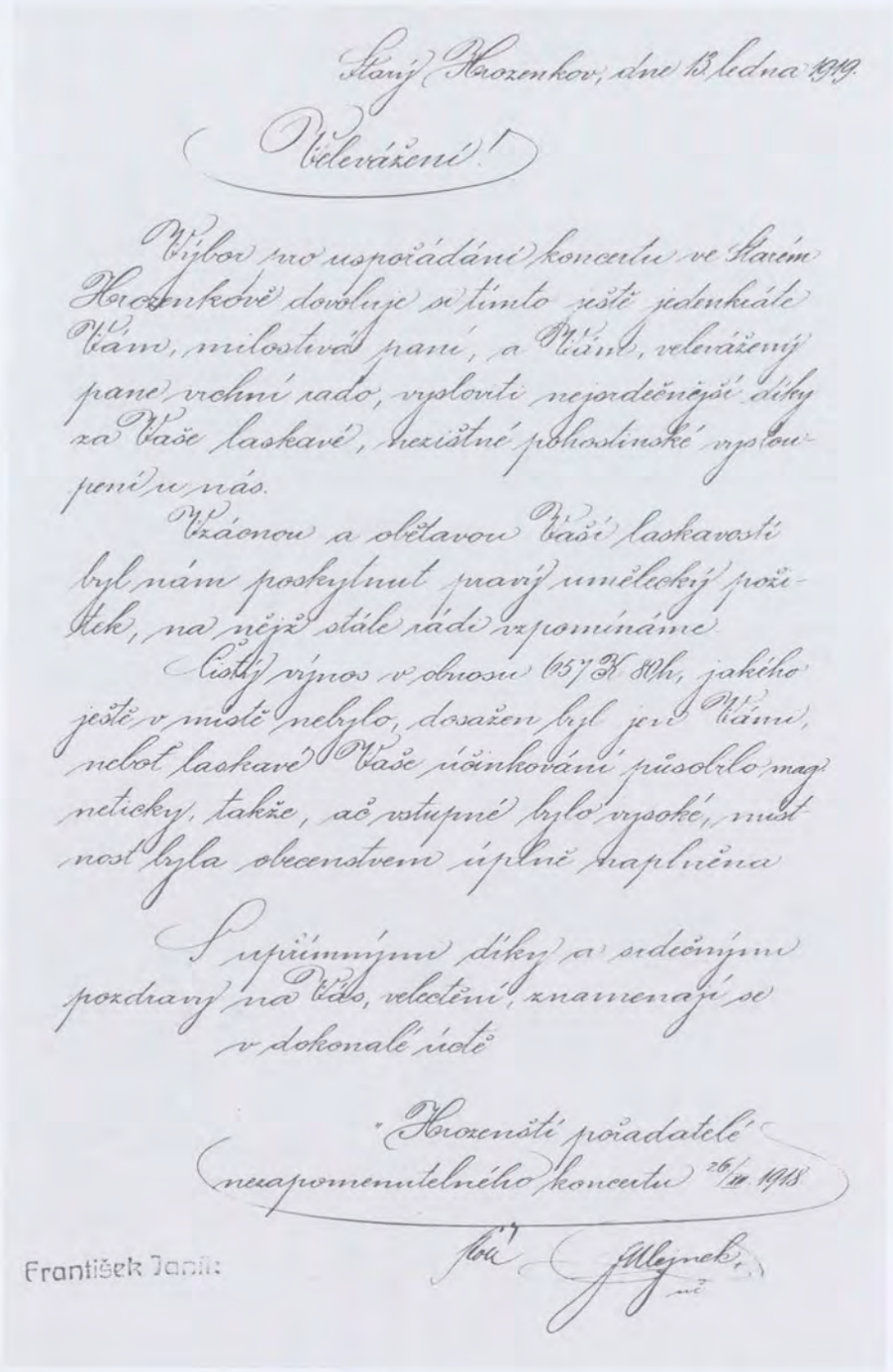
(Ein Einblick in den bürokratischen Apparat der Ersten Republik)

Resümee

Was die lokale Selbstverwaltung betrifft, gehörte die Stadt Brünn bereits seit 1850 unter die sog. statutarischen Städte. Das typischste Merkmal dieser Städte war es, dass ihre Zuständigkeiten auch die des politischen Amtes der ersten Stufe enthielten. In demselben Jahr wurde die Stadt mit ihren umliegenden Vororten in eine gemeinsame politische Gemeinde vereinigt. Die nächste Erweiterung folgte im April 1919, wo weitere 23 Vororte eingegliedert wurden. Die Landeshauptstadt Brünn wurde während der Ersten Republik von Vertreterkörpern und gewählten Funktionären politisch vertreten. Die Stadtvertretung hatte 90 Mitglieder, der Stadtrat 30 Mitglieder. An der Spitze stand ein Bürgermeister mit zwei Stellvertretern. Die Funktionsperiode der Vertreter- und Verwaltungsorgane dauerte vier Jahre. Der Magistrats-Oberdirektor war ein Mitglied des Stadtrats und der Vorsteher der Stadtämter, sein direkter Vorgesetzter war der Bürgermeister der Stadt. Für einen reibungslosen Betrieb der Stadtämter, Schulen und Sozialanlagen verfügte Brünn über eine Vielzahl von qualifizierten Beamten. Ende der 30er Jahre des 20. Jahrhunderts standen im Magistratsdienst 2805 Angestellte, davon 695 arbeiteten im eigentlichen Magistrat.

Das Amt des Direktors der Stadtämter (nach 1930 unter der Bezeichnung Magistrats-Oberdirektor) bekleideten nacheinander zwei hohe Beamte – František Janík und Richard Šňupárek. Sie stammten beide aus bescheidenen Verhältnissen und absolvierten die tschechische Jurafakultät der Karl-Ferdinand-Universität in Prag. Juristische Erfahrungen sammelten sie in diversen Funktionen in öffentlichen Institutionen und Ämtern. Sie widmeten sich vor allem der Problematik der Gemeindeselbstverwaltung. Nach der Wende 1918

wurde František Janík als Sekretär des Mährischen Landausschusses ins Brünner Rathaus berufen, wo er der erste tschechische Beamte war. Während Janík eine markante Persönlichkeit des gesellschaftlichen Geschehens in der Stadt war, Šňupárek, der bereits 1919 in den Stadtdienst eintrat, richtete sich auf die Modernisierung der inneren Gemeindeadministration. Er war der Hauptinitiator eines umfassenden Umbaus des alten Ständehauses (das heutige Neue Rathaus) 1935 wurden hierher alle Magistratsagenden übertragen. Als pensionierte hohe Stadtbeamte wurden Janík und Šňupárek im Zweiten Weltkrieg verfolgt, von der Gestapo verhaftet und erst nach mehreren Wochen aus dem Gefängnis freigelassen. Nach 1948 zogen sie sich aus dem öffentlichen Leben Brünns zurück.

Starý Hrozenkov, dne 13. ledna 1919.

Vážení!

Výbor pro uspořádání koncertu ve Starém Hrozenkově dovoluje si tímto ještě jednkráte Vám, milostivá paní, a Vám, vážený pane vrchní rado, vysloviti nejsrdečnější díky za Vaše laskavé, nezištné pohostinské vystoupení u nás.

Vzácnou a obětavou Vaší laskavostí byl nám poskytnut pravý umělecký požitek, na nějž stále rádi vzpomínáme.

Čistý výnos v obnosu 65 K 80 h, jakého ještě v místě nebylo, dosažen byl jen Vám, neboť laskavé Vaše účinkování působilo magneticky, takže, ač vstupné bylo vysoké, místnost byla obecenstvem úplně naplněna.

S upřímnými díky a srdečným pozdravy na Vás, vážení, znamenají se v dokonalé úctě

Hrozenští pořadatelé nezapomenutelného koncertu 26/12 1918

František Janík: Šňupárek

Příloha č. 1
Poděkování pořadatelů ze Starého Hrozenkova za uspořádání pohostinského kuturního vystoupení.

AMB, T 17, inv. č. 27, všeobecná korespondence, 1919.

Mileváženýpane sekretáři !

V hluboké a vždy v nejupřímnější oddanosti podepsaní členové kanceláře Ústředí starostenských sborů a silničních výborů na Moravě v Brně dovolují si u příležitosti změny roku projeviti Vám své vřelé přání všeho dobra v roce nastávajícím. Mnoho nadějí upíná se právě k tomuto roku 1918. Celé lidstvo lká a bolestí již čtvrtý rok, očekávajíc toužebně nové jitro lepšího příští. Nemožno-li očekávati to po stránce hospodářsko - hmotné, což lze snad očekávati to v ohledu duchovním, ovšem především v ohledu mravním a národním.

Přejem tudíž Vám, vážený pane sekretáři, abyste v plném zdraví a svěžesti dožil se toho, by Čechové po 300 letech dočkali se lepší doby. Napotom prosíme, abyste v těchto dobách ještě zlých, i pak v dobách vytouženě lepších, ráčil nám zachovati stejně dosavadní přízeň a blahovůli.

O tuto opětně prosíce a za dosavadní upřímně děkujíce, znamenáme

v nejdokonalejší úctě

V Brně, dne 31. prosince 1917.

Blanka Šaufková, účetní.

ÚSTŘEDÍ STAROSTENSKÝCH SBORŮ A SILNIČNÍCH VÝBORŮ V BRNĚ

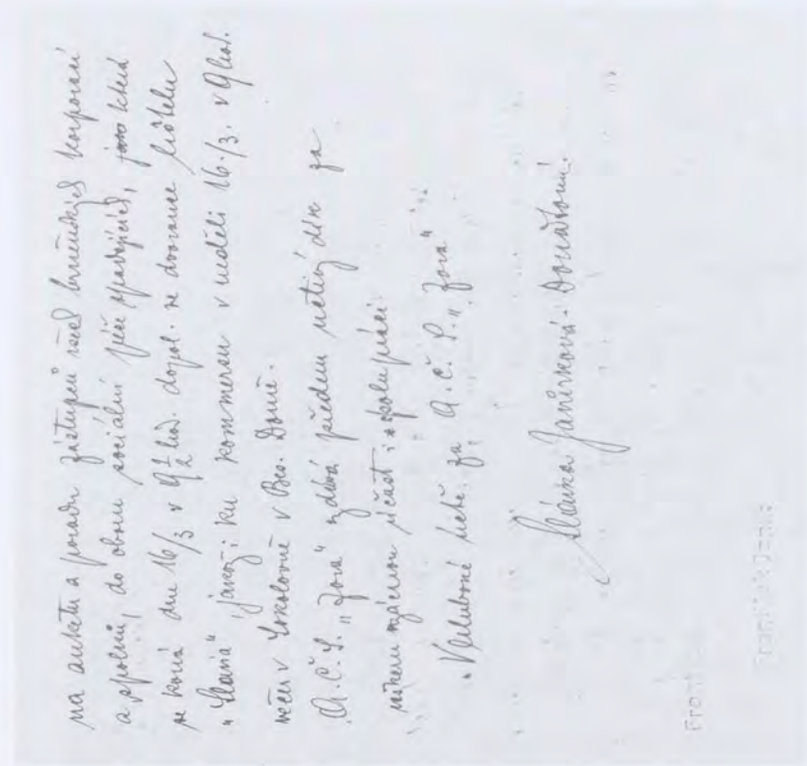
tajemník.

Jarmil Bárta, úředníče.

Anna Šaufková za účetní.

Příloha č. 2
Novoroční pozdrav Ústředí starostenských sborů a silničních výborů na Moravě v Brně, plný „mírové" naděje do nového roku 1918.

AMB, T 17, inv. č. 27, všeobecná korespondence, 1917.

AKADEMICKÝ ČTENÁŘSKÝ SPOLEK „ZORA"
V BRNĚ

Příloha č. 3
Dopis předsedkyně zábavného akademického čtenářského spolku „Zora", pí. Javůrkové-Donátové, k plánované návštěvě Alice Masarykové a lady Paget v Brně.

AMB, T 17, inv. č. 27, všeobecná korespondence, 1919.

Vkleváženú milostivou paní,

dovoluji si Vás uctivě prositi na dnes večer k večeři u příležitosti, když mými zdejšími hosty jsou sl. Dr. Masarykova a lady Paget.

V hluboké úctě.

PI. S. JAVŮRKOVÁ-DONÁTOVÁ.
předseda zábavního výboru A. Č. S. Zora

V BRNĚ.

Příloha č. 4
Pozvání na večeři od Františka Janíka pí. Javůrkové.

AMB, T 17, inv. č. 27, všeobecná korespondence, 1919.

V Prosečí u Skutče
31. 8. 30.

Velevážený pane řediteli,

vracím Vám s díky přímě Trčkovy opisy listů Otakara Březiny sl. Pammrovou. Jsou to dokumenty, opatřující vzácné a prolist. dějepis významu jedinečného; jak dobře bádnického zájmu Březinova. Jak období jeho odkodlaného rozčarování se do světa uličení jsou jimi osvětleny podivuhodně; dopis č. XV. z r. 1901 jest i pro znalce Březinova výroje přímo zjevením. Zcela jinou věcí jest náš jejich publikování p. Trčkem. Má-li p. Trčka svolení adresátčino a odhodlala-li se sl. Pammrová poručiti zářez či přání velkého básníka, mohly by být listy publikovány. Ale onen pobyt úplný roztrhu a najednou. Pochybuji, že Vám má p. Trčka podmínky. Jeho opisy se klempířskými chybami, namnoze zničitelnými snad, nehodí ani k onomu malebnému jazyku, jímž p. Trčka dosud dopisy dokonodil. Zvláště citátech: toho by se snad mohlo napravit, kdyby se mám chtít po mém návratu do Brna (v polovině října) konfrontovati, vyložím Vám ochotně a obšírně svůj názor. S pozdravem oddaný

Dr. J. Mrázek.

Příloha č. 5
Poděkování Arne Nováka za půjčení Trčkových opisů listů Otakara Březiny se slečnou Pammrovou.

AMB, T 17, inv. č. 36, všeobecná korespondence, 1930.

SOKOL BRNO I.
TELEFON 1492

V BRNĚ 25. července 1931.
KOUNICOVA 42-44

Čís. 785.

Vážený pane vrchní řediteli,

spěcháme, abychom Vám poděkovali za Vaše procítěné uvítání našich vítězů při návratu z Paříže. Váš uchvacující přednes, Vaše hřejivá slova, podepřená autoritou magistrátu, jejž jste zastupoval, zůstanou jistě nesmazatelně vryta nejen v paměti těch, jimž platila, nýbrž i všech ostatních přítomných. Při Vašem projevu mně vyvstávala nám na mysli myšlenka, oč snažší byla by naše zodpovědná práce, kdyby se všude setkala s tím vzácným pochopením, jaké jste vyjadřil Vy při ocenění vítězství našich bratří.

K vroucím díkům, jež Vám tlumočíme jak jménem bří. Gajdoše a Hudce, tak i jménem celé naší jednoty, osmělujeme se připojiti skromné přání, abyste nám svým mocným vlivem vycházel co nejvíce vstříc- vždyť pracujeme k obecnému prospěchu. Zůstaneme Vám za Vaši náklonnost k věci sokolské vděčni.

Znamenáme se sokolským

N a z d a r !
za:
Tělocvičnou jednotu Sokol Brno I.

[signature]
starosta.

[signature]
jednatel.

Vážený pán
p. František K a n á k,
vrchní ředitel městských úřadů v B r n ě .

Příloha č. 6
Poděkování TJ Sokol Brno I za milé uvítání vítězných bří. Jana Gajdoše a Františka Hudce z Paříže.

AMB, T 17, inv. č. 37, všeobecná korespondence, 1931.

Vážený pane vrchní řediteli,

vyšel jste mi tak nějak spanilé vstříc stran té krátké dovolené do Tater, že Vám opravdu srdečně děkuji. Že ta srdečnost je skutečná, dokázal by Vám fakt, že jsem ji nepřestal spotřebovávat, dokud jsem Váš talent plně nevyčerpal.

S projevem úcty jako vždy
Váš
J. Mahen

13-I-32

Příloha č. 7
Poděkování Jiřího Mahena za „dovolenou" v Tatrách.

AMB, T 17, inv. č. 38, všeobecná korespondence, 1932.

Příloha č. 8
Pracovna vrchního magistrátního ředitele Richarda Šňupárka.

AMB, U 5, Va, inv.č. 97.

Josef Podsedník

KRONIKA MÉHO ŽIVOTA

(Výbor z rozsáhlého díla)[1]

Svou Kroniku sepsal Josef Podsedník v letech 1978-1980. Bylo mu tehdy už přes 75 let (narodil se 15. února 1903 v Jezerách, dnes součásti Pozořic) a měl za sebou pohnutý život. Chlapec z chudé rodiny (jeho otec pracoval celý život jako dělník), kterému přes zřejmou inteligenci nebylo umožněno ukončit ani měšťanskou školu, se postupně vypracoval na finančního odborníka a respektovaného politika. V letech 1945-1946 byl místopředsedou, v letech 1946-1948 předsedou Ústředního národního výboru města Brna. Z této funkce byl sesazen v únoru 1948, v září téhož roku byl uvězněn a ve vězení strávil více než 15 let.

I když je velká naděje, že v tomto nebo příštím roce budou péčí Archivu města Brna a s podporou vedení města paměti Josefa Podsedníka vydány celé, rozhodla se redakce sborníku Brno v minulosti a dnes svým čtenářům poskytnout alespoň výňatky z Podsedníkova díla. Jednak proto, že Podsedníkovy paměti mají hodnotu cenného historického pramene, jednak proto, že osobnost Jožky Podsedníka si zaslouží, aby byla připomínána.

První z vybraných úryvků se týká Podsedníkova pobytu v Boskovicích, kde v letech 1928-1935 působil ve funkci tajemníka Československé strany národně socialistické.

„Práce politického tajemníka chudé strany nebyla lehká. Každou sobotu a neděli jsem chodíval po vesnicích, kde jsme měli své organizace nebo kde jsme je chtěli ustavit. Obvod byl rozsáhlý. Zahrnoval nynější okres Blansko a celé Moravsko-Třebovsko a Svitavsko. Auta jsme tehdy k dispozici neměli, a pokud jsem se na určené místo nedostal vlakem nebo autobusem, chodívalo se pěšky. Schůze bývaly každou sobotu a v neděli i tři. Vzpomínám si na jednu takovou neděli, kdy jsem jel vlakem do Rájce nad Svitavou, odtud autobusem do Sloupu a pak pěšky do Šošůvky, kde jsem v 10 hodin dopoledne absolvoval členskou schůzi. Po dvanácté hodině jsem prošel pěšky osm km lesní cestou do Žďárné, kde byla

[1] Úryvky z pamětí vybral, úvod, spojovací texty a závěr napsal Jaroslav Mezník.

schůze ve 14 hodin. Pak zpět do Ludvíkova na schůzi v 17 hodin a nakonec jsem měl ve 20 hodin ustavující schůzi naší organizace ve Valchově. Na každé schůzi jsem měl asi hodinový referát a pak ještě zodpovídal různé dotazy. Když jsem se pak před dvanáctou hodinou v noci přišoural pěšky domů, nebylo mně do smíchu. Vždyť to byl pochod trvající šest hodin a k tomu tentýž čas na referáty a diskusi.

Často jsem míval veřejné schůze a ty byly někdy velmi bouřlivé. Někdy jsem se řečnicky potýkal s komunisty, ale zvlášť ostré byly polemiky s agrárníky. To mně ovšem nevadilo. Horší to bývalo, když se zvedaly židle a hrozilo vyhození pořadatelů i s referentem z hostince. Nebezpečí hrozilo zejména před volbami, kdy rozvášnění političtí odpůrci zamýšleli napadnout mě při cestě domů. Naši členové mě však vždy doprovázeli a k inzultaci nikdy nedošlo.

Tato politická práce mě těšila. Ve svých referátech jsem mluvíval o programu a zásadách strany a zejména o Masarykovi, jeho myšlenkách a doporučeních. Ve svém rajoně jsem za dobu šesti roků ustavil padesát nových politických organizací a získal stovky nových členů. Ve své funkci jsem nebyl jen organizátorem a hlasatelem programu a myšlenek, ale i poradcem našich členů ve všech jejich, i osobních záležitostech."

Z Boskovic se vrátil Jožka Podsedník do Brna roku 1935, a to i s rodinou.[1] Byl sem povolán, aby pomáhal založit peněžní ústav (záložnu). Za nacistické okupace se podílel na odboji a na konci války zakládal v Židenicích, kde bydlel, ilegální národní výbor. Brzy po osvobození Brna 26. dubna 1945 začala jeho strmá politická kariéra.

„Již 27. dubna jsem svolal členy národního výboru a zástupce různých organizací a podal jim zprávu o činnosti našeho ilegálního výboru za okupace a prohlásil náš národní výbor za legální. Prvého května jsme dostali zprávu o utvoření prozatímního Národního výboru města Brna, kam jsem byl pozván předsedou pro informace.

Šel jsem tam s několika bratry a sestrou Bátkovou-Žáčkovou. Na Cejlu jsme potkali jednu rodinu z Obřan; otec, matka a dvě děvčata 13 a 15 roků staré. Všichni nesli tlumoky a žena byla celá uplakaná. Žáčková ji znala a ptala se po příčině. Muž jen prohlásil: „Tak jsme osvobození od všeho! Přišli k nám naši osvoboditelé do bytu a vzali si, co chtěli. Kdyby si vzali jen ženu, tak bych se, sice nerad, s tím smířil, ale ty děti? Na to nelze najít slova odsouzení."

Po příchodu na radnici podali jsme o tom zprávu Matulovi a ten nás uspokojil, že národní výbor má již mezi sebou zástupce Rudé armády (majora Kovtuna) a ten prý ujistil, že se podobné výstřelky nebudou opakovat. ...

[1] Oženil se roku 1928 s Pavlou rozenou Kocmanovou. Roku 1929 se narodila dcera Jitřenka, později přibyly ještě dvě další děti, roku 1932 Pavel (roku 1990 primátor města Brna) a roku 1944 Hanka.

Předseda Matula mě pak informoval o tom, že místní národní výbory musí být sestaveny podle politického klíče dohodnutého vládou v Košicích, a to tak, že komunisté mají mít v nich zastoupení 2/5 členů, národní socialisté, sociální demokraté a lidovci po 1/6 a zbytek má být obsazen bezpartijními. V tom směru máme upravit i Národní výbor v Židenicích. Touto zprávou jsem nebyl nadšen, neboť v našem ilegálním výboru jsme se neptali nikoho na politickou příslušnost a převážná část jeho členů dosud ani v minulosti politicky organizována nebyla. Tímto rozhodnutím nebyli spokojeni ani další moji spolupracovníci, z nichž většina dle tohoto příkazu byla vyřazena z další činnosti.

Poněvadž členem dosavadního Národního výboru byl pouze jeden organizovaný komunista, bylo nám do třicetičlenného výboru jmenováno dalších 11 členů komunistické strany, o nichž nebylo známo, že by v Židenicích vyvíjeli za Protektorátu nějakou zvláštní činnost.

Podle výše uvedených směrnic jsme svolali ustavující schůzi Národního výboru pro Židenice z řad členů jmenovaných jednotlivými politickými stranami. V provedených volbách funkcionářů NV byl předsedou zvolen za pomoci sociálních demokratů komunista stavitel Uhlíř a místopředsedou já. Je pochopitelné, že jsme byli všichni bývalí spolupracovníci poněkud rozladění, zvláště proto, že nový předseda se v minulosti žádné činnosti nezúčastňoval a dával nám na podpůrnou akci ročně jen 270,- korun, což na jeho příjmy byla částka nepatrná. ...

5. května jsem byl pozván na radnici do úřadovny náměstka předsedy NV br. Františka Loubala. Byl tam přítomen též br. Alois Lysý a František Langer. Sdělili mně, že jsem stranou navržen do Národního výboru města Brna za dr. Otoupalíka, který převzal funkci vrchního magistrátního ředitele a nemůže být tudíž členem NV. Tuto funkci jsem nechtěl v prvopočátku vzít, neboť se mně hnusil sjednaný politický klíč a vyvíjející se praxe v politickém životě, kterou jsem označil tak, že bývalou stranu agrární, jež si koncem první republiky osvojovala právo jen diktovat, vystřídala komunistická strana. Na naléhání bratra Lysého, že ve výboru potřebuje strana neohrožené a čestné zástupce, kteří se za okupace osvědčili, jsem pak přece jen tuto funkci přijal. V té době byli za stranu národně socialistickou v městském národním výboru tito členové: František Loubal, Václav Hanák, Josef Kroupa, dr. Jaroslav Macůrek, Rudolf Náprstek a já. ...

Dne 9. května přijela do Brna prvá delegace naší vlády z Košic. Byli v ní ministři Nosek, Stránský, Laušman, Hála a gen. Svoboda. Doprovázely je oddíly naší čsl. armády v čele s gen. Bočkem. Na radnici se konala slavnostní schůze národního výboru, na níž po uvítání každý ministr promluvil o dohodě vlády a o košickém programu. Ve své řeči ministr Laušman tehdy veřejně poděkoval J. Kroupovi za zaslání zprávy od Richtra, aby opustil Protektorát. O příchodu vládních zástupců jsem referoval veřejnosti na táboru lidu na Zelném trhu, kde jsme očekávali maršála Malinovského, abychom ho uvítali jako osvoboditele

Brna. Tehdy však nepřijel a dík jsme mu projevili až 6. června na slavnosti maršálů Rudé armády v Praze.

Na stranické schůzce s ministrem Stránským nás tento informoval, že jsme byli nesprávně informováni o politickém klíči prozatimních zastupitelských sborů. Správné zastoupení mělo být paritní, tj. že v českých zemích měla být zastoupena každá strana jednou čtvrtinou. Komunisté nás mylně informovali, aby získali větší zastoupení. Na podkladě této zprávy jsme žádali komunisty, aby snížili počet svých zástupců ze dvanácti na sedm. Komunisté nechtěli vyhovět a až po dlouhém jednání se vzdali tří zástupců ve prospěch ostatních politických stran a na další snížení nepřistoupili. Stav zastoupení v městském NV pak byl: komunisté 9, národní socialisté a sociální demokraté po sedmi, lidovci pět a tzv. nezávislí dva, z nichž jeden byl opět komunista. V zájmu klidu a vzhledem k naléhavým úkolům ve prospěch válkou postiženého města ostatní strany nepožadovaly další úpravu a toto zastoupení trvalo až do voleb v roce 1946.

Zástupci vlády nás také informovali, že tak jako ve vládě, má být v každé zastupitelské složce vytvořena Národní fronta, která má rozhodovat v dohodě o každé záležitosti před usnášením. Tři socialistické strany se pak sdružily v Socialistický blok s tím, že v Národní frontě budou postupovat jednotně.

Na schůzi Národní fronty bylo rozhodnuto, aby byl na Moravě zřízen Zemský národní výbor s právní kompetencí pro celou zemi moravsko-slezskou, jemuž jsou okresní národní výbory podřízeny. Zemský výbor bude tak mezičlánkem mezi ministerstvem vnitra a nižšími správními složkami. Do tohoto ZNV bylo provedeno jmenování členů již podle parity. Za stranu národně socialistickou byl do tohoto výboru jmenován br. František Loubal a Václav Hanák. Tím, že oba přešli do ZNV, byli do městského NV za ně stranou vysláni br. učitel Karel Nozar a sestra dr. Ludmila Kindlová. Já jsem pak na pokyn strany převzal po Loubalovi funkci místopředsedy městského národního výboru."

V květnu 1945 došlo k tzv. divokému odsunu brněnských Němců. Paměti Jožky Podsedníka přinášejí o této akci důležité svědectví.

„V roce 1944 žilo v Brně asi šedesát tisíc Němců, z nichž valná část se skládala z přidělenců říšských nacistů a jejich rodin. Před blížící se frontou odjelo z Brna do Německa necelých čtyřicet tisíc. V Brně jich zůstalo něco přes dvacet tisíc, kromě těch, kteří už byli zajištěni našimi orgány. Ti Němci, kteří zůstali, buď nebyli členy nacistické strany, anebo byli ze smíšeného manželství, pravidelně bez muže, který byl na frontě, a přestárlí lidé a antifašisté.

Těch zajištěných, kteří byli koncentrováni v Kounicových kolejích, v barácích u ústředního hřbitova, v Židenicích, Maloměřicích a v Hodoníně u Kunštátu, bylo několik set a měli být předáni soudům a souzeni podle retribučního zákona (dekretu). Jednalo se vesměs o gestapáky, nacistické

činovníky, soudce, vysoké úředníky a osoby, které měly na svědomí buď nesvobodu, anebo životy českých lidí. Správu a dohled nad nimi měli osvobození vězni, kteří se této funkce samozvaně ujali. Dostaly se nám na radnici zprávy, že tito dohlížitelé jednají se zajištěnými mnohdy podobným způsobem, jak se jednalo s nimi, když byli v koncentrácích. Dohodl jsem se se svým náměstkem ThDr. Lekavým a všechna tato místa jsme navštívili. Po pravdě jsme zjistili, že někteří dohlížitelé používali opravdu metod, kterých by podle našeho názoru používat neměli. Nařizovali jim cvičení, pochody, dřepy a pod. a používali při tom i gumových obušků a kožených důtek, když někdo necvičil tak, jak bylo nařízeno. Na mnohých jsme viděli modřiny a krvavé podlitiny od bití, i když se k tomu postižení nepřiznávali. Osobně jsme žádali tyto dohlížitele, aby takových způsobů nepoužívali. Nejsme přece nacisté, a pokud se zajištění provinili, budou souzeni a spravedlivě potrestáni. Se zlou jsme se však setkali. Rozběsnění osvobození vězni, kteří se před několika dny vrátili z koncentráků, nám na svém těle ukazovali následky svého mučení. Byli tak rozčilení, že vyhrožovali i nám, jestliže se Němců budeme zastávat. Odešli jsme s nepořízenou. V radě ÚNV jsme o tom podali zprávu, a na náš návrh bylo rozhodnuto, aby dozor nad soustředěnými Němci převzala bezpečnost a postupně je předávala příslušným soudům, případně prováděla odsun.

Tím to ovšem ještě neskončilo. Nešlo totiž jen o zajištěné Němce, ale i o ty, kdož byli na svobodě, o těch zmíněných asi 20 tisíc osob. Roztrpčení proti nim stále vzrůstalo. Zejména to bylo předmětem jednání v mnohých továrnách a bylo požadováno, aby všichni Němci byli odsunuti. Delegace z továren se u národního výboru střídaly a já jsem byl několikrát zastaven lidmi na ulici, kteří požadovali od nás rozhodnutí o odsunu. Mnozí poukazovali na to, že Němci bydlí v pěkných bytech, zatímco hodně českých rodin bydlí ještě ve válkou polorozbořených domech. I z této příčiny se žádosti o odsun stále zvětšovaly.

Bohužel ÚNV ještě nedostal v tomto směru žádné pokyny. Vítězné mocnosti sice chápaly, že soužití Čechů a Němců vytváří stálé nebezpečí sporů, ale o odsunu zatím nerozhodly. Stalo se tak už na Postupimské konferenci v červnu 1945.

V důsledku neustálého tlaku veřejnosti na činovníky Národního výboru jednala 20. května 1945 rada ÚNV, jak se s tímto problémem vypořádat. Tehdy jsem za nepřítomného předsedu Matulu předsedal já. Delegace Čsl. strany národně socialistické navrhla, aby všichni Němci, kteří jsou ještě na svobodě, byli koncentrováni ve školách, případně v jiných vhodných místnostech, byli tam prověřováni a dle svého provinění byli rozděleni do několika skupin, a to tak, že:

1) Němce, kteří se provinili natolik, že mají být souzeni podle retribučního dekretu, předat příslušným soudům;

2) osoby ze smíšených manželství, o nichž dosud nebylo jasno, zda bude povoleno je vystěhovat, ponechat prozatím ve sběrných ubikacích;

3) Němce, kteří se neprovinili tak, aby byli souzeni, v povolené době odsunout;

4) ty, kteří prokáží antifašistickou činnost, propustit na svobodu.

Než došlo k hlasování o tomto návrhu, přihlásil se člen rady za KSČ František Chlup a sdělil, abychom se touto záležitostí nezabývali, neboť právě dostal zprávu, že předseda, soudruh Matula, je na policejním ředitelství, kde zástupci dělníků ze Zbrojovky, vedení poslancem soudruhem Kapounem, jednají o odsunu Němců. Vedle Matuly je za ZNV také přítomen předseda František Loubal. Z toho důvodu byla záležitost vzata z pořadu schůze.

Později se do schůze dostavil předseda Matula a sdělil, že požadavku zbrojováků policejní ředitel dr. Babák nechtěl vyhovět, neboť k tomu nemá od Ministerstva vnitra příkaz.

Zástupci Zbrojovky potom prohlásili, že tedy odsun provedou sami svými lidmi a žádali jen, aby policejní ředitelství nařídilo svými orgány, aby se všichni Němci v šest hodin ráno dne 21. května dostavili na určené seřadiště. S sebou si mohli vzít své svršky. Asi v osm hodin téhož dne se pohnul proud Němců přes Pohořelice k Mikulovu směrem na rakouské hranice. Někteří nesli uzly na zádech, jiní k tomu použili dětských kočárků či menších vozíků. Po stranách tohoto průvodu je provázeli puškou ozbrojení zbrojováci. První zastavení bylo v Pohořelicích, kde v tamních barácích přenocovali.

Ráno příštího dne docházely k nám na radnici zprávy, že tato akce byla z humanního hlediska trapná, že jsme tomu měli zabránit, neboť v průvodu byly i malé děti a přestárlí občané. Mnozí z nich prý naprostou únavou leží kolem silnice bez jakékoliv pomoci.

Po těchto zprávách jsem s dr. Lekavým jel do Pohořelic si tyto zprávy ověřit. Po cestě jsme zahlédli několik pohozených uzlů s oděvními svršky, ale opuštěné Němce jsme neviděli. Teprve u Pohořelic jsme uviděli kolem baráků konec transportu, ponejvíce staré lidi, kteří tam odpočívali pod dohledem ozbrojených zbrojováků. Zakročit jsme nijak nemohli. Neměli jsme k tomu zmocnění, nebyla to naše akce a konečně, se zlou bychom se setkali, kdybychom se do toho míchali.

Do příští schůze rady ÚNV jsme pozvali velitele bezpečnostní služby škpt. Resse, aby nám podal zprávu o průběhu odsunu. Ten nám sdělil, že transport doprovázeli někteří příslušníci bezpečnosti, nikoli však jako pořadatelé. Tvrdil, že žádné incidenty hlášeny nebyly. Pokud zůstávali někteří starší lidé ležet u silnice, bylo postaráno o to, aby byli dopraveni na místo určení. V Mikulově bylo několikadenní zdržení, neboť rakouské pohraniční stráže nechtěly odsunované přes hranice propustit. Teprve po několika dnech, za pomoci Rudé armády, byli Rakouskem převzati.

Po nějakém čase dostal ÚNV přímo od ministra vnitra Noska ostrou výtku za tento způsob odsunu, neboť v Rakousku a Německu ho bylo použito k

ostré propagandě proti Československu. Na výtku rada ÚNV odpověděla po pravdě, že to nebyla akce její, nýbrž dělníků ze Zbrojovky, vedených odborářským poslancem Kapounem, přes vůli policejního ředitelství, na jeho odpovědnost. Zda dostal on a dělníci Zbrojovky důtku, není mně známo. Přesto však v Německu, kde protičeskoslovenská propaganda způsob odsunu po stránce nelidskosti značně zveličila, jsou stále přesvědčeni, že tuto okci provedl brněnský národní výbor.

Později odsun Němců z lágrů, kteří nebyli odsouzeni, prováděla bezpečnost podle instrukcí Ministerstva vnitra. Ale i tak byla odsunuta proti směrnicím Postupimské konference řada rodin ze smíšených manželství, zejména z našeho pohraničí.

V době odsunu Němců z Brna bylo na Policejním ředitelství i některým členům národního výboru hlášena řada nespravedlností a omylů. Byla odsunuta část českých žen s malými dětmi ze smíšeného manželství. Manžel Němec buď padl ve válce, nebo byl nezvěstný. Za okupace přihlásil svoji manželku s nezletilými dětmi do německého katastru, přestože mnohé německy ani mluvit neuměly. Dokonce byli odsunováni někteří antifašisté, kteří se prokazovali dokumenty, ale pro zbrojováky to nebylo důležité. ...

Ze zmíněného transportu se dostalo zpět jen několik rodin či osob, které dostaly osvědčení jako antifašisté. Po této příhodě zůstalo v Brně něco přes tisíc občanů německé národnosti. Byli to vesměs němečtí komunisté a sociální demokraté a několik řádových sester."

Jako místopředseda Ústředního národního výboru města Brna se Jožka Podsedník osvědčil. Starostí bylo nad hlavu. Přitom město řídil nevolený orgán. Situace se měla změnit po volbách, které se konaly v květnu 1946.

„Volbám předcházela značná předvolební agitační činnost všech politických stran. Za Československou stranu národně socialistickou jsem v Brně všechny volební přípravy vedl já s činovníky městského výkonného výboru strany. Komunisté pomocí svých desítkových důvěrníků navštěvovali osobně všechny voliče a byli přesvědčeni, že volby v Brně vyhrají. Měli tehdy v Brně organizováno přes 50.000 členů, zatímco my jsme měli 20.000, sociální demokraté asi 15.000 a lidovci 10.000 členů.

Výsledky voleb v Brně přímo šokovaly jejich funkcionáře. Dostali o 1.850 hlasů méně než my. Ve skrutiniu jim bylo podle volebních výsledků přiděleno 29 mandátů, nám 30, lidovcům 17 a sociálním demokratům 14 mandátů.

Podle dohody v Národní frontě měl být předsedou v každém místě zvolen zástupce strany, která dostala nejvíce hlasů. Na základě toho měl dosavadní předseda V.Matula odstoupit a za předsedu měl být zvolen zástupce nejsilnější strany, tj. příslušník Čsl. strany národně socialistické. Trvalo to více než dva měsíce, nežli volba předsedy byla provedena. Komunisté se snažili tuto funkci

udržet pro sebe a nabízeli výměnou předsednické místo v Zemském národním výboru dosavadnímu předsedovi Františku Loubalovi, neboť na Moravě dostali nejvíce hlasů a předsednické místo v ZNV náleželo jim. F.Loubal ve výkonném výboru strany však nabídku odmítl s odůvodněním, že si toto místo zasloužím já, neboť jsem se o volební vítězství v Brně především zasloužil.

Kandidatura byla projednávána ve schůzi městského výboru strany, rozšířeného o důvěrníky všech organizací strany, mládeže a komisí žen. Tato schůze byla velmi bouřlivá, neboť někteří zástupci organizací měli rozdílné názory na osobu, která má být kandidována na starostu města Brna. Předváleční činovníci byli totiž toho názoru, že by jím měl být opět br. ing.dr. Spazier, který byl starostou až do roku 1939, kdy byl gestapem zatčen a po celou dobu války držen v koncentračním táboře. Po jeho návratu ho nemohla strana prosadit znovu na starostenské místo pro neústupnost komunistů, ač mu podle rozhodnutí vlády právem náleželo. V Praze revoluční primátor dr. Vacek po příchodu dr. Zenkla, který byl ve stejné situaci jako dr. Spazier, ustoupil, ale Matula ustoupit nechtěl. Komunisté po příchodu Spaziera mu nabízeli místopředsednickou funkci, kterou jsem držel já, ale tu on odmítl a trval na usnesení vlády.

Valná většina důvěrníků na této schůzi tlumočila přání svého členstva, abych byl kandidován já z důvodu, že jsem jako místopředseda pracoval velmi dobře a že mají ve mne naprostou důvěru. Já sám bych byl nejraději jedno období členem rady, abych získal větší zkušenosti. Byli ještě jiní kandidáti, ale přímý návrh podán nebyl. Po delší debatě jedna část důvěrníků začala dokonce skandovat: „My chceme Jožku Podsedníka!" Nebylo mně to příjemné, neboť to vypadalo, jako bych si tuto klaku vyžádal. Vzal jsem si slovo a tento způsob jednání jsem s rozhodností odmítl. Nebylo to nic platné. Když předsedající sestra Uhlířová žádala konkrétní návrhy, byl podán pouze jediný, a to na moji osobu. Při hlasování zvedl se les rukou. Proti nebyl nikdo. Byla to pocta a dík za moji dosavadní práci. Přesto se však v moji mysl vkrádaly obavy, zda tuto zodpovědnou práci budu schopen vykonávat.

Dne 25. července 1946 na plenární schůzi nově zvoleného národního výboru jsem byl v tajných volbách zvolen jeho předsedou. Proti byly jen dva hlasy. Mými náměstky byli zvoleni: Vl. Matula za KSČ, dr. Petr Lekavý za stranu lidovou a Adolf Mokrý za sociální demokraty. Po zvolení jsem přednesl sáhodlouhý program a po celou dobu své funkce se ho snažil plnit. Nebylo to bez překážek. Komunisté těžce nesli, že v největším dělnickém městě nebyl zvolen komunista. Rezortní ministři této strany to také dávali znát a chovali se k Brnu macešsky."

Jožka Podsedník popisuje podrobně chování uvedených ministerstev, rozpory mezi komunisty a ostatními stranami, problémy spojené s bytovým problémem, výstavbou města a výměnou a rušením národních správ. Zmiňuje se

o jednání týkajícím se postavení pomníků Rudé armádě a T.G.Masarykovi, o výstavbě zimního stadionu a o dalších záležitostech. Zastavíme se u pasáže, kde líčí svou snahu zůstat v přímém styku s občany.

„Můj pracovní den měl v průměru 16 hodin. Ráno jsem přijímal vedoucí úředníky referátů a od 10 do 14 hodin občany, kteří se na mne obraceli v různých záležitostech. Zpočátku bývala předsíň plna žadatelů o návštěvu a na mnohé se nedostalo. Každého návštěvníka jsem vyslechl, poradil mu, případně ho odkázal na příslušný referát. Nikdy jsem se ho neptal na politickou příslušnost. Později jsem návštěvní den upravil tak, že návštěvníci se hlásili u mého tajemníka, který posoudil, zda návštěva u mne je nutná, a mnohé sám odkázal na příslušný referát. Z mého příkazu ho však nikdy neodmítl, když trval na osobním pohovoru se mnou. Aby návštěvníci zbytečně dlouho nečekali, určil každému dobu, kdy má přijít. Při tom současně obstaral z referátu příslušný spis, týkající se intervence žadatele o rozhovor, sám ho prostudoval a mně podal stručnou zprávu. Návštěvy byly rozvrhnuty po dvaceti minutách, ale s mnohými návštěvníky jsem strávil i delší dobu. ...

... Odpoledne bývala schůze rady nebo prezidia, případně jiné porady, a večer co večer jsem chodíval na schůze, ponejvíce na takzv. besedy s brněnským starostou.

Musím vysvětlit, že zejména příslušníci mé strany, ale i jiní občané mě titulovali „starosta", ač úřední název byl předseda ÚNV. Starostové byli za první republiky, ale lidově demokratický stát tento titul neuznává. Přitom ten staročeský název naprosto odpovídá funkci, kterou starosta vykonává, a je rozhodně češtější než „primátor", kterýžto titul nechali původně pro Prahu a Bratislavu, ale později ho vláda přiznala i předsedům ÚNV města Brna."

Funkce starosty byl Jožka Podsedník zbaven v únoru 1948. Komunisté i funkcionáři „obrozené" národně socialistické strany s ním jednali, protože byl mezi obyvateli Brna velmi populární. Jožka Podsedník se těmto jednáním nevyhýbal, kladl si však podmínky, které byly pro nové mocipány nepřijatelné. Spolu se svým bývalým náměstkem Adolfem Mokrým uvažoval o emigraci a v červnu 1948 se o přechod hranic neúspěšně pokusil. Pak se rozhodl zůstat ve vlasti. Navazoval styk s bývalými funkcionáři i členy národně socialistické strany (což činil původně s vědomím vedení „obrozené" strany), šířil mezi nimi informační „korespondenci" a setkal se s několika emigranty, kteří se objevili v Brně a zas se vrátili do zahraničí. Zatčen byl 3. září 1948, soud s ním a dalšími 19 bývalými členy národně socialistické strany se konal 21.-25. března 1949. Jožka Podsedník byl odsouzen na neuvěřitelných 18 let. Po zatčení byl vězněn v budově policejního ředitelství na Orlí, po rozsudku byl převezen do věznice na Cejlu. Jeho zkušenosti s vyšetřovateli i dozorci byly různé.

„První referent, který mne vyslýchal, byl velmi slušný a povolil mně také domácí stravu, kterou mně mamka a později Jitřenka nebo teta nosily třikrát týdně do policejní vazby na Orlí. Jinak jsme mívali k obědu pětkrát v týdnu koprovou omáčku a brambory. Dozorci byli ještě staří příslušníci SNB, cítili se mnou a stravu z domu mně dávali i v době, kdy se mnou už byl zaveden přísný režim. Drželi se prostě písemného povolení prvního referenta. Dotyčný referent mně také při prvním výslechu řekl, že právě v den mého zatčení zemřel v Sezimově Ústí dr. Edvard Beneš. Brzy však toho referenta vystřídali dva jiní, kteří byli už strozí. Nikdo mě sice neuhodil, i když k tomu nebylo daleko, ale vyhrožování bylo časté, a když jsem zjistil, že na jiných vyšetřovancích bylo fyzického násilí užito, měl jsem i já obavy, zejména tehdy, když jsem byl brán k nočnímu výslechu. Psychické působení bylo značné. Vyhrožovali mi nejen bitím, ale i tím, že zavřou i mamku a syna Pavla. Vedoucí oddělení Stb Lysáček mně při jednom výslechu řekl doslova: „My vás můžeme zlikvidovat, kdy budeme chtít, a nic se nám nestane. To dnes není jak za první republiky, kdy by se to rozmazalo v parlamentě. Dnes prostě napíšeme do protokolu, že jste byl zastřelen při útěku, a záležitost zhasne.“

Není třeba holedbat se hrdinstvím a po pravdě řečeno připouštím, že jsem mnohdy pociťoval strach. Ten se umocnil, když jsem zjistil, že Lysáček splnil hrozbu a mamka byla zatčena. Dozvěděl jsem se to náhodou. Jednou jsem dostal s jídlem z domu papuče. Protože jsem už jedny měl, řekl jsem dozorci, aby je mamce vrátil zpět v domnění, že mi je ona donesla. Dozorce však řekl, že mamka papuče dostala také, a tím prozradil, že i ona je ve vazbě. Prosil mě, abych o tom, že se podřekl a vyzradil zatčení mamky, nikomu neříkal. Staří dozorci s námi „politickými“ cítili, kde mohli, tak nám vazbu ulehčovali a jeden se dal dokonce do pláče, když mě odváděli k nočnímu výslechu v domnění, že tam budu bit jako celá řada jiných. Často si mně stěžovali, že jejich služba je nad jejich síly a že by nejraději od toho odešli.“

Vztah některých starých dozorců k politickým vězňům se projevil i v dubnu 1949, kdy byli odsouzení převezeni do věznice Bory v Plzni.

„... Až poslední den před transportem do Plzně nás téměř všechny z mého případu dali společně na transportní celu. Bylo nás dvacet a kromě toho ještě dva odsouzení vojáci. Bylo to vzájemné vítání a sdělování zážitků z vyšetřování. Vysvětlili jsme si, co každý a za jakých okolností musel říci. Fricek Marša donesl na celu papírové červenobílé karafiáty, které zhotovil na cele z materiálu, z něhož vězni vyráběli umělé květiny. Dosud jsme měli své civilní obleky a všichni jsme si karafiáty připevnili na klopy kabátů; nikdo nám to nezakázal.

Z mé skupiny jedině dr. Václav Řehořka zůstal v Brně. Velitelem věznice byl přidělen do věznice a domníval se, že tam už zůstane. Dozorce Kameník, když mne vyvedl z cely, mně na chodbě vyřídil Řehořkův vzkaz, abychom si z odsunu nic nedělali, že jak tak brzy pro nás přijede autobusem. Byli jsme totiž naivně přesvědčeni, že stávající politický stav se neudrží a my se brzy vrátíme ke svým rodinám.

Večer před odjezdem, jako každý večer, byl dozorčím hlášen stav odsouzených na cele. Všichni jsme se seřadili do dvojstupu a hlášení podával br. Strnad. Dozorce (Kameník) hlášení přijal a při tom nám dodával odvahu, že si celý trest určitě neodsedíme. Když odcházel z cely, podával každému ruku. Byl úplně dojat a my s ním. Jak došel ke mně, tak jsem ho objal a políbil na tvář jako dík za to, že s námi cítil a choval se k nám celou dobu velmi přátelsky. Ve dveřích se obrátil, v očích měl slzy a řekl: „Bratři, za Beneše a za svobodu!“

Přátelsky se k nám chovali všichni staří dozorci, jen novopečení mladíci byli k nám strozí. Však zakrátko byli staří dozorci propuštěni a celá řada odsouzena za poskytování výhod politickým vězňům, zatímco mladí byli rychle povyšováni. S jedním z nich, který tehdy měl jako podstrážmistr jednu hvězdičku (byl dokonce můj jmenovec), jsem se sešel po třech letech jako s podporučíkem, a když jsem odcházel z Valdic, byl už majorem.

Pokud jsme byli pod pravomocí Stb, lékařská péče o nás byla minimální. Starý lékař byl vyměněn novým a na Cejlu to jeden z nás (br.Stanislav Hanák) odnesl ztrátou života. Dostal zánět slepého střeva, lékař prohlásil, že simuluje, a pacient do tří dní zemřel. To byla první oběť.

Hodina odjezdu do věznice v Plzni byla tajena. Příslušníci našich rodin hlídkovali na nádraží, aby se s námi ještě rozloučili. To se podařilo z mé rodiny jen tetě Andě.

Jakmile jsme přijeli do věznice Bory v Plzni, začal tvrdý režim. Jak vešli první s karafiáty na klopách, inkasovali hned první facky a my další jsme se od nich uchránili jen tím, že jsme je včas sundali. Byli jsme převlečeni do vězeňských obleků a po čtyřech zavřeni na transportní cely.“

První rok pobytu na Borech nebyl nijak příjemný, ale byl snesitelný. Prudká změna k horšímu souvisela s tím, co se v Brně na Cejlu dálo poslední den před odjezdem.

„V červnu roku 1950 jsem zažil snad nejotřesnější a nejpotupnější chvíle ve vězení.

Bylo to jednou v neděli odpoledne, kdy jsme si krátili chvíle hrou v šachy či si vyprávěli. Tu se otevřela cela a dozorce vyvolal moje jméno; abych se oblékl a šel s ním. Nevěděl jsem, co se děje. Zavedl mě na velitelství do kanceláře k náčelníkovi štábnímu kapitánu Šafarčíkovi. Přítomný tam byl také osvětový

příslušník MV strážmistr N., dle výslovnosti snad z Podkarpatské Rusi. Šafarčík mě vyzval, abych se posadil a vyprávěl jim celý svůj život od mládí až po dnešek. Dokonce se mne ptal, zda jsem byl biřmován a co jsem dostal od kmotra. Když jsem přišel ve vyprávění až k svému odsunu z Cejlu na Bory a neříkal to, co Šafařík očekával, začal mi napovídat, z čehož jsem seznal, že ho někdo informoval o posledních dnech na eskortní cele na Cejlu. Věděl všechno; o dojímavém loučení s dozorcem Kameníkem, o večerním nástupu i o karafiátech. Potvrdil jsem mu všechno, co věděl, ale popřel po pravdě to, co chtěl, abych řekl: že totiž Kameník slíbil přijet pro nás brzy autobusem, na znamení této úmluvy že mne políbil, a kdo všechno připravoval náš útěk s Kameníkem. Byl jsem tímto obviněním překvapen. Po dvouhodinovém výslechu mě ihned přemístili ze společné cely na samotku. Přesto jsem však byl druhý den ráno zaveden do dílny a k svému překvapení jsem zjistil, že tam byl jako dozorce přidělen jeden brněnský dozorce, nadstrážmistr Vitvar. Když mě tak uviděl, přišel ke mně a řekl: „To se dějí věci." Dal jsem prst na ústa, neboť jsem pochopil, že byl dán do dílny úmyslně, aby byl pozorován, zda si nebudeme dávat nějaké informace. Večer na samotce otevřel druhý brněnský dozorce, a to Kameník. Řekl mně jen, že asi pět brněnských dozorců bylo přemístěno na Bory a abych byl silný a všechno vydržel.

Pak jsem byl vyslýchán ještě dvakrát politickým příslušníkem MV a ze všeho jsem vytušil, že Stb chce vykonstruovat podobný případ útěku, jaký byl před rokem na Borech. Tam totiž jeden dozorce byl ve styku s vězněným majorem Černým a bývalým poslancem za lidovou stranu Brojem z Plzně. Když dozorce měl službu, dával jim na celu cigarety a nějaké jídlo. Ostraha to zjistila a všichni byli obviněni z přípravy k útěku, který měl připravit zmíněný dozorce. Nebyla to pravda, ale musely se hledat oběti. Proces proti nim se konal přímo na Borech a museli se ho zúčastnit všichni dozorci z Borů a okolí. Všichni tři, onen dozorce, major Černý a poslanec Broj byli odsouzeni k trestu smrti a po zamítnutí prezidentské milosti krátce nato pověšeni na rajoně mezi dvěma křídly vězeňské budovy. ...

Velitel věznice štábní kapitán Šafarčík by rád opakoval další podobný proces a v tom jsem měl účinkovat já. Když jsem nechtěl vypovídat tak, jak si přál, byl jsem odveden do korekce. Korekce, to je kriminál v kriminále, s tvrdým lůžkem, v nevytopené místnosti a s půstem. Do korekce mají být umísťováni vězni, kteří se nějak provinili proti kázeňskému řádu, ale v Ústavu nápravné výchovy tam chodili především ti, na něž si velitelé chtěli schladit žáhu.

V korekci mě přejímal její tehdejší vedoucí strážmistr Brabec. Byl znám svým sadismem. Kdo se mu dostal do ruky, toho zle zřídil koženým bičíkem. Krátce před mým vyšetřováním odvedl z naší cely bývalého podporučíka východní československé armády Pravoše Reichla za to, že se podíval z okna a volal na jednoho známého z protější světnice. Reichl byl tvrdý chlap, voják celou duší; v roce 1939 utekl do Polska, kde bojoval proti nacistům, byl zajat Rusy,

držen dlouho v koncentráku a pak se jako československý voják stal účastníkem bojů u Dukly. Když ho tehdy přivedla služba z korekce na světnici, ukazoval nám zadek a záda. Byla to samá modřina a krvavá podlitina. Říkal nám, že dovede snášet bolest, ale tehdy musel Brabce i prosit, aby už přestal.

Nemusím popírat, že když jsem byl ráno odveden do korekce, měl jsem malou dušičku. Na Brabcův rozkaz jsem se musel svléci do naha. Pak mně uštědřoval facky z obou stran a přikázal mně dělat dřepy. Při tom úkonu jsem opět markýroval ischiatické bolesti. Brabec to zpozoroval a uvěřil mému tvrzení. Snad měl někdy také ischias, neboť se mu mne zželelo a nakázal, abych dělat dřepy přestal. Také bičík, který v korekci nosíval, odložil. Pak mě odvedl na samotku, kde byla jen dřevěná pryčna. (Později tam bývala jen betonová deska.)

Podle příkazu jsem si nesměl lehnout ani sednout, dokud nebude večerka. Stále jsem chodil po cele sem a tam. Ráno Brabec otevřel dvéře a poručil, abych si vzal šálek s kávou a chlebem, který ležel na podlaze přede dveřmi. Jakmile jsem se pro něj sehnul, udeřil mě gumovým obuškem přes záda a při tom křikl: „Tak co, budeš mluvit, nebo ne?" Odpověď jsem zůstal dlužen a Brabec dvéře zabouchnul. Asi za tři hodiny přišel na celu k prohlídce, zda je všechno v pořádku. Když nenašel žádnou závadu, převrátil pryčnu a tam v koutku našel trochu pilin od červotoče. Rozkřikl se: „To je pořádek, co?" A facky opět lítaly z jedné strany na druhou. Krev mně tekla z nosu a zmnožila skvrny na stěně, jež tam zanechal předcházející ubytovaný. Před odchodem nařídil, abych dělal dřepy do té doby, než přijde další příslušník. V korekci se to praktikovalo tak, že dozorčí příslušník se podíval okénkem do cely, zaklepal dvakrát na dvéře a to byl rozkaz k dělání dřepů. Pak odešel k dalším celám, a až se vrátil, zaklepal třikrát, a to byl povel k zastavení dřepů. Běda tomu, kdo by přestal s dřepy dříve. Pak se pravidelně dvéře otevřely a obušky a bičíky měly pré. Když Brabec uviděl, jak trpím při nařízených dřepech, nařídil mi přestat a kupodivu (hnulo se v něm svědomí či cit?) dodal: „Až bude po tobě někdo z příslušníků chtít, abys dělal dřepy, řekni mu, že jsem to zakázal." A opravdu další dřepy jsem už nedělal.

Ty facky jsem dostal poprvé v životě. Neříkám, že to byla bolest nevydržitelná, i když úhoz byl veden spodkem dlaně, ale bylo to spíše ponižující. To všechno by se dalo jakžtakž snést; horší bylo to, že bachaři velmi často v noci, pravděpodobně opilí, přišli do korekce, otvírali jednu celu po druhé a uzavřené bili hlava nehlava tím, co měli po ruce. Nářek vězňů drásal moje nervy tak, že jsem trpěl více, než když jsem byl bit sám. Mnozí byli ztlučeni až do bezvědomí. O tom mnozí vyprávěli, když se vrátili do světnice.

Do korekce přišel za mnou ještě jedenkrát politický, ale odešel bez úspěchu. Později jsem se dověděl, že byli vyslýcháni všichni chlapci z cely na Cejlu a vypovídali stejně jako já.

V korekci jsem byl 27 dnů a stále jsem chodil od budíčku do večerky ode zdi ke zdi. Byl jsem tam dán 25. června 1950. Jeden chodbař, když šel kolem mé

cely, tak do dveří zašeptal: „Právě vypukla válka v Koreji. Američané jdou do toho a brzy přijdou pro nás. Vydrž!" Ta naděje na vysvobození nás stále držela. Nebýt jí, nevím kolik by se z nás vrátilo. Byla to nejhorší doba mého života. Když mě vyvedli, sotva jsem se držel na nohou. Co vám mám vyprávět.

Raději vám povím příhodu, jež se stala po pěti letech na Mírově. Do cely kuchařů a jejich pomocníků, kde jsem byl i já, byl přidělen jeden vězeň, bývalý důstojník čsl. armády. Jak už to bývá, večer se vyprávělo, co kdo zkusil a zažil. Také on vzpomínal na své utrpení při vyšetřovací vazbě a v kriminále. Když dovyprávěl, dodal: „Bylo to k nesnesení, ale myslím, že velmi málo proti tomu, co musel zažít např. bývalý starosta města Brna Podsedník. Znal jsem ho, když byl na radnici. Setkal jsem se s ním jednou v okolí Brna, když byl se svou manželkou na vycházce. Já tam maloval krajinu. Zastavil se u mne a povídali jsme si. Jaké však bylo moje překvapení, když jsem ho uviděl podruhé. Bylo to na Borech, kde mě vyvedli z korekce na chodbu. Stála nás tam řada asi patnácti vězňů a dali nám každému šálek s jídlem. Jedli jsme ve stoje a tu jsem si všiml vedle mne stojícího vězně, který se chvěl tak, že nemohl udržet ani lžíci s jídlem, které mu z ní padalo. Byl mně poněkud povědomý, ale poznal jsem ho, až volali jeho jméno. Zhrozil jsem se jeho stavu. To byl tělesně zchátralý člověk a vypadal nejméně na sedmdesát roků."

Všichni přítomní příhodu pozorně poslouchali a já se jen usmíval, když tu pojednou vrchní kuchař Lojza Sládek ze Židenic povídá: "Na, tady ho máš, našeho starostu." Vyprávěč nechtěl věřit, že jsem to opravdu já, neboť od té doby, zejména na Mírově při práci v kuchyni, jsem se hodně spravil."

Než se Jožka Podsedník dostal na Mírov, strávil ještě více než dva a půl roku v Leopoldově, kam byl převezen 6. prosince 1951. V Leopoldově zažil doby zlé i o něco lepší. Dvakrát byl eskortován do Brna. V březnu 1953 jej vyslýchali v souvislosti se zatčením předválečného brněnského starosty ing. Rudolfa Spaziera, podruhé se zde octl 15. září 1954, kdy od něho chtěli vědět, jaké bylo jeho spojení s pravicovými sociálními demokraty. V Brně pobyl tentokrát déle (byl zde vězněn nejprve ve sklepní cele na Příční, potom na Cejlu), teprve v květnu 1955 byl zařazen do transportu, který směřoval zpět do Leopoldova. V Olomouci však byl z tohoto transportu vyřazen a byl odvezen na Mírov.

„Nevěděl jsem, proč mě sem dovezli a co se se mnou bude dít. Moje obavy z nejhoršího nebyly malé. Pravděpodobně se situace nějak zhoršila a nastane opět tuhý režim s nedohledným koncem. Příčinou mých domněnek bylo, že mně jídlo pokládali chodbaři přede dvéře, jako se to dělávalo v korekcích. Brát jsem si je mohl, až bachař otevřel celu, přičemž tam vždy stávali bachaři dva. Když přivedli holiče (vězně), asistovali při holení bachaři tři. Tedy ostraha obzvlášť důkladná.

Druhý den jsem zaslechl ťukání morseovkou na zeď a dověděl se, že ve vedlejší cele je Mikuláš Landa, bývalý krajský tajemník KSČ. Přijel tímtéž komůrkovým vozem z Leopoldova spolu ještě s dalšími komunistickými osobnostmi: Novomestským, Londonem, Löblem a jinými. Řekl jsem mu vše o sobě a on mně. Všichni prý byli umístěni v Leopoldově na samotkách po dvou. Zda sem přijel také Gustav Husák, nevěděl. I on předpokládal, že situace pro nás zde bude horší než v Leopoldově. Nevylučovali jsme ani možnost naší likvidace.

V nejistém očekávání, co se bude se mnou dít, jsem přečkal týden v naprosté izolaci. Jen jedenkrát mě dva bachaři odvedli do místnosti v přízemí, kde se mne jeden podporučík vyptával na zdravotní stav. Zda to byl lékař, to jsem nevěděl; neprohlížel mě, jen si dělal záznamy do listiny. Do té doby jsem ještě neviděl kromě holiče jiného vězně.

V sobotu za týden se otevřely dvéře a objevil se v nich náčelník ústavu, major Stříbrný, jeho zástupce a tři důstojníci a za nimi další bachaři. Náčelník se mne optal, jak se mně vede, a na moji odpověď, že bych rád pracoval, řekl, že mně vyhoví. Vzhledem k mému zdravotnímu stavu dá mě prý na pomocné práce do kuchyně. Přitom nařídil příslušníkům, aby mě v pondělí převedli na druhé oddělení. Byl jsem tím rozhodnutím tak překvapen, že jsem nemohl na to říci ani „A". Před odchodem si to však náčelník ještě rozmyslel a dal dozorčímu příkaz, abych byl přestěhován ihned. Tímto zvratem jsem byl úplně šokován. Vzal jsem si svoje věci, kterých bylo tak pod paži, a odešel s příslušníkem.

Zavedl mě dovnitř pevnosti na druhý dvůr do cely obývané zaměstnanci kuchyně. Byla to velká světlá místnost s postelemi opatřenými bílými prostěradly a novými složenými přikrývkami. Nad každou postelí byla umístěna uzavřená skříňka a na ní jmenovka ubytovaného vězně. Nemohl jsem se z toho ani vzpamatovat a byl mile překvapen, když jsem četl na jmenovkách jméno Cyrila Onderky, už z Brna známého partyzána, dále fotografa Fricka z Králova Pole a Lojzy Sládka, syna židenického restauratéra. Čekal jsem s napětím, co budou říkat, až mě zde uvidí.

Bylo asi pět hodin odpoledne, když se otevřely dvéře cely a dovnitř vpochodovalo v řadě asi patnáct mužů, bíle oblečených a každý s vařečkou v ruce. Na světnici se postavili do řady a nejtlustší z nich, Lojza Sládek, zavelel: „K poctě zbraň!" Vařečky se vymrštily do příslušné polohy, Sládek se otočil ke mně a hlásil: „Bratře starosto, hlásím se jako velitel špekounů s patnácti helfry. Všichni tě mezi námi srdečně vítáme. Nazdar!"

Byla to nejkrásnější chvíle, jakou jsem ve vězení prožil. Po povelu rozchod se všichni ke mně hrnuli a podávali ruce na uvítanou. Špehýrka ve dveřích cely byla nadzvednutá a za ní oko příslušníka, pohlížející na toto srdečné přivítání bez nenávisti a s tolerancí do té doby nebývalou. Příslušník prý pochází z Maloměřic a sám prý je předem upozornil na můj příchod do kuchyně.

Už druhý den, v neděli, jsem započal práci ve škrabárně a tam mě kuchaři zahrnovali kostmi s masem a dalšími dobrotami. Není divu, že se do měsíce moje váha zvýšila o pět kilogramů. Ve škrabárně jsem se setkal s kapitánem Matouškem z Brna, s nímž jsem v roce 1945 před příchodem Rudé armády zprostředkoval odvoz zbraní pro komunistickou diverzní skupinu vedenou pozdějším tajemníkem KSČ Lencem. I Matoušek byl v té době mocipánům nepohodlný a zatímco si v roce 1945 zachoval život, za komunistického režimu ho ztratil. Jednou v noci dostal infarkt, a poněvadž se spoluvězňové nemohli dovolat služby a rychlé lékařské pomoci, zemřel, ač by mu podle mínění lékařů rychlá pomoc život zachránila.

Po odchodu stravovacího účetního do civilu převzal jsem jeho místo. Tam jsem měl možnost prostudovat si všechny předpisy MV o stravování vězňů a plně jsem využíval všechny výhody. Určený příslušník se staral jen o nákupy podle potřeby. S vrchním kuchařem jsem sestavoval jídelníček a plně jsem využíval všechen materiál, náležející jak zdravým, tak i nemocným vězňům. V té době byla strava taková, že to pobuřovalo značnou část bachařů, zatímco vězni si nemohli stravu vynachválit. Podporučík Volek se netajil tím, že nám to zatrhnou, a také to udělali.

Jeden den v září 1955, když jsme ráno nastupovali ze světnic do kuchyně a šli přes dvůr, uviděl Sládek u kašny ležet jakýsi papír. Zvedl ho a zjistil, že je to leták „Svobodné Evropy", které v té době byly nad Československem shazovány. Sládek si ho se zájmem přečetl a předčítal ho i nám v kuchyni. Mimoto půjčil leták i lékařům na marodce. Při osobní prohlídce leták u jednoho našli a dotyčný lékař i Sládek putovali k raportu a do korekce. Když jsme se to v kuchyni dověděli, bylo už zbytečné zapírat. Dostali jsme všichni důtku, že jsme nález nehlásili, a všichni, včetně Sládka, jsme byli přeřazeni z kuchyně do sáčkárny.

Nové obsazení kuchyně bylo z vězňů, kteří požívali důvěry velitelství. Strava se očividně zhoršila, neboť noví kuchaři nebyli odborníky a účetní, chtěje se zalíbit bachařům, šidil mužstvo, jak se dalo.

Převedením z kuchyně na sáčkárnu jsme byli také přestěhováni z krásné místnosti pod věž, kde byly jedny z nejhorších kobek. Na sáčkárně jsem nebyl dlouho. Tam jsme pracovali jen za pět korun měsíčně. Požádal jsem proto o přeložení do dílny, kde se vyráběly bedničky na zeleninu. Svou žádost jsem odůvodnil tím, že musím posílat nemocné manželce a malé dcerce výživné. Bylo mi vyhověno, ale i tam byl výdělek malý."

Na Mírově pobyl Jožka Podsedník necelé tři roky. V dubnu 1958 byl odvezen zpět do Leopoldova. Za dva roky tam prožil velkou naději a následující kruté zklamání.

„Na počátku roku 1960 se mezi vězni počalo povídat, že v květnu se čeká velká amnestie i pro politické vězně, a už v dubnu bylo velké přemísťování vězňů na odděleních. Někteří, vesměs političtí, byli přemístěni na III. oddělení, a jiní opět z třetího na druhé. Já jsem zůstal ve světnici III. oddělení. Jeden Slovák, který se dobře znal s jedním dozorcem, se od něho dozvěděl, že to má dobré, když je na třetím oddělení. Začínali jsme proto věřit, že je to příprava na amnestii, a pokud jsme byli ubytováni na třetím oddělení, věřili jsme i tomu, že jsme těmi šťastnými, kteří půjdou domů.

Dva dny před amnestií, tj. před 9. květnem, jsme už nebyli odváděni na pracoviště a na společné procházce nám ze světnic druhých oddělení za zavřenými okny naznačovali blahopřání i závist. K večeru nás zavolali k nástupu na chodbu, vyvolávali jmenovitě a ti, kdož nebyli čteni, dostali příkaz, vzít si všechny své věci a nastoupit zvlášť. Bohužel mezi nimi jsem byl i já a se mnou František Čoupek a národně socialistický mládežník Mirek Veselý ze Žabovřesk. Odvedli nás na druhé oddělení a nám bylo, jak když nás udeří palicí do hlavy. Na světnici, kam jsme byli umístěni, byl též ing. Bartošek z Brna, technický vedoucí dílny, kde jsem pracoval.

Místním rozhlasem nám večer přečetli text amnestie prezidenta republiky. Poznali jsme z něho, že se amnestie nevztahuje na teroristy, vedoucí protistátních skupin, nenapravitelné vězně a agenty špionážních center. Nezbylo mně nic jiného, než se smířit s osudem, neboť jsem byl zaznamenán jako vedoucí tzv. špionážní skupiny. Ještě téhož večera a další den bylo z naší světnice odvedeno několik dalších vězňů, kteří přece jen byli propuštěni. Mezi jinými byl i Mirek Veselý a ing. Bartošek.

Třetí den ráno nás opět odvedli na naše pracoviště. Když jsem došel do dílny, vítá mě brigádník slovy: „Co tu chceš, vždyť už máš být doma!" Na mou otázku, jak to, ukázal mně seznam svých spolupracovníků a v něm jsem byl ještě s dalšími třemi vyškrtnut. Šel jsem proto za dílovedoucím, abych se dověděl, jak to ve skutečnosti se mnou je. Dílovedoucí rovněž nahlédl do svého seznamu a povídá: „Jsi vyškrtnut, což znamená, že jsi amnestován." Odebral jsem se tudíž za velitelem dílny, příslušníkem MV, a ten po nahlédnutí do seznamu řekl: „Stalo se více chyb, ještě dnes každou chvíli někoho odvádí z dílen a posílají domů. Jen čekejte u svého pracoviště a všechno se brzy vysvětlí."

Je těžké vyjádřit můj duševní stav, kdy po velké naději jsem se přinutil smířit s realitou, a nyní opět nejistá naděje. Nemohl jsem pracovat a jen s napětím čekal.

Ve dvě hodiny odpoledne byl dán rozkaz pro všechny k nástupu na rajon před dílnou. Přišel náčelník (už ne Bálint, který byl před časem přemístěn na ministerstvo) a řekl nám: „Právě před chvílí opustil brány ústavu poslední amnestovaný. Ale i vám, kteří zde ještě zůstáváte, neberu naději. Přijdou další

amnestie a předčasná propuštění, neboť vedoucím státu a strany nejde o trestání, ale o napravení viníka. Věřte, že i na vás, kteří pochopíte, se ještě dostane."

Byl to pro mne šok, z něhož jsem se těžko dostával. V krátké době tolik nadějí a tolik zklamání. Ještě dnes ráno téměř vyrovnaný s osudem, a pak nová naděje a nakonec knokaut. Ale i z toho jsem se dostal. Proslýchalo se, že propouštění je stanoveno na několik etap, a to mně dávalo novou naději, jež mne uklidňovala. Z Leopoldova bylo tehdy propuštěno 75% politických vězňů. Mělo jich být více, ale jak jsem se dověděl, bylo v poslední chvíli před vyhlášením amnestie vyškrtnuto ze seznamu několik desítek vězňů, s kterými se původně počítalo, ale úpravou návrhu byla amnestie v poslední chvíli omezena. Mezi vyškrtnutými jsem byl i já.

Celá rodina mě čekala v Brně na nádraží, přeptávali se na mne dojíždějících, ale já nepřijížděl. Někteří ze šťastných tvrdili, že určitě přijedu, neboť mě viděli na procházce mezi těmi, co byli propuštěni. Byli z toho už zoufalí. Po tři dny čekali na nádraží, někteří hlídali doma, aby mne neminuli, kdybych případně jel s někým autem. Nedočkali se! Syn telefonoval do Leopoldova i na soud do Bratislavy. A odpověď? Jen aby čekali. Konečně po několika dnech dostali písemnou odpověď a ta zněla, že jsem nebyl ve smyslu povahy mého trestu do amnestie pojat.

Bylo to pro ně bolestné, ale nedalo se nic dělat, než opět čekat a věřit, že ta radostná chvíle ještě přijde."

Čekání na radostnou chvíli trvalo ještě dlouho. 1. srpna 1960 byl Jožka Podsedník eskortován s dalšími vězni, jichž se amnestie netýkala, do „kartouz" ve Valdicích u Jičína. Věznění už nebylo zdaleka tak kruté, jako počátkem padesátých let, ale přesto přinášelo utrpení - jako každé věznění. Měsíc se vlekl nekonečně za měsícem. Jožka Podsedník byl propuštěn 19. listopadu 1963. Vypočetl si, že ve vězení strávil 5.555 dnů a nocí.

Po radostném přivítání s rodinou, která jej po celou dobu jeho věznění podporovala, se Jožka Podsedník vrátil do normálního života. Pracoval jako elektrikář-údržbář v Pozemních stavbách v Brně. Do starobního důchodu odešel k 1. lednu 1968. Ale to už začínal rok, během něhož se společnost dala do pohybu. A nebyl by to Jožka Podsedník, aby se politického dění - věren svému přesvědčení - znovu nezúčastnil. Stal se předsedou brněnské pobočky klubu K 231, v němž se sdružovali bývalí političtí vězni, vstoupil do Československé strany socialistické, vystupoval při jejích akcích a byl kooptován do městského výboru. Ale po 21. srpnu 1968 musel Klub K 231 zastavit činnost a i ve straně se situace zhoršovala. Na podzim bylo Jožkovi znemožněno, aby kandidoval do městského výboru, roku 1970 byl ze strany vyloučen.

Ve svých pamětech již Jožka Podsedník nepíše o tom, že na jaře 1972 byl znovu vyšetřován v souvislosti se zatčením několika osob, které rovněž roku

1968 vstoupily do Československé strany socialistické; uvězněn a odsouzen tentokrát naštěstí nebyl. Stýkal se nadále s bývalými národními socialisty, později i se signatáři Charty 77 a od podzimu 1987 se velmi aktivně podílel na obnovování Masarykovy společnosti. V této souvislosti byl v Praze 6. března 1988 naposled zadržen a vyslýchán, když se zúčastnil schůzky u dr. Alice Masarykové. Nakonec se dožil pádu komunistické moci a v listopadových dnech vystoupil s krásným projevem na zaplněném náměstí Svobody.

Svobody však již dlouho neužil. Zemřel 6. března 1990, v předvečer dne, kdy si připomínáme narození T.G. Masaryka, kterého ctil a jehož příkladem se vždy řídil.

Jaroslav Mezník (Hrsg.):

Josef Podsedník

Die Chronik meines Lebens

(Auswahl aus einem umfangreichen Werk)

Resümee

Josef Podsedník (1903 – 1990) stammte aus einer unbemittelten Arbeiterfamilie. Obwohl er keine höhere Ausbildung besaß, gewann er Respekt dank seiner Intelligenz und Anständigkeit, und als Mitglied der Tschechoslowakischen Volkssozialistichen Partei hatte er nach 1945 hohe Funktionen inne. Er wurde zuerst der stellvertretende Vorsitzende des damaligen Zentralen Nationalausschusses der Stadt Brünn und 1946 Bürgermeister. Nach dem kommunistischen Umsturz im Februar 1948 wurde er dieses Amtes enthoben und nach einigen Monaten verhaftet; im Gefängnis verbrachte er über 15 Jahre. 1968 nahm er am politischen Geschehen teil, dem allerdings die Periode der sogenannten Normalisation ein Ende setzte. In den 70er und 80er Jahren, wo er nicht öffentlich tätig sein durfte, verfasste er umfangreiche Memoiren. Die Redaktion des Sammelbandes „Brno v minulosti a dnes" veröffentlicht einige Abschnitte dieser Erinnerungen. Sie betreffen die Anfänge der politischen Tätigkeit von Josef Podsedník, seine Wirkung im Brünner Rathaus (einschließlich seiner Aussage über die „wilde Abschiebung" der Deutschen aus Brünn im Mai 1945) und vor allem seine Erlebnisse aus den kommunistischen Zuchthäusern.

STUDIE

Dalibor Hodeček

NÁSTIN DĚJIN HRADU VEVEŘÍ

Pro období 11.-14. století se v souvislosti s dějinami hradu Veveří traduje řada pověstí. Není účelem této práce se jimi podrobně zabývat, zvláště když v poslední době byly předmětem zájmu některých historiků. Tradiční výklad historie hradu vydávající pověsti za historická fakta je však stále hluboce zakořeněn v povědomí veřejnosti. Chybnou interpretaci dějin bohužel obsahují i některé v posledních třiceti letech vydané populárně naučné publikace.[1]

Okolnosti vzniku hradu nejsou navzdory dlouhodobému zájmu odborníků zcela objasněny. Za prokazatelné lze považovat tvrzení Františka Kašičky, že nejstarším jádrem objektu je masivní hranolová věž mírně lichoběžníkovitého tvaru půdorysu o rozměrech 12,5x10,2 m nacházející se v čele ostrožny nad příkrými srázy spadajícími k soutoku Svratky a Veverky.[2] Stavitel nového fortifikačního objektu s obytnou funkcí byl inspirován podunajským okruhem hradní architektury, který měl silné vazby na francouzské prostředí.[3] Vznik hradu patrně úzce souvisel se stavbou nedalekého tribunového kostelíku Nanebevzetí Panny Marie. Vzhledem k dataci kostelíku, kladené na přelom 12. a 13. století, se zdá, že oba objekty vznikaly téměř současně.[4]

---

[1] O pověstech srov. například Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 14, 20, 290-292. V. ŠTĚPÁNEK – L. JAN – Z. KOSÍK, *Život a dílo P. ThDr. Karla Eichlera*. In: Karel EICHLER, *Paměti panství veverského*, Veverská Bítýška 1995 (doplněný reprint vydání z r. 1891), s. 9-11. Z vědeckého hlediska je téměř nepoužitelná publikace Tomáš DACÍK, *Hrad Veveří. Mýtus, historie a skutečnost*, nakladatelství Svan 2000. Z archivního materiálu, na jehož základě část pověstí vznikla je třeba namátkově zmínit alespoň spis uložený Moravském zemském archivu v Brně (dále MZA v Brně), ve fondu G 12 Cerroniho sbírka, inv.č. 401, Cerr II, č. 278, pag. 47-84. Memorabilia arcis Eychorn in districtu Brunensi (1767 - 1770, resp. 1788).

[2] František KAŠIČKA, *Veveří – stavebně-historický průzkum hradu*. Rkp. SÚRPMO Praha. Praha 1966.

[3] Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Redakční poznámka* k článku Dobroslava MENCLOVÁ, *Hrad Veveří. Z pozůstalosti autorky Moravských hradů na paměť jejích nedožitých devadesátin*. In: Vlastivědný věstník moravský 46, 1994, s. 245.

[4] K době vzniku kostelíku srov. Antonín BARTUŠEK, *K datování opravených maleb v kapli u hradu Veveří*. In: Zprávy památkové péče 18, 1958, s. 196. Nověji Zdeněk KUDĚLKA – Lubomír KONEČNÝ - Bohumil SAMEK, *Brno, kaple Matky Boží u hradu Veveří*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity (dále SPFFBU), řada uměnovědná (F) 25, 1981, s. 57. B. SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska, 1* [A/I], Praha 1994, s. 223. Obecněji se k problematice vyjádřil L. KONEČNÝ, *Některé novější poznatky ke vztahu románských sakrálních a profánních objektů jižní Moravy*. In: Archaeologia historica (dále AH) 6, 1981, s. 239-248. Srov. též Antonín HEJNA, *Příspěvek ke studiu malých opevněných sídel*

Předpokládanou existenci zeměpanského dvorce rozkládajícího se údajně v okolí kostelíka v období před rokem 1200 se dosud nepodařilo archeologickým průzkumem prokázat. Je tedy nutno přidržet se prozatím pracovní hypotézy, dle níž hrad i kostelík vznikly někdy mezi léty 1202 - 1218, přičemž stavba sakrálního objektu, přilehlé osady a předpokládaného dvorce s hospodářskou, respektive správní funkcí mohla časově předcházet době založení hranolové věže na opyši. Pro rok 1202 jako datum post quem svědčí mj. postupná stabilizace mocenskopolitických a církevních poměrů na Moravě, zejména nástup biskupa Roberta na olomoucký stolec v roce 1202, úmrtí moravských Přemyslovců Spytihněva, Svatopluka, Vladimíra a Břetislava na přelomu 12. a 13. století a upevnění moci markraběte Vladislava Jindřicha na Brněnsku.[5] Nejspíše z pověření nového markraběte byla zahájena příprava lokačních prací. Spolu s kostelíkem vznikla v okolí snad též osada a dvorec. Přístupovou komunikaci mělo střežit opevnění na ostrožně, výše zmíněná hranolová věž.[6]

Existuje určitá indicie, že lokačními pracemi byl pověřen Štěpán z Medlova. K roku 1208 se totiž hlásí falzum vzniklé nejspíše v letech 1229 - 1230, jímž údajně získal od olomouckého biskupa Roberta některé vsi v horním povodí Svratky výměnou za dosud držené vsi Tuřany a Petrovice.[7] Lze vyslovit předpoklad zastávaný již některými badateli, že Štěpán z Medlova je totožný se Stephanem de Weverin, svědkem listin markraběte Vladislava Jindřicha a jeho bratra krále Přemysla Otakara I., které vydali dne 31. prosince 1213 v Prostějově pro řád johanitů.[8] Za zásluhy dal markrabě v roce 1218 patrně tomuto Štěpánovi do dědičné držby v holasické provincii ležící ves Bohdanovice.[9] Nejspíše touž osobou byl Štěpán, purkrabí na Děvičkách, uvedený na listině Vladislava Jindřicha vydané u Opavy v roce 1222.[10] Pro hypotézu, že Štěpán

doby přemyslovské v Čechách. In: Památky archeologické 74, 1983, s. 366-436. Václav MENCL, *Panské tribuny v naší románské architektuře.* In: Umění 13, 1965, s. 29-62.

[5] Srov. Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*, Praha 1990, s. 70-71. Kostelík Matky Boží mohl být snad vystavěn už na sklonku 12. století, nejspíše v době vlády Konráda Oty, ale tuto možnost nepovažuji vzhledem k tehdejším relativně nestabilním politickým poměrům za příliš pravděpodobnou. Robert byl zvolen již v roce 1201, vysvěcen však byl až 21. 4. 1202 a nastolen 23. 6. 1202

[6] Srov. Pavel KOUŘIL – Z. MĚŘÍNSKÝ – Miroslav PLAČEK, *Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu).* In: AH 19, 1994, s. 124-125 a 131.

[7] CDB II, s. 73-74, č. 78.

[8] CDB II, s. 103-104, č. 109 a s. 104-106, č. 110.

[9] CDB II, s. 151-152, č. 161. Srov. například Martin WIHODA, *Přemyslovská expanze v horním Slezsku a vznik holasické provincie.* In: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, 1997, s. 34-43. K pravosti listiny srov. Prokop ZAORAL, *O listinách a kanceláři Vladislava Jindřicha.* In: Sborník Matice moravské 86, 1967, s. 223-225.

[10] RBM I, s. 304, č. 653. K pravosti listiny srov. P. ZAORAL, *O listinách*, s. 226. Štěpán byl jedním z prvních známých představitelů rodu erbu zubří hlavy, pozdějších pánů z Pernštejna. O počátcích rodu srov. M. PLAČEK, *Rod erbu zubří hlavy do počátku 15. století.* In: Časopis Matice moravské (dále ČMM) 114, 1995, s. 117-134. Pavel SEDLÁČEK, *Páni z Medlova.* In: Jižní Morava 28, 1992, s. 37-55. V některých pasážích nepřesně Jaroslav TEPLÝ, *Pernštejnové ve 13.-14. století*, Pardubice 1996 (srov. též recenzi L. JANA na tuto práci uveřejněnou v ČMM 116, 1997, s. 481-483). P. SEDLÁČEK, *Několik*

zmiňovaný v letech 1213, 1218 a 1222 je jednou osobou, svědčí několik skutečností. Ve svědečných řadách vystupuje občas vedle svého příbuzného Jimrama.[11] Další indicií je prokazatelný fakt, že Veveří a Děvičky byly mezi nemnohými zeměpanskými fortifikacemi vzniklými na počátku 13. století, které byly postaveny na „zeleném drnu" a vyznačovaly se novými, vzhledem k době a místu vzniku pokročilými stavebními prvky.[12] Zdá se, že markrabě byl se stavbou Veveří spokojen, v roce 1218 Štěpána z Medlova odměnil a někdy v téže době pověřil řízením stavby nového hradu Děvičky, který prokazatelně existoval již v roce 1222. Ve starším věku pak Štěpán z Medlova opět směroval svůj zájem do horního povodí Svratky.

Další osobou prokazatelně spojenou s Veveřím byl zeměpanský purkrabí Vok, který v roce 1222 vystupuje jako svědek na listině Vladislava Jindřicha pro komorníka jeho manželky Werharda.[13] Z výše uvedeného vyplývá, že s největší pravděpodobností byl inspirátorem stavby hradu Veveří moravský markrabě Vladislav Jindřich, což ostatně zcela korespondovalo s jeho politickými záměry.[14]

Počínaje Vokem pokračuje pak již víceméně souvislá řada veverských purkrabích. Tak 12. července 1234 je doložen *Stiborius burgravius de Wevere* v roli svědka na listině markraběte Přemysla pro klášter premonstrátů v Louce.[15] Téhož roku je Ctibor v listině stejného vydavatele označen jako *prefectus de Weveri.*[16] Uvádí se také v jednom z tzv. rudíkovských falz pro rok 1236 jako purkrabí *de Aychorns.*[17]

Jako další purkrabí je v roce 1238 zmiňován Přibyslav, otec svaté Zdislavy.[18] Zhruba do doby jeho působení na Veveří lze klást sňatek sv. Zdislavy s Havlem z Lemberka.[19] Přibyslav, známý příznivec duchovních řádů a kolonizátor Vysočiny, ve funkci purkrabího na Veveří nesetrval dlouho, neboť již dne 30. prosince 1239 se nazývá brněnským kastelánem.[20] Zemřel dne 12. února 1251.[21] V době svého krátkého

poznámek k rodokmenu Pernštejnů do 15. století. In: ČMM 114, 1995, s. 374-379. Obecně k problematice vzniku moravské šlechty srov. J. ŽEMLIČKA, *Moravané v časném středověku.* In: Český časopis historický (ČČH) 90, 1992, s. 17-31. M. WIHODA, *Geneze moravské šlechty*, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis C-2, 1995, s. 23-41.

[11] CDB II, s. 207-208, č. 222, CDB II, s. 104-106, č. 110.

[12] Srov. J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I.*, s. 261.

[13] CDM II, s. 129-130, č. 125. Pravost listiny prokázal Jindřich ŠEBÁNEK, *Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306.* In: ČMM 60, 1936, s. 60-61.

[14] K politice Vladislava Jindřicha s akcentem na vznik sítě zeměpanských měst na Moravě srov. M. WIHODA, *Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha?* In: SPFFBU, C 45, 1998, s. 21-35.

[15] CDB III-1, s. 80-81, č. 74.

[16] CDB III-1, s. 90-92, č. 85.

[17] CDB III-1, s. 174-175, č. 140.

[18] CDB III-2, s. 261-263, č. 204.

[19] Srov. Miloslav SOVADINA, *Rodina Zdislavy z Lemberka.* In: ČMM 112, 1993, s. 225.

[20] CDB III-2, s. 296-299, č. 221.

[21] M. SOVADINA, *Rodina*, s. 221. Srov. Josef EMLER (ed.), *Fontes rerum bohemicarum. Prameny dějin českých, II. 2.* Praha 1875, s. 528-529. Moderní edici kroniky žďárského kláštera sestavil Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ (*Cronica domus Sarensis.* Úvod napsal a latinský text revidoval J. LUDVÍKOVSKÝ, přeložil R. MERTLÍK). Brno 1964.

působení na Veveří se Přibyslav z Křižanova zřejmě podstatným způsobem angažoval v politických záležitostech, neboť ještě v roce 1252 na něj markrabě Přemysl Otakar v listině potvrzující založení žďárského kláštera vzpomíná jako na „*felicis memorie quondam burchravii de Veveri*".[22]

Za veverského plebána u kostelíka Matky Boží je považován *Jacobus de Eychorn*, svědek na listině krále Václava I. vydané krátce po smrti královny Konstancie dne 7. prosince 1240 pro klášter v Tišnově.[23] Někdy před rok 1249 je nutno klást vznik mandátu krále Václava I., vybízejícího veverského purkrabího Ratibora z Deblína k rozsouzení sporu, který vedl probošt doubravnického kláštera Vojtěch se svým bratrem Jimramem a tchyní, vdovou po Semislavovi z Morkovic.[24] Je pravděpodobné, že nejpozději v této době veverský purkrabí vykonával v zastoupení zeměpána správní a soudní moc v horním povodí Svratky. Samotný hrad přitom patrně sloužil králi, respektive markraběti, jako základna k loveckým zábavám. V první polovině 13. století bylo již osídleno také tehdejší předhradí (nynější přední hrad) od hranolové věže oddělené 10 m širokým a 2, 7 m hlubokým příkopem.[25]

Ratibora z Deblína nahradil v purkrabství Kuno, zmiňovaný poprvé v souvislosti s Veveřím v dubnu 1250 jako *Chuno castellanus de Zuzinou*.[26] Kuno, píšící se též podle Zbraslavi u Brna, figuruje dále v listině markraběte Přemysla Otakara vydané před 5. srpnem 1253 pro olomouckého komorníka Parduse na ves Vsisko.[27] Jako veverský purkrabí je naposled připomínán v listině vydané dne 26. srpna 1261 Přemyslem Otakarem II., jíž se potvrzuje Pardusův dar Vsiska olomoucké kapitule.[28]

[22] CDB IV-1, s. 439-441, č. 259. Je možno vyslovit hypotézu, že Přibyslav sehrál důležitou roli při usmiřování krále Václava I. s markrabětem Přemyslem v roce 1237, které patrně na popud jejich matky Konstancie zprostředkoval uherský král Bela IV. Srov. Sáša DUŠKOVÁ, *Listiny na trnavské statky královny Konstancie*. In: Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, *Výbor studií k českému diplomatáři* (red. Vladimír Vašků), Brno 1981, s. 29-38. Určitý vztah Jakuba z Veveří, patrně veverského plebána, ke královně Konstancii je doložen (srov. CDB III-2, s. 353-356, č. 260).

[23] CDB III-2, s. 353-356, č. 260. Srov. M. PLAČEK, *Počátky hradu Veveří*. In: Brno v minulosti a dnes. (dále BMD) 11, Brno 1993, s. 110.

[24] CDB IV-1, s. 488-489, č. 293. Srov. J. TEPLÝ, *Pernštejnové*, s. 11, zejména pozn. 52. V českém diplomatáři je vznik listiny kladen do doby před 22. zářím 1253. M. Plaček uvádí, že listina vznikla před 5. srpnem 1253 (*Počátky*, s. 110). L. Jan uvádí jako pravděpodobnou dobu vydání mandátu počátek 50. let 13. století (V. ŠTĚPÁNEK – L. JAN – Z. KOSÍK, *Život*, s. 9). A. Boček položil listinu k roku 1243, B. Bretholz mezi léta 1239 - 1246. S. Dušková pokládá listinu za mandát vzniklý u příjemce bez vědomí krále Václava. Autor tohoto článku vyslovuje pracovní hypotézu, že vyhotovení listiny je nutno datovat do doby před rokem 1249. V roce 1245 je totiž naposledy zmiňován Ratibor z Deblína spolu se syny Hartlebem a Janem, kteří jsou ve 30. a na počátku 40. let často na listinách jako svědci také uváděni (CDB IV-1, s. 159-161, č. 71). Nepočítáme-li ne zcela jasnou dataci listiny vzniklé údajně v roce 1247 (CDB IV-1, s. 222-223, č. 127), vystupují Hartleb a Jan od 14. ledna 1249 vždy bez otce. Zdá se tedy, že Ratibor z Deblína zemřel v rozmezí let 1245-1249.

[25] M. PLAČEK, *Počátky*, s. 112. Srov. L. KONEČNÝ, *Některé novější poznatky*, s. 243.

[26] CDB IV-1, s. 335-337, č. 184. Zuzinou je s největší pravděpodobností zkomolené nebo špatně přečtené slovo Eichorn.

[27] CDB IV-1, s. 479-480, č. 286.

[28] CDB V-1, s. 436-438, č. 291.

Funkci veverského purkrabího přestal vykonávat patrně někdy před 17. lednem 1263, kdy je již zmiňován jako komorník olomoucký.[29]

Dne 10. února 1268 byl veverským purkrabím Hartleb z rozrodu erbu beraních rohů (*burgravius in Eichorns*) doložený v této funkci i ve třech listinách pro klášter oslavanský.[30] Zřejmě v době Hartlebova působení upadli v královu nemilost Beneš ze Cvilína, rakouský sudí Otta z Meissova a Milota z Dědic, kteří byli na Veveří uvězněni. První dva jmenovaní na hradě zemřeli, zatímco Milotovi z Dědic se znovu podařilo získat důvěru panovníka. Dle kronikářských zpráv zajatci zemřeli v roce 1265. Jisté je, že datum úmrtí Beneše ze Cvilína je nutno klást mezi 12. říjen 1263 a 16. březen 1268.[31] Purkrabí Hartleb vykonával současně také funkci komorníka moravského. Například v roce 1269 je zmiňován s uvedením funkce „*subcamerarius domini regis*", což znamená, že byl zástupcem krále pověřený správou komorního majetku na Moravě.[32] Zemřel patrně v roce 1272.[33]

Někdy ve třetí čtvrtině 13. století (pravděpodobně krátce po roku 1250) byla vystavěna přední, tj. severní část vnitřního hradu s břitovou věží. Nejspíše na sklonku této doby vznikla též hradní kaple, uzavírající na východě novou palácovou budovu. Kaple patřila nesporně k nejpozoruhodnějším stavbám svého druhu. Její prostor byl výškově vyvinut a měl vznosné proporce. Okna v presbytáři značně omezovala masu zdiva, architektonické členění bylo jemné a subtilní. Nový palác i kaple byly nejspíše dokončeny již před návštěvou českého krále Přemysla Otakara II., která je doložena ke dni 30. srpnu 1275.[34]

Další zmínka o Veveří pochází z 21. května 1288, kdy veverský purkrabí Ctibor z Grunberka potvrdil dispozici zboží ve Studyni učiněnou Hartmanem z Holštejna ve prospěch kláštera oslavanského.[35] Ctibora vzápětí vystřídal Matouš z Černé Hory, který byl současně moravským komorníkem. Tento nový purkrabí je uveden ve svědečné listině pro olomouckého biskupa a oslavanské cisterciačky vydané dne 23. října 1289.[36]

[29] CDB V-1, s. 541-545, č. 366.

[30] CDB V-2, s. 106-107, č. 545, s. 195-197, č. 600, s. 197-198, č. 601, s. 233-234, č. 627.

[31] L. JAN, *Moravští podkomoří v době Václava II.* In: ČČH 95, 1997, s. 321, zejména pozn. 24. Srov. J. ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1986, s. 142. Zde jako datum úmrtí výše jmenovaných uveden chybně rok 1262. S citací pramenů Beda DUDÍK, *Dějiny Moravy. Díl VI. Od roku 1262 až do roku 1278*, Praha 1879, s. 17.

[32] CDB V-2, s. 182-184, č. 592.

[33] L. JAN, *Moravští*, s. 323.

[34] Jiří KUTHAN, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*, Vimperk 1994, s. 446. Vzhledem k tomu, že kaple někdy na přelomu 19. a 20. století zanikla, má značnou dokumentární hodnotu heslo uvedené v publikaci August PROKOP, *Die Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung. II. Band*. Wien 1904, s. 466-467. CDB V-2, s. 466-467, č. 789. Dosavadní literaturu o dvorech českých panovníků do r. 1346 shrnuje studie Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence českých panovníků doby přemyslovské a raně lucemburské. Stručný přehled vývoje do roku 1346*. In: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, 1999, s. 29-70. Nelze zcela vyloučit, že kaple vznikla až v době vlády Václava II., což jako možnou verzi připouští též J. Kuthan.

[35] CDM IV, s. 352, č. 274.

[36] CDM IV, s. 363, č. 286.

Je pravděpodobné, že moravský podkomoří v 70. letech 13. - 20. letech 14. století často vykonával současně také funkci veverského purkrabího. Pravidlem tento souběh funkcí patrně nebyl, neboť například dne 30. května 1288 je jako moravský oficiál pověřený správou komorního majetku na Moravě zmiňován Bruno, zatímco na veverském purkrabství je o pouhých devět dní dříve doložen Ctibor z Grunberka.[37]

Listinou ze dne 14. srpna 1308 se český král Jindřich Korutanský zavázal vyplatit Fridrichovi Habsburskému 45 000 hřiven pražských grošů výměnou za uznání svého nároku na vládu v Čechách a na Moravě. Do doby vyplacení této sumy byla Fridrichovi zastavena celá řada měst a statků, mj. také hrad Veveří s komorním lesem. Veveří se do rukou českého krále vrátilo již v roce 1309.[38] Nový český král Jan Lucemburský se na Moravě stal faktickým vládcem v roce 1311. Úřad moravského podkomořího získal v roce 1313 hrabě Walter z Castellu.[39] Jako cizinec byl na nátlak českých a moravských pánů již o dva roky později z této funkce odvolán. Není však jisté, zda získal kontrolu nad všemi královskými majetky na Moravě, tedy i nad Veveřím. Správu komorního majetku na Moravě převzal v roce 1315 Jan z Vartenberka, který se však záhy dostal spolu s odbojnou skupinou šlechty do konfliktu s panovníkem.[40] Existuje zpráva o tom, že hrad Veveří zcela určitě ovládal. Na počátku roku 1316 Vartenberk zemřel a dle ujednání Jana Lucemburského se vzbouřenci z 12. dubna 1316 měl být králi vrácen mj. též hrad Veveří.[41] Po ukončení domácích rozbrojů byl v roce 1318 svěřen úřad podkomořího Bernardovi z Cimburka, který je jako zástupce krále při jednání s Jindřichem Korutanským zmiňován ještě v roce 1325.[42]

Nad lesy náležejícími královské komoře si panovník podržel moc alespoň formálně prostřednictvím podkomořího a později zemského hejtmana i ve 20. letech. Dokladem tohoto tvrzení je listina Jana Lucemburského ze začátku října 1323, kterou mj. dovolil brát klášteru cisterciaček na Starém Brně palivové a stavební dříví z královských lesů.[43] Minimálně do data úmrtí zemského hejtmana Jindřicha z Lipé (zemřel 1329) není příliš pravděpodobné, že by samotný hrad byl zastaven některému z pánů prostřednictvím právního pořízení nebo byl panovníkovi jiným způsobem zcizen. Toto tvrzení však zůstává v rovině pracovní hypotézy. Hrad v této době spíše

[37] Srov. L. JAN, *Moravští*, s. 315-348, zejména s. 346, kde je uveden přehled moravských podkomořích v letech 1247-1306. Dějiny Veveří ve 13. století zhodnotila z hlediska interpretace písemných pramenů stručně, ale vcelku výstižně studie L. Jana v již citovaném úvodu knihy K. EICHLER, *Paměti*, s. 6-12. Dále srov. L. KONEČNÝ, *Počátky Brna ve světle nejnovějších poznatků*, Forum brunense 1995/96, s. 7-20. M. PLAČEK, *Počátky*, s. 109-118. M. PLAČEK – M. PROCHÁZKA, *K problematice opevněných sídel přelomu raného a vrcholného feudalismu na Moravě*. AH 11, 1986, s. 159-168. V některých pasážích ne zcela přesně Dana CEJNKOVÁ – Z. MĚŘÍNSKÝ – Ludmila SULITKOVÁ, *K problematice počátků města Brna*. In: ČČH 32, 1984, s. 250-270.

[38] Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999, s. 13.

[39] Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo [1316-1378]*, Praha 1979, s. 43.

[40] Tamtéž, s. 45 n.

[41] J. MEZNÍK, *Lucemburská*, s. 23 n.

[42] Tamtéž, s. 27 a 32.

[43] CDM VI, s. 185-188, č. 249.

užívali moravští úředníci zastupující krále, tedy podkomoří Bernard z Cimburka (asi v letech 1318 - 1319) a později (snad v letech 1321 - 1329) vzhledem k velké autoritě Jindřicha z Lipé zemský hejtman.[44] Panstvo Veveří a přilehlé komorní lesy v této době patrně navštěvovalo zejména v souvislosti s loveckými zábavami. Moravští páni (respektive jeden z nich, nejspíše zemský hejtman) drželi hrad až do let 1334 - 1335, kdy jej markrabě Karel Lucemburský získal opět pro královskou komoru.[45]

Purkrabí na Veveří požívali jako přední zeměpanští úředníci značné vážnosti i ve 14. století. V roce 1337 vzal tehdejší moravský markrabě Karel pod ochranu oslavanský klášter a vlastní výkon této ochrany, tzv. advokacii či fojtství, svěřil Frenclinovi, který je označen *purchravius et villicus de Aychhorns.*[46] Písemně je doloženo též pověření týkající se žďárského kláštera, které bylo zlistiněno dne 4. července 1353.[47] Do období 30. - 60. let 14. století je možné nejspíše zasadit svěření ochrany též nad rajhradským a tišnovským (1363 ?) klášterem.[48] V některých případech šlo vzhledem k faktu, že úřad veverského purkrabího často zastával správce komorního majetku na Moravě, nejspíše o potvrzení faktického stavu ze 13. století (Oslavany). V této době byl patrně vybudován manský systém kolem hradu.[49] Dokladem je propůjčení dvora v Habří a jednoho lánu v Žebětíně, příslušejících k majetkové základně Veveří, Branislavu Zilovi markrabětem Karlem 14. srpna 1342 v léno se závazkem obvyklé služby.[50]

V roce 1349 odstoupil Karel Moravu svému mladšímu bratrovi Janu Jindřichovi. Nový markrabě na hradě často pobýval, jak vyplývá z jeho vydavatelské činnosti. Mimo to je například známo, že v roce 1354 mu byla na Veveří městem Brnem odevzdána daň.[51]

V roce 1351 byla potvrzena trestní pravomoc veverského purkrabího, tzv. popravce se soudní pravomocí (*iudex provincialis*).[52] O tři roky později je v této funkci

[44] K vývoji vztahu úřadu podkomořího a zemského hejtmana srov. J. MEZNÍK, *Lucemburská*, s. 158-159. K rodu pánů z Lipé nejnověji Petr VÍTÁMVÁS, *Rod pánů z Lipé ve 14. století*. Diplomová práce FF MU, Brno 1998.

[45] Karel IV: *Vlastní životopis*. In: Kroniky doby Karla IV. (ed. Marie BLÁHOVÁ a kol., z latiny text Karlova životopisu přeložil Jakub PAVEL, revizi překladu provedl Jaroslav ERŠIL), Praha 1987, s. 28.

[46] CDM VII, s. 123-124, č. 176.

[47] Tomáš BOROVSKÝ, *Zakladatelská práva žďárského kláštera do počátku 16. století*. In: ČMM 117, 1998, s. 329-330.

[48] Srov. K. EICHLER, *Paměti*, s. 47.

[49] Srov. P. KOUŘIL – Z. MĚŘÍNSKÝ – M. PLAČEK, *Opevněná*, s. 137.

[50] CDM VII, s. 314, č. 432.

[51] Bedřich MENDL (ed.), *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365*, Brno 1935, s. 218, 225.

[52] CDM VIII, s. 96, č. 130. Celkem snad v prvním desetiletí vlády markraběte Jana Jindřicha na Moravě působili tito zeměpanští popravci - v oblasti brněnské cúdy pro špilberský, veverský, znojemský a jemnicko-jihlavský obvod, v oblasti olomoucké cúdy pro olomoucký, přerovský, buchlovský, bzenecký a hodonínský obvod. Výčet je patrně neúplný. Je však uveden z důvodu lepšího pochopení teritoriální působnosti veverského popravce. Problém musí být tématem samostatné studie. K problematice nejnověji L. JAN, *Vznik moravských provincií*. In: Nový Mars moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 227-241 a Dalibor JANIŠ, *Úvahy nad počátky zemských desk na Moravě*. In: Nový Mars moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali

zmiňován Jakub, který byl patrně současně také purkrabím.[53] Právní názor purkrabího na Veveří byl respektován například brněnskými přísežnými, kteří se na něj obrátili v záležitosti vinného práva. Jiným doloženým případem je událost, ke které došlo zřejmě v první polovině roku 1355. Tehdy se Jan Jindřich obrátil na brněnské přísežné s dotazem, jaké právo mu přísluší k majetku za vraždu odsouzeného brněnského měšťana Štěpána ze Strachotína. Přísežní se odebrali za markrabětem na hrad Veveří, kde se tehdy zdržoval, a přinesli s sebou opis všech městských privilegií, aby společně s ním zjišťovali eventuální právní podklady pro podobný nárok. Role purkrabího při tomto jednání je nejasná, i když lze předpokládat jeho účast.[54] Další známý purkrabí Jan či Ješek zastupoval v roce 1360 písaře zemských desek.[55] Dá se předpokládat, že v období vlády Jana Jindřicha byl purkrabí hradu Veveří důležitou osobou, stojící k markraběti tak blízko jako hofmistr nebo maršálek. Měl také na starosti stejně jako kterýkoliv hradní purkrabí dohled nad čeledí, spravoval zemědělské statky a území příslušející k Veveří a zabezpečoval vedení hospodářské agendy s tím spojené.[56] Kromě toho byl, jak je výše uvedeno, také významným činitelem při zajišťování bezpečnosti.[57] Obvod soudní provincie bezprostředně podléhající hradu Veveří vymezovala zhruba linie Brno – Ivančice - Velká Bíteš - Velké Meziříčí – Žďár – Jevíčko – Vyškov - Brno.[58] Ze zeměpanského trestního soudnictví byla přitom vyčleněna královská města, klášterní majetek, biskupská léna a alodizovaná panství. V politicky nestabilním období konce 14. a první poloviny 15. století to však neplatilo beze zbytku. Veverský purkrabí si i v této době udržel značný politický vliv, který mu usnadňoval výkon soudní pravomoci.[59]

Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 243-250. Způsobu oddělení zemské správy od soustavy zeměpanských orgánů (tj. exekutivy a soudnictví ve vztahu ke komornímu majetku) však není v těchto studiích věnována zvláštní pozornost.

[53] CDM VIII, s. 231-232, č. 285.

[54] Miroslav FLODR (ed.), *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století, I*, Brno 1992, s.49. K problematice srov. František HOFFMANN, *Popravčí zápisky jihlavské*. In: Právněhistorické studie 18, 1974, s. 163-204, zejména s. 186. Na tomto místě je nutno korigovat názor Mojmíra Švábenského, který tvrdí, že pro Brno (tedy jeho okolí) nejsou doloženi popravci. Srov. M. ŠVÁBENSKÝ, *K dějinám Brna v letech 1243-1411. II. Brno a politický vývoj českého státu po roce 1243*. In: BMD 13, Brno 1995, s. 276-303, zejména s. 297. Po určitou dobu měl veverský purkrabí vliv na výkon soudní moci i v oblasti jižně od Brna. Není přitom zcela jasné, z jakých důvodů byl brněnskými měšťany v 1. polovině 50. let 14. století respektován spíše názor veverského purkrabího, nikoliv špilberského.

[55] Zdb III, s. 39-40, č. 466.

[56] Tomáš BALETKA, *Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375-1411)*, Sborník archivních prací (dále SAP) 46, 1996, s. 302 n.

[57] J. MEZNÍK, *Lucemburská*, s. 157-158.

[58] Šárka PAVELKOVÁ, *Léna markraběte Jana Jindřicha*. Diplomová práce FF MU v Brně, Brno 1994 (hypotéza vyslovena na základě posouzení mapové přílohy této práce).

[59] Srov. F. HOFFMANN, *Brněnské městské právo*. In: Brno mezi městy střední Evropy. Sborník projevů, studií, úvah a sdělení z vědeckého sympozia konaného 29.-30. listopadu 1979 (k vydání připravili F. Zřídkaveselý a V. Peša), Brno 1983, s. 166-180.

V roce 1358 markrabě vyměnil ves Lažánky za Jinačovice, které mu postoupil Herš z Lelekovic. Jinačovice od té doby trvale patřily k Veveří.[60] Ke konci vlády Jana Jindřicha došlo k určitému zmenšení zeměpanského majetku náležejícího k hradu. Markrabě daroval augustiniánskému klášteru u sv. Tomáše v Brně v roce 1370 dva poddané v Žebětíně a listinou vydanou na Veveří dne 29. prosince 1373 ještě horu Hlubocec u Bystrce.[61]

Pobyt zeměpána na Veveří jakožto vydavatele listin je dále doložen k 2. červnu 1357, 25. říjnu 1358, 27. červenci 1366, 12. listopadu 1373 a 29. prosinci 1373.[62] Jan Jindřich tedy, pokud známo, na Veveří vydal šest listin. Ve 3. čtvrtině 14. století se na hradě odbývaly slavnosti udělování lén, kdy markrabě byl obklopen dvorskými hodnostáři a uchazeč o léno vztáhl své ruce k lennímu pánu, který je vzal do dlaní, zatímco leník odříkal obvyklý slib lenní poslušnosti. Symbolem léna bylo předání praporce, případně též, podle saského zrcadla, přísaha na zvláštní klobouk.[63] Dochovalo se několik lenních listin. Dne 18. září 1371 potvrzuje na Veveří Kuník z Rosic, že dostal od markraběte Jana vsi Vrbovec, Kachnovice a další v léno. Dne 12. listopadu 1372 přiznává Dirnhart z Třebětic, že přijal ves Třebětice, dne 21. prosince 1372 prohlašuje Hanuš z Ledče, že dostal ves Němčičky a konečně dne 27. března 1373 obdržel Ctibor z Tovačova jako léno statky Bošovice, Sadkov a Skřípov.[64]

Někdy mezi léty 1350 - 1375 byla nadána hradní kaple sv. Prokopa. Zdrojem příjmů kaplana se stali někteří zvlášť jmenovaní poplatní lidé z Moravských Knínic.[65]

Závažná politická jednání proběhla na Veveří na jaře roku 1375 v souvislosti se snahou císaře Karla IV. o zajištění volby svého syna Václava římským králem. Ve dvou listinách podobného znění se zavazuje druhorozený syn markraběte Jan Soběslav, že již nebude dělat dluhy ani zadržovat královské služebníky. Na hradě se tehdy sešli významní političtí činitelé říše a zemí Koruny české. Je možno jmenovat mohučského arcibiskupa Ludvíka Míšeňského (žil 1341 - 1382, mohučským arcibiskupem v letech 1374 - 1379), kolínského arcibiskupa Fridricha III. ze Saarwerden (kolínským arcibiskupem v letech 1370 - 1414), saského a luneburského vévodu Václava I. (saským vévodou v letech 1370 - 1388), pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi (pražským arcibiskupem v letech 1364 - 1378), olomouckého biskupa Jana ze Středy (olomouckým biskupem v letech 1364 - 1380), břežského vévodu Ludvíka I. Lehnického (břežským vévodou v letech 1358 - 1398, byl stejně jako Karel IV. vnukem českého krále Václava II.), těšínského vévodu Přemysla I. (těšínským vévodou byl v letech 1358 - 1409),

[60] Zdb III, s. 30, č. 214.

[61] CDM X, s. 116-118, č. 96; CDM X, s. 227-228, č. 209.

[62] CDM IX, s. 47, č. 61; s. 88-89, č. 112; s. 359, č. 444; CDM XI, s. 556, č. 9; CDM X, s. 226-227, č. 208; s. 227-228, č. 209.

[63] T. BALETKA, *Dvůr*, s. 357.

[64] Š.PAVELKOVÁ, *Léna*, s. 72.

[65] Vincenc BRANDL (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Tomus IV. Pars prior*, Brunae 1881, s. 34, č. 202; s. 84, č. 60. Musíme ovšem předpokládat, že listina nebyla falzem z 15. století.

opavského vévodu Jana I. (zemřel mezi 16.2.1380 a 28.10.1382), lehnického vévodu Ruprechta I. (lehnickým vévodou v letech 1364 - 1409), nejvyššího hofmistra císaře Karla IV. Petra z Vartenberka a na Kosti (nejvyšším hofmistrem v letech 1369 - 1378), nejvyššího maršálka českého království Hynka Berku z Lipé (nejvyšším maršálkem nejméně 1375 - 1385), Jindřicha z Lichtenburka a Bítova a Jana staršího z Meziříčí.[66] Z výše uvedeného tedy vyplývá, že hrad Veveří byl vedle markraběcího domu v Brně a venkovského sídla v dnešním Králově Poli jedním z nejoblíbenějších sídel Jana Jindřicha.[67] Je nepochybné, že Jan Jindřich měl zájem o reprezentaci a mecenát, což se bezesporu projevilo i na vnitřní výzdobě hradu. Nejspíše již kolem roku 1340 vznikla desková malba Madony z Veveří.[68] Někdy v období prvních třech čtvrtin 14. století s velkou pravděpodobností vzniklo opevnění čela předhradí tvořené systémem čtyř střídajících se uzavřených rozměrných čtverhranných a okrouhlých věží. Archaická podoba věží i jejich detailů (především portálků) této dataci nasvědčuje.[69]

Po smrti Jana Jindřicha dne 12. listopadu 1375 byl na počátku následujícího roku ve funkci markraběte potvrzen jeho nejstarší syn Jošt, který držel hrad Veveří až do roku 1411. Na hradě však na rozdíl od svého otce pobýval patrně jen zřídka. Doložena je pouze jeho přítomnost v roce 1377, kdy dne 27. července přikazuje z hradu Veveří městu Brnu, aby vyplatilo Zdeňkovi ze Šternberka a Lukova 60 hřiven grošů z vybrané svatomichalské daně.[70]

V neklidných dobách na přelomu 14. a 15. století se Joštovi nepodařilo udržet dosavadní rozsah komorního majetku. I tam, kde si ponechal hrad, prodával některé

[66] Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚAr v Praze) , Archiv české koruny, inv.č. 1177 a 1178. Uvedení hodnostáři byli na Veveří fyzicky přítomni (nenechali se tedy zastupovat). Pro tuto hypotézu by svědčilo, že pobyt Jana ze Středy je v Modřicích u Brna doložen ke dni 2. dubnu 1375 (CDM X, s. 261-262, č. 249) a 5. červenci 1375 (J. BISTŘICKÝ – F. SPURNÝ – L. VÁCLAVEK – M. ZEMEK (ed.), *Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu*, Brno 1991, s. 186-188, č. 117). Další indicií je listina Karla IV., jíž císař jmenoval kolínského arcibiskupa svým každodenním stolovníkem a členem císařského dvora. Fridrich III. ze Saarwerden měl také dle listiny Karla IV. ze 14. listopadu 1374 (*Regesta imperii* VIII, s. 451, č. 5429) dostávat za každý týden pobytu u dvora 100 zlatých (srov. J. SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361-1419*, Praha 1986, s. 83). Pobyt Karla IV. v Brně je přitom doložen k 15. dubnu 1375 (CDM X, s. 264, č. 252). Dochovala se též část pečetí. Zásadním politickým jednáním, která proběhla v dubnu roku 1375 v Brně a na Veveří nebyla dosud v odborné literatuře věnována náležitá pozornost. Summit měl význam nejenom z hlediska dění v říši a zemích Koruny české, ale týkal se též záležitostí habsburských dědičných zemí a anjouovsko-piastovského dědictví. Téma je námětem pro samostatnou studii.

[67] Srov. Milena FLODROVÁ, *„Královský" a „markraběcí" dům v Brně*. In: BMD 13, Brno 1995, s. 65-89. Též J. MEZNÍK, *Lucemburská*, s. 195.

[68] Jana SVOBODOVÁ, *Ad honorem Dei omnipotentis et eiusdem Genetricis Virginis Mariae...*. In: 1350-1411 Moravští Lucemburkové (red. Jiří VANĚK), Brno 2000, s. 241-242. Obraz skutečně mohl vzniknout již kolem roku 1340, jak nejnověji uvádí uměnovědné studie. Na rozdíl od Svobodové se autor tohoto článku přiklání k názoru, že obraz byl na Veveří umístěn nedlouho po svém vzniku, nejspíše v 50. letech (srov. J. MEZNÍK, *Lucemburská*, s. 103). Neexistence písemných pramenů neumožňuje toto tvrzení verifikovat.

[69] Tomáš DURDÍK, *Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě*, Praha 1998, s. 149. Upřesnění datace by mohl přinést archeologický výzkum.

[70] T. BALETKA, *Dvůr*, s. 475 a 505. Originální záznam v AMB, rkp. 15, f. 39 r. Regest srov. Bertold BRETHOLZ, *Quellen zur Geschichte der Juden in Mähren*, Praha 1935, s. 145, č. 273.

vesnice, které k němu patřily, nebo obstavoval příjmy z nich plynoucí. Je však nutno si uvědomit, že zejména na počátku jeho vlády šlo o donace podmíněné dobovým vnímáním povinností křesťanského panovníka a ovlivněné postoji Joštova otce a strýce.[71] Již v roce 1380 daroval dominikánskému klášteru v Brně les „Krajný" u Žebětína s podmínkou, že bude v klášterním kostele každodenně sloužena mše svatá. Listinou vydanou dne 15. dubna 1381 daroval augustiniánskému klášteru u sv. Tomáše v Brně kus lesa mezi Žebětínem a Bystrcí.[72] Dne 17. dubna 1402 postoupil Jošt 5 hřiven ročního platu na vsích Hlince a Rozdrojovicích Žofii z Kyšperku.[73] Svému kuchaři Janu Hlouškovi daroval markrabě v roce 1403 dvůr v Bystřici (Bystrci ?) na panství Veveří.[74] V roce 1406 nechal Jošt intabulovat Milotovi z Křižanova Kuřim, v témže roce zajistil věno 150 hřiven pražských grošů na Jinačovicích, Rozdrojovicích a Kníničkách Kateřině z Drožďalovic a na vsi Čebín 300 kop Markétě, vdově po Jindřichovi z Radkova. Za zmínku stojí, že Kateřina z Drožďalovic spolu se svou sestrou Eliškou a jejími syny Ješkem a Joštem Hechty z Rosic vzala současně na spolek svou další sestru Annu, manželku Jaroslava ze Šelnberka.[75]

Součástí manského systému hradu Veveří naopak v této době zůstal dvůr v Žebětíně a 15 pluhů v Ostrovačicích, které držel Šimon Charamza, kdysi dveřník císaře Karla IV. a později výrazná postava Joštova markraběcího dvora. Charamza zemřel patrně mezi léty 1395 a 1400.[76] Po Charamzově smrti držel žebětínský dvůr jakýsi Blažek, pravděpodobně totožný se stejnojmenným notářem markraběte Jošta, který v roce 1404 zastavil černé sukno ve čtyřech kopách u pražské měšťanky Doroty Feierlinové.[77] Tento Blažek pronajal dvůr markraběcímu krejčímu Martinovi Čechovi. Blažkův syn Viktorýn z Litomyšle (Luthomysli) pronájem neuznal a dvůr násilím obsadil.[78] Ještě v roce 1436 se řešil spor mezi Viktorinovým synem Petříkem ze Žebětína a zástavním pánem na Veveří Joštem Hechtem z Rosic o to, zda dvůr patří dědičně zeměpánovi. Dvůr zeměpanským majetkem zůstal, i když byl v držbě Petříka ze Žebětína.[79] Dalším lenním majetkem byl tzv. Kotnův dvůr v Žebětíně. Ten v roce 1453 lenním právem získal Hanuš z Vašatic. V roce 1459 se svého práva k dvoru v Žebětíně a k jedné hřivně platu v Ostrovačicích musel domáhat prostřednictvím půhonu vůči

[71] Srov. recenzi F. Hoffmanna na knihu J. MEZNÍKA, *Lucemburská*, In: ČČH 98, 2000, č. 2, s. 349-353, zejména s. 351.

[72] K.EICHLER, *Paměti*, s. 30.

[73] CDM XIII, s. 194, č. 185.

[74] Originál dnes nezvěstný. Metoděj ZEMEK – Adolf TUREK (ed.), *Regesta z listin lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173-1526*. In: SAP 33, 1983, s. 233, č. 234.

[75] J. MEZNÍK, *Lucemburská*, s. 293. Zdb VIII, s. 241-242, s. 242, č. 452, 456, 457 a 461.

[76] T. BALETKA, *Dvůr*, s. 424.

[77] Tamtéž, s. 380.

[78] V. BRANDL (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Tomus II.*, Brunae 1873, s. 219, č. 990.

[79] V. BRANDL (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Tomus III.*, s. 138-139, s. 168, č. 223

novému zástavnímu pánovi Přemkovi Těšínskému.[80] Hanušovi synové Prokop a Václav dvůr v roce 1467 odevzdali purkrabímu na Veveří Petříkovi z Bystřice.[81]

Na počátku 15. století byl purkrabím na Veveří Bohuněk z Přestavlk, zvaný též Valentin ml. V této funkci je zmiňován dne 5. května 1402. Tehdy mu markrabě listinou vydanou v Jihlavě prodal statky ve vsi Říčky v hodnotě 10 kop. Do zemských desk byl tento prodej vložen v roce 1406. Bohuněk se aktivně účastnil bojů o udržení pořádku v zemi. Asi s Joštovým souhlasem se uvázal v hrad Kraví horu, který byl dobýván v dubnu a září 1409 zemskou hotovostí. Není však k dispozici přímá zpráva o tom, zda i v tomto období zůstával ve funkci purkrabího na Veveří. [82] Zdá se, že v průběhu druhé poloviny 14. století se teritoriální působnost veverského popravce (tedy purkrabího) rozšířila postupně na značnou část Moravy.

Po Joštově smrti dne 18. ledna 1411 rozklad majetku náležejícího k Veveří pokračoval. V roce 1413 zapsal nový markrabě Václav IV. 330 kop grošů na vsích Moravské Knínice a Chudčice Mikuláši z Rohozova a jeho manželce Zdeně.[83]

Strategicky významný hrad zastavil král Zikmund dne 27. března 1421 Petrovi Kutějovi výměnou za tvrz a městečko Slavkov.[84] Dne 22. února 1422 potom Zikmund pověřil purkrabího Petra Kutěje vedením popravy na Veveří a o den později hrad spolu s celou Moravou odevzdal rakouskému vévodovi Albrechtovi Habsburskému.[85] Listinou vydanou ve Veselí nad Moravou dne 8. dubna 1422 byl Petr Kutěj králem pověřen konfiskací statků viklefitů a jiných kacířů nacházejících se na Moravě.[86] Dne 13. února 1425 informuje Albrecht Habsburský brněnské měšťany, že Kutějovi nařídil, aby jim nechal dovézt dřevo na lepší opevnění města.[87] Válečné události se asi poprvé dotkly Veveří někdy na podzim roku 1426. Důkazy pro to však neexistují. Nicméně dne 26. října toho roku je doložen pobyt husitů u Ivančic a dne 9. prosince odpovídá Albrecht na žádost brněnské městské rady o posilu.[88] Neznámo kdy se Petr Kutěj přiklonil na stranu husitů. Stanul v čele skupiny spiklenců, která udržovala spojení s velitelem husitské

[80] V. BRANDL (ed.), *Libri citationum, IV*, s. 17, č. 104, 105 a 106.
[81] MZA v Brně (dále MZA v Brně), fond F 219 Velkostatek Veveří, inv.č. 81, kart. 75.
[82] CDM XV, s. 364, č. 419. Zdb VIII, s. 234, č. 330, T. BALETKA, *Dvůr*, s. 458.
[83] August SEDLÁČEK (ed.): *Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480*, Praha 1914, s. 94, č. 668, f. 206.
[84] Tamtéž , s. 130, č. 921 f. 106.
[85] Tamtéž, s. 166, č. 1191 a 1193. Edici listiny z 22. února 1422 vydal B. BRETHOLZ, *Die Übergabe Mährens an Herzog Albrecht V. von Österreich im Jahre 1423*, AÖG 80, 1894, s. 337-338, č. 10.
[86] *Regesta imperii* XI, s. 341, č. 4857. Edice listiny: B. BRETHOLZ (ed.), *Die Übergabe*, s. 338-339, č. 11. Srov. též František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3, Kronika válečných let*, Praha 1996, s. 120.
[87] Archiv města Brna (dále AMB), rkp. inv.č. 7329, *Staré pověsti brněnské z let 1400-1636 od Jana Munky z Ivančic*, f. 362. Též nedokonalá edice: A. NEUMANN (ed.), *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě*, Olomouc 1930, s. 82, č. 54.
[88] A. NEUMANN (ed.), *Nové prameny*, s.23. Zpráva o obléhání hradu Sirotky v roce 1428 je nepravdivá, autor tzv. Veverského rukopisu nyní uloženého v AMB si ji v 18. století vymyslel. Pohyb sirotčích vojsk v okolí Veveří však není vyloučen (srov J. DŘÍMAL - V. PEŠA, red.: *Dějiny města Brna*, Brno 1969, s 97-98). Informaci Tomáše Pešiny z Čechorodu o obléhání Prokopem Holým v roce 1432 se nepodařilo verifikovat (srov. K. EICHLER, *Paměti*, s. 32-33).

trnavské posádky Blažkem z Borotína, jemuž měla dne 27. listopadu 1432 usnadnit půlnoční vpád do města Bratislavy. Válečná akce počítala s účastí dalších husitských posádek a nejspíše též s pomocí oddílů, které operovaly v sousedním Rakousku. Bratislavská městská rada však spiknutí odhalila a Petra Kutěje nechala zavřít do vězení, v němž zanedlouho zemřel.[89] Patrně mezi léty 1433 - 1436 získává Veveří do zástavy Jošt Hecht z Rosic.

Nový zástavní pán se pokusil obnovit rozchvácený zeměpanský majetek příslušející k Veveří. Znovu upevnil manský systém. Obhájil také svou faktickou dědičnou držbu vsí Rozdrojovic, Jinačovic, Kníniček a Tetčic.[90] V neklidných dobách po smrti Albrechta Habsburského byl jako zemský úředník jedním z garantů pořádku. Například dne 7. června 1441 spolu s jinými pány vydává glejt Heraltovi z Kunštátu a Boskovic a jeho průvodu o 50-100 koních k jednání do Brna.[91] Krátce poté však umírá a zástavní právo získal Václav Hecht z Rosic, který je na Veveří doložen v roce 1446, kdy pohání Hanuše ze Žebětína, že neprávem drží Kotnův dvůr v Žebětíně.[92] V téže době je na Veveří kaplanem kněz Mikuláš, který se soudí s Janem z Lomnice a Meziříčí o desátek z Moravských Knínic.[93] Dne 15. června 1449 vydává na Veveří Václav Hecht z Rosic spolu s Janem z Boskovic listinu, kterou se připojují k jednotě strakonické.[94]

Krátce po svém nástupu na český trůn zapsal Jiří z Poděbrad dne 7. srpna 1458 hrad Veveří knížeti Přemkovi Těšínskému. K dosavadnímu majetku přidal platy z třebíčského a zábrdovického kláštera a z města Ivančic.[95] Z praktických důvodů došlo patrně právě tehdy k personálnímu rozdělení úřadu purkrabího a výkonu zástavního práva. V roce 1462 král zbavil žďárský klášter povinnosti platit k hradu Veveří roční poplatek 30 hřiven grošů, které byly odváděny patrně již od roku 1353.[96] V letech 1459, 1460 a patrně též 1467 je jako veverský purkrabí zmiňován Petřík z Bystřice.[97] Za jeho správy byla na Veveří dne 4. března 1467 zpečetěna listina, kterou Martin z Troubska dává Oldřichovi ze Žebětína a jeho dětem plnou moc k vlastnictví dvora a dvou

[89] Václav CHALOUPECKÝ, *Proces proti husitským přívržencům v Bratislavě roku 1434*. In: Právní obzor, 13, 1930, s. 508-513. Zde chybné datování. Srov. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 137. K problematice pronikání husitství do horních Uher existuje základní práce zahrnující též edici některých písemností Bohumil VARSIK, *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*, Bratislava 1965.
[90] K. EICHLER, *Paměti*, s. 34-35. Též V. BRANDL (ed.), *Libri citationum, III*, s. 82, č. 375, s. 138-139, s. 168, č. 223, s. 214, č. 964, s. 225, č. 1032, s. 143, č. 645.
[91] MZA v Brně, fond A 1 Stavovské listiny, sign. 334. *Archiv český* 10 (red. J. KALOUSEK), Praha 1890, s. 261-262, č. 14.
[92] V. BRANDL (ed.), *Libri citationum, III*, s. 226, č. 1034.
[93] Tamtéž, s. 226, č. 1033.
[94] Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Historica, inv.č. 1142. *Archiv český* 3 (vyd. František PALACKÝ), Praha 1844, s. 541, č. 533 (reg.). K problematice vzniku panských jednot srov. J. BOUBÍN, *Vznik panských jednot*. In: Mediaevalia Historica Bohemica 1, 1991, s. 217-230.
[95] A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 254, č. 1791. *Archiv český* 7 (red. J. KALOUSEK), Praha 1887, s. 591, č. 59.
[96] T. BOROVSKÝ, *Zakladatelská*, s. 335.
[97] V. BRANDL (ed.), *Libri citationum, IV*, s. 34, č. 202, s. 35, č. 210. Též MZA v Brně, fond F 219 Velkostatek Veveří, inv.č. 81, kart. 75.

podsedků v Kladorubech, jež jim jeho otec panoše Procek z Troubska nedlouho předtím prodal.[98]

Asi v roce 1459 se domáhal kaplan u sv. Prokopa na Veveří, kněz Jiřík, svého práva vybírání desátku z Moravských Knínic. Obvinil přitom Jaroslava z Lomnice, že zajal, okradl a rozehnal jeho poplatníky, aniž k tomu měl jakékoliv právo. Zemský soud rozhodl ve prospěch kaplana, který své nároky dokázal listinou markraběte Jana Jindřicha.[99] Jaroslav z Lomnice však obratem zažaloval přímo Přemka Těšínského, že nejdříve uzavřel smlouvu s jeho poddanými o odvozu dřeva ze svých lesů, nechal si zaplatit a smlouvu porušil.[100]

V době domácích rozbrojů a česko-uherských válek došlo v letech 1467 a 1468 k bojům v okolí hradu. Dne 14. dubna 1469 vydal uherský král Matyáš v Olomouci listinu, kterou zastavuje a zapisuje městu Brnu za 2000 zlatých uherských ves Ostrovačice, patřící k rajhradskému klášteru. Ves údajně synovi českého krále Viktorinovi odňal válečnou mocí.[101] Do rukou Matyášových příznivců se hrad Veveří dostal patrně v roce 1469. V roce 1470 jej však opět obsadil Jiří z Poděbrad. Stalo se tak pokojným způsobem, neboť posádka se vzdala bez boje.[102] Panství zůstalo v zástavě těšínských knížat.[103] Přemek Těšínský držel hrad ještě v roce 1475, kdy se domohl potvrzení komorního platu ze statků kláštera třebíčského.[104] V roce 1481 je jako zástavní pán zmiňován kníže Kazimír Těšínský, který se dostal do sporu s brněnským kanovníkem Martinem z Falkenštejna o desátek pro faráře ve Veverské Bítýšce, který údajně náležel ke kanovníkově prebendě u sv. Petra v Brně. Pře Martina z Falkenštejna se protáhla až do roku 1500, kdy ji definitivně vyhrál nový držitel veverského panství.[105] K veverskému panství v roce 1481 patřil hrad Veveří, městečko Veverská Bítýška, vsi Bystrc, Rozdrojovice, Jinačovice, Kníničky, Žebětín, platy z klášterů zábrdovického, rajhradského, tišnovského, oslavanského, z města Ivančic, ze dvora u Kníniček, z Veverských Knínic, Ostrovačic, Březiny, Svatoslavi, Domašova, Hluboké, Přibyslavic a Drásova.[106] Zmiňován již není plat třebíčského kláštera. Opravu nad tišnovským klášterem, dosud svěřenou zástavnímu pánovi na Veveří, ještě na Jiřím z Poděbrad vymohl v roce 1463 Jan z Pernštejna, což v roce 1472 potvrdil nový král

[98] MZA v Brně, fond E 9 Cisterciačky Staré Brno, listina S 18.
[99] V. BRANDL (ed.), *Libri citationum, IV*, s. 34, č. 202, s. 35, č. 210, s. 84, č. 60.
[100] Tamtéž, s. 144, č. 709.
[101] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů inv.č. 576. K problematice srov. Ivan KRŠKA, *Jiří z Poděbrad a Brno v letech 1466-1467*. In: BMD 7, Brno 1965, s. 124-129. O hradu se v souvislosti s událostmi let 1468-1469 zmiňuje Tomáš Pešina z Čechorodu ve svém díle Mars moravicus (srov. K. Eichler: Paměti, s. 42).
[102] K. EICHLER, *Paměti*, s. 43. Zde citován údaj z díla Mars moravicus, který Pešina přebírá z autentického listu posélacího krále Jiřího synovi Jindřichovi.
[103] K dějinám Těšínska souhrnně Dan GAWRECKI (spoluredaktor), *Nástin dějin Těšínska*, Ostrava-Opava 1992.
[104] K. EICHLER, *Paměti*, s. 43.
[105] Vincenc BRANDL (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Tomus V.*, s. 310, č. 247, VII, s. 178, č. 892, s. 209, č. 1017. K. EICHLER, *Paměti*, s. 49. Srov. L. JAN – R. PROCHÁZKA – B. SAMEK, *Sedm set let brněnské kapituly*, Brno 1996, s. 68-69.
[106] K. EICHLER, *Paměti*, s. 44-45.

Vladislav. V roce 1471 přešlo ochranné právo nad oslavanským klášterem do rukou Viléma z Pernštejna, syna výše zmíněného Jana.[107]

Někdy krátce před 14. květnem 1482 získal zástavní právo k hradu Veveří Václav z Ludanic.[108] Nový držitel se energicky ujal řízení panství a začal usilovat o stabilizaci majetkoprávních poměrů. Již v roce 1483 se provizorně dohodl s abatyší tišnovského kláštera Johankou o úpravě dávek od poddaných z Komína.[109] Roční plat 80 hřiven grošů, náležející mu z třebíčského kláštera, urgoval v roce 1493 u tamního opravce Viléma z Pernštejna, nejvyššího hofmistra království českého.[110] Tento plat nakonec Vilém z Pernštejna od Václava z Ludanic odkoupil, což král potvrdil listinou vydanou dne 27. prosince 1514, kterou jej Pernštejnovi postoupil do dědičné držby.[111] Nejasnosti ve věci naplňování ustanovení darovací listiny Jiřího z Poděbrad vznikly i v případě zábrdovického kláštera. Vladislav II. proto dne 22. dubna 1492 Václavovi z Ludanic potvrdil jeho právo na 10 kop grošů ročního platu ze Zábrdovic.[112] Nakonec se však Václav z Ludanic v roce 1515 ke konci svého života větší části tohoto platu (osmi kop grošů) zbavil ve prospěch kanovníka u sv. Petra v Brně, kněze Jana z Velevsi.[113]

Alespoň část své úřední agendy přenesl Václav z Ludanic na Veveří, kde byla v 80. a 90. letech 15. století jeho rezidence.[114] Dne 10. srpna 1483 vydal na hradě listinu, jíž prodává svým poddaným z Rataj les a odúmrť.[115] Listinou vydanou zde 28. října 1486 dosvědčuje, že 12. října téhož roku zprostředkoval smlouvu mezi nejvyšším maršálkem Českého království Vilémem z Pernštejna a na Helfenštejně a abatyší kláštera Králové na Starém Brně Markétou z Donína o hraniční spory mezi kurdějovskými a hustopečskými.[116] Dne 23. července 1493 na Veveří již jako podkomoří moravského markrabství potvrdil smlouvu mezi purkmistrem a radou města Znojma a abatyší Barborou a konventem kláštera klarisek ve Znojmě.[117] A konečně dne 28. září 1494 zde vydal listinu, kterou na příkaz krále Vladislava II. rozhodl při znojemských a šatovských měšťanů o mýto.[118]

V první třetině 16. století bylo panství alodizováno. Tento právní počin však proběhl zmatečným způsobem. Král Vladislav II. totiž listinou vydanou v Uherském Brodě buď 28. prosince 1510 nebo 27. prosince 1511 postoupil Veveří do dědičné držby

[107] P. VOREL, *Páni*, s. 58 a 62.
[108] Archiv Koruny české. 6. Katalog listin z let 1438-1526 (reg. A. HAAS), Praha 1958, s. 129, č. 242.
[109] V. BRANDL (ed.), *Libri citationum, V*, s. 77, č. 368
[110] V. BRANDL (ed.), *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Tomus VII.*, s. 72 č. 433.
[111] MZDb II, s.148-149 č. 124.
[112] MZDb II, s. 66 č. 237.
[113] MZDb II, s. 147, č. 118.
[114] Na počátku 16. století jsou již doloženy časté pobyty Václava z Ludanic na hradě v Jemnici.
[115] Státní okresní archiv v Kroměříži, Archiv obce Rataje, inv.č. 1.
[116] MZA v Brně, fond F 5 Velkostatek Hodonín, inv.č. 48 a. *Archiv český* 14, s. 302-303, č. 352.
[117] MZA v Brně, fond E 43 Klarisky Znojmo, listina G 3.
[118] Státní okresní archiv ve Znojmě, Archiv města Znojma, listina č. 164.

Janovi z Lomnice a na Meziříčí za podmínky, že je od nynějších držitelů vyplatí.[119] Z rozpadajícího se královského majetku se ještě krátce před smrtí podařilo z veverského panství získat určitou část i dosavadnímu zástavnímu pánovi Václavovi z Ludanic. Dne 23. listopadu 1515 obdržel od krále 20 kop grošů českých na rychtářství a mýtě v Ivančicích.[120] Proti tomuto rozhodnutí se sice ohradili dědicové Jana z Lomnice a Meziříčí, avšak neuspěli.[121] Hynek z Ludanic výše zmíněných 20 kop ročního platu obratem dne 25. září 1516 prodal za 252 kop grošů širokých Janovi z Lipé.[122]

Zástavní právo k hradu Veveří přešlo po smrti Václava z Ludanic na Zikmunda z Ludanic. Ten vzápětí získává ves Sentice, kde dne 24. května 1519 listinou vydanou na Veveří daruje svým poddaným 5 lánů za roční plat 32 grošů z půllánu.[123] Tento přechod na peněžité formy poddanských dávek byl patrně vyvolán jeho značnou finanční tísní. Je zřejmé, že žil velice nákladným způsobem života. V roce 1522 se například zúčastnil korunovace Marie Jagellonské na českou královnu.[124] Za nezaplacení *„krámských věcí"*, které snad objednal pro hrad Veveří (jisté to není) ho v roce 1524 pohnali brněnští měšťané Jan Volf z Roznpachu a Franz Freyzingar.[125] Patrně v tomto roce se však panství z důvodu zadlužení panovníka i Zikmunda z Ludanic dostalo pod správu věřitelů.

Ještě před odevzdáním svých práv Zikmund z Ludanic stačil vykonat několik důležitých právních pořízení. V roce 1521 vymohl pro obyvatele Veverské Bítýšky právo dvou jarmarků a týdenního trhu. O tři roky později dokonce udělil poddaným městečka právo odúmrti a moravskoknínickým právo svobodné pastvy ve veverských horách.[126]

Správou panství Veveří byl asi v roce 1524 pověřen Jan Kuna z Kunštátu na Lukově, kterému královský pár dlužil značnou sumu peněz.[127] Malá část v okolí Tetčic byla odprodána Dobešovi z Boskovic. Roční plat 75 kop grošů českých měl být vydáván nejprve Jindřichovi z Lichtenburka, poté na základě prodeje někdy před r. 1538 Volfovi Krokvicarovi z Nové Vsi na Písečném a Házlovi z Nové Vsi.[128] V roce 1526 nabídl Vilém z Víckova na Cimburku purkmistrovi a radě města Brna zprostředkování prodeje zbytku veverského statku Brnu za určitou protislužbu. Jednání, pokud se vůbec uskutečnilo, však nebylo úspěšné.[129]

[119] MZDb II, s. 203-204, č. 5.
[120] MZDb II, s. 154, č. 10.
[121] MZDb II, s. 155, č. 11.
[122] *Archiv český* 20, s. 290, č. 69.
[123] MZA v Brně, fond G 2 Nová sbírka, listiny. Vzhledem k nepředpokládanému uzavření badatelny MZA v Brně se nepodařilo upřesnit citaci.
[124] K. EICHLER, *Paměti*, s. 53.
[125] MZA v Brně, fond A 3 Stavovské rukopisy, inv.č. 740, f. 121 a, 122 a.
[126] K. EICHLER, *Paměti*, s. 53-55.
[127] SÚAr v Praze, Salbuchy (rok 1533), sign. 283, f. 47-48.
[128] Tento prodej byl intabulován až v roce 1540 (MZDb II, s. 286, č. 58).
[129] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů inv.č. 1207.

Jádro panství včetně Veveří však bylo v roce 1531 Janem Kunou z Kunštátu vráceno Ludanicům, konkrétně Janovi z Ludanic a na Veveří, přičemž plat 75 kop si měl ponechat Jindřich z Lichtenburka, respektive Volf Krokvicar a Házle z Nové Vsi.[130] Určitou kompenzací pro Jana Kunu z Kunštátu snad mělo být téměř současné vložení vsi Dambořice, kterou mu postoupil Jan mladší z Ludanic.[131] Ukončení dvacet let trvajícího procesu alodizace usnadnil fakt, že na základě dohody uzavřené dne 12. března 1531 v Brně se svého formálního dědičného držení veverského panství ve prospěch Jana Kuny z Kunštátu a na Lukově zřekli bratři Jindřich, Václav a Vladislav z Lomnice a Meziříčí.[132]

I po alodizaci panství si majitelé udrželi některé platy odváděné z vesnic náležejících klášterům oslavanskému, rajhradskému, tišnovskému, starobrněnskému a Matky Boží v Brně (pozdějšímu jezuitskému klášteru). Panství naopak zůstala povinnost dodávat dřevo pro hrad Špilberk.[133] Dlouhodobě přetrvávalo také finanční zatížení z dob věřitelské správy.

Zajímavá zpráva pochází z období, kdy na Veveří sídlil Jan mladší z Ludanic. Na popud zemského hejtmana napsal Ludanic na hradě dne 25. července 1533 žádost rychtáři města Brna Janu Krčovi o mistra útrpného práva s doprovodem. Mistr měl provést výslech údajného vraha a zloděje vězněného toho času na Veveří.[134] Výkon hrdelního práva byl tedy městečku Veverské Bítýšce postoupen s velkou pravděpodobností až po tomto datu.[135] Za svého pobytu v Brně uzavřel majitel panství dne 30. srpna 1535 dohodu se správcem špitálu, nacházejícího se poblíž města, o prodeji dřeva z žebětínského lesa. Smlouva o dodávkách dřeva pro potřebu špitálu měla platit po dobu výkonu funkce správce Janem Longhonzem.[136] Ještě v roce 1535 se Jan mladší z Ludanic dostal do pře s Apolenou z Boskovic, abatyší tišnovského kláštera. Předmětem sporu byla škoda způsobená veverskému pánovi tím, že klášterní lidé z Veverských Knínic sťali hraniční duby mezi oběma panstvími. Konflikt byl urovnán na Veveří dne 2. listopadu 1535 za účasti abatyše.[137]

Pánům z Ludanic patřilo Veveří de facto do 23. dubna 1536, kdy je Jan z Ludanic prodal spolu s panstvím za 7 000 kop českých grošů Janovi z Pernštejna a

[130] MZDb II, s. 208-209, č. 22, 23 a 24.
[131] MZDb II, s. 205, č. 10.
[132] MZDb II, s. 204-205, č. 6-7.
[133] K. EICHLER, *Paměti*, s. 56 a 62.
[134] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 1285.
[135] Srov. K. EICHLER, *Paměti*, s. 95-96. Obecněji též Ivan ŠTARHA, *Hrdelní soudy na okrese Brno-venkov*. In: Jižní Morava 31, 1995, sv. 34, s. 43-49. Týž: *Okruh brněnského městského práva*. In: Brno mezi městy, s. 158-165, zejména s. 162.
[136] AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, inv.č. 1310. Ze starších obecně pojatých prací o středověkých a raně novověkých špitálech srov. například B. ROUČKA, *Špitály, jejich majetek, správa a postavení v daňovém systému českého feudalismu*. In: Právně-historické studie 12, 1966, s. 41-90.
[137] MZA v Brně, fond E 10 Cisterciačky Tišnov, sign. Y II 17.

Janovi z Lipé.[138] Vzápětí však hrad získal dle kupní smlouvy do vlastnictví sám Jan z Lipé, neboť Jan z Pernštejna se Veveří dne 13. října 1537 dobrovolně vzdal. Vymínil si pouze právo plavení dřeva po Svratce a právo těžby dřeva na hoře herultické. Odstoupení od smlouvy bylo potvrzeno v Brně dne 20. září 1538.[139] Obě rodiny k sobě měly velmi blízko. Děti Jana z Lipé byly vrstevníky dětí Jana z Pernštejna z druhého manželství. Dostávalo se jim společného vzdělání. Dle smlouvy z 1. září 1539 uzavřené mezi oběma šlechtici v Moravském Krumlově se měla tehdy pětiletá Kateřina z Pernštejna provdat za Viléma, druhorozeného syna Jana z Lipé. Jan z Lipé zemřel již v roce 1541 a nikdy se tedy po právní stránce plnoprávným majitelem Veveří nestal. Deskovní vklad jeho synům Pertoldovi, Vilémovi a Čeňkovi z Lipé na Moravském Krumlově se realizoval až v roce 1542.[140] Význam hradu v této době poklesl, neboť dočasně přestal být hlavní rezidencí svého majitele.

Významnou roli v dějinách panství hrála Bohunka z Pernštejna (1485 - 1549), dcera Viléma z Pernštejna, matka Jana z Lipé a babička Pertolda, Viléma a Čeňka z Lipé. Držela rozsáhlý majetek a někdy ve 40. letech navíc od vnuků získala podíl na panství Veveří. Její podíl na Veveří byl oceněn na 5500 kop grošů míšeňských. Stará dáma se s neústupnou tvrdošíjností rozhodla, že svou neteř Kateřinu z Pernštejna provdá za jednoho ze svých vnuků. V první verzi svého kšaftu z 30. března 1547 sepsaného na hradě Velkém Meziříčí dokonce připustila možnost, že místo Viléma z Lipé by se s Kateřinou mohl oženit jeho starší bratr Pertold.[141] V doplněné verzi svého kšaftu z 2. března 1549 pozici své neteře výrazně zlepšila. Ten z vnuků, který si bude ochoten Kateřinu vzít, dostane kromě rosického panství navíc: 1) všechen inventář rosického zámku, 2) dům v Brně, 3) Bohunčin podíl na panství Veveří s přednostním právem toto panství od ostatních bratří vyplatit, 4) všechno stříbro, které zůstane po Bohunce na zámcích v Moravském Krumlově a Rosicích. Kromě toho Kateřině samotné odkázala další inventář ze zámku Sádek a zvláště své klenoty. Po Bohunčině smrti v létě 1549 k sňatku Kateřiny z Pernštejna s jedním z pánů z Lipé nedošlo. Dle svědectví Jaroslava z Pernštejna prý Kateřina bratry prosila, aby ji do manželství nenutili, protože „... *jest nikdá lásky k sobě od pana Viléma nepoznala a měla-li by jeho manželkou bejti a lásky vod něho nemíti, že by sobě raději vinšovala, aby ji Pán Bůh hned z toho světa povolati ráčil...*". Nakonec Jaroslav z Pernštejna vybral své sestře za manžela Egka ze Salmu. Páni z Lipé tento postup považovali za porušení smlouvy a požadovali odškodnění 5000

[138] *Archiv český* 10 (red. J. KALOUSEK), Praha 1902, s. 389, č. 341. Předběžná smlouva byla uzavřena již 18. března 1536. Samotná listina byla zpečetěna na Veveří dne 23. dubna 1536.
[139] *Archiv český* 10, s. 411, č. 368. MZDb II, s. 272, č. 16. Vznikla tak paradoxní situace, protože právě v roce 1538 byl do zemských desk vložen vklad Jana Rokytského z Ludanic pouze Janovi z Pernštejna na Helfenštejně (MZDb II, s. 271, č. 15). Navíc teprve v roce 1540 byl Jindřichem z Lichtenburka realizován vklad platu 75 kop grošů Volfovi Krokvicarovi a Janovi Házlovi z Nové Vsi.
[140] MZDb II, s. 306-307, č. 100.
[141] *Archiv český* 10, s. 501-503, č. 502. Srov. P. VOREL, *Páni*, s. 220.

kop grošů českých. Spor nabyl velkých rozměrů a nakonec jej musel v Brně dne 28. dubna 1550 rozhodnout sám Ferdinand I.[142]

Asi v roce 1556 zemřel Vilém z Lipé. Další z bratrů Pertold z Lipé, nejvyšší maršálek království českého, potvrdil dne 12. prosince 1557 listinou vydanou v Moravském Krumlově městečku Veverské Bítýšce práva udělená jí už v roce 1524.[143] Zanedlouho se však Pertold z Lipé i v zastoupení svého mladšího bratra Čeňka tohoto majetku zbavuje. V roce 1559 bylo veverské panství intabulováno bratrům Albrechtovi a Janovi Šemberovi Černohorským z Boskovic.[144]

Správu panství převzal starší Albrecht, v roce 1558 místohejtman zemský, v roce 1562 podkomoří markrabství moravského, v letech 1563 - 1567 nejvyšší sudí zemský, v letech 1567 - 1572 nejvyšší zemský komorník. Vzápětí se dostal do rozepře s městem Brnem, které vzneslo svůj údajný nárok na těžbu stavebního a palivového dřeva pro hrad Špilberk v lesích náležejících k panství Veveří. Albrecht Černohorský z Boskovic se obrátil na Ferdinanda I., který pro tento případ ustanovil speciální komisi. Spor byl někdy po 6. dubnu 1562 ukončen potvrzením práva brněnských měšťanů. Albrechtova stížnost na rajhradský klášter, týkající se neodvádění platů a nekonání některých povinností, jimiž jsou povinny některé vsi (Ostrovačice, Domašov a Hluboké) vůči panství Veveří, byla naopak rozhodnuta v jeho prospěch.[145]

Za Černohorských z Boskovic došlo také ke změnám osob pobírajících výše uvedených 75 kop grošů českých, kterýžto roční plat byl dlouhodobě odváděn z panství Veveří. Po Janovi Házlovi z Nové Vsi zdědila čtvrtinu tohoto platu jeho příbuzná Anna Černohorská z Boskovic. Ta ji v roce 1565 nechala intabulovat Anně Kořenské z Nové Vsi.[146] Šlo však zřejmě pouze o právní akt, neboť v této době již Anna Kořenská patrně nežila. Její dědic Jan Kořenský z Terešova totiž ještě v témže roce oněch 18 kop a 15 grošů českých postoupil Václavovi Krajířovi z Krajku na Mladoňovicích.[147] Po jeho smrti v roce 1566 zdědil plat jeho syn Jindřich Václav Krajíř z Krajku na Mladoňovicích. Ten nechal v roce 1571 vložit do zemských desk záznam o tom, že se požitků, plynoucích mu z panství Veveří, vzdává ve prospěch Albrechta Černohorského z Boskovic.[148]

Závětí ze dne 6. března 1571 odkázal Albrecht panství Veveří svému bratrovi Janovi Šemberovi Černohorskému z Boskovic na Bučovicích.[149] Na počátku roku 1572 rozhodnutí opět potvrdil. Zanedlouho však změnil postoj a Veveří prodal Znatovi z

[142] P. VOREL, *Páni*, s. 221-227.
[143] SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond C-144 Archiv městečka Veverské Bítýšky 1557-1945 (1951), listina č. 1.
[144] MZDb II, s.387, č. 15.
[145] SÚA v Praze, fond Morava (Moravské spisy české kanceláře a české komory (1507) 1527-1625 (1750), inv.č. 361, inv.č. 391. Srov. MZDb III, s. 44-45, č. 5 a Jaroslav DŘÍMAL, *Archiv města Brna. Průvodce po fondech a sbírkách*, Praha 1956, s. 197.
[146] MZDb II, s. 424, č. 115.
[147] MZDb II, s. 423, č. 111.
[148] MZDb III, s. 31, č. 81.
[149] MZDb III, s. 40-43, č. 3

Lomnice na Říčanech a jeho manželce Magdaleně z Mírova. Dle této kupní smlouvy měl být majetek manželům předán v květnu roku 1573. Albrecht zemřel dne 7. srpna 1572 na Úsově. Veveří dočasně držel jeho bratr Jan Šembera, který jej dle ustanovení smlouvy řádně odevzdal v roce 1573.[150]

Znata z Lomnice spojil veverské panství s říčanským a v roce 1575 přikoupil Javůrek.[151] Po smrti své manželky Magdaleny, ke které došlo v roce 1583, se rozhodl řešit dědický problém.[152] Dne 27. května 1585 nechal zpečetit svou dohodu s Tasem Meziříčským z Lomnice na Jemnici, dle které *„kdyby neměli dědiců obojího pohlaví"* navzájem by po sobě dědili.[153] Poté dne 23. prosince 1585 potvrdil Veverské Bítýšce její práva a svobody.[154] Zemřel v roce 1587.[155]

Po jeho smrti získal Veveří na základě předchozí úmluvy vzdálený příbuzný Tas Meziříčský z Lomnice, který se nedlouho poté stal nejvyšším sudím zemským. Po Tasově smrti v červnu roku 1595 zdědila majetek jeho nezletilá dcera Kateřina Meziříčská z Lomnice, kterou měl se svou druhou manželkou Alžbětou z Lipé. Kateřina byla v roce 1607 v Jaroměřicích sezdána se Zikmundem z Tiefenbachu, kterému krátce před svou smrtí v roce 1609 prodala všechna svá panství.[156]

Zikmund z Tiefenbachu byl významnou postavou císařského dvora. Půjčoval značné sumy peněz císaři Rudolfovi II. Jeho druhou manželkou se stala Bohunka, dcera Karla staršího ze Žerotína. Byl protestantského vyznání a v době druhého stavovského povstání se přiklonil na stranu povstalců. V roce 1619 byl zvolen defenzorem.[157] Získal část majetku náležejícího benediktinskému klášteru v Rajhradě, kterou koupil za 20 000 zlatých.[158] Po bitvě na Bílé hoře byl sice odsouzen k smrti a ztrátě statků, získal však přímluvu svého vlivného tchána. I když tvrdil, že milost nepotřebuje, protože se údajně proti císaři ničím neprovinil, zůstal na Moravě a kolem roku 1627 přestoupil na katolickou víru.[159] Rajhradský klášter statky držené Tiefenbachem v době povstání sice restituoval, náhradu za škody vymáhanou konventem však majitel panství Veveří vracel liknavě.[160]

[150] K. EICHLER, *Paměti*, s. 60-62. MZDb III, s. 44-45, č. 5, s. 45, č. 6.
[151] K. EICHLER, *Paměti*, s. 78.
[152] Tamtéž, s. 84.
[153] MZDb III, s. 156-157, č. 224.
[154] SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond C-144 Archiv městečka Veverské Bítýšky 1557-1945 (1951), listina č. 2. Její plný text s výkladem uvádí K.EICHLER, *Paměti*, s. 79-84.
[155] BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, *Zrcadlo slavného markrabství moravského*, Olomouc 1593 (faksimile Ostrava 1993), list LXXXVII a.
[156] Srov. recenzi Dalibora HODEČKA na Vlastivědu moravskou. Moravskobudějovicko. Jemnicko, Brno 1997 (red. Vladimír NEKUDA) v ČMM 117, 1998, s. 548-549. O mocný list ke svobodnému kšaftování požádala Kateřina již 30. dubna 1608 (SÚAr v Praze, fond Morava. Moravské spisy české kanceláře a české komory, inv.č. 5706). Intabulace z r. 1609 (MZDb III, s. 372-374, č. 12).
[157] K. EICHLER, *Paměti*, s. 85 n.
[158] František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta z let 1620-1636. 1. 1620-1624.* Publikace Zemského archivu v Brně. Nová řada. Svazek II. Brno 1934, s. 94, pozn. 2.
[159] K. EICHLER, *Paměti*, s. 87.
[160] F. HRUBÝ, *Moravské*, s. 167-168 č. 117.

Veřejných záležitostí se Zikmund z Tiefenbachu po roce 1620 stranil, přestože s velkým zaujetím sledoval události své doby, jak dosvědčuje jeho rozsáhlá pozůstalost. Sídlil převážně na Drnholci, i když jsou doloženy jeho pobyty na Veveří a Říčanech.[161] Na hradě byly v této době prováděny významné stavební úpravy. Počátkem 20. let byla vybudována cesta na hrad z údolí Veverky, kterou majitel nechal přehradit jednopatrovým hranolovým stavením s vysokým průjezdem. Nad ostěním portálu stavitelé zasadili desku se znakem a iniciálami Zikmunda z Tiefenbachu a znaky jeho dvou manželek. Deska je označena letopočtem 1622.[162] Mezi léta 1609 - 1637 je možno klást vznik budovy purkrabství nacházející se na severní straně hradního návrší ve střední části komplexu.[163] Dvůr majitele byl asi veden značně velkoryse, neboť v jeho čele stál hofmistr, jímž byl v roce 1633 Jiří Foresti, patrně příbuzný náměšťského spoluregenta Josefa Forestiho.[164] Na veverském panství se asi až do smrti Zikmunda z Tiefenbachu v roce 1637 udrželi evangeličtí pastoři, přestože již v roce 1633 byl v Rosicích, pod které byla přifařena i Veverská Bítýška, slavnostně investován katolický farář Jan Sadlický.[165]

Ze 30. let se k Veveří vztahuje zajímavá zpráva. Dne 28. října 1631 píše Karel starší ze Žerotína z Brandýsa paní Bohunce: *„Při tomť věděti dávám, že sem Vašemu truhláři na Veveří dal almaru pro chování listů dělati, podobnou tý, kterou zde, neb oněm, které ve Vratislavi mám, poněvadž pak má bejti zavřená a dvířka k ní udělány, prosím Tě, dej ji dovézti na Dyrnholec a Vašemu zámečníku nějaký plechy a subtilný pantíčky a zámečky k ní udělati a přibíti."*[166] V čele správy panství stál minimálně v letech 1635 - 1645 hejtman Jan Kominek z Engelhausen, který se později stal královským zemským místopísařem.[167] Zdá se, že panství bylo spravováno na moravské poměry v době třicetileté války velmi dobře.

V roce 1637 zdědil panství Zikmundův starší bratr Rudolf z Tiefenbachu. Ten, ač protestant, se v době druhého stavovského povstání přiklonil k císařské straně. V bitvě na Bílé hoře se vyznamenal. Ve 20. letech půjčoval velké peníze Ferdinandovi II. Zakoupil se v Dolním Rakousku. Přestoupil na katolickou víru, k čemuž mu v roce 1623 blahopřál sám císař. Při příležitosti svatby Ferdinanda III. v roce 1631 zařídil ve Vídni konání slavnostního ohňostroje, což údajně stálo 16 000 zlatých. V císařských službách se angažoval také na válečných polích třicetileté války. Po smrti Albrechta z Valdštejna získal některé jeho statky v Čechách.[168]

[161] K. EICHLER, *Paměti*, s. 87.
[162] B. SAMEK, *Umělecké* [A/I], s. 223.
[163] Petr CZAJKOWSKI, *Stavebně historický průzkum hradu Veveří. Budova purkrabství.* Památkový ústav v Brně, Brno 2000.
[164] K. EICHLER, *Paměti*, s. 97.
[165] Tamtéž, s. 90.
[166] A. HAAS (ed.), *Archiv žerotínsko-vrbenský. Listiny a listy z let 1497-1624*, Praha 1948, s. 26.
[167] K. EICHLER, *Paměti*, s. 99.
[168] Tamtéž, s. 100-101. K osobnosti Rudolfa z Tiefenbachu srov. Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österrrichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*,

Rudolf z Tiefenbachu na své veverské panství nezapomněl. V roce 1638 vymohl na Ferdinandovi II. tzv. salva qaurdii (ochranný glejt) pro Veverskou Bítýšku.[169] Glejt respektoval císařský vojevůdce Octavio Piccolomini, který dne 24. června 1642 vydal v Brně vojenský rozkaz, jehož smyslem bylo ušetření veverského panství válečných nesnází.[170] Určitým dokladem postupného prosazování katolické víry na panství je mj. obnova mariánského oltáře v kapli Matky Boží, provedená v roce 1638.[171] V 17. a 18. století u kaple žili kostelníci, kteří zastávali také funkci správců přilehlého farního hřbitova. Na panství lze doložit též existenci tzv. poustevníků, respektive almužníků. V letech 1652 a 1655 byl poustevník Jiřík Krátký obcí a farářem pověřen, aby na své pouti po cizích panstvích získal milodary za účelem opravy válkou poškozeného kostela sv. Jakuba a kaple Matky Boží.[172]

Veverští poddaní dávali ročně do panské pokladny 6 zlatých na hradní stráže. V roce 1640 jim však hejtman Kominek nařídil, aby mušketýra na hradě vydržovali sami. Protože to bylo pro poddané dražší, obrátili se v roce 1643 přímo na Rudolfa z Tiefenbachu s prosbou o opětovné zavedení poplatku 6 zlatých. Majitel panství je údajně odmítl se slovy: *„když se jim líbí ochrana mušketýrova, nesmí jim býti protivna jeho výživa"*. Jisté je, že už ve 2. polovině 17. století měli poddaní v této záležitosti už jenom povinnost platit 7 zlatých ročně na hlásku. V roce 1645 panství vydrancovala švédská vojska.[173]

Dne 24. července 1650 nechal Rudolf z Tiefenbachu vyhotovit svou závěť. Dle ní měla panství Veveří zdědit jeho manželka Marie Eva Alžběta Tiefenbachová, rozená ze Šternberka. O čtyři dny později udělil Veverské Bítýšce právo konání třetího výročního trhu a právo konání trhu koňského a dobytčího.[174] Zemřel v roce 1653.

Panství zdědila Marie Eva Alžběta Tiefenbachová, která zemřela dne 11. března 1668. Dle závěti měli po ní dědit její děti z prvního manželství Václav Michal Althann a Marie Maxmiliána Terezie (již tehdy vdova po Janu Jáchymovi Sinzendorfovi), a to rovným dílem. Dle dohody obou sourozenců ze 17. listopadu 1670 připadlo Veveří Marii Maxmiliáně Terezii, od roku 1668 podruhé provdané za hraběte Františka

Oldenbourg, Wien, München 1999 (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichts – forschung. Ergängungsband 34), s. 101-104.

[169] SokA Brno-venkov v Rajhradě, fond C-144 Archiv městečka Veverské Bítýšky, inv.č. 3 a, pořadové č. 129.

[170] K. EICHLER, *Paměti*, s. 108.

[171] B. SAMEK, *Umělecké* [A/I], s. 224.

[172] K. EICHLER, *Paměti*, s. 113-116. Obecně srov. Martin ŠTINDL, *Almužníci 17. století na cestě do Býteše a Meziříčí (Pokus o zachycení pohybu na okraji barokní společnosti)*. In: Západní Morava 2, 1998, s. 83-100, zejména s. 88 a pozn. 23 a 24.

[173] Tamtéž, s. 108-109.

[174] SOkA Brno-venkov se sídlem v Rajhradě, fond C-144 Archiv městečka Veverské Bítýšky 1557-1945 (1951), inv.č. 4.

Antonína Collalta. Hraběnka byla autorkou jednoho z návrhů, jak řešit situaci poddaných na českém území po roce 1680.[175]

Majitelka prohlásila dne 11. července 1687 své statky Veveří, Říčany a Ebenthal za fideikomis v hodnotě 440 000 zlatých rýnských. O den později ve své závěti ustanovila dědickou posloupnost, dle které měl nejprve dědit starší syn z druhého manželství Leopold Rombald Collalto, poté jeho vlastní mladší bratr Karel Kristián. Teprve kdyby oba zemřeli bez potomků, měli dědit její synové z prvního manželství, hrabata ze Sinzendorfu. Marie Maxmiliána Terezie zemřela dne 10. října 1689 ve Vídni ve věku 63 let.[176] Její manžel ji přežil téměř o sedm let.[177]

Veveří zdědil Leopold Rombald Collalto. Nový majitel se narodil dne 16. dubna 1674. Při studiu pokračoval v rodinné tradici, zdokonaloval se především v literatuře a vojenském umění. Stal se císařským radou v Dolním Rakousku. Po smrti matky zdědil své velkostatky, ale v době jeho nezletilosti ho zastupoval otec, který byl v té době vlivným činitelem u císařského dvora ve Vídni. Leopoldovu životní pouť ukončil souboj s generálem Sinzendorfem, jehož následkům podlehl dne 12. března 1707. Protože mladší bratr Karel Kristián zemřel předčasně v Paříži již v roce 1698, získal fideikomis jejich starší nevlastní bratr Jan Weikart Michal Václav Sinzendorf.[178]

V 90. letech 17. století hrad sloužil k sezónním pobytům panstva, které však, pokud nebylo na cestách, sídlilo také ve svém domě v Brně a na zámku v Brtnici. Veverské panství přitom poskytovalo suroviny, zejména drůbež, pro nákladné a bohaté hostiny, které byly v Brně a zřejmě občas i na Veveří pořádány.[179] Při pobytu hraběcího dvora zde patrně hrávala hudební kapela.[180]

[175] Bronislav CHOCHOLÁČ, *Brněnské hostiny u nejvyššího zemského komorníka na konci 17. století*. In: Nový Mars moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 490 n. Rozbor návrhu a jeho edici uvádí Jiří MIKULEC, *Návrh na úpravu poddanských poměrů v českých zemích z konce 17. století a jeho společenské, politické a vojenské aspekty*, Folia Historica Bohemica (dále FHB) 14, 1990, s. 257-299.

[176] K. EICHLER, *Paměti*, s. 123-124. Pozůstalostní spis Marie Maxmiliány Collaltové uložen v MZA v Brně, fond C 2 – Tribunál, Pozůstalosti, inv.č. C 10.

[177] Tamtéž, s. 124. O životě na dvoře Františka Antonína Collalta srov. B. CHOCHOLÁČ, *Návštěvy u nejvyššího zemského komorníka. Dvůr a hosté Františka Antonína hraběte Collalta v Brně koncem 17. století*. In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, Opera historica 7, 1999, s. 575-595. Základní novější prací o rodu Collalto je publikace P. A. PASSOLUNGHI, *I Collalto. Linee, documenti, genealogie per una storia del casato*, Treviso 1987. Výstižnou recenzi na tuto práci napsal Pavel BALCÁREK, ČMM 108, 1989, s. 120-122.

[178] B. CHOCHOLÁČ, *Brněnské*, s. 490-492. K vyřizování dědictví po Leopoldovi Rombaldovi Collaltovi srov. například Archiv Národního muzea v Praze, sbírka F-Topografická sbírka, stará signatura F 248, kart. 201.

[179] Tamtéž, s. 494-495.

[180] B. CHOCHOLÁČ, *Návštěvy*, s. 592. Srov. Theodora STRAKOVÁ, *Hudební život na brtnickém zámku v 17. století (Příspěvek k historii zámeckých kapel na Moravě)*. In: Časopis Moravského muzea (vědy společenské) (dále ČmoM) 50, 1965, s. 183-202. Zde na s. 197 uvedená dílčí genealogie Collaltů je nepřesná. Popis a rozbor brtnického tematického inventáře hudebnin z poloviny 18. století srov. T. STRAKOVÁ, *Brtnický hudební inventář*. In: ČMoM 48, 1963, část duchovědná, s. 199-234.

Jan Weikart Michal Václav Sinzendorf (narozen 9. ledna 1656) se oženil s lantkraběnkou Isabellou Marií Magdalenou Alžbětou Fürstenberg-Stütingenovou. S ní měl nejméně tři děti, z nichž pro Veveří byl později nejdůležitější Prosper Antonín Josef Quidon narozený dne 30. března 1700. Také za Jana Weikarta pokračoval každým rokem na Veveří čilý ruch, když se sem přestěhoval na několik týdnů či měsíců jeho dvůr. Patřil k němu dvorní kaplan, hofmistr, správce knihovny, revizor (účetní), komorník, kancelista, dvořenín, sekretář, trubač, kuchyňský písař, občas i dvorní malíř (za Jana Weikarta Sinzendorfa Tomáš Pallas). Četný byl blíže nerozepisovaný fraucimor. Víceméně stále bývali zaměstnáváni řemeslníci, zejména zámečník, krejčí, stolař, pekař, kovář, šindelář, bednář, hradní hospodský atd. V břitové věži byl zřejmě v této době zavěšen malý hodinový cimbál datovaný rokem 1708.[181] V roce 1712 získala hradní kaple sv. Václava právo přechovávání nejsvětější svátosti oltářní, které však olomoucká konzistoř omezila pouze na dobu života Jana Weikarta.[182] V kapli byly v této době patrně provozovány figurální mše, tedy náboženské obřady doprovázené vícehlasným zpěvem a hudebními nástroji.[183] O náboženské horlivosti majitele panství svědčí též fakt, že v roce 1713 vyzval veverskobítýšského faráře Valentina Bernarda Jestřábského, aby v kapli Matky Boží oslavil padesátileté výročí svého působení ve farní správě. Každoročně se v této době konala netradičně třetí neděli po svátku sv. Ducha slavnost Božího Těla, kdy průvod šel z kaple Matky Boží na hrad. O tom, že šlo o festivitu velkolepou, svědčí mj. zpráva, dle které se v roce 1709 se při této příležitosti střílelo z moždířů.[184] Hrabě zemřel na Veveří dne 1. října 1715. Zápis o tom byl vložen do matriky zemřelých farnosti ve Veverské Bítýšce. Tělo zesnulého šlechtice našlo poslední spočinutí v kapucínské hrobce v Brně.[185]

[181] B. SAMEK, *Umělecké* [A/I], s. 223.

[182] K. EICHLER, *Paměti*, s. 174. O svátosti oltářní srov. například Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století. 1695-1777*, Praha 1987, s. 226-232.

[183] MZA v Brně, fond C 2 Tribunál, Pozůstalosti. Pozůstalostní spis Jana Weikarta Sinzendorfa, inv.č. S 80. Dle inventáře sestaveného mezi 8.-17. lednem 1716 se na kůru hradní kaple nacházely tyto nástroje: varhany (*orchl*) - 1, trubky (*trompetten*) - 4, tympány (*paucken*) - 2, lesní rohy (*waldhornen*) - 2, křivé rohy (*crumbhornen*) - 4, hoboje (*hubuen*) - 2, fagoty (*fagot*) - 2, housle (*gaigen*) - 4, violy (*brattshen*) - 2, jiný typ violy (*violin*) - 1 a tzv. francouzská viola (*frantzosische violin*) - 1.

[184] K. EICHLER, *Paměti*, s. 175. Starší literatura o osobnosti Jestřábského uvedena v publikaci V. B. JESTŘÁBSKÝ, *Vidění rozličné sedláčka sprostného* (ed. Milan KOPECKÝ), Uherský Brod 1973, s. 21.

[185] O osobnosti Jana Weikarta a jeho dvoru viz blíže K. EICHLER, *Paměti*, s. 170-173. Srov. Úvod k inventáři MZA v Brně, fond F 219 Velkostatek Veveří. Obecně k problematice srov. například *Život na dvorech barokní šlechty 1600-1750*, Opera historica 5, 1996, *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku* (ed. V. BŮŽEK – P. KRÁL), Opera historica 8, 2000 a monografii *Kultura baroka v Čechách a na Moravě* (uspořádal Z. HOJDA), Praha 1992. Osobnostem prvních dvou Sinzendorfů na Veveří by měla být věnována samostatná studie. Osvětlení by si zasloužil zejména jejich vztah ke kapucínskému řádu, umění, poddaným, politickým událostem a k životu vůbec. Stručné dějiny kapucínského řádu v českých zemích v češtině nově zpracovány pouze v populárně naučné publikaci Pacifik Mir. MATĚJKA OFM Cap.: *Ne mečem a měšcem, ale bezbranností lásky*, Praha 1999. Zde je na s. 19 v poznámce 9 uvedena informace, dle níž se Dějiny kapucínů v Čechách a na Moravě již připravují. Ze starších studií o kapucínech srov. např. V. RABAS, *Řád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století*. In: Časopis katolického duchovenstva 77 (102), 1936, s. 217-238, 329-349.

Prosper Antonín Sinzendorf převzal panství jako patnáctiletý. V době nezletilosti byla jeho poručnicí matka. Za tohoto majitele se na hradě a panství výrazně uplatnilo vrcholné baroko. V roce 1717 pro Veveří na upomínku rodičů Prospera Antonína ulil brněnský kovolitec Jan Zikmund Kercker velký cimbál s pamětním nápisem.[186] Hrabě na Veveří pobýval patrně ještě častěji než jeho předchůdci. S hraběnkou Filipinou rozenou z Althannu měl řadu dětí. Dne 19. února 1724 se narodil Václav Jan Eustach, dne 6. února 1726 Bedřich Ludvík a konečně dne 29. srpna 1729 přímo na hradě Veveří František Josef Jan. Kmotry posledně jmenovaného byli Pavel Růžička, soused z Veverské Bítýšky a Kateřina, vdova po Tobiáši Dollovi, kováři z obory u Veveří.[187] Slibný vývoj hospodářských a sociálních poměrů na panství na čas přerušil vpád pruského vojska v roce 1742.[188] Poddaní si zřejmě zvykli na celkem slušný přístup vrchnosti a na ztížené hospodářské podmínky reagovali neplacením předepsaných dávek, zejména kontribučních. Majitel panství jim tedy prostřednictvím osobního přípisu jejich povinnosti velice důrazně připomněl.[189] Prosper Antonín Sinzendorf zemřel dne 9. února 1756 a byl pochován v Brně u kapucínů.[190]

Václav Jan Sinzendorf panství formálně převzal dne 6. prosince 1758. Na Veveří se však zdržoval patrně již mnohem kratší dobu než jeho otec. S manželkou Marií Annou rozenou hraběnkou Harrachovou (zemř. 1790) měl deset dětí. V letech 1764 - 1767 byl ve vážném sporu s obyvateli Veverské Bítýšky, kteří odmítali vozit vrchnosti šindel na vrchnostenské stavby. V roce 1764 byla hradní kaple sv. Václava prohlášena za veřejnou.[191] Při úpravách interiérů vznikly zhruba v této době malby lesních krajin a loveckých výjevů v rozlehlém plochostropém sálu v prvním poschodí.[192]

Dalším majitelem Veveří se v roce 1773 stal Prosper Sinzendorf (narozen 23. února 1751).[193] Zdržoval se především na svém zámku v Ernstbrunnu v Rakousku. V roce 1777 byl na veverském panství vydán nový robotní řád. O rok později úder blesku vážně poškodil kapli Matky boží nacházející se nedaleko hradu. Hrabě za Sinzendorfu prodal v roce 1802 spojené veversko-říčanské panství průmyslníku Vilému Mundymu,

[186] B. SAMEK, *Umělecké* [A/I], s. 223. Isabella Marie Magdalena Alžběta Sinzendorfová v roce 1717 ještě žila. Zemřela až 14. prosince 1719. Pochována byla v kapucínské hrobce v Brně (srov. K. EICHLER, *Paměti*, s. 263, pozn. 1, kde je chybně uvedeno, že byla rozená z Althannu. Tamtéž na s. 526 již správně, že Isabella Marie Magdalena Alžběta byla rozená Fürstenberg-Stüttingenová. Omyl vznikl na základě chyby v klášterním seznamu). K činnosti Kerckera srov. Ivo KRSEK – Zdeněk KUDĚLKA – Miloš STEHLÍK – Josef VÁLKA, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 95,158,387.

[187] K. EICHLER, *Paměti*, s.176-178.

[188] Tamtéž, s. 238-241.

[189] Tamtéž, s. 244.

[190] Tamtéž, s. 262-263. Pozůstalostní spis Prospera Antonína Sinzendorfa uložen v MZA v Brně, fond C 2 – Tribunál, pozůstalosti, inv.č. S 223.

[191] K. EICHLER, *Paměti*, s. 294-296.

[192] B. SAMEK, *Umělecké* [A/I], s. 223. Srov. I. KRSEK – Z. KUDĚLKA – M. STEHLÍK – J. VÁLKA, *Umění*, s. 131.

[193] Pozůstalostní spis Václava Jana Sinzendorfa uložen v MZA v Brně, fond C 2 – Tribunál, Pozůstalosti, inv.č. S 275. Datum narození Prospera Sinzendorfa srov. K. EICHLER, *Paměti*, s. 263.

přičemž byl fideikomis převeden na peněžní jmění bývalého majitele. Prosper Sinzendorf zemřel v roce 1822 bezdětný.[194]

Vilém Mundy zemřel v Brně dne 22. května 1805.[195] Dědicem se stal Jan Mundy, který se oženil s hraběnkou Isabellou Kálnokyovou. Jejich synové Bohuslav a Jaromír se narodili na Veveří.[196]

V roce 1830 koupil Veveří od Jana Mundyho za 600 000 zlatých Gustav Vasa, syn sesazeného krále Gustava IV. Adolfa. Nový majitel, od roku 1829 užívající titul „*princ z Vasy*", se na hrad Veveří nastěhoval již 6. února 1830. Ještě v témže roce se oženil s princeznou Louisou Bádenskou. Kromě předčasně zemřelého syna bylo manželství obdařeno dne 5. srpna 1833 dcerou Karolínou, jejíž výchova zahrnovala mj. výuku němčiny, angličtiny, francouzštiny, švédštiny a také češtiny. Karolína se později stala saskou královnou. Manželství Gustava Vasy a Louisy Bádenské však nebylo šťastné a po 14 letech bylo rozvedeno. Princ zemřel ve vysokém věku dne 4. srpna 1877.

Dne 5. března 1837 nechal majitel panství do vstupního prostoru kaple Matky Boží provizorně uložit ostatky svého otce, někdejšího švédského krále Gustava IV. Adolfa, který byl protestantem a neměl tedy právo být pohřben v katolické svatyni. V roce 1844 došlo k převozu těla zesnulého panovníka do Oldenburgu a o dalších 40 let později na příkaz krále Oskara II. do Stockholmu.

Rodina Gustava Vasy vedla okázalý způsob života. Dokonce i pro své poddané pořádal princ každoročně 25. srpna lidové slavnosti. Poddaní byli zváni na louky na březích Svratky pod hradem, kde jim byly zdarma podávány nápoje a zákusky. Při těchto slavnostech nechyběla ani hudba, tanec a různé soutěže. Majitel panství založil již ve 30. letech nadaci, jejíž úroky byly určeny na odměny pro nejlepší žáky škol na panství. Na druhé straně ovšem princ v lednu roku 1842 vydal nařízení, podle něhož robotní práci nově museli vykonávat i do té doby privilegovaní starostové obcí.[197]

Snaha zlepšit ekonomickou situaci vedla prince v lednu 1838 k uzavření dohody, dle níž dostal K. D. Satzger povolení postavit pod hradem cukrovar pod

[194] K. EICHLER, *Paměti*, s. 303 n.

[195] Pozůstalostní spis Viléma Mundyho uložen v MZA v Brně, fond C 9 (sign. 13) Moravskoslezské zemské právo, pozůstalosti šlechtické, inv.č. 701.

[196] K. EICHLER, *Paměti*, s. 346 n. O rodině Mundy v 19. století psal Christian D´ELVERT, *Die Freiherren v. Mundy*. In: Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section 36, 1890, s. 91-94. Nověji Jan JANÁK, *Brněnští vlnařští podnikatelé v letech 1764-1847*. In: ČMM 112, 1993, s. 107-137. Základní informace o baronovi Janu Mundym uvedl též J. ZAPLETAL, *Baron Jan Mundy* [majitel mj. račického panství, n. v r. 1795, z. v r. 1872]. In: Zpravodaj města Vyškova, červen 1992, s. 11, červenec-srpen 1992, s. 7.

[197] K. EICHLER, *Paměti*, s. 393 n. Srov. Karel DANĚK, *Švédský princ na Veveří*. In: Forum brunense 1988, s. 39-43. Též Jiří PROCHÁZKA, *Švédský princ Gustav Vasa na Moravě*. In: Vlastivědný věstník moravský 49, 1997, s. 183-184. Základní genealogické schéma švédských královských rodů Holstein-Gottorp a Bernadotte v 19. století uvedeno v publikaci Jiří LOUDA - Michael MACLAGAN, *Lines of Succesion. Heraldry of the royal families of Europe*, Martin 1991 (reprint), table 30. Ke způsobu vyplácení peněz z nadace prince Vasy srov. například MZAv Brně, fond F 219 Velkostatek Veveří, inv.č. 121, kart. 108, rok 1876.

podmínkou, že vlastník panství bude ve všech budoucích letech pěstovat cukrovou řepu ve velkém a všechnu její sklizeň bude prodávat Satzgerovi za fixní cenu. Cukrovku pěstovali také rolníci, kteří od cukrovaru dostávali zdarma semeno a prémie při dobrém výnosu. Jak se vzápětí ukázalo, nebylo toto řešení z hlediska polnohospodářské produktivity příliš výhodné.[198] Cukrovar v roce 1865 odkoupil za souhlasu majitelky panství Šimon Sina a o tři roky později byl zrušen.[199]

V roce 1844 bylo panství prodáno známému podnikateli Jiřímu Šimonu Sinovi, který již vlastnil řadu velkostatků na Moravě (Velehrad, Myslibořice, Brumov, Rosice, Prštice, Hrotovice, Dalešice, Krhov a Valeč). Jiří Šimon Sina zemřel v roce 1856. Zanechal po sobě velké jmění odhadované na 60 000 000 zlatých. Veveří zdědila jeho vnučka Helena. Po smrti svého otce Šimona Siny získala v roce 1876 také sousední velkostatek Rosice. Oba velkostatky pak zůstaly spojeny osobou majitele až do doby první pozemkové reformy.[200]

Helena Sinová se provdala za knížete Řehoře Ypsilantiho, řeckého vyslance ve Vídni. Na Veveří se za jejích častých pobytů pořádaly plesy a hony. Z iniciativy kněžny byly provedeny zásadní parkové úpravy v okolí hradu. V této době vznikly také dvě zimní zahrady. Zimy trávila rodina majitelky většinou v Nice na francouzské Riviéře.[201] V roce 1879 pobýval na hradě krátký čas bývalý francouzský prezident markýz Marie Edme Patrice Maurice de Mac-Mahon, vévoda z Magenta.[202]

V roce 1881 se stal majitelem finančník Mořic svobodný pán Hirsch-Gereuth, vnuk a syn bavorských dvorních bankéřů Jakuba a Josefa Hirschů. Nový vlastník, narozený v roce 1831 v Mnichově, byl od roku 1855 ženat s Klárou Bischofsheimovou, dcerou belgického senátora. Jako finančník sledující především hledisko co největšího zisku zrušil k 1. lednu 1887 na Veveří samostatnou správu a velkostatek podřídil sousednímu rosickému celku.[203] Znám byl také jako mecenáš. V roce 1888 zajistil opravu kaple Matky Boží. Při příležitosti 40. výročí nástupu Františka Josefa I. na trůn věnoval dvanáct milionů zlatých na podporu židovského školství v Haliči.[204] Pamatoval též na školství v obcích poblíž hradu Veveří.[205] V roce 1891 finančně podpořil vydání knihy Paměti panství veverského.[206] Ve svém testamentu mj. odkázal brněnskému klášteru sester alžbětinek 5000 zlatých na zlepšení služeb, prostředí a vybavení klášterní nemocnice.[207]

[198] Srov. Úvod k inventáři MZA v Brně, fond F 219 Velkostatek Veveří.

[199] *Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Brně, III*, Praha 1966, s. 249.

[200] K. EICHLER, *Paměti*, s. 422. Základní informace o rodu Sinů podává Zdeněk POKLUDA, *Sinové. Z historie šlechtických rodů*. In: Malovaný kraj 27, 1991, s. 4,7.

[201] Tamtéž, s. 442.

[202] Tamtéž, s. 481.

[203] Úvod k inventáři MZA v Brně, fond F 219 Velkostatek Veveří.

[204] K. EICHLER, *Paměti*, s. 513.

[205] Tamtéž, s. 506.

[206] Tamtéž, předmluva.

[207] M. FLODROVÁ, *Z dějin brněnských alžbětinek*. In: Konvent sester alžbětinek v Brně 1749-1999 (red. L. Jan), Brno 1999, s. 19.

Určitou část roku baron trávil na Veveří, v jehož okolí pořádal hony. Velkým nákladem nechal opravit střechy hradu, skleníku a hospodářských budov. V rámci modernizace byla do hradu zavedena telefonní linka a došlo k výměně dřevěného vodovodu za kovový.[208]

Po smrti Mořice Hirsch-Gereutha (zemřel 21. 4. 1896) zdědila velkostatek baronka Klára Hirsch-Gereuthová (zemřela 1. 4. 1899), která jej odkázala svému příbuznému baronu Mořici Arnoldovi Deforest - Bischofsheimovi (od roku 1905 změna jména na De Forest).[209] Na podzim roku 1908 baron hostil svého dlouholetého přítele a tehdejšího britského ministra obchodu Winstona Churchilla, který zde strávil část svatební cesty.[210] Správu hradu vedl dle údaje z roku 1911 Václav Roller.[211] Spojený velkostatek Rosice - Veveří se stal po vzniku republiky jedním z mála velkých celků, na nichž byla první pozemková reforma provedena velmi radikálně. Již v roce 1921 byla na velkostatek uvalena vnucená správa.[212] Hrad údajně v této době spravoval anglický plukovník Rigby, který sídlil na hradě v tzv. anglickém křídle. Sám majitel pobýval totiž převážně v Londýně.[213] Svoji účast při prodeji hradu státu popisuje britský diplomat sir Robert Bruce-Lockhard (1882 - 1967) v knize Ústup ze slávy.

Z půdní plochy velkostatku o soupisové výměře 12 690 ha bylo zestátněno zhruba 10 990 ha, drobní nabyvatelé dostali přídělem 980 ha půdy, o 722 ha se rozdělili zbytkoví statkáři. Státní půdu včetně hradu převzal velkostatek Státního pozemkového úřadu se sídlem v Rosicích u Brna, který byl zřízen vyhláškou ministerstva zemědělství ze dne 12. července 1925.

Po zhruba šestiletém přechodném období byl tento státní velkostatek transformován na základě rozhodnutí ze dne 29. října 1932 na Správu státních lesů a statků v Rosicích s platností od 1. ledna 1933. K nové správní jednotce Československých státních lesů a statků patřilo 640 ha zemědělské půdy a 9 963 ha

[208] K. EICHLER, *Paměti*, s. 491.
[209] Pozůstalostní spis Mořice Hirsche-Gereutha uložen v MZA v Brně, fond C 11 Krajský soud civilní, R, Pozůstalosti A-Pi, 21.4.1896 Hirsch-Gereuth, Mořic, sign. R 1896-22, fasc. 249, inv.č. 1057.
[210] T. DACÍK, *Hrad*, s. 13. Srov. J. HARDWICKOVÁ, *Clementine Churchillová. Žena velkého muže*, Praha 1998, s. 60. C. PONTING, *Churchill*, Brno 1997, s. 73. K roli šlechty ve 2. polovině 19. a na počátku 20. století srov. Z. BEZECNÝ, *Šlechtici v občanské době*, Studie k sociálním dějinám 19. století 7, 1997, s. 92-97. Tématu však obecně pro české země nebyla dosud věnována dostatečná pozornost (podnětné jsou, pomineme-li archivní materiály, vydané vzpomínky příslušníků bývalé šlechty aj.). Je však nutno rozlišovat starou rodovou šlechtu (především knížecího a hraběcího stavu) a rodinami, resp. jednotlivci, povýšenými do šlechtického stavu v 19. století (především baroni a šlechtici).
[211] *Chytilův úplný adresář Moravy*, Brno 1911, s. 946.
[212] Tagesbote, 15. Juli 1925, Nr. 320, s. 5. K problematice způsobu provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků srov. A. KUBAČÁK, *Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky*. In: Vědecké práce Národního zemědělského muzea 29, 1991-1992, vyd. 1994, s. 33-72.
[213] T. DACÍK, *Hrad*, s. 23.

lesní půdy, úhrnem 10 631 ha pozemků. Správa státních lesů a statků zůstala v Rosicích až do počátku roku 1948.[214]

Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně krátce po zestátnění hradu protestoval v roce 1925 proti pokrytí střech eternitem a vyslovil se pro zachování šindelové krytiny. Ve prospěch stanoviska památkářů u ministerstva zemědělství intervenovalo neúspěšně ministerstvo školství a národní osvěty. Definitivní kolaudace pokrývačských prací, které provedli mistři Konrád Hladký a Ferdinand Stuchlík, proběhla dne 14. června 1926. Celkový rozpočet činil 115 384 Kč 95 h.[215]

Hrad a jeho okolí se ve druhé polovině 20. let stal oblíbeným výletním místem turistů. K popularizaci objektu přispěla i návštěva prezidenta republiky Tomáše Garrigue Masaryka, uskutečněná dne 11. června 1928. Při příležitosti 80. výročí zrušení roboty a 10. výročí vzniku republiky se dne 15. září 1928 konala na hradním nádvoří lidová slavnost zorganizovaná Komité pro povznesení kraje Mrštíkovy „Pohádky máje". V únoru 1929 zasáhl starší trakt hradu požár, který však nezpůsobil zásadní škody. Ve 30. letech byla část hradu využívána jako byty.[216] Dne 16. března 1937 byl na hradě hostem prezident republiky Edvard Beneš.[217]

Součinnost mezi správou hradu a Památkovým úřadem v Brně vázla i na počátku 40. let, kdy byly bez památkového posudku provedeny opravy omítek a nových líček na nádvoří. Ve stížnosti památkářů ze dne 12. srpna 1941 adresované Ředitelství protektorátních lesů a statků v Hodoníně bylo proto alespoň upozorněno mj. na nutnost urychlené opravy kamenných soch na mostě přes hradní příkop. Pro provedení jejich konzervace byl doporučen akademický sochař Josef Axman.[218]

Asi v letech 1942 - 1945 byl hrad v majetku policejních složek SS. Pozemky v okolí hradu v letech 1942 - 1945 vlastnila nacistická Nadace pro povznesení a podporu osídlenců v zemích Čechy a Morava (Stiftung zur Förderung und Unterstützung von Siedlern in den Ländern Böhmen und Mähren).[219] Někdy v době druhé světové války hrad navštívil říšský vůdce SS Heinrich Himmler.[220] Na sklonku okupace byl nejcennější mobiliář údajně z bezpečnostních důvodů uložen do beden a odvezen do nedalekých loveckých chat, respektive mysliven. Mezi 18. dubnem a 8. květnem 1945 hrad spolu s kaplí „U matky Boží" vážně poškodilo bombardování a dělostřelecká palba. Celková hodnota válečných škod byla po válce vyčíslena na 567 000 K. Při jejich

[214] *Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Brně, III*, Praha 1966, s. 311-313. K problematice přídělů pozemků z velkostatku Rosice-Veveří drobným nabyvatelům a zbytkovým statkářům srov. MZA v Brně, fond B 37 Obvodová úřadovna Státního pozemkového úřadu v Brně, inv.č. 89-93. Z literatury srov. např. sborník *Československá pozemková reforma 1919-1936 a její mezinárodní souvislosti*, Uherské Hradiště 1994.
[215] MZA v Brně, fond F 303 Správa státních lesů v Rosicích 1925-1951, inv.č. 36, kart. č. 16.
[216] Památkový ústav v Brně, Archiv bývalého Památkového úřadu, sign. P 192/10, hrad Veveří.
[217] T. DACÍK, *Hrad*, s. 13.
[218] Památkový ústav v Brně, tamtéž.
[219] Průvodce, s. 311-313. Též MZA v Brně, fond B 252 Zemský president Brno, správa z příkazu Říše 1939-1945, kart. č. 76, inv.č. 1428.
[220] T. DACÍK: *Hrad*, s. 13.

odstraňování byly do 30. listopadu 1945 provedeny práce za 128 490, 30 Kč. Jestliže ze stavebního hlediska bylo možno následky válečných událostí postupně napravovat, nelze totéž tvrdit o ztrátách, ke kterým došlo v případě mobiliáře. Některé vzácné umělecké předměty byly za okupace odcizeny. V květnu roku 1948 byla na hrad přivezena část mobiliáře ze zámku Konopiště, což lze vnímat jako jeden z projevů nové kulturní politiky. Negativní trend dokazuje udělení stavebního povolení z roku 1951, kterým byla umožněna rekonstrukce dosavadního skladiště na přednáškový sál a dvoupokojový byt. Památkově necitlivý přístup k objektu hradu dovršily události let 1953 - 1954, kdy do něj přesídlila Správa lesního hospodářství v Rosicích a závodní škola práce. Mobiliář uložený ve třech místnostech 1. poschodí byl po určitých průtazích převezen na státní zámek v Lysicích.[221]

V roce 1972 byl hrad předán do správy Vysokého učení technického v Brně, které dne 11. března 1994 pronajalo objekt akciové společnosti Veveří. Financování zchátralého hradu se však nepodařilo uspokojivě vyřešit.[222] V roce 1999 byl proto hrad převeden do správy Památkového ústavu v Brně.

Doufejme, že různé etapy dějin hradu (proměny funkce, vztah k městu Brnu a Špilberku, dějiny panství a jeho majitelů atd.) se stanou předmětem věcné, střízlivě vedené diskuse odborníků. Objekt, který hrál v uplynulých 800 letech velmi důležitou roli v dějinách Moravy, si určitě zaslouží zvýšenou pozornost.

[221] Památkový ústav v Brně, tamtéž.
[222] T. DACÍK, *Hrad*, s. 12.

Dalibor Hodeček

Abriss der Geschichte der Burg Veveří

Resümee

Die älteste romanische Bauphase der Burg Veveří fällt höchstwahrscheinlich in die Jahre 1202-1218. Sie wurde vom damaligen mährischen Markgrafen Vladislav Jindřich angeregt. In dieser Zeit entstand auch die nahe Kirche der Mutter Gottes mit einer Ortschaft. Im 3. Viertel des 13. Jahrhunderts wurde ein neuer gotischer Palast, die sog. vordere Burg mit einem Turm und einer Kapelle erbaut. 1275 besuchte Přemysl Otakar II. die Burg. Eine wichtige Zeit in der Geschichte von Veveří war die Regierung des Markgrafen Johann Heinrich, der in der Burg oft weilte. 1375 tagten hier bedeutende politische Persönlichkeiten des Reiches und der böhmischen Kronenländer, die auch am Gipfeltreffen teilnahmen, welches in Brünn auf der Initiative des Kaisers Karl IV. stattfand. An der Wende vom 14. zum 15. Jahrhundert wurde die Vermögensbasis der Burg infolge eines Vermögensverfalls der Landesfürsten reduziert. Während der hussitischen Kriege wurde der Burggraf von Veveří mit der Konfiskation der Güter von Wiclif-Anhängern und anderen Ketzern in Mähren beauftragt. In den 80er und 90er Jahren des 15. Jahrhunderts wurde die Burg zur Residenz des Unterkämmerers der mährischen Markgrafschaft Václav z Ludanic. Im ersten Drittel des 16. Jahrhunderts wurde das Landgut alodisiert.

Bedeutende Umbauten der Burg, vor allem die Errichtung des neuen Burggrafschaftsgebäudes und des Torbaus am Weg zum Fluss Veverka, fanden zwischen den Jahren 1609-1637 statt, wo Veveří im Besitz von Zikmund von Tiefenbach war. 1670-1707 waren die Grafen Collalto die Besitzer. In der Zeit der beiden ersten Sinzendorfs, Jan Weikart Michal Václav (1707-1715) und Prosper Antonín (1715-1756), wurde Veveří zu einer ständigen Sommerresidenz. Diese Besitzer regten gründliche Bauänderungen im Barockstil an.

1802 wurde das Landgut vom Industriellen Vilém Mundy gekauft. Weitere Eigentümer waren Jan Mundy (1805-1830), der schwedische Prinz Gustav Vasa (1830-1844) und Jiří Šimon Sina (1844-1856). Die Fürstin Helene Ypsilanti, geboren von Sina (1856-1881), ließ die Umgebung der Burg als einen Park gestalten. Sie gründete auch zwei Wintergärten. Der nächste Besitzer, Freiherr Moritz Hirsch-Gereuth (1881-1896),

ließ bei einer Modernisierung die Telefonleitung in die Burg legen und die hölzerne Wasserleitung gegen eine aus Metall austauschen. Zur Zeit des letzten Privateigentümers, des Barons Moritz Arnold De Forest (1899-1925), war in der Burg 1908 der damalige britische Handelsminister Winston Churchill zu Besuch. 1925 ging die Burg an den tschechoslowakischen Staat über.

Zur Popularisierung des Objektes trugen Besuche der tschechoslowakischen Präsidenten T. G. Masaryk (1928) und E. Beneš (1937) bei. 1942-1945 war Veveří Eigentum der polizeilichen SS-Einheiten. Damals war hier der SS-Reichsführer Heinrich Himmler zu Besuch. Im Frühling 1945 wurde die Burg vom Artilleriebeschuss teilweise beschädigt. In den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts siedelten hier die Verwaltung des Forstgutes in Rosice und eine Betriebsfachschule. 1972-1999 war das Objekt in der Verwaltung der Technischen Hochschule Brünn. Heute wird es vom Denkmalschutzinstitut in Brünn verwaltet.

Jiří Čejka

KOMÍN V LETECH 1918 – 1938

Příspěvek k dějinám obce

Vznik svobodného československého státu 28. října 1918 přivítali obyvatelé Komína s neskrývaným nadšením. První zprávy o vyhlášení samostatné Republiky československé dorazily do obce ještě v onen významný den a rychle se rozšířily po kominských ulicích. Euforii, která všeobecně mezi občany zavládla, zaznamenal očitý svědek oněch říjnových událostí řídící učitel Kristen povýtce výstižně, když líčil tehdejší jásavou atmosféru patetickými slovy: *„V ten památný den, když rozhlaholila se všecka srdce česká ... ruku v ruce, paži u paže, vítali jitřenku politické svobody národa českého“.*[1]

Nové státní uspořádání a národní postavení přineslo s sebou, do oné doby všeobecného kvasu, též důležité správní změny, které se bezprostředně dotkly také obce Komína. Již na samém počátku československé samostatnosti vyvstaly i úvahy o podstatném posílení českého charakteru zemského hlavního města Brna, a to cestou integrace některých (převážně českých) obcí v jeho okolí v jeden celek označený jako Velké Brno. Jedna z prvních porad svolaných „v záležitosti připojení okolních obcí k Velkému Brnu se uskutečnila na brněnské radnici za předsednictví vládního komisaře Petra Ehrenfelda již 14. prosince 1918.[2] Jednání se zúčastnili zástupci dvanácti pozvaných obcí. Zástupce Komína nebyl pozván.[3] V průběhu jednání však zástupce spolku Brněnských předměstí Jan Bárta vznesl požadavek *„aby do zamýšlené akce též pojaty byly obce Komín, Líškovec, Bohunice, Medlánky, Slatina, Obřany a Kohoutovice“.*[4] Integraci Komína s Velkým Brnem podpořila také některá odborná vyjádření, z nichž za uvedení stojí například dobrozdání vrchního zemského stavebního rady Ing. Mateje z počátku roku 1919. Ing. Matej v nedatovaném prohlášení k uvažovanému připojení Komína k

[1] Farní kronika obce Komína vedená od roku 1820 po současnost, str. 144.
[2] Archiv města Brna (dále AMB), fond A 1/30 (Velké Brno), kart. č. 1, inv.č. 33. *Protokol ze dne 14. prosince 1918.*
[3] Tamtéž. Jednání se účastnili zástupci dvou tehdejších měst Králova Pole a Husovic a obcí Juliánova, Židenic, Maloměřic, Žabovřesk, Jundrova, Černovic, Komárova, Horních Heršpic, Liskovce a Kamenného mlýna.
[4] Tamtéž.

Velkému Brnu uvedl následující: *„Jedině v čem okruh budouciho Velkého Brna zasahuje asi tuze daleko, jest zabrání obce Slatina, poněvadž není zde v ničem příznivých předpokladů pro expanzi města. Oproti tomu bylo by se vší rozhodností trvati na připojení obce Komín k Brnu, poněvadž prodloužením elektrické dráhy, ke kterému nezbytně dojíti musí, dostane se tato obec do tak organického vztahu s Brnem, že vyvine se v ní zcela určitě značný stavební ruch, a že jest důležitým, aby ruch ten ovládán byl správně městem"*. Ing. Matej ve svém posudku závěrem vyslovil přesvědčení, že *„...znamenalo by vypadnutí obce Komína z tohoto pásma (rozuměj Velkého Brna - pozn. autor) vylomení důležitého kvádru z budovy této veleobce"*.[5]

Požadavek Jana Bárty vznesený na poradě 14. prosince i názory dalších odborníků byly akceptovány a tak se již na dalším jednání o integraci svolaném na 27. prosinec 1918 objevili i zástupci komínské obce - starosta Alois Večeřa a Josef Staněk.[6] Oba muži na jednání mlčeli a k případnému připojení jejich obce k Brnu se nevyjádřili. Zdá se však, že s případnou integrací Komína k Brnu příliš nesouhlasili. Stejného názoru byli i další mužové z řad obecní reprezentace. Jasně se komínský obecní výbor vyjádřil k otázce *„přistoupení obce k Velkému Brnu"* na schůzi konané prvního dne roku 1919. Členové obecního výboru tehdy zaujali *„pevné stanovisko v této záležitosti"*, a jednomyslně se usnesli, *„že nepřistoupí k velkému městu Brnu ..., poněvadž nebyla dosud patřičná vysvětlení podána jak stranou majetku města, tak i o výhodách neb nevýhodách z přístupu pro naši obec plynoucích ..."*.[7] Negativní stanovisko představitelů obce tedy převážně ovlivňovaly obavy z možného podílu na nápravě případných hospodářských nedostatků integrovaných obcí i města Brna. V Komíně však byla i silná skupina občanů, kteří požadovali sloučení obce s Brnem a na stanovisko obecního výboru reagovali dopisem adresovaným brněnské městské radě. V dopise komínští zastánci integrace kromě jiného uvedli: *„Vícero občanů předměstské obce Komína si dovoluje sl. městskou radu ... upozorniti na to, že představenstvo obce Komína se dosud zdráhá připojit k Velkému Brnu, ačkoliv většina obyvatelstva je z věcných důvodů pro připojení. Komínské představenstvo skládá se takřka ze samých rolníků, kteří si až doposud přisvojovali privilegia na obecní majetek ... a také se o užitek mezi sebou každoročně dělí, aniž by brali ohled na druhé obyvatelstvo, a proto se nechcou za žádnou cenu připojit k velkému Brnu, poněvadž by jim toto nespravedlivé dělení s obecním majetkem odpadlo a připadlo by k všeobecnému dobru"*. Pisatelé dopisu, kteří se podepsali jako *„vícero komínských občanů"* brněnskou městskou radu ubezpečili, že *„... kdyby přišlo v obci k spravedlivému hlasování, tedy jistě většina obyvatelstva hlasovala (by) pro připojení k velkému*

[5] AMB, fond A 1/30, kart č. 1, inv.č. 33. Odborné posouzení - tzv. *„Dobré zdání přes návrh na zřízení města Velké Brno od Ing. Mateje, vrchního zemského stavebního rady"*.
[6] Tamtéž. *Protokol sepsaný dne 27. prosince 1918 ... v záležitosti připojení okolních obcí k Velkému Brnu.*
[7] Tamtéž. *Opis protokolu schůze obecního výboru konané dne 1. ledna 1919.*

Brnu" a také z toho důvodu požadovali, *„aby obec Komín byla co nejspíše připojena k velkému Brnu"*.[8] Spory kolem připojení obce k Brnu se v Komíně odehrávaly na počátku roku 1919. Neochotu obecních představených přikročit k integraci potvrdil i významný činitel místní politické scény - starosta Králova Pole Jenko J. Havliš. I on si v dopise z 27. ledna 1919 stěžoval Poradnímu sboru zemského hlavního města Brna na laxnost a neochotu slovy: *„Ještě v sobotu večer žádal jsem telef.(onicky) p. starostu Večeře v Komíně, aby na neděli sezval tamní obecní výbor za příčinou nového usnesení ve věci připojení k Velk.(ému) Brnu. Odepřel to z malicherných důvodů, že to musí být 24 hodin napřed, že nebude doma atd. ..."*.[9] Počínání odpůrců připojení obce k městu Brnu nebylo nic platné. V dubnu roku 1919 schválili poslanci Národního shromáždění kromě jiných zákonů i zákon o sloučení třiadvaceti příbrněnských obcí s Velkým Brnem.[10] Nechyběl mezi nimi ani Komín. Na samosprávné postavení Komína měla tato změna značný dopad. Obec byla *„...na základě zákona ze dne 16. dubna 1919 ... sloučena ... s celým svým katastrálním obvodem se zemským hlavním městem Brnem ..."* a *„... přestala býti obcí o sobě a tvoří jedinou obec Brno"*.[11] Komínský obecní výbor byl rozpuštěn a *„až do odvolání vedením záležitostí obecních v obvodu celé bývalé obce"* byl v červnu roku 1919 pověřen bývalý starosta Alois Večeřa.[12] Jmenování do funkce zástupce vládního komisaře města Brna Petra Ehrenfelda obdržel Alois Večeřa někdy začátkem června.[13] Rovněž na počátku června nahradil dosavadní obecní výbor nový místní samosprávný orgán nazvaný poradní sbor. Členy poradního sboru se stali, přesněji byli jmenováni, zástupci tří rozhodujících politických stran v Komíně. Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou v poradním sboru zastupovali úředník všeobecné dělnické pokladny Jan Čoupek a domkář Valentin Kachlík. Za Československou stranu socialistickou byli do sboru delegováni technický úředník Bohumír Drahovzal a rolník Antonín Staněk a Československou stranu lidovou v poradním sboru reprezentovali rolníci Josef Staněk, Jakub Kachlík a Pavel Skalský. Rovněž k lidové straně náležel Alois Večeřa, který z funkce zástupce vládního komisaře sboru předsedal. V polovině června získala v poradním sboru zastoupení v Komíně právě založená Republikánská strana československého venkova (od roku 1922 Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, pro níž se vžil obecný

[8] Tamtéž. *Nedatovaný dopis komínských občanů brněnské městské radě.*
[9] Tamtéž. *Dopis starosty Jenko J. Havliše Poradnímu sboru zemského hlavního města Brna z 27. ledna 1919.*
[10] Zákon číslo 213 o spojení třiadvaceti obcí s Velkým Brnem přijali poslanci Národního shromáždění na zasedání 16. dubna roku 1919.
[11] AMB, fond A 1/30, kart. č. 1, inv.č. 36. *Nedatovaný text jmenování zástupců vládního komisaře pro jednotlivé integrované obce.*
[12] Tamtéž.
[13] AMB, fond A 1/30, kart. č. 1, inv.č. 36. Nedatovaný slib zástupců vládního komisaře podepsaný také Aloisem Večeřou zněl: *„Slibuji, že agendy mně výnosem ze dne 2. června 1919 č. 1841 svěřené, budu konat dle nejlepšího svého vědomí a svědomí"*.

název strana agrární). Zástupcem agrárníků v samosprávném sboru se stal Josef Staněk, který dosud ve sboru hájil zájmy lidovců.[14] Složení poradního sboru vycházelo z principu paritního zastoupení hlavních politických stran v obci a členové sboru byli jmenováni, nikoli voleni. Poradní sbor tedy nevyjadřoval rozložení politických sil v Komíně, byl pouhým instrumentem jakéhosi přechodného období do prvních komunálních voleb.

První obecní volby se v českých zemích a na Moravě konaly v červnu roku 1919 a ukázaly skutečné politické rozvrstvení a rozložení sil a zájmů obyvatel západní části republiky. V celostátním měřítku výsledek voleb charakterizovaly jak národnostní tendence, tak i sociální tlaky poválečného období. Nebylo proto žádným překvapením, že vítězi voleb se stali sociální demokraté a že jistý volební úspěch zaznamenala i Československá strana socialistická. Volební výsledky v Komíně a složení komínského místního výboru ony všeobecné tendence a nálady voličů v podstatě potvrdily. Hlavní politickou sílu v obci vzešlou z voleb - Čs. stranu socialistickou - zastupovalo v místním výboru šest jejích členů. V pořadí druzí sociální demokraté se na složení místního zastupitelského sboru podíleli pěti mandáty a třetí lidovci pak mandáty čtyřmi. Za nimi následovali agrárníci (Republikánská strana československého venkova), kteří ve volebním klání do komínského zastupitelstva získali dva mandáty. Složení osmnáctičlenného místního výboru uzavíral reprezentant komínských válečných poškozenců Karel Saida.[15] Volebním výsledkům odpovídalo pochopitelně i obsazení či rozdělení funkcí. Prvním předsedou místního výboru v Komíně se stal zástupce Čs. stany socialistické učitel Josef Kučera, jeho zástupcem - místopředsedou - byl zvolen sociální demokrat Jan Čoupek.[16]

V polovině roku 1920 byl zrušen místní poradní sbor i úřad zástupce vládního komisaře pro město Brno v Komíně, který s jistými problémy předal Alois Večeřa do rukou předsedy místního výboru Josefa Kučery.[17] Stalo se tak 9. července a v týž den také v Komíně zahájila činnost obecní rada.[18] Její složení se stalo záležitostí dohody čtyř politických stran tvořících místní výbor. Strany delegovaly do rady po jednom kandidátu. Za Československou stranu sociálně demokratickou byl do rady vyslán Josef Kotas, stranu čs. socialistů v radě zastupoval František Drahovzal, lidovce Alois Večeřa a republikány Antonín Kristen.[19] Ještě týž den zvolilo místní zastupitelstvo (místní výbor) i členy jednotlivých odborů, tolik potřebných k výkonu příslušných správních funkcí na komínském katastrálním území. K nově ustaveným odborům finančnímu, hospodářskému policejnímu, chudinskému a školskému se řadila bytová komise i volbou pověřená skupina odborníků - odhadců škod způsobených na polích a na lesním fondu.

Dne 9. července 1920 zvolená obecní rada však mohla působit jen velmi krátce. Již 24. července byl předseda místního výboru Josef Kučera upozorněn přípisem brněnského městského úřadu na to, že „*... místní výbor má podle zákona ze dne 14. dubna 1920 ... voliti ze svého středu toliko předsedu a dva místopředsedy ...*“ neboť „*zřízení obecní rady ve smyslu ustanovení volebního řádu nepřísluší místním výborům ...*“.[20] Obecní rada byla zrušena a v srpnu 1920 se rozhořel ostrý politický boj o obsazení funkcí dvou místopředsedů (náměstků) místního výboru. Prvním náměstkem byl poměrně hladce zvolen sociální demokrat Jan Čoupek. Problém vyvstal při volbě druhého náměstka. Tuto funkci hodlali obsadit lidovci spolu s agrárníky svým kandidátem Aloisem Večeřou. Na schůzi místního výboru 8. srpna však obě socialistické strany navrhly na post druhého náměstka Josefa Kotase. Nic nepomohlo, že lidová strana ústy člena výboru Jana Turka protestovala a obhajovala svůj nárok počtem mandátů v místním výboru. Druhým náměstkem byl zvolen Josef Kotas.[21] Ještě před tím však členové výboru za lidovou a agrární stranu opustili zasedání a krátce poté podali stížnost k brněnskému obecnímu zastupitelstvu.[22] Dramatičnost boje o „křeslo“ druhého náměstka odráží právě tato stížnost odeslaná 3. září, v níž lidovci a agrárníci vysvětlovali své konání následovně: „*Před volbou II. náměstka ... prohlásili členové strany lidové* (v místním výboru měli čtyři mandáty – pozn. autor) *a agrární* (ve výboru byli zastoupení dvěma mandáty - pozn. autor), *že žádají místo II. náměstka ...Byli odmítnuti prohlášením p. předsedy místního výboru, že stranám nelze na to přistoupiti, poněvadž měla strana lidová i agrární písemně aspoň 24 hodin před sezením o to požádati. Na to členové ... demonstrativně schůzi opustili ...Podobným jednáním, ...*„ stěžovali si dále komínští lidovci a agrárníci „*jsou podepsané strany odmítnuty násilně z poměrného zastoupení, což se ve stranách ... nelibě nese a v obci rozruch působí*“.[23] Lidovci a agrárníci hrozili při nesplnění jejich požadavku - obsazení postu druhého náměstka - přerušením veškeré spolu-

[14] Tamtéž. *Seznamy členů poradního sboru v Komíně z 9. června a 27. června 1919* a *Seznam zástupců vládního komisaře a členů poradního sboru přivtělených obcí (léto 1919).*
[15] AMB, fond M 159, inv.č. 420 (Školní kronika obecné školy v Brně - Komíně 1919 – 1938), s. 7-8
[16] Tamtéž.
[17] Nedostatky, kterých se měl Alois Večeřa dopustit, spočívaly v neúplném vedení „*příjmů a vydání v deníku za rok 1919 a v ... nevyplacení peněz do chudinské pokladny*“. Vyplývá to z prohlášení předsedy obecního výboru Kučery na první schůzi výboru konané 9. července 1920. Vše se později vysvětlilo a o necelých pět měsíců později členové finančního odboru navrhli, „*by zástupce vládního komisaře Al. Večeřa nemusel předložiti scházející doklady, poněvadž fin. odbor se přesvědčil, že vydání to skutečně učiněno bylo*“. AMB, fond A 19, inv.č. 2 (Protokoly ze schůzí místního výboru z let 1920 - 1925, 1936 – 1938). *Protokoly z 9. července 1920 a z 27. listopadu 1920.*
[18] Tamtéž. *Protokol z 9. července 1920.*
[19] Tamtéž.
[20] AMB, fond A 19, kart. č. 6, inv.č. 81. *Přípis brněnského městského úřadu z 24. července 1920 adresovaný předsedovi místního výboru J. Kučerovi ve věci voleb obecní rady.*
[21] Tamtéž. *Opis protokolu ze schůze místního výboru v Komíně ze dne 25. srpna 1920.*
[22] Tamtéž. *Stížnost členů Čs. strany lidové a agrární ze 3. září 1920 adresovaná obecnímu zastupitelstvu města Brna.*
[23] Tamtéž. Stížnost podepsali členové komínského místního výboru za stranu lidovou a agrární Alois Večeřa, Jan Turek, Karel Staněk, Jakub Kachlík, Antonín Kristen a Tomáš Kachlík.

práce a činnosti v místním výboru. Do této místní politické krize vstoupil, ve snaze ji urovnat, brněnský městský úřad. V dopise ze 13. září naléhali pověření úředníci odboru pro Velké Brno na předsedu komínského místního výboru J. Kučeru *„aby rozpory vzniklé v lůnu tamního místního výboru v zájmu nutné spolupráce všech členů místního výboru ku prospěchu veřejnému odstraněny a i nadále součinnost všech zaručena byla“*.[24] Navrhli J. Kučerovi, *„... aby svolal v nejkratší době místní výbor“* a na jeho zasedání přizval též zástupce odboru pro Velké Brno, který *„by se o dohodu pokusil“*[25]. Vzedmuté politické vášně se nakonec utišily po zasedání místního výboru 30. září 1920, kdy se oba protilehlé politické tábory dohodly a druhým náměstkem předsedy místního výboru byl zvolen lidovec Alois Večeřa. Na zasedání vyslaný magistrátní komisař konstatoval ve své zprávě ze 2. října adresované presidiu města Brna, že *„skončil tedy celý spor smírnou cestou“*.[26] O dva roky později, v roce 1922, však úřad druhého náměstka předsedy komínského místního výboru nebyl opět obsazen. V čele místního výboru stáli jen dva představitelé - předseda Josef Kučera a jeho první náměstek Jan Čoupek.[27]

Na počátku 20. let „zahýbala“ Komínem ještě další politická aféra. A opět se jejími hlavními protagonisty stali zástupci dvou nejsilnějších politických skupin v obci - čs. socialisté a sociální demokraté reprezentovaní předsedou místního výboru Kučerou na straně jedné a lidovci v čele s A. Večeřou na straně druhé. Příčinou jejich sporu se tentokrát stalo odstranění výzdoby - kříže a sakrálního obrazu - předsedou Josefem Kučerou z obecní kanceláře. Lidovci, řekněme tradičně, podali v oné záležitosti v lednu 1921 stížnost k městské radě hlavního města Brna. *„Od zřízení první obecní kanceláře v obci Komíně býval vždy na prvém místě zavěšen kříž s Kristem jako čestná ozdoba místnosti“*, uváděli lidovci ve stížnosti a dále pokračovali: *„Při zřízení nové kanceláře r. 1909 byl tam zase dán nový kříž a krásný obraz matky Boží s děťátkem, což až dosud nezavdalo nikomu příčiny k nějakému pohoršení neb nespokojenosti. Při volbách obecního zastupitelstva ... byl zvolen za předsedu obecního zastupitelstva obce Komína pan Josef Kučera, zdejší učitel. Ten po krátkém čase svého úřadování dal oba tyto předměty bez jakékoliv příčiny odstraniti. Tento čin dotkl se velmi nemile občanů komínských, kteří lnou ke tradicím a víře svých předků. Jest to urážka největší, která se řádným, mírumilovným občanům může státi. K tomu činu neměl pan předseda žádné moci ani příčiny, hlavně v této nepokojné době, kdy by se mělo dbáti o klid a pořádek v lidu a ne lid zbytečně bouřiti ...“*. Stížnost uzavřeli členové strany lidové žádostí k městské radě, *„by nařídila panu předsedovi v Komíně, aby tyto předměty dal zase na bývalé místo zavěsiti“*.[28] Spor charakterizoval celkovou tendenci oné doby - střetávání nových myšlenkových trendů, které přinášela na zcela nových základech první republiky budovaná demokratická společnost s poněkud konzervativními, z předpřevratové doby vycházejícími hledisky. Z vysvětlení, které podali 27. února 1921 po vyžádání městské rady předseda komínského výboru Kučera a jeho náměstek Čoupek vysvítá demokratický postoj a demokratický duch, kterým byli představitelé obce vedeni při odstranění výzdoby obecní kanceláře. Josef Kučera a Jan Čoupek, podali radě města Brna podrobné vysvětlení svých kroků, ve kterém uváděli: *„Uvedené předměty dali při čištění a vymalování kanceláře odstraniti podepsaní. Místní výbor pak v nejbližší své schůzi tuto novou výzdobu obecní kanceláře bez uvedených předmětů schválil a sice 2. 9. 1920. Jak podepsaní, tak i místní výbor vycházel tu ze stanoviska naprosté objektivnosti a snášenlivosti náboženské, že úřední místnost, co místnost veřejná, kamž mají přístup vyznavači všech náboženství a příslušníci všech církví ano i bezvěrci, nemá býti označena symbolem jednoho náboženství“*. Pro představu, pro dokreslení svého stanoviska přidali závěrem oba pisatelé ještě poněkud ironicky laděné přirovnání: *„Žádají-li nyní příslušníci církve římsko-katolické, by úřední místnost byla vyzdobena symbolem jejich náboženství, zítra mohou tak učiniti a žádati příslušníci církve řecko-katolické, arménsko-katolické, československé, pak evangelické, českobratrské, ano i israelitské, snad i vyznavači koránu a budhismu a t.d., a t.d. Vyhovělo-li by se jednomu žadateli, musilo by se pak „via facti“ následkem rovnoprávnosti všech církví vyhověti všem žadatelům. Tím by úřední místnost byla jakýmsi museem, jakousi výstavkou symbolů všech možných náboženství“*.[29] Brněnská městská rada projednávala „komínskou kauzu“ na zasedání 29. března 1921. Podpořila stanovisko předsedy Kučery a jeho náměstka Čoupka, neboť její členové se usnesli *„nevyhověti stížnosti a ponechati místní výbor ve vlastním oboru působnosti řešiti otázku výzdoby obecní kanceláře“*. Městská rada zřejmě také proto, aby zmírnila své stanovisko, nařídila předsedovi místního výboru zanést oba předměty sporu do obecního majetku a vhodně je uschovat.[30]

Politický život v Komíně nabýval v první polovině 20. let, zdá se, často velmi dramatických podob. Mezi členy místního výboru, a to i mezi členy socialistických stran, které tvořily ve 20. letech v místním zastupitelstvu politickou koalici, docházelo k častým neshodám, které vedly na konci roku 1922 až k požadavkům odvolání národního socialisty Josefa Kučery z funkce předsedy místního výboru. Nespokojena s řízením věcí obecních byla také komínská veřejnost a svou nevoli dávala najevo. Krize vyvrcholila na zasedání komínského místního

[24] Tamtéž. *Dopis předsedovi místního výboru v Komíně ze 13. září 1920.*
[25] Tamtéž.
[26] Tamtéž. *Zpráva magistrátního komisaře presidiu města Brna ze 2. října 1920 o průběhu a výsledcích schůze místního výboru v Komíně konané 30. září 1920.*
[27] *Adressbuch von Gross-Brünn, Brno 1923*, s. 367. Alois Večeřa vykonával funkci druhého náměstka ještě v lednu roku 1921.
[28] AMB, fond A 19, kart. č. 6, inv.č. 81. *Stížnost členů Čs. strany lidové v Komíně z ledna roku 1921 adresovaná městské radě hlavního města Brna.*
[29] Tamtéž. *Zpráva předsedy místního výboru v Komíně Josefa Kučery a jeho náměstka Čoupka z 27. února 1921 pro brněnskou městskou radu „ve věci odstranění předmětů z obecní kanceláře “.*
[30] Tamtéž.

výboru 17. listopadu 1922, kdy první náměstek, sociální demokrat Jan Čoupek, *„vzav si slovo, ohlašuje usnesení strany, že vzhledem k všeobecné nespokojenosti s předsedou, insultování člena hospodářského výboru v lese a marnému protestování proti nesprávnostem p. předsedy, projevuje strana předsedovi nedůvěru"*. K sociálním demokratům se připojili také lidovci, kteří ústy svého člena a druhého náměstka předsedy místního výboru Aloise Večeři rovněž vyslovili předsedovi Kučerovi nedůvěru. Svého předsedy se zastávali národní socialisté Drahovzal a Stanislav Čoupek, kteří se dožadovali diskuse a hrozili, že v případě odhlasování nedůvěry předsedovi se socialisté vzdají mandátů a *„důsledky ponesou ti, kteří nedůvěru odhlasují"*. K dovršení všeobecného zmatku se Josef Kučera vzdal úřadu a většina členů místního výboru opustila jednací místnost. Zasedání tak bylo předčasně ukončeno, aniž by se členové místního zastupitelstva usnesli na nějakém řešení povážlivě kritické situace.[31] Po rezignaci Josefa Kučery převzal předsednický úřad první náměstek Jan Čoupek. Konečnou tečku za celým případem učinili samotní komínští socialisté, kteří v březnu roku 1923 Josefa Kučeru a Stanislava Čoupka z místního výboru odvolali. Jejich místa zaujali František Vašek a Antonín Uhlíř.[32]

Četnému skandalizování veřejného života a politické nestabilitě učinily konec až obecní volby konané v polovině roku 1923, po kterých stanula v čele obce nová politická reprezentace. Dne 7. června 1923 byl zvolen do čela místního výboru dosavadní první náměstek Jan Čoupek. Prvním náměstkem či místopředsedou se stal socialista František Drahovzal a do funkce druhého náměstka byl zvolen lidovecký kandidát Alois Večeřa.[33]

V oné době, na počátku 20. let, žilo v Komíně téměř dva tisíce obyvatel. Sčítání lidu, které se v obci uskutečnilo v únoru 1921, hovoří o 1942 v obci žijících obyvatelích, jiné údaje uvádí 1951 obyvatel a 318, případně 316 domovních čísel.[34] Oproti poslednímu sčítání lidu z roku 1910 se obec rozrostla o více než šest set obyvatel.[35] Ryze český charakter Komína dokládá skutečnost, že z celkového počtu komínských občanů se k jiné národnosti hlásili pouze tři lidé, a to k národnosti německé. Z pohledu náboženského převažovala mezi komínskými obyvateli konfese římskokatolická, ke které se hlásilo 1832 věřících. K církvi československé se hlásilo dvacet obyvatel Komína, kteří se scházeli k bohoslužbám na různých místech v obci, například ve škole či v pronajatých obecních místnostech. Šest komínských obyvatel se hlásilo k českobratrské církvi evange-

[31] AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Protokol ze 17. listopadu 1922.*
[32] Tamtéž. *Protokol z 28. března 1923.*
[33] Tamtéž. *Protokol ze 7. června 1923.*
[34] *Brno město a okolí. Národohospodářská propagace Československa*, řada A, svazek XIX, Brno 1938, s. 17.
Též AMB, fond M 160, inv.č. 194 (Kronika měšťanské školy v Komíně 1920 – 1936), s. 5.
Též AMB, fond M 159, inv.č. 420 (Školní kronika obecné školy v Komíně 1919 – 1938), s. 11.
Též *Dějiny města Brna II*, Brno 1973, s. 287.
[35] V roce 1910 žilo v Komíně 1319 obyvatel. *Chytilův úplný adresář Moravy*, Brno 1911, s. 109.

lické, tři občané ke starokatolictví a jeden obyvatel Komína se hlásil k pravoslaví. Osmdesát komínských obyvatel neuvedlo příslušnost k některé z náboženských konfesí a ve statistice o sčítání lidu byli tedy uvedeni jako občané bez vyznání.[36]

K novému rozložení politických sil došlo v Komíně po volbách v roce 1925. Volební výsledky přinesly změny ve složení komínského obecního zastupitelstva - místního výboru - ve kterém nejvíce mandátů, celkem sedm, získala strana lidová. Čs. socialisté se tentokrát museli spokojit s druhým místem, které jim zajistily čtyři získané mandáty v místním výboru. Za socialisty následovali v pomyslném volebním žebříčku sociální demokraté, kteří obsadili komínský místní výbor třemi svými zástupci. Stejný počet mandátů - tedy tři - získali ve volbách také komínští komunisté. Osmnáctičlenný obecní výbor uzavíral jeden zástupce místní Republikánské strany českého venkova.[37] I v Komíně se v průběhu volebního boje viditelně odrážely obecné tendence politického vývoje, sílící v republice od druhé poloviny 20. let, pro které byla na moravském venkově charakteristická stranická konkurence, především mezi stranami lidovou a agrární, z nichž první měla na moravském venkově tradičně převahu. V městských, typicky průmyslových oblastech pak sváděli vzájemný politický boj o voličskou přízeň sociální demokraté s komunisty. Je třeba podotknout, že lidová strana v Komíně, ač získala v místním zastupitelstvu nejvyšší počet míst, nedokázala ono vítězství zhodnotit a využít k obsazení alespoň jedné ze tří čelných funkcí v místním výboru. Nedovolila jí to povolební koalice tří stran - čs. socialistů, sociálních demokratů a komunistů. Hlavou obce - předsedou místního výboru - byl tehdy, v polovině roku 1925, zvolen kandidát Československé strany socialistické František Drahovzal. Funkci jeho prvního náměstka (místopředsedy) na základě volby počal vykonávat zástupce Československé sociálně demokratické strany dělnické Josef Podrázský a Aloisi Rossimu, členu místní komunistické organizace, byla dána důvěra vykonávat funkci druhého místopředsedy.[38] V těchto funkcích místní samosprávy, působili uvedení mužové i počátkem 30. let,[39] kdy počet obyvatel Komína překročil číslo dva tisíce. V pořadí druhé sčítání lidu, které se uskutečnilo v předválečném Československu v roce 1930, zaznamenalo v Komíně 2 317 obyvatel. Pro srovnání uveďme, že na celém území tehdejšího Velkého Brna (tedy včetně Komína) žilo 264 925 obyvatel.[40]

Bezprostřední vliv Brna a přibývání vazeb na toto správní, hospodářské a kulturní centrum Moravy způsobil v průběhu dvacátých let postupnou přeměnu

[36] AMB, fond M 160, inv.č. 194, s. 5.
Též AMB, fond M 159, inv.č. 420, s. 11.
[37] Tamtéž, s. 21-22.
[38] Tamtéž. Též AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Pozvánka na schůzi místního výboru v Komíně ze 7. července 1925.*
[39] *Adresář Velkého Brna*, Brno 1930, s. 37.
[40] *Brno město a okolí. Národohospodářská propagace Československa, řada A, svazek XIX*, Brno 1938, s. 17.

Komína z venkovské zemědělské obce v obec stále výrazněji městskou. Nebyly to však pouze vazby na Velké Brno, které měnily charakter Komína. K příčinám, jež onu přeměnu působily, nutno přičíst i cílevědomé jednání obecní reprezentace i vlastní přičinlivé konání komínských obyvatel. Jen tak mohla obec poměrně brzy stanout na prahu moderního rozvoje, který ve 20. letech v mnoha obcích představovala elektrifikace. Událost, k níž došlo na počátku roku 1923, by svou důležitostí nesnadno hledala srovnání v bohatých dějinách prvorepublikového Komína. Devátého ledna roku 1923 se totiž v obci poprvé rozzářilo pouliční elektrické osvětlení.[41] O otázce elektrifikace obce, o zavedení elektrického osvětlení do Komína, uvažovali obecní představení již v dubnu roku 1918. Tehdy, 22. dubna, uzavřela obec Komín s místním podnikatelem inženýrem Rudolfem Petrem smlouvu, která upřesňovala postup při zavádění elektrického proudu do obce a jeho využití v hospodářstvích a domácnostech i k osvětlování nočních komínských ulic a uliček. Ovšem válečné události, doprovázené všeobecným nedostatkem, odsunuly uskutečnění velkolepé myšlenky na dobu klidnější, více přející odvážnému projektu. Myšlenka elektrifikace byla po válce opět oživena v květnu roku 1921. Tehdy byl na zasedání komínského místního výboru připomenut záměr obecních představených z dubna roku 1918, který vyjadřovala již zmíněná dohoda o podmínkách elektrifikace Komína uzavřená mezi obcí a firmou ing. Rudolfa Petra. Koordinací přípravných prací a prozkoumáním podmínek případné elektrifikace obce byla místním výborem pověřena speciální komise, složená ze členů komínského místního výboru - Františka Drahovzala, Josefa Podrázského, Jana Čupery a Aloise Večeři.[42] O několik měsíců později, 19. října roku 1921, byl záměr elektrifikace Komína přijat zástupci obce definitivně a s plnou vážností.[43] Po schválení téměř půlmilionové investice brněnskou městskou radou, započaly na podzim roku 1922 práce na - dobově řečeno - „elektrisaci" Komína.[44] O necelý půlrok později, 9. ledna 1923, bylo ve ztemnělých komínských ulicích zažehnuto prvních šest elektrických lamp. Umístěny byly naproti staré školy, na náměstí, v ulici V chaloupkách, pod Táborskou ulicí, v Brance a za „Hausberkem". Jako první zajišťoval pravidelné zažínání a zhášení světel obecní zřízenec Hanák, odměňovaný měsíčně za tuto službu obci dvaceti korunami.[45] V krátké době byla oním „moderním způsobem" osvětlena také komínská hasičská zbrojnice, obecní kancelář, kostel a postupně se i jednotlivé komínské domácnosti počaly zbavovat tradičního osvětlení - petrolejových lamp.[46] Přibliž-

[41] Farní kronika obce Komína vedená od roku 1822 do současnosti.
Též AMB, fond M 159, inv.č. 420, s. 24.
[42] AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Protokol z 18. května 1921.*
[43] Tamtéž. *Protokol z 19. října 1921.*
[44] Tamtéž. *Protokol z 11. srpna 1922*
[45] Tamtéž. *Protokol z 28. ledna 1923 a z 28. března 1923.*
Od poloviny 20. let byl obsluhou veřejného osvětlení v obci pověřen cestář Bedřich Baláš. Tamtéž. *Protokol z 19. února 1925.*
[46] Farní kronika obce Komína vedená od roku 1820 po současnost, s. 148.

ně ve stejné době přeměnil inženýr Rudolf Petr sešlý komínský mlýn v elektrárnu vybavenou vodní turbínou, která zásobovala elektrickou energií Petrův bystrcký mlýn a také dodávala proud rosické elektrárně. Obec Komín byla napojena od počátku elektrifikace na rozvodnou síť brněnské městské elektrárny.[47]

K ještě těsnějšímu sblížení Komína s Brnem došlo na počátku února roku 1927. Tehdy byla rozhodnutím brněnské radnice prodloužena trasa pouliční elektrické dráhy až ke kapli sv. Václava v Žabovřeskách. Spojení Komína s Velkým Brnem se tak podstatně zrychlilo, neboť bylo možné *„za půl hodiny dostati se z Komína do vnitřního Brna, což dříve vyžadovalo jedenapůl hodiny času"*.[48] Členové komínského místního výboru uvažovali o přiblížení městské dopravy blíže k obci pochopitelně již dříve. Tuto myšlenku rozhodně zastával člen výboru za socialistickou stranu Antonín Drahovzal. V prosinci roku 1923 prosadil vypracování a zaslání memoranda brněnské městské radě, ve kterém představitelé obce požadovali prodloužení *„elektrické pouliční tratě směrem ke Komínu"*.[49] Myšlenku přímého spojení Komína s Brnem se však v době mezi dvěma válkami nepodařilo uskutečnit, i když zahájení výstavby Kníničské přehrady ve 30. letech se zdálo být vhodnou příležitostí. Pod touto rozumně znějící záminkou začalo místní zastupitelstvo od počátku roku 1937 opět vyvíjet značnou aktivitu. Na zasedání místního výboru 9. března se jeho členové bez ohledu na politickou příslušnost shodli na tom, že *„stavba kníničské přehrady jest příhodným okamžikem k uskutečnění ... dávného požadavku, zavedení tramvaje do Komína ..."* a že tedy bude nutné i po *„... nesčetných zákrocích v této věci ... prodloužení tramvaje do Komína nepouštěti ze zřetele a snažiti se o jeho uskutečnění"*.[50] Četná jednání se zástupci ředitelství brněnských městských drah i se zástupci města však vedla pouze k příslibu, *„že trať bude prodloužena pravděpodobně v roce 1938 či 1939"*.[51] Jeden z posledních pokusů o zavedení přímého spojení s městským centrem učinili členové komínského místního výboru na zasedání 20. ledna 1938. Tehdy se, zřejmě již naposledy v době první republiky, usnesli vyslat *„... deputaci ... k ředitelství pouličních drah se žádostí o prodloužení pouliční dráhy až do Komína"*. Členy deputace byli zvoleni tehdejší předseda místního výboru František Kratina, jeho náměstek Emil Jankerle a člen výboru Alois Dvořák.[52] Ani tato snaha Komínských nepřinesla požadovaný výsledek a přímého spojení s Brnem se obyvatelé Komína dočkali až později. Ovšem i pouhé přiblížení městské hromadné dopravy v době mezi dvěma válkami (jejím zavedením až do Žabovřesk) ke Komínu představovalo značný přínos nejen pro onu část komínských obyvatel

[47] AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Protokol z 28. března 1923.*
Též AMB, fond A 19, kart. č. 6, inv.č. 81.
[48] Farní kronika obce Komína vedená od roku 1820 do současnosti, s. 158.
[49] AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Protokol ze 6. prosince 1923.*
[50] Tamtéž. *Protokol z 9. března 1937.*
[51] Tamtéž. *Protokol z 23. června 1937.*
[52] Tamtéž. *Protokol z 20. ledna 1938.*

vázaných pracovně na Velké Brno. Dostupnější městská doprava umožnila viditelný rozvoj hospodářského potenciálu obce zejména v oblasti drobného podnikání, v oblasti řemesel, živností a také obchodu. Za zmínku snad stojí uvést, že telefonní spojení s okolním světem měla obec již před rokem 1918. V prostorách obchodů Martina Staňka, Ludvíka Otradovce a Josefa Grubra byly telefonní *„účastnické stanice s připojením společenským"* umístěny již před 1. lednem roku 1917. V roce 1923 byly tyto telefonní stanice přeměněny na stanice samostatné a prozatímně připojeny na telefonní ústřednu v Bystrci.[53]

V době vzniku Republiky československé nebyla ekonomická situace mladého státu příliš příznivá. Rozvrácené hospodářství, především výroba, a všeobecný nedostatek i běžných životních potřeb, si vyžádaly nutné zásahy státu, jenž řídil zejména oblast zásobování prostřednictvím regulativních orgánů či institucí – tak zvaných hospodářských rad. V Komíně byla hospodářská rada ustanovena 30. března 1919. Hlavní komínské politické strany nominovaly do rady po dvou zástupcích – sociální demokraté Metoděje Apla a Rudolfa Hanáka, socialisté Františka Drahovzala a Stanislava Čoupka a lidová strana do rady vyslala Josefa Staňka a Ludvíka Otradovce. Předsedou hospodářské rady byl za všeobecného souhlasu zvolen Metoděj Apl, funkce zapisovatele byla svěřena Františku Drahovzalovi.[54] Podobně jako v jiných obcích i v Komíně byla činnost hospodářské rady zaměřena především na sledování a zajišťování plynulého zásobování obyvatel potravinami a dalšími potřebnými věcmi. Členové rady stanovovali ceny potravin, topiva, prováděli soupisy dobytka, obilí v obci a zejména dohlíželi na funkčnost přechodně zavedeného lístkového systému, na dodržování cen potravin a dalšího přídělového zboží, které rada distribuovala mezi komínské obchodníky. K dalšímu podstatnému úkolu, který tento hospodářský a regulační orgán plnil, náležela distribuce chlebových a cukerních lístků, lístků pro nákup kávy, masa a distribuce dalších dokladů nezbytně nutných k nákupu dalšího zboží denní potřeby. V listopadu roku 1919 byli za odvolané členy Metoděje Apla a Rudolfa Hanáka do hospodářské rady vysláni sociálně demokratickou stranou Josef Podrázký a Martin Rosi. Novým předsedou rady byl tehdy zvolen Josef Podrázký.[55] V obnoveném složení pracovala hospodářská rada v Komíně až do dubna 1922. Tehdy její činnost z úředního rozhodnutí zanikla. Jak uvedl na posledním zasedání komínské hospodářské rady zástupce okresní rady oficiál Jurenka: *„... státní hospodářství přestává a nastává volná konkurence v obchodu"*.[56]

Sílící tržní vztahy za jistého přispění reformního úsilí ministerstva financí stabilizovaly posléze ekonomiku republiky natolik, že počátkem roku 1922 mohl být odstraněn systém vázaného hospodářství. I pro Komín znamenala tato skuteč-

[53] AMB, fond A 19, kart. č. 6, inv.č. 81
[54] AMB, fond A 19, inv.č. 3 (Kniha protokolů místní hospodářské rady v Komíně 1919 – 192). *Protokol o ustavující schůzi hospodářské rady v Komíně ze 30. března 1919.*
[55] Tamtéž. *Protokol z 5. listopadu 1919.*
[56] Tamtéž. *Protokol z 12. dubna 1922.*

nost návrat k tržní ekonomice, jejíž charakter byl dán především rozvojem živností, obchodu a řemesel. Následná elektrifikace obce a zlepšení dopravního spojení s Brnem ekonomický rozvoj obce ještě umocnily. Od 20. let se v Komíně stále zřetelněji rozšiřovala škála řemesel a živností, vzrůstal i počet jejich provozovatelů. K tradičním profesím, které představoval například pekař, řezník, stolař, zedník, švec, krejčí, sedlář a čalouník, řemenář, kovář, bednář a další, začaly v Komíně přibývat i řemesla a živnosti, naznačující změny v povaze kdysi výsloveně zemědělské obce. Své dílny, obchody či závody si v Komíně postupně zřídili holič, cukrář, malíř pokojů, instalatér, klempíř, zámečník (i strojní zámečník), povozník a řada dalších. Na okraj dodejme, že od počátku 20. let v Komíně působily dvě porodní asistentky (porodní báby), Amálie Hanáková a Františka Kocourková.[57]

K dalšímu viditelnému hospodářskému rozvoji obce došlo na konci 20. let. I přes nastupující hospodářskou krizi existovalo v Komíně podle vzpomínek pamětníka nejméně jedenáct obchodů se smíšeným zbožím, z nichž šest stálo na největší komínské ulici zvané Hlavní. Zde ve svých krámcích obchodovali Robert Hanák, Jindřich Cibulka, Jan Nečas, Martin Staněk, H. Večeřa a pod patronací sociálních demokratů i obchod spotřebního družstva Včela. V ulici Dělnická prodávali spotřební zboží Norbert Vitásek a Josefa Kachlíková, v ulici Branka vedl obchodnickou živnost Ludvík Otradovec a dva další obchody s koloniálním zbožím – obchodníků Jandekové a Malušky – stály v Chaloupkách. Spolu s těmito komínskými obchodníky základní výživu obyvatel Komína zajišťovali čtyři pekařští mistři a šest řezníků. Obuvnickému řemeslu se na přelomu 20. a 30. let v obci věnovalo šest ševců a o vzhled komínských občanů pečovali tři majitelé holičských závodů spolu se třemi zástupci krejčovské živnosti. Zdá se, že bez větších obtíží se tehdy – v době nepříjemné hospodářské krize – v Komíně „uživili" majitelé tří zámečnických dílen, dva koláři, dva kováři, čtyři majitelé povoznictví, tři cukráři, tři „trafikanti", tři malíři pokojů, dva bednáři, čtyři stolaři, tři zahradníci, též zelináři, dva instalatéři a provozovatelé klempířské a tesařské živnosti. V obci žili čtyři majitelé stavebních firem – Jan Tříska, František Hanuš, Josef Pospíšil a Antonín Uhlíř, kteří zajišťovali práci celé řadě řemeslnických profesí. Speciální služby komínským obyvatelům, ale nejen jim, poskytovali řezbář František Štěpánek, sedlář a čalouník Styx, zubní technici Fedor Šarac a Antonín Mičánek, hodinář Štefan Balta, majitel autoopravny Bohumil Pešl i firma Sušický, nabízející prodej a opravu rozhlasových přijímačů a dalšího zboží z elektrotechnického oboru. Nemalý počet obyvatel Komína byl pracovně vázán na blízké zemské hlavní město. Jednalo se převážně o zaměstnance brněnských výrobních podniků a o zaměstnance státní a městské správy. Specifickou profesi mezi obyvateli Komína, kteří denně docházeli do Brna za prací či za obživou, představovali tak zvaní „mlíkaři" – obchodníci s mlékem. Každé ráno rozváželi

[57] *Adressbuch von Groos Brünn*, Brno 1921, s. 588–591.

do brněnských domácností, obchodů i do některých škol ve městě čerstvé mléko.[58] Mlíkaři s vozíky taženými nejčastěji psím spřežením byli pro Komín charakterističtí stejně jako další specifická komínská profese spojená s blízkou řekou Svratkou. Onou profesí bylo převoznictví a v období mezi dvěma válkami se jí živilo nejméně pět komínských obyvatel. Obec k provozování převoznické živnosti udělovala příslušnou licenci spolu s pronájmem malé výměry obecního pozemku při břehu řeky. Nájemné nebylo vysoké. Například převozník Josef Šeda zaplatil za pronájem obecního pozemku při Svratce v roce 1925 necelých padesát korun.[59] Za převoz, který byl v té době jediným spojením s protějším břehem měli komínští převozníci stanovenu taxu v rozpětí od dvaceti do padesáti haléřů.[60]

Dvacetileté období existence prvorepublikového Československa bylo také dobou rozmachu a značných kvalitativních, obsahových, změn společenského a kulturního života obyvatel země. Tyto změny byly patrné i v Komíně. Kulturní a společenský život, ale i neméně intenzivní politické dění se v obci již tradičně odehrávaly v místních hostincích. V polovině 20. let, kdy v Komíně žilo přes dva tisíce obyvatel,[61] poskytovaly své služby, zábavu i prostor ke společenskému vyžití i k politickým disputacím čtyři hostince.[62] Později, výstavbou objektu sokolovny v roce 1929, přibylo páté společenské a restaurační zařízení zvané Na sokolovně.[63] Restaurace Na sokolovně a ostatně celý nově postavený objekt sokolovny se staly střediskem komínských Sokolů a samozřejmě i zdejších národních socialistů. Politický život a hostince patřily i v době první republiky neodmyslitelně k sobě. Že každá politická strana měla své stálé místo – svůj hostinec – bylo pro politický život Komína samozřejmé a typické. A tak se od konce dvacátých let v hostinci U Dvořáků (známým též pod názvem U Doležalů) scházeli sociální demokraté, kteří do prostorů Dvořákovy restaurace přešli ze svého dřívějšího „politického centra" nacházejícího se v hostinci U Grubrů. Sál Dvořákovy hospody hojně využívala i sociálním demokratům blízká komínská dělnická tělocvičná jednota (DTJ). Rovněž ke Dvořákům, ale častěji do hostince U Baláků docházeli na stranická jednání komínští agrárníci a před otevřením objektu Na sokolovně k Balákům a také do hostince U Dvořáků přicházeli i členové místní organizace Československé strany národně socialistické. Prostory těchto hostinců, stejně jako restaurace hostinského J. Jonáše, zvaná Na Balkáně,[64] zažily nejednu ostrou politickou disputaci a jadrnou výměnu názorů.

[58] A. VEČEŘA, *Vzpomínky na život v Komíně*, Brno 1986, s. 67. Strojopis uložen v Etnografickém ústavu ČSAV, T 268.
[59] AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Protokol z 25. listopadu 1924.*
[60] A. VEČEŘA, *Vzpomínky*, s. 21.
[61] *Brno město a okolí*, s. 17.
[62] AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Protokol z 19. února 1925.*
[63] *Památník Tělocvičné jednoty Sokol v Brně – Komíně 1905 – 1930*, Komín 1930, s. 13–14.
[64] A. VEČEŘA, *Vzpomínky*, s. 13

Komínské hostince vytvářely přirozené prostředí nejen k vedení diskusí a tříbení politických názorů, staly se také i samozřejmými centry kulturně společenského dění v obci, ke kterému v meziválečné době přispívalo téměř dvacet místních spolků a sdružení. K nejvýznamnějším spolkům v obci v letech 1918 – 1938 nepochybně náležela komínská tělocvičná jednota Sokol, která na počátku republiky, v roce 1919, sdružovala osmapadesát členů.[65] Činnost Sokola se začala slibně rozvíjet od roku 1920, kdy, na doporučení komínského místního výboru jednota obdržela darem od městské rady, podobně jako další tělocvičné organizace DTJ a Orel, obecní pozemky na Ostrůvku a v Tetí ke zbudování vlastního letního cvičiště, případně pro stavbu tělocvičny.[66] Vedle pěstování tělesné kultury kladli členové Sokola také důraz na rozvoj ducha, kladli důraz na vzdělávání a osvětu. Když byla v roce 1920 zřízena v Komíně obecní knihovna jako jedna z poboček Ústřední knihovny Velkého Brna, darovala místní sokolská obec nově vzniklé osvětové a vzdělávací instituci bezplatně vlastní knižní fond.[67] V roce 1927 členové komínské sokolské jednoty, vedeni zřeteli kulturními, osvětovými a také ekonomickými, zřídili vlastními silami i vlastními finančními prostředky v hostinci U Dvořáků biograf. První kinematografické představení sokolského kina mohli komínští diváci zhlédnout ve Dvořákově hostinci již v březnu roku 1927. Ovšem za nejvýznamnější počin komínských Sokolů v meziválečné době lze považovat výstavbu sokolovny, završenou v roce 1929. Na výstavbu vlastní tělocvičny a spolkové budovy se Sokolové, vedení starostou jednoty a dlouholetým funkcionářem místní samosprávy Františkem Drahovzalem, připravovali s plnou vážností již od počátku 20. let. Tehdy bylo založeno Družstvo ku zřízení tělocvičny pro Tělocvičnou jednotu Sokol v Komíně, jemuž předsedal komínský stavitel Antonín Uhlíř.[68] Družstvo především shromažďovalo prostředky a organizovalo přípravy i samotnou výstavbu sokolovny. Stavba, kterou komínští Sokolové prováděli převážně vlastními silami, si vyžádala nemalé finanční náklady, které představovala částka téměř půl milionu korun. Od roku 1929 sloužil objekt sokolovny tělocvičným, kulturně společenským a spolkovým účelům i jako hostinské a restaurační zařízení. V prostorách sokolovny pokračovala jednota i v tradici sokolského kina a byla zde tudíž pořádána četná kinematografická představení. Stavbu sokolovny v rekordním čase vykonal podle projektu architekta M. Kopřivy židenický stavitel František Cenk. Komínská sokolská jednota na konci dvacátých let nutně potřebovala vlastní objekt, neboť tehdy počet jejích členů

[65] *Památník Tělocvičné jednoty Sokol*, s. 13.
[66] O přidělení obecního pozemku pro stavbu tělocvičny požádaly tělocvičné jednoty Sokol, Orel a DTJ na konci roku 1920. Obecní reprezentace se na schůzi 30. prosince 1920 usnesla darovat pozemky kromě Sokola i Dělnické tělocvičné jednotě, která měla dostat louku v Palcářích, tělocvičná jednota Orel měla obdržet darem louku za Vodou. Pozemky měly být jednotám darovány *„s výhradou, že nesmí být ... uvedenému účelu zcizeny"*. AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Protokol ze 30. prosince 1920.*
[67] Tamtéž, s. 9.
[68] *Adressbuch von Gross-Brünn, Brno 1923*, s. 110.

vzrostl na téměř tři sta.[69] Organizace obdobného, tělocvičného zaměření – DTJ a Místní jednota Orla československého pro velké Brno IV v Komíně - nedosáhly tak početné členské základny jako právě Sokol. V čele komínského Orla, který měl politicky blízko k lidové straně, stál ve dvacátých letech Josef Staněk. Tehdy v obci poněkud nevýrazně působila i komunistická Federovaná dělnická tělocvičná jednota v Komíně (FDTJ) již vedl v roce 1922 předseda Jan Tříska.[70] V rámci tělocvičných jednot DTJ a Orla byly rovněž činné divadelní odbory, které se počátkem okupace Československa sloučily v divadelní spolek Tyl pod vedením zkušeného divadelního nadšence Ladislava Zimmera.[71]

Významnou spolkovou organizací, která se mohla pochlubit dlouholetou tradicí, představoval v Komíně vedle Sokola místní Sbor dobrovolných hasičů v Komíně, který po vzniku Československé republiky navázal na úspěšné počínání sboru v době předválečné. Ihned po ukončení války se 26. prosince 1918 sešla v první valná hromada sboru k projednání nových možností a budoucí činnosti v nových podmínkách. Připojení Komína i místního hasičského sboru k Velkému Brnu v roce 1919 přineslo sboru rozšíření jeho činnosti. Komínští hasiči počali být od té doby nasazováni nejen k likvidaci požárů v místě a v blízkém okolí, nastupovali rovněž preventivní a hlídkovou službu v brněnských biografech a divadlech.[72] Od roku 1927 byli komínští hasiči organizačně začleněni do nově utvořené Rokosovy hasičské župy číslo 55. A vedli si ve všech směrech skutečně výborně. Úspěšnost zásahu sboru se přičinlivostí a schopností jeho členů zvyšovala. Důraz byl kladen nejen na osobní připravenost a osvětovou a prevenční činnost, velký důraz kladli komínští hasiči především na modernizaci technického vybavení. V roce 1928 zakoupili automobilovou stříkačku značky Praga – Grand od firmy Vystrčil z Telče. Nemalá investice činila rovných 90 000 korun. V tomtéž roce byla členy sboru pořízena a instalována pro zlepšení akceschopnosti telefonní ústředna o čtyřech linkách. V únoru roku 1929 pak komínští hasiči, opět vlastním nákladem, telefonní ústřednu rozšířili o dalších šest linek a instalovali na čtyřech místech v obci požární poplachová zařízení – jedno z nich i v kině Hvězda v komínské sokolovně. Ve třicátých letech rozšířili své technické vybavení o sanitní a technický vůz a k záchraně tonoucích sbor pořídil a používal motorový člun.[73] Členové komínského hasičského sboru byli známi nejen jako spolehliví a dovední bojovníci s přírodními živly, za což se jim v roce 1937 dostalo ocenění v podobě „Zlaté přilby", vynikali rovněž tradičně i jako organizátoři kulturního a společenského života v obci. Právě jejich zásluhou a přičiněním byl zbudován nákladem 5 126 korun pomník spoluobčanům padlým v první světové

[69] Na konci 20.let registrovala Tělocvičná jednota Sokol v Brně - Komíně ve svých řadách 108 mužů, 52 žen, 24 dorostenců a 22 dorostenek, 41 žáků a 53 žákyň. Tamtéž, s. 11, 13, 15.
[70] *Adressbuch von Gross-Brünn, Brno 1923* , s. 110.
[71] A. VEČEŘA, *Vzpomínky*, s. 19.
[72] *Památník k oslavě 50-letého trvání hasičského sboru v Brně – Komíně*, Komín 1938, s. 20.
[73] Tamtéž, s. 21–22.

válce, který byl v Komíně slavnostně odhalen v listopadu roku 1924.[74] Byli to opět komínští hasiči, kteří spolu se zástupci Československé obce legionářské ze Žabovřesk prosazovali myšlenku uctít padlé legionáře z Komína. Jejich zásluhou a společným úsilím byla v létě pohnutého roku 1938 umístěna na budově školy pamětní deska se jmény padlých příslušníků československých legií.[75] V rámci komínského sboru dobrovolných hasičů byl činný též divadelní odbor a sbor disponoval i vlastním dechovým hudebním tělesem. Hasičská kapela nechyběla při žádné obecní slavnosti nebo jiné významné místní události. Kromě sboru dobrovolných hasičů, Sokola, Orla, DTJ či FDTJ, lze z významnějších spolků činných v Komíně od 20. let uvést ještě místní odbor Národní jednoty, jemuž předsedal učitel Jindřich Holý, dále Kostelní jednotu v Komíně v čele s předsedou Jakubem Jelečkem, nebo družinu Válečných poškozenců se sídlem v Komíně v čele s Pavlem Seidou.[76] Nejen chovatelský, ale také vojenský význam měl Spolek chovatelů poštovních holubů v Komíně, jemuž ve třicátých letech předsedal František Seida.[77]

Na významné události a slavnosti se komínské spolky důkladně připravovaly. Jejich účast na společenském dění v obci byla vždy vítaným zpestřením. Sokolské kroje, hasičské uniformy, hasičská kapela, nastoupení příslušníci Sokola, Orla či DTJ i školní mládež dodávaly tradičně místním oslavám slavnostní a neopakovatelný ráz. Jedenáctého července roku 1928 však zažil Komín událost povýtce mimořádnou. Nasvědčovala tomu i nebývalá aktivita všech komínských spolků a korporací. Ruch všeobecných příprav a napjatého očekávání vyvrcholil něco málo před sedmnáctou hodinou, kdy slavnostně vyzdobenou obcí projížděl s dcerou Alicí prezident Československé republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Prezidentova cesta směřovala z Brna, kde navštívil výstavu soudobé kultury věnovanou desátému výročí vzniku republiky, na hrad Veveří. Za všeobecného provolávání slávy a vlasteneckého „Nazdar", zastavil automobil s T. G. Masarykem na malou chvíli ve středu obce u slavobrány s nápisem „Svému osvoboditeli". Zde prezidenta přivítala jménem celé komínské obce žákyně třetí třídy Marie Večeřová slovy: *„Pane presidente, na důkaz úcty a lásky přijměte tuto kytici od vděčných žáků komínské školy"*. T. G. Masaryk květiny přijal, podal žákyni ruku a pozdravil se s nejblíže stojícími komínskými občany. Pak nastoupil do vozu a pokračoval dál v cestě na hrad Veveří, doprovázen ovacemi a pozdravy nadše-

[74] Tamtéž, s. 21.
[75] AMB, fond A 19, inv.č. 2.
[76] *Adressbuch von Gross-Brunn*, Brno 1923, s. 110.
[77] *Seznam spolků chovatelů poštovních holubů. Služební pomůcky branné moci.* Vydalo Ministerstvo národní obrany v Praze. Seznam spolků chovatelů poštovních holubů v Brně (podle stavu ze dne 1. října 1935), Praha 1935, s. 11. V této příručce jsou evidovány spolky chovatelů poštovních holubů, jejichž činnost byla využitelná tehdejší československou armádou. Kromě Komína byly podle příručky ministerstva národní obrany na území Velkého Brna činné spolky chovatelů poštovních holubů již jen v Líšni, Židenicích, Zábrdovicích a v historickém Brně.

ných komínských obyvatel.[78]

O necelých deset let později se Komínští připravovali k podobnému uvítání. V odpoledních hodinách 16. března 1937 přivítali obcí projíždějícího Masarykova nástupce v prezidentském úřadě - Edvarda Beneše. Prezident Beneš tehdy mířil z Brna zhlédnout postupující výstavbu Kníničské přehrady. V Komíně jej přivítali nadšení občané a jak uvedl účastník prezidentovy návštěvy, i *„ulice vyzdobené vlajkami, prapory, obrazy a poprsími prezidentovými"*.[79] Atmosféra provázející vzácného hosta se však zřetelně lišila od té, která v komínských ulicích před devíti lety provázela projíždějícího prezidenta Masaryka. Ne náhodou slavobrána vítající Edvarda Beneše nesla tehdy stále aktuálnější heslo: „Mír, demokracie". I přísná policejní opatření, doprovázející prezidentův průjezd Brnem a obcemi směrem k budoucí přehradě, signalizovala vzrůstající společenské napětí v tehdejším československém státě, které vyvolávaly stále patrnější změny v zahraniční i vnitřní politické situaci země.

Hospodářská a sociální krize, která postupovala a počala se dramaticky vyvíjet od přelomu dvacátých a třicátých let i v Československu radikalizovala společenské dění a přinášela nové, hlubší a vpravdě nebezpečné změny politických vztahů nejen v mezinárodním měřítku, ale i uvnitř samotné republiky, jejíž politické spektrum se značně diferencovalo. Docela zřetelně se onen vývoj projevil také v „mikroměřítku" politických vztahů obce Komína, v postojích části zdejších obyvatel, zejména těch, kteří byli krizí postiženi v podobě ztráty zaměstnání.[80] Jistý posun v politickém myšlení, ve stanoviscích a v názorové orientaci obyvatel Komína je přiměřeně čitelný z výsledků voleb do obou komor republikového parlamentu. Ve volbách, které se uskutečnily 19. května roku 1935 kandidovalo v Komíně dvanáct politických stran, jejichž kandidáti se ucházely o hlasy 1 579 místních voličů do poslanecké sněmovny a o hlasy 1 352 voličů do druhé, horní komory parlamentu – do senátu. Ač si i v těchto volbách „tradiční" komínské strany svá dominantní postavení v podstatě udržely, každá z nich zaznamenala úbytek voličských sympatií. Naopak poměrně velký počet hlasů odevzdali komínští voliči nacionalistickým a ultrapravicovým československým fašistům generála Radoly Gajdy. Gajdovu stranu podpořilo svými hlasy do poslanecké sněmovny 130 komínských voličů a do senátní komory československého parlamentu obdrželi v Komíně Gajdovi fašisté 122 hlasů. Neméně „zajímavě" si v obci vedla Henleinova SdP, jíž odevzdalo hlasy šest voličů při volbě do poslanecké sněmovny a pět voličů registrovaných v Komíně hlasovalo pro Henleinovu stranu při volbě do senátu. Jak dopadly v obci státotvorné strany? I přes jistý pokles si dominantní postavení i nadále udržela Československá strana národně

[78] AMB, fond M 159, inv.č. 420 (Školní kronika obecné základní školy v Komíně z let 1919 – 1938), s. 63.
[79] Tamtéž, s. 147.
[80] Tamtéž, s. 139.

socialistická. 415 hlasů získaných při volbě do poslanecké sněmovny a 353 hlasy, které obdržela ve volbách do senátu ji postavily na první místo v Komíně – před Československou stranu lidovou. Lidovci získali 248 hlasů do poslanecké sněmovny a 208 voličů jim dalo důvěru při volbě do senátu. Na pomyslném třetím stupni onoho jarního volebního klání roku 1935 skončili v Komíně sociální demokraté se ziskem 190 hlasů do poslanecké sněmovny a 164 hlasů do senátu. Za Československou stranou sociálně demokratickou dělnickou stanuli komunisté. 162 hlasů získaných do první – poslanecké – komory parlamentu a 145 hlasů odevzdaných do senátu je postavilo před v pořadí páté agrárníky (Republikánskou stranu zemědělskou a malorolnického lidu), kteří v Komíně obdrželi 115 hlasů do senátu a 136 voličů jim projevilo důvěru pro zastupování v poslanecké sněmovně Národního shromáždění. Za agrárníky stanuli již zmiňovaní Gajdovi fašisté a po nich následovala Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská, kterou 119 hlasy do poslanecké komory a 105 hlasy do senátu podpořili především komínští živnostníci a obchodníci a voleb způsobilí členové jejich rodin.[81] Ostatní strany v Komíně kandidující do obou komor Národního shromáždění Republiky československé nedosáhly výraznějšího úspěchu a stály i nadále na okraji politického zájmu a dění v obci.

Občasné neshody vyvolávající vzájemnou nevraživost a politické třenice, ke kterým v Komíně docházelo i ve druhé polovině třicátých let, dokázaly místní státotvorné strany společným úsilím překlenout. Tak tomu bylo v případě místní politické krize na podzim roku 1936, kdy roztržka mezi národními socialisty na jedné straně a stranami spojenými v tak zvaném občanském bloku,[82] k němuž se připojili i sociální demokraté, hrozila přerůst v místní politickou krizi. Oním pověstným jablkem sváru se stalo neúspěšné povolební jednání o obsazení předsednických funkcí v komínském místním výboru. Národní socialisté z pozice nejsilnější místní politické strany, disponující po volbách v osmnáctičlenném místním výboru šesti mandáty, požadovali obsazení funkce výboru svým kandidátem. Jím byl dosavadní předseda místního výboru František Drahovzal. Občanský blok, který získal ve volbách do komínského místního výboru celkem sedm mandátů, a sociální demokraté disponující dvěma zástupci ve výboru,[83] měli jinou představu. Toto politické sdružení hodlalo obsadit funkci předsedy sociálním demokratem Ferdinandem Kratinou, funkce prvního náměstska se měl ujmout lidovec Emil Jankerle. Národním socialistům - jejich kandidátovi Františku Drahovzalovi – nabízel občanský blok spolu se sociálními demokraty post druhého místopředse-

[81] AMB, fond M 160, inv.č. 194 (Kronika měšťanské školy v Brně – Komíně 1920 – 1936), s. 174.
[82] Občanský blok v Komíně tvořily strany agrární, lidová a živnostenská.
[83] Pro úplnost je nutné uvést, že po volbách do místního výboru vroce 1936 se na složení tohoto osmnáctičlenného zastupitelského orgánu místní samosprávy podíleli, kromě sociálních demokratů, národních socialistů, občanského bloku (lidovci, agrárníci a živnostníci) dvěma mandáty také komunisté a jedním mandátem čs. fašisté.

dy a předsednictví v hospodářském a školském odboru.[84]

Obě neslučitelné představy se střetly na jednání stran 28. září. Přestože došlo k jistému posunu – ústupku ze strany občanského bloku, který nabídnul národním socialistům funkci prvního náměstka místního výboru – bylo výsledkem onoho jednání zamítavé stanovisko národních socialistů.[85] V něm rozhořčení národní socialisté sdělovali stranám bloku a sociálním demokratům: *„Výkonný výbor čs. strany nár. soc. v Brně – Komíně po slyšení svých zástupců uznal Vaše důvody proti kandidatuře bra. Fr. Drahovzala za předsedu místního výboru v Komíně za naprosto nedostačující, nepřistupuje na Vaše návrhy ... a trvá na kandidatuře bra. Fr. Drahovzala za předsedu výboru".*[86] Emocím na obou stranách byla učiněna přítrž až počátkem roku 1937. Po stížnosti národních socialistů k brněnské městské radě se do věci vložila brněnská radnice. Za její asistence byla svolána na 20. ledna 1937 ustavující schůze komínského místního výboru, jíž se účastnil i zástupce brněnského starosty dr. Bohuslav Rujbr. Do jeho rukou složilo slib všech osmnáct členů výboru, kteří následně vykonali volbu předsedy výboru a jeho dvou náměstků. Do funkce předsedy komínského výboru byl většinou hlasů zvolen sociální demokrat Ferdinand Kratina, občanským povoláním revizor pouličních elektrických drah. Funkci prvního náměstka obsadil národní socialista František Drahovzal a výkonem úřadu druhého náměstka členové místního výboru pověřili lidoveckého kandidáta Emila Jankerla.[87] Především na bedrech těchto mužů spočinula odpovědnost za další vývoj obce, která, podobně jako celá tehdejší společnost, vstupovala do napjatého, na dramatické události bohatého období.

Vývoj Československa ve třicátých letech ovlivňovaly dvě základní ten-

[84] Zamýšlený návrh na obsazení funkcí v komínském místním výboru je uváděn v dohodě občanského bloku se sociálními demokraty o povolebním uspořádání, kterou představitelé stran sociálně demokratické, agrární lidové a živnostenské zaslali 1. října roku 1936 prezidiu městské rady zemského hlavního města Brna. V dohodě se m.j. uvádí: *„...Za účelem ustanovení místního výboru a místní školní rady v Komíně utvořily politické strany: Čsl. strana lidová, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, Čsl. strana sociálně demokratická a Čsl. živnostensko-obchodnická strana středostavovská, tuto vzájemnou a nezvratnou dohodu: V místním obecním výboru v Komíně bude volen pan Ferdinand Kratina ... za předsedu, pan Jankerle Emil ... místopředsedou, straně národně socialistické vyhražujeme druhého místopředsedu, a pana Aloise Zajíčka ... za předsedu hospodářského odboru. Za předsedu místního školního výboru navrhují a budou voliti p. Frant. Mlčocha ... příslušníka Čsl. strany národně socialistické."* AMB, fond A 19, inv.č. 2.

[85] V dopise zaslaném prezidiu městské rady hlavního zemského města Brna 15. října 1936 popsali zástupci stran občanského bloku a sociálních demokratů jednání s národními socialisty 28. září takto: *„Sdružené strany lidová, agrární, živnostenská a soc. dem. ... na schůzi konané dne 28. září 1936 společně se stranou nár. socialistů projednali o ustavení místního výboru.Pro stranu národních socialistů bylo nabídnuto: 1. náměstek místního výboru a předseda místní školní rady, a ... strana nechce na návrh přistoupiti."* Tamtéž.

[86] AMB, fond A 19, inv.č. 2. *Stanovisko komínských národních socialistů z 29. září 1936 zaslané Občanskému bloku a sociálním demokratům.*

[87] Tamtéž. *Zápis o ustavující schůzi místního výboru konané .. v Komíně ... dne 20. ledna 1937.*

dence. Především hospodářská krize, která od roku 1929 citelně zasáhla československé hospodářství a sociální oblast, a politické vlivy, vycházející stále intenzivněji a zřetelněji po uchopení moci Hitlerovou NSDAP především ze sousedního Německa. Na domácí politické scéně se tyto okolnosti promítaly do nových politických, obsahově extrémních směrů, které spolu s vnějším nebezpečím počaly postupně ohrožovat samu existenci československého státu. Na takovou situaci odpovídali občané, státotvorné politické strany i jednotlivé spolky a občanská sdružení voláním po národní jednotě a semknutosti k odporu a obraně republiky. Rovněž v Komíně v oněch pohnutých časech prokazovala většina obyvatel své vlastenectví a identitu s Masarykovými myšlenkami demokracie a humanity, které určovaly smysl a duchovní obsah prvního státu Čechů a Slováků. Lidé tak demonstrovali věrnost Republice československé. Výzva vydaná komínským místním výborem 28. dubna roku 1938 občany, kteří si vážnost pohnuté doby uvědomovali, oslovila. Většina z nich se ztotožnila s obsahem výzvy, v níž se kromě jiného uvádělo: *„... doba je velmi vážná ... právě proto máme příležitost ... ukázati všem našim odpůrcům, že naše národní uvědomění je dokonalé, abychom ve vážné chvíli bez rozdílu politické příslušnosti a náboženského vyznání dokázali naši jednotu. Je proto čas pomýšlet na společnou obranu proti společnému nepříteli. Jen svorností všech občanů dokážeme, že jsme připraveni pro obranu státu, demokracie a míru".*[88]

Věrnost republice manifestovali komínští obyvatelé v onom pohnutém třicátém osmém roce několikrát. Jednou z příležitostí k vyjádření národní jednoty se stala i slavnost pořádaná u příležitosti padesátého výročí založení komínského sboru dobrovolných hasičů. V den oslav, 5. června 1938, přišel pozdravit občany Komína, odhodlané bránit vlast a republiku, tehdejší brněnský starosta Rudolf Spazier a velitel 3. sboru, divizní generál Antonín Hasal.[89] Slib věrnosti vlasti, demokracii a míru, učiněný na tomto shromáždění, občané Komína dodrželi. K aktivnímu odporu na domácí a zahraniční frontě vůči okupačnímu mocenskému aparátu se po 15. březnu 1939 čestně zapojili mnozí z nich.

[88] Provolání místního výboru v Komíně je obsaženo v zápise ze schůze konané 28. dubna 1938. Tamtéž.

[89] *Památník k oslavě 50. letého trváni hasičského sboru v Brně – Komíně,* Komín 1938.

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Závěrečná část textu dohody komínských politických stran z 1. Října roku 1936 o sestavení místního výboru a místní školní rady.

Příloha č. 2: Opis části zápisu z ustavující schůze komínského místního výboru konané 20. Ledna 1937.

Příloha č. 3: Komín mezi dvěma světovými válkami. Dobová pohlednice.

Jiří Čejka

Komín in den Jahren 1918 – 1938. Ein Beitrag zur Gemeindegeschichte

Resümee

Der Brünner Vorort Komín erlebte zwischen den Jahren 1918 bis 1938 wesentliche Veränderungen in allen Lebensbereichen, wie sie auch viele andere Gemeinden in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen erlebten. Das bisher selbständige Komín wurde im April 1919 gemeinsam mit anderen zweiundzwanzig Orten in der Brünner Umgebung durch einen Beschluss des tschechoslowakischen Parlaments dem Großen Brünn eingegliedert. Ein Teil der damaligen politischen Vertretung war zuerst gegen die Verbindung mit der Landeshauptstadt Brünn. Durch diese Eingliederung verlor Komín seine Selbstständigkeit. Der Gemeindeausschuss wurde vom Lokalausschuss mit beschränkten Befugnissen ersetzt. Das bisherige Gemeindevermögen überging in die Verwaltung des Großen Brünns. Aber bald wirkten sich auch positive Elemente der Eingliederung zur Landeshauptstadt aus. Das Leben der Gemeinde modernisierte sich wesentlich dank der Elektrifizierung, die bereits in der ersten Hälfte der 20er Jahre durchgeführt wurde. Für Unternehmen, für die wirtschaftliche Entwicklung Komíns und für das Leben seiner Einwohner allgemein war auch die Verlängerung der städtischen elektrischen Bahn bis in die Nachbarschaft der Gemeinde – in den Nachbarort Žabovřesky – von großer Bedeutung. Es gelang den Komíner Vertretern zwar nicht, noch während der Ersten Republik die Verlängerung der Straßenbahn bis in den Ort durchzusetzen. Die neue Verbindung mit dem Großen Brünn trug trotzdem zu den größten Änderungen im Leben der Komíner Einwohner bei.

Die Zeit der Ersten Republik brachte auch neue Verhältnisse auf der lokalen politischen Szene, wo in der Periode zwischen den beiden Weltkriegen die fünf wichtigsten politischen Parteien vertreten waren: die Sozialdemokraten, die Volkssozialisten, die Agrarier, die Kommunisten und die traditionell stärkste Volkspartei. Es war auch die Blütezeit für das Kultur-, Gesellschafts- und

Vereinsleben in der Gemeinde. Bedeutende Vereine waren damals zum Beispiel das Komíner Korps der freiwilligen Feuerwehr oder die Turnvereine Sokol, Orel und DTJ.

Na základě této dohody, podepsaní zástupcové jmenovaných politických stran žádají, aby co nejdříve byla svolána ustavující schůze místního obecního výboru a taktéž místní školní rady v Komíně.

V Komíně, dne 1.října 1936

LIDOVÁ JEDNOTA ČESKOSLOV. STRANY LIDOVÉ V KOMÍNĚ

Emil Jonkele
t.č. předseda.

Politická organisace
čsl. soc.-dem. strany dělnické
BRNO-KOMÍN.
Štěcha Vladimír
t. č. důvěrník

Zajíček Alois
jako důvěrník

MÍSTNÍ SDRUŽENÍ
ČS.ŽIVNOSTENSKO-OBCHODNICKÉ STRANY
STŘEDOSTAVOVSKÉ
V BRNĚ-KOMÍNĚ.
Schmiza
t.č. předseda

RADA ZEM. HLAVNÍHO MĚSTA BRNA
Došlo 1. X. 1936

1575 ~~Hdč~~ 1.10

Dohoda o ustavení míst
ního výboru v Komíně.

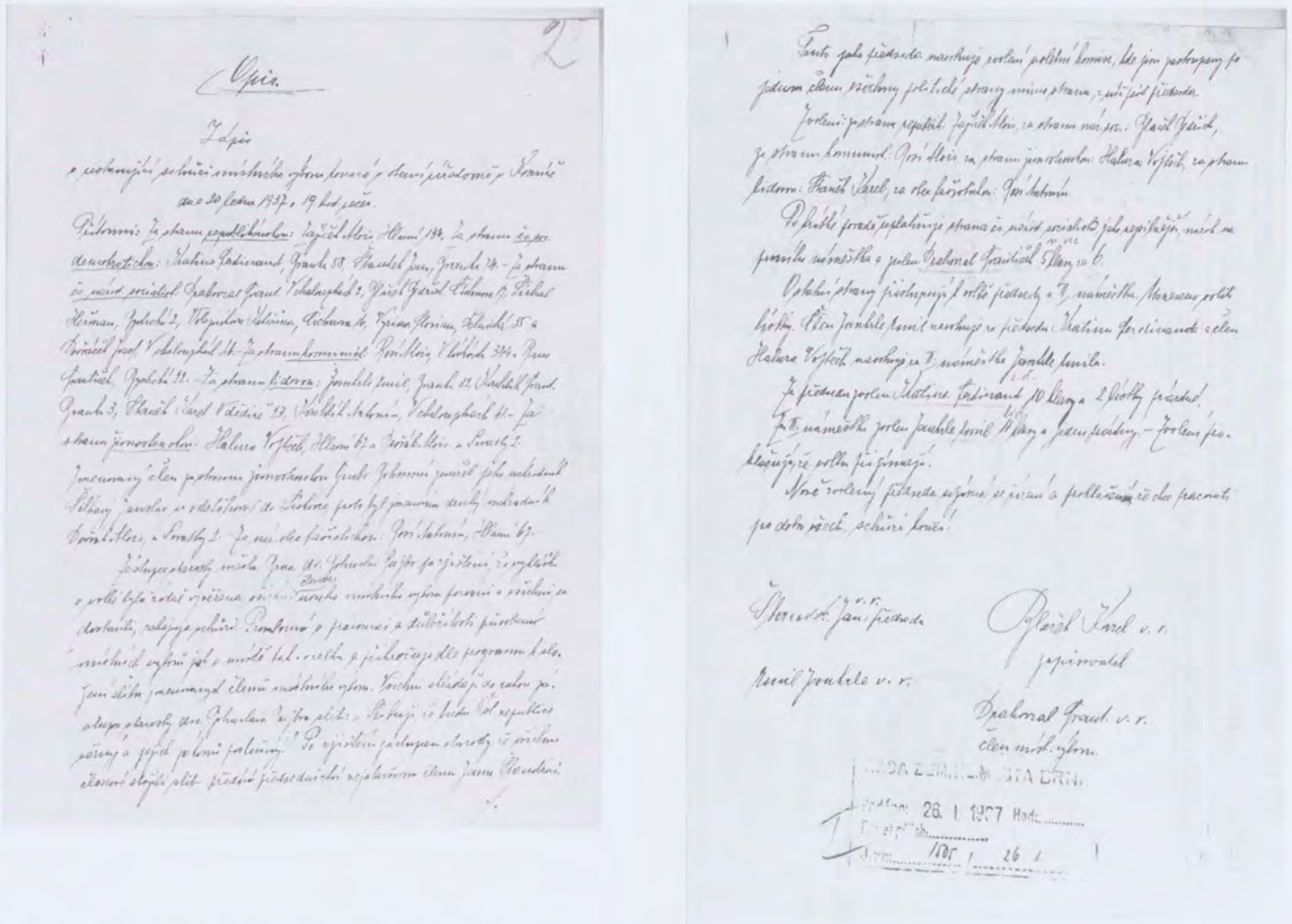
Ustavující schůze místního výboru v Komíně konána dne 20. ledna 1937. Volba členů předsedů místa za stala provoz schopnou dnem 29.1.37.

A.A.

1.2.37.

Příloha č. 1
Závěrečná část textu dohody komínských politických stran z 1. října roku 1936 o jednání o sestavení místní školní rady.

Příloha č. 2
Opis části zápisu z ustavující schůze komisnkého místního výboru konané 20. ledna 1937.

Příloha č. 3
Komín mezi dvěma světovýni válkami. Dobová pohlednice.

BRNO V MINULOSTI A DNES
XIV

ARCHIV MĚSTA BRNA
2

Archiv města Brna
Odpovědný redaktor: PhDr. František Novák
Výkonný redaktor: Mgr. Jana Číhalíková
Úprava přebalu autorky Věry Fridrichové: Point CZ – grafické studio
Náklad: 400 výtisků

Vytiskl: Point CZ, s.r.o. Údolní 6, 602 00 Brno